

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YENİ ASUR DÖNEMİ METİNLERİNDE GEÇEN DİN VE
TAPINAK GÖREVLİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YASİN KULABAŞ

TARİH ANABİLİM DALI

ANKARA 2022

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YENİ ASUR DÖNEMİ METİNLERİNDE GEÇEN DİN VE
TAPINAK GÖREVLİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YASİN KULABAŞ

TARİH ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ

ANKARA, 2022

ONAY SAYFASI

Yasin KULABAŞ tarafından hazırlanan “Yeni Asur Dönemi Metinlerinde Geçen Din Ve Tapınak Görevlileri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ	AYBÜ/İTBF	
Kabul ☒ Red ☐		
Prof. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU	AYBÜ/İTBF	
Kabul ☒ Red ☐		
Doç. Dr. Hakan EROL	AÜ/DTCF	
Kabul ☒ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 18/07/2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Unvan Ad Soyad

.....

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih 18/07/2022

İmza

Adı Soyadı

X

TEŞEKKÜR

Bu tezin oluşum sürecinde danışmanlığımı üstlenerek desteğini esirgemeyen ve önerileriyle katkıda bulunan danışmanım sayın Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tezin başında kaynak desteği sağlayan Samsun Üniversitesi Dr. Öğretim Üyesi Faruk AKYÜZ'e, lisans öğrencisi olduğum Ankara Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü Sumeroloji Anabilim Dalı bölümünden Öğretim Görevlisi hocam Ömer KAHYA'ya, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi doktora öğrencisi arkadaşım Tuğçe HORUNLU'ya ve tezimle ilgili her konuda destek ve fikirlerini benimle paylaşan arkadaşlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak lisans ve yüksek lisans sürecimde beni destekleyen, yardımlarını esirgemeyen ve hep yanımda olan başta annem olmak üzere, aileme teşekkürü borç bilirim.

Yasin KULABAŞ

ÖZET

Yeni Asur Dönemi Metinlerinde Geçen Din Ve Tapınak Görevlileri

Yeni Asur dönemi (MÖ ± 911-612), teokratik ve güçlü bir devlettir. Bu devlet içinde, tahta çıkan krallar, dine olan düşkünlükleri sebebiyle tapınak ve kült merkezi yapımına önem vermişlerdir. Mabetlerin idaresinden de bazı görevliler sorumlu olmuştur. Bu görevlilerin başında *šangû* unvanlı rahipler bulunmaktadır. MÖ 1. binlerde, *šangû*ların yanında *šatammu* unvanlı başrahiplere de rastlanmaktadır. Yeni Asur dönemi metinleri incelendiğinde rahipler sınıfında 14 görevli ile karşılaşılmaktadır. Bunlar yüksek rahip olan *šangû*, *šatammu* ve *šešgallû*, ikinci rahip konumundaki *šangû šanû*, büyü rahibi *āšipu*, *āšipuya* bağlı olan *išippu* ve *ramku*, matem rahipleri *kalû* ve *surmaḥḥu* ve çalışmada diğer rahip başlığı altında anlatılan *pašišu*, *buhlalû*, *kinaltu*, *nešakkû* ve *maqaltānudur*. Kâhinler gurubunda *bārû*, *šā'ilu*, *dāgilu*, *ḥarṭibi*, *astrolog* ve *raggimular* olmak üzere 6 görevli bulunmaktadır. Yeni Asur döneminde en çok bilinen görevliler bunlardır. Ancak çalışmada, haklarında fazla bilgi sahibi olunmayan 10 kült görevlisi, tapınak ile ilişkili 14 diğer göreviler ve çok az metinde rastlanan 13 görevli olmak üzere toplam 57 din adamı yer almaktadır.

Din kadınları, din adamları kadar fazla metinde geçmez. Yeni Asur döneminde rastlanan 14 din kadını, rahibeler, kült görevlileri, tapınak ile ilişkisi olduğu düşünülen din kadınları ve diğer tapınak görevlisi kadınlar olmak üzere 4 gruba ayrılarak anlatılmıştır. Haklarında fazla bilgi bulunmayan din kadınları için, çoğu zaman Yeni Asur dönemi dışındaki diğer Mezopotamya kayıtlarına bakılarak bir çıkarım yapılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Yeni Asur metinlerinde rastlanan yaklaşık 71 din görevlisini, geçtikleri bazı metinler incelenerek haklarında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Asur Dönemi, Din Görevlisi, *Šangû*, *Kalû*, *Āšipu*, *Bārû*, *Qadištu*, *Kezertu*.

ABSTRACT

Religion And Temple Officials Mentioned in the Neo-Assyrian Period Texts

The Neo-Assyrian Period (BC ± 911-612), is a theocratic and powerful state. In this state, the kings who ascended the throne gave importance to the construction of temples and cult centers due to their fondness for religion. Some officials were also responsible for the administration of temples. At the head of these officials are priests with the title of *šangû*. In the 1st millennium BC, besides the *šangû*, there are also high priests with the title of *šatammu*. When the texts of the Neo-Assyrian period are examined, 14 officers are encountered in the priestly class. These are high priest *šangû*, *šatammu* and *šešgallû*, magic priest *āšipu*, *išippu* and *ramku*, attached to *āšipu*, lamentation priests *kalû* and *surmahhu*, and *pašišu*, *buḫlalû*, *kinaltu*, which is described under the title of other priest in the study. There are 6 officers in the group of priests: *bārû*, *šā'ilu*, *dāgilu*, *ḫarṭibi*, *astrologer* and *raggimus*. These are the most well-known officials in the Neo-Assyrian period. However, in the study, there are a total of 57 clergymen, 10 of whom are not well-informed, 14 other duties related of the temple, and 13 officials who are rarely found in the text. Religious women do not appear in as many texts as religious men. The 14 religious women encountered in the Neo-Assyrian period are described by dividing them into 4 groups as priestess, cult officials, religious women thought to be related to the temple, and religious women associated with the other temple. For religious women, about whom there is not much information, an inference has been made by looking at other Mesopotamian records, except the Neo-Assyrian period.

The aim of this study is to provide information about 71 religious officials found in Neo-Assyrian texts by examining some of texts in which they took place.

Keywords: Neo-Assyrian Period, Religion Official, *Šangû*, *Kalû*, *Āšipu*, *Bārû*, *Qadištu*, *Kezertu*.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1.Kaynaklar ve Metodoloji.....	5
1.2. Mezopotamya Toplumlarında Din-Devlet İlişkisi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme.....	9
1.2.1. Asurlularda Din-Devlet İlişkisi.....	10
1.3. Yeni Asur Dönemi'nde İnşa Edilen Tapınaklar ve Şapeller Üzerine Kısa Bir Değerlendirme.....	15
2. YENİ ASUR DÖNEMİ METİNLERİNDE GEÇEN DİN ADAMLARI.....	20
2.1. RAHİP SINIFINDA YER ALAN DİN GÖREVLİLERİ.....	20
2.1.1. <i>Šangû</i> ve <i>Šangû Šanû</i> (Yüksek Rahip ve İkinci Rahip).....	20
2.1.1.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Šangû</i> lar.....	24
2.1.1.1.1. Krala Mektup Yazan <i>Šangû</i> lar	24
2.1.1.1.2. Belgelerde Şahit Olarak Yer Alanlar <i>Šangû</i> lar	34
2.1.1.1.3. Diğer <i>Šangû</i> lar.....	37
2.1.1.2. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Šangû</i> lar.....	39
2.1.2. <i>Šatammu</i> (Baş Rahip).....	48
2.1.3. <i>Šešgallû</i> (Yüksek Rahip).....	49
2.1.4. <i>Āšipu</i> (Büyük Rahibi).....	50
2.1.4.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Āšipular</i>	54
2.1.4.1.1. Krala Mektup Yazan <i>Āšipular</i>	54
2.1.4.1.2. Aššur Tapınağı'nda Görevli Olan <i>Āšipular</i>	60
2.1.4.1.3. Kraliyet Saraylarında Görevli Olan <i>Āšipular</i>	62
2.1.4.1.4. İdari Belgelerde Geçen <i>Āšipular</i>	64
2.1.4.1.5. Belgelerde Şahit Olarak Yer Alan <i>Āšipular</i>	65

2.1.4.1.6. Diğer <i>Āšipular</i>	65
2.1.4.2. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Āšipular</i>	68
2.1.5. <i>Īšippu</i> (Arınma Rahibi)	70
2.1.6. <i>Ramku</i> (Kutsal Adam)	72
2.1.7. <i>Kalû</i> (Matem Rahibi)	74
2.1.7.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Kalûlar</i>	77
2.1.7.2. Ağıt Disiplininde (<i>Kalûtu</i>) Uzman Olanlar	81
2.1.7.3. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Kalûlar</i>	82
2.1.8. <i>Surmaḥḥu</i> (Şef Matem Rahibi)	82
2.1.2. DİĞER RAHİPLER	83
2.1.2.1. <i>Pašīšu</i> (Meshedilmiş Rahip)	83
2.1.2.2. <i>Buḫlalû</i> (Elam'a Ait Bir Rahip Sınıfı)	84
2.1.2.3. <i>Kinaltu</i> (Düşük Statülü Rahip)	85
2.1.2.4. <i>Nešakkû</i> (Rahip/Ruhanî Lider)	85
2.1.2.5. <i>Maqaltānu</i> (Rahip)	87
2.2. KÂHİN SINIFINDAKİ DİN GÖREVLİLERİ	88
2.2.1. <i>Bārû</i> (Kâhin)	88
2.2.1.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Bārûlar</i>	89
2.2.1.1.1. Kraliyet Sarayında Görevli ve Tanrı Şamaş'a Kehânet Sorgusu Yapan <i>Bārûlar</i>	89
2.2.1.1.2. Belgelerde Şahit Olarak Yer Alan <i>Bārûlar</i>	95
2.2.1.1.3. Krala Mektup Yazan <i>Bārûlar</i>	96
2.2.1.1.4. Diğer <i>Bārûlar</i>	99
2.2.2. <i>Šā'ilu</i> (Kâhin/Rüya Yorumcusu)	102
2.2.3. Astrolog (<i>Ṭupšar Enūma-Anu-Enlil</i>)	102
2.2.3.1. İsimleri Tespit Edilebilen Astrologlar	103
2.2.4. <i>Dāgilu</i> (Kâhin/Falcı)	106
2.2.4.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Dāgilular</i>	106
2.2.4.1.1. Ninive Kraliyet Sarayı'nda Görevli Olan <i>Dāgilular</i>	106
2.2.4.1.2. Diğer <i>Dāgilular</i>	107
2.2.4.2. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Dāgilular</i>	107
2.2.5. <i>Ḫarībī</i> (Kâhin/Falcı/Rüya Yorumcusu)	108

2.2.6. <i>Raggimu</i> (Kehanet Rahibi).....	109
2.3. YENİ ASUR DÖNEMİ METİNLERİNDE GEÇEN KÜLT GÖREVLİLERİ.....	110
2.3.1. <i>Angubbû</i> (Koruyucu Tanrı)	111
2.3.2. <i>Ša-šēhi</i> (Kendinden Geçen)	111
2.3.3. <i>Maḥḥû</i> (Kendinden Geçen).....	112
2.3.4. <i>Sarrānu</i> (Tanrılar Grubu)	114
2.3.5. <i>Šamallû</i> (Çırak/Acemi Rahip)	114
2.3.6. <i>Nāru</i> ve <i>Nargallu</i> (Müzisyen ve Şef Müzisyen).....	115
2.3.6.1. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Nārular</i>	117
2.3.7. Hadım Kült Görevlileri (İştâr'ın Adanmışları).....	119
2.3.7.1. <i>Assinnu</i> (Erkek Kült Fahişesi)	119
2.3.7.2. <i>Kurgarrû</i> (Kült Görevlisi).....	120
2.1.7.3. <i>Kulu'u</i> (Erkek Kült Fahişesi)	122
2.4. TAPINAK İLE İLİŞKİLİ DİĞER GÖREVLİLER.....	122
2.4.1. <i>Láhḫinu</i> (Tapınak Kâhyası)	122
2.4.2. <i>Masennu</i> (Hazinedar)	124
2.4.2.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Masennular</i>	124
2.4.2.2. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Masennular</i>	125
2.4.3. <i>Warad-bēt-īli</i> (Tapınak Kölesi)	126
2.4.4. <i>Ērib bīti</i> (Tapınağa Girebilen)	127
2.4.4.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Ērib bītiler</i>	128
2.4.5. <i>Ṭupšar-bēt-īli</i> (Tapınak Kâtibi)	130
2.4.5.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Ṭupšar-bēt-īliler</i>	131
2.4.5.1.1. Krala Mektup Yazan <i>Ṭupšar-bēt-īliler</i>	131
2.4.5.1.2. Belgelerde Şahit Olarak Yer Alan <i>Ṭupšar-bēt-īliler</i>	131
2.4.5.1.3. Diğer <i>Ṭupšar-bēt-īliler</i>	132
2.4.5.2. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Ṭupšar-bēt-īliler</i>	133
2.4.6. <i>Nuḫatim-bēt-īli</i> (Tapınak Aşçısı)	134
2.4.6.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Nuḫatim-bēt-īliler</i>	134
2.4.6.1.1. Belgelerde Şahitlik Yapan <i>Nuḫatim-bēt-īliler</i>	135
2.4.6.2. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Nuḫatim-bēt-īliler</i>	136

2.4.7. <i>Ša-maššarti-bīti</i> (Tapınak Muhafızı)	136
2.4.7.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Ša-maššarti-bītiler</i>	137
2.4.8. <i>Qīpu</i> (Delege)	137
2.4.8.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Qīpular</i>	138
2.4.8.2. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Qīpular</i>	138
2.4.9. <i>Kakardinnu</i> (Yiyecek Tedarikçisi)	138
2.4.9.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Kakardinnular</i>	139
2.4.9.2. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Kakardinnular</i>	139
2.4.10. <i>Usandû</i> (Avcı)	140
2.4.10.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Usandûlar</i>	140
2.4.11. <i>İšpar-bēt-īli</i> (Tapınak Dokumacısı)	141
2.4.11.1. İsimleri Tespit Edilebilen ve Edilemeyen <i>İšpar-bēt-īliler</i>	141
2.4.12. <i>Kāširu</i> (Terzi)	142
2.4.13. <i>Ḫundurayu</i> (Kilimci)	142
2.4.14. <i>Atû</i> (Kapı Bekçisi).....	144
2.4.14.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Atûlar</i> (Kapı Bekçileri).....	145
2.4.14.2. İsimleri Tespit Edilebilen Kutsal <i>Atûlar</i> (Kapı Bekçileri).....	146
2.4.14.3. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Atûlar</i> (Kapı Bekçileri).....	147
2.5. YENİ ASUR METİNLERİNDE AZ GEÇEN TAPINAK GÖREVLİLERİ.....	147
2.5.1. <i>Ša-gaššātēšu</i> (Oduncu)	147
2.5.2. <i>Ša-suādišu</i> (Tütsücü)	148
2.5.3. <i>Ša-muḫḫi-bēti</i> (Tapınak Bekçisi)	148
2.5.4. <i>Ša-muḫḫi-šahūri</i> (Kültik Zirve Binasının Gözetmeni)	148
2.5.5. <i>Ēpû</i> (Fırıncı)	149
2.5.6. <i>Sīrāšû</i> (Biracı)	149
2.5.7. <i>Atî parakki</i> (Kült Kürsüsünün Bekçisi)	150
2.5.8. <i>Ša-kitturrīšu</i> (Tabureci)	150
2.5.9. <i>Šāqû</i> (Saki)	151
2.5.10. <i>Kezru</i> (Özel Saçlı Kimse).....	152
2.5.11. <i>LÚ.MAŠ ?</i>	152
2.5.12. <i>Sīru</i> (Anlamı Tanımlanamayan Görevli).....	152
2.5.13. <i>Ša-pān-bēti</i> (Tapınak Gözetmeni/Danışmanı).....	153

3. YENİ ASUR DÖNEMİ METİNLERİNDE GEÇEN DİN KADINLARI.....	154
3.1. RAHİBELER.....	154
3.1.1. <i>Qadištu</i> (Kutsal Kadın/Fahişe)	155
3.1.2. <i>Kezertu</i> (Özel Türde Saçı Olan Kadın/Kült Fahişesi).....	157
3.1.3. <i>Ēntu</i> (Yüksek Rahibe).....	158
3.1.3.1. Astrolojik Raporlarda Yer Alan <i>Ēntular</i>	160
3.1.4. <i>Kumirtu</i> (Rahibe).....	161
3.2. KÜLT GÖREVLİLERİ.....	161
3.2.1. <i>Kulmašītu</i> (Tanrıya Adanmış Kadın).....	161
3.1.2. <i>Kurgarrātu</i> (Kült Görevlisi)	162
3.1.3. <i>Maḥḥūtu</i> (Kendinden Geçen).....	162
3.3. TAPINAKLA İLİŞKİLENDİRİLEN KADINLAR.....	163
3.3.1. <i>Ḫarimtu</i> (Tapınak Fahişesi)	163
3.3.2. <i>Laḥḥīnātu</i> (Kadın Kâhya).....	164
3.4. TAPINAKLA İLİŞKİLİ DİĞER KADINLAR.....	165
3.4.1. <i>Raggintu</i> (Kehanet Rahibesi)	165
3.4.1.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Raggintular</i>	166
3.4.1.2. İsimleri Tespit Edilemeyen <i>Raggintular</i>	166
3.4.2. <i>Šēlūtu</i> (Adanmış Kadın)	167
3.4.2.1. İsimleri Tespit Edilebilen <i>Šēlūtular</i>	167
3.4.2.1.1. Evlendirilen <i>Šēlūtular</i>	167
3.4.2.1.2. Tapınak Mülkü <i>Šēlūtular</i>	168
3.4.2.1.3. Diğer <i>Šēlūtular</i>	169
3.4.3. <i>Nārtu</i> ve <i>Nargallatu</i> (Kadın Müzisyen ve Şef Kadın Müzisyen).....	169
3.4.4. <i>MÍ.MAŠ</i> ?.....	171
4. SONUÇ.....	172
5. KAYNAKÇA.....	179
6. EKLER.....	194

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Çalışmada yer alan simgeler ve kısaltmalar aşağıdaki gibidir.

Simgeler	Açıklamalar
[...]	:Tabletin kırıklardan dolayı okunamayan kısımları gösterir.
~	:Tablette kısmen görünen işaretleri gösterir.
()	:Çevirinin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveyi gösterir.
x	:Belgede okunamayan işaret veya işaretleri gösterir.
?	:Kesin olduğu şüpheli bilgiyi gösterir.
/	:Ve/veya anlamındadır.
< >	:Kâtip tarafından unutulmuş işareti gösterir.
±	:“Yaklaşık olarak” anlamındadır.
...	:Belgede devam eden, çalışmada verilmeyen kısımları gösterir.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AHw	:Akkadisches Handwörterbuch
ANESS	:Ancient Near Eastern Studies
ARAB	:Ancient Records of Assyria and Babylonia
ArAn	:Archivum Anatolicum
ArOn	:Archiv Orientalni
Bkz.	:Bakınız
CAD	:Chicago Assyrian Dictionary

CAH	:The Cambridge Ancient History
CDA	:A Concise Dictionary of Akkadian
CTN	:Cuneiform Texts From Nimrud
CT	:Cuneiform Texts
D.T.C.F.D.	:Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	:Editör
JANES	:Journal of the Ancient Near Eastern Society
MÖ	:Milattan Önce
Pl.	:Plate (levha)
PNA	:The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire
RIMA	:Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Period
RIME	:The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods
RINAP	:Royal Inscription of the Neo-Assyrian Period
SAA	:State Archives of Assyria
SAAB	:State Archives of Assyria Bulletin
SAAS	:State Archives of Assyria Studies
Ss.	:Sayfa sayısı
StAT	:Studien zu den Assur-Texten
TTK	:Türk Tarih Kurumu
Vd.	:Ve diğerleri
Vol.	:Volume
WVDOG	:Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Yeni Asur Dönemi'ne Ait, Balık Kıyafeti İçinde Bir <i>Āšipu</i> Kabartması.....	194
Şekil 2. <i>Maqlû</i> Koruma-Sağaltma Büyüsü Ritüelini Tasvir Eden Silindir Müh.....	195
Şekil 3. Karaciğer Okumaya Çalıştığı Tahmin Edilen Fes Başlıklı Rahip Tasviri.....	195
Şekil 4. Sazdan Bir Barınağın İçinde Bir Din Adamı Hasta Bir Adamla İlgilenirken.....	196
Şekil 5. Tanrı Aššur Tasviri.....	196
Şekil 6. Tanrıça Gula ve Köpeği.....	197
Şekil 7. Rahip Hasta İle İlgilenirken, Balık Kostümlü Adamların Hastayı Koruması.....	197
Şekil 8. Asurlu Askerler Arp ve Davul Çalan İki Müzisyenin Önünde Dans Ederken.....	198
Şekil 9. Nimrud'da ele geçen bu kap üzerindeki yazıtta “baş kalû rahibi” yazmaktadır.....	198
Şekil 10. Nimrud Silindir Mühründe Yer Alan Başlık Takmış Rahip Tasviri.....	199
Şekil 11. Sanherib Dönemi'ne Ait Rölyefte Sivri Başlıklı İki Rahip.....	199
Şekil 12. Sanherib Dönemi'nde Uzun Başlıklı Rahip Arp Çalarken.....	200
Şekil 13. Sanherib Dönemi'nde Tel ve Zil Çalan Üç Kadın.....	200
Şekil 14. Tanrı Aššur'un Mührü.....	201

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: İsimleri Tespit Edilebilen Tapınak Kapı Bekçileri (<i>Atû</i>).....	146
Tablo 2: Belgelerde Şahit Olarak Geçen <i>Šangû</i> lar.....	201
Tablo 3: İsimleri Tespit Edilebilen <i>Šatammû</i> lar.....	206
Tablo 4: İsimleri Tespit Edilebilen <i>Bārû</i> lar.....	208
Tablo 5: İsimleri Tespit Edilebilen <i>Nuḫatim-bēt-īl</i> iler.....	216

1. GİRİŞ

Asur tarihinde Yeni Asur Dönemi (MÖ ± 911-612) olarak adlandırılan dönemde, Asurlular siyasi ve iktisadi olarak büyük başarılar göstermişlerdir. Asur tarihinin en parlak zamanlarının yaşandığı ve büyük başarıların elde edildiği bu dönemde Asur kralları, Asur ordularını başarıdan başarıya koşturmuş ve Eski Çağ'ın Ön Asya coğrafyasında Asur Devleti'ni, dönemin en güçlü devleti haline getirmişlerdir. Özellikle Sargonidler Devri (MÖ ± 722-626) olarak adlandırılan dönemde Asur Devleti büyük bir imparatorluk olarak anılmıştır.¹

Dinî temeller üzerine kurulan Asur devletinde krallar, tanrıların yeryüzündeki gölgesi olarak kabul edilmiş, kral dinî görevi gereğince tapınaklar ve kült merkezleri inşa ederek dine verdiği önemi göstermiştir. Bu tapınaklar ve kült merkezlerinin başında ise belli din görevlileri bulunmaktadır. Yeni Asur dönemine ait belgeler incelendiğinde, din görevlilerinin kendi aralarında hiyerarşik olarak tapınakları idare ettiği, çeşitli ritüel ve kült törenlerinde görev aldıkları ve faaliyetlerde bulundukları söylenebilir.

Yeni Asur metinlerinde yer alan yaklaşık 71 din görevlisinin anlatıldığı bu çalışma, toplam 2 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde din adamları, ikinci bölümde ise din kadınlarına yer verilmiştir. Bazı görevlilerin din hizmetinde olduğu şüphelidir, ancak yine de çalışmaya dâhil edilmişlerdir.

Din adamları, kendi aralarında bölünerek, 5 ara başlık altında anlatılmıştır. Birinci bölümü oluşturan “2.Yeni Asur Dönemi Metinlerinde Geçen Din Adamları” başlığı altında, toplam 57 din adamı ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan 14’ü rahip sınıfından, 6’sı kâhin sınıfından, 10’u kült görevlisi sınıfından oluşmaktadır. Geri kalan 27’den 14’ü tapınak ile ilişkili olan görevliler, 13’ü ise hakkında fazla bilgi bulunmayanlardır. Bu 57 din adamı, kendi içinde gruplara ayrılarak değerlendirilmiştir. İlk önce rahip sınıfında bulunan görevliler, “2.1. Rahip Sınıfında Yer Alan Din Görevlileri” başlığı altında anlatılmıştır. Bu gruptaki görevlilerden 9’u *Šangû* ve *Šangû Šanû* (Yüksek Rahip ve İkinci Rahip), *Šatammu* (Baş Rahip), *Šešgallû* (Yüksek Rahip), *Āšipu* (Büyük Rahibi), *Īšippu*

¹ L. Gürkan Gökçek, *Asurlular* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2015), 122.

(Arınma Rahibi), *Ramku* (Kutsal Adam), *Kalû* (Matem Rahibi) ve *Surmaḥḥudur* (Şef Matem Rahibi). İkinci rahip anlamına gelen *šangû šanû* için başlık açılmamış, *šangû šanû*lar ile ilgili bilgiler, *šangû*ların içinde verilmiştir.

Diğer 5 görevli ise “2.1.2. Diğer Rahipler” başlığı altında incelenmiştir. Bunlar *Pašišu* (Meshedilmiş Rahip), *Buḥlalû* (Elam’a Ait Bir Rahip Sınıfı), *Kinaltu* (Düşük Statülü Rahip), *Nešakkû* (Rahip/Ruhanî Lider) ve *Maqaltānudur* (Rahip). Bu görevliler ile ilgili metniler tespit edilerek gerekli açıklamalar ve çıkarımlar, ilgili başlıklar altında yapılmıştır. Burada yer 13 rahip sınıfından bazılarının isimleri de tespit edilebilmiştir. İsimleri bilinen bazı görevliler, geçtikleri metinlerin konularına ara başlıklara ayrılarak verilmiştir.

“2.2. Kâhin Sınıfındaki Din Görevlileri” başlığı altında, toplam 6 görevli yer almaktadır. Bunlar *Bārû* (Kâhin), *Šā’ilu* (Kâhin/Rüya Yorumcusu), Astrolog (*Tupšar Enūma-Anu-Enlil*), *Dāgilu* (Kâhin/Falcı), *Ḥarṭibi* (Kâhin/Falcı/Rüya Yorumcusu) ve *Raggimudur* (Kehanet Rahibi). Bu 6 görevli içinde en fazla bilgi sahibi olunanlar *bārû*lar ve astrologlardır. Yine bu grup içinde isimleri tespit edilebilen bazı görevliler, geçtikleri metinlerden, konusuna göre kendi aralarında ayrılarak bahsedilmiştir.

“2.3. Yeni Asur Dönemi Metinlerinde Geçen Kült Görevlileri” başlığı altında toplam 10 din görevlisi yer almaktadır. Bunlar *Angubbû* (Koruyucu Tanrı), *Ša-šēḫi* (Kendinden Geçen), *Maḥḥû* (Kendinden Geçen), *Sarrānu* (Tanrılar Grubu), *Šamallû* (Çıracı/Acemi Rahip), *Nāru* ve *Nargallu* (Müzisyen ve Şef Müzisyen), *Assinnu* (Erkek Kült Fahişesi), *Kurgarrû* (Kült Görevlisi) ve *Kulu’udur* (Erkek Kült Fahişesi). Bu görevlilere çoğunlukla kült ve ritüel metinlerinde rastlanmaktadır. Belgelerde hadım olarak geçen *Assinnu*, *kurgarrû* ve *kulu’u* ise, “2.3.7. Hadım Kült Görevlileri (İştâr’ın Adanmışları)” başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu kült görevlilerine, birkaç ritüel metni dışında başka bir yerde rastlanmamıştır. Aralarında en sık geçen belki de *nārular*dır. Dinî görevde olsun ya da olmasın, *nārular* ile birçok metinde karşılaşmıştır. Ancak bu çalışmada yalnızca dinî görevinin olduğu bilinen *nāru/nargallulara* yer verilmiştir. *Šangû šanû*lar gibi, *nargallulara* da başlık açılmayarak, müzisyen ve şef müzisyenler tek başlık altında anlatılmıştır.

“Tapınak İle İlişkili Diğer Görevliler” ve “Yeni Asur Metinlerinde Az Geçen Tapınak Görevlileri” başlığı altında, tapınak ile ilişkisi olan, ancak hakkında bilgi sahibi olunmayan görevlilere yer verilmiştir.

“2.4. Tapınak İle İlişkili Diğer Görevliler” başlığı altında, 14 din adamına yer verilmiştir. Bunlar *Láhḫinu* (Tapınak Kâhyası), *Masennu* (Hazinedar), *Warad-bēt-īli* (Tapınak Kölesi), *Ērib bīti* (Tapınağa Girebilen), *Ṭupšar-bēt-īli* (Tapınak Kâtibi), *Nuḫatim-bēt-īli* (Tapınak Aşçısı), *Ša-maššarti-bīti* (Tapınak Muhafızı), *Qīpu* (Delege), *Kakardinu* (Yiyecek Tedarikçisi), *Usandû* (Avcı), *İšpar-bēt-īli* (Tapınak Dokumacısı), *Kāširu* (Terzi), *Ḫundurayu* (Kilimci) ve *Atûdur* (Kapı Bekçisi). Bu görevlilerden bazılarının yanında din hizmetinde olduğuna dair belirti bulunmasa da, bu görevliler de dine hizmet etmişlerdir. Söz konusu terimlerin yanına bir tapınak adı geldiğinde, “tapınak görevlisi x” şeklinde tercüme edilirler.

“2.5. Yeni Asur Metinlerinde Az Geçen Tapınak Görevlileri” başlığı altında 13 görevliye yer verilmiştir. Bunlar *Ša-gaššātēšu* (Oduncu), *Ša-suādišu* (Tütsücü), *Ša-muḫḫi-bēti* (Tapınak Bekçisi), *Ša-muḫḫi-šahūri* (Kültik Zirve Binasının Gözetmeni), *Ēpû* (Fırıncı), *Sīrāšû* (Biracı), *Atī parakki* (Kült Kürsüsünün Bekçisi), *Ša-kitturrišu* (Tabureci), *Šāqû* (Saki), *Kezru* (Özel Saçlı Kimse), *LÚ.MAŠ* ?, *Sīru* (Anlamı Tanımlanamayan Görevli) ve *Ša-pān-bēti*dir (Tapınak Gözetmeni/Danışmanı). Bu görevliler genellikle kült metinlerinde bir ya da birkaç kez görülmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü ise din kadınlarından oluşmaktadır. “3. Yeni Asur Dönemi Metinlerin Geçen Din Kadınları” isimli başlık altında, toplam 14 din kadını, ‘yer almaktadır. Tıpkı din adamları gibi, kendi aralarında dörde bölünerek anlatılmışlardır. Çalışma içinde, kadınlar hakkındaki bilgiler Yeni Asur metinlerinde az olduğundan, onlarla ilgili eldeki metinlerdeki malzemeler ve diğer dönemlerdeki görevlerine bakılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

“3.1. Rahibeler” başlığı altında 4 rahibeden söz edilmiştir. Yeni Asur metinlerinde yer alan *Qadištu* (Kutsal Kadın/Fahişe), *Kezertu* (Özel Türde Saçı Olan Kadın/Kült Fahişesi) ve *Ēntulara* (Yüksek Rahibe) burada yer verilmiştir. Yeni Asur dönemi metninde geçen, ancak bu dönemde görevi bulunmayan *Kumirtu* (Rahibe) da, tezin konusu gereği bu başlık altında yer almaktadır. Bu grupta isimleri tespit edilebilen rahibelere rastlanmamaktadır.

“3.2. Kült Görevlileri” başlığı altında, 3 din kadını yer almaktadır. Bunlar *Kulmašītu* (Tanrıya Adanmış Kadın), *Kurgarrātu* (Kült Görevlisi) ve *Mahḫūtudur* (Kendinden Geçen).

“3.3. Tapınakla İlişkilendirilen Kadınlar” başlığı altında, tapınak ile ilgisi olduğu düşünülen *Harimtu* (Tapınak Fahişesi) ve *Lahhīnatuya* (Kadın Kâhya) yer verilmiştir. Bu kadınlar, ne tam tapınak üyesi ne de tapınaktan tam anlamıyla bağımsızlardır.

“3.4. Tapınakla İlişkili Diğer Kadınlar” başlığı altında 5 görevli yer almaktadır. Bunlar *Raggintu* (Kehanet Rahibesi), *Šēlūtu* (Adanmış Kadın), *Nārtu* ve *Nargallatu* (Kadın Müzisyen ve Şef Kadın Müzisyen) ve *Ml.MAŠ*’dır. Burada isimleri bilinen bazı kadın din görevlilerine rastlanmaktadır. Kadın müzisyenlerin iki ayrı başlık açmak yerine, tek başlık altında anlatılması uygun görülmüştür. Bu grupta yer alan görevliler, din adamları bölümünde olduğu gibi, geçtikleri metinlerin konularına göre değerlendirilmiştir.

Kadınlar bölümünde, erkeklerde olduğu gibi şahıs adlarına çok fazla rastlanmamaktadır. İlaveten Yeni Asur döneminde kadınlarla ilgili bilgi, erkeklerin yaklaşık 5/1’i kadardır.

Yeni Asur dönemi ile ilgili ana kaynaklardan bazıları, tezin konusu olan din görevlilerinden hepsiyle ilgili olmasa da, bu dönemde fazla geçen görevliler ile ilgili bilgi vermektedir. Bazı görevliler belgelerde fazla yer almazlar. Dolayısıyla da görevleri hakkında kesin bir çıkarım yapılamaz. Ancak en azından bu belgelere bakılarak, Yeni Asur döneminde söz konusu bu görevli de yer almıştır denilebilir.

Belgelerden din görevlilerinin görevleri ile ilgili kesin çıkarım yapılamasa da, geçtikleri metinlerin konularına bakılarak yorum yapılmaktadır. Örneğin rahip sınıfında yer alan *šangûlar*, çeşitli belgelerde en çok şahit olarak yer almışlardır. Bu örnek diğer bazı din görevliler için de verilebilir. Bu görevlilerin şahitlik yaptıkları belgelerden bazen söz konusu görevlinin ismi de öğrenilmektedir. Bazı görevlilerin isimlerinin çok geçmesi, kralla mektuplaşması, o görevlinin önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın kapsamı, Yeni Asur dönemi (MÖ ± 911-612) metinlerinde yer alan din görevlileridir. Çalışmanın amacı ise, Yeni Asur ile ilgili ulaşılabilen kaynaklara bakılarak, bu din görevlilerinin görevleri nelerdir?, tespit edilebilen din görevlilerinin devlet içindeki rolü nasıl olmuştur?, din görevlilerinin çeşitlilik göstermesini sebepleri nelerdir?, bazı Yeni Asur dönemi krallarının dine düşkün olmasının sebepleri nelerdir? gibi sorulara cevap aramaktır.

1.1. Kaynaklar ve Metodoloji

Çalışmada, Yeni Asur döneminin ana kaynaklarından olan ve farklı araştırmacılar tarafından Akadca'dan transkripsiyon ve tercüme edilen *State Archives of Assyria* (SAA), yani “Asur Devlet Arşivi” serisindeki metinlerden yararlanılmıştır. SAA, 021 ciltten oluşmaktadır ve bu arşiv içinde en fazla belge II. Sargon dönemine (MÖ 721-705)² aittir. SAA 01, SAA 05 ve SAA 015. ciltler II. Sargon dönemine ait mektupları içermektedir.³ SAA 019, III. Tiglat-pileser (MÖ 747-727) ve II. Sargon dönemine ait mektuplardan oluşmaktadır.⁴ SAA 017, II. Sargon ve Sanherib dönemine ait⁵, SAA 016 ve SAA 018 ise Asarhaddon dönemine (MÖ 681-669) ait mektuplardan oluşmaktadır.⁶ Ancak SAA metinlerinden yalnızca bu sayılanlardan değil, yeri geldiğinde diğer serilerden de⁷ faydalanılmıştır.

Çalışmayı oluşturan diğer ana kaynaklar ise kral Asur yıllıklarıdır. I. Tiglat-pileser-III. Tiglat-pileser arası dönem için *Assyrian Rules of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC)*⁸ ve *Assyrian Rules of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*⁹, III. Tiglat-pileser (MÖ 745-727) ve V. Salmanassar dönemi (MÖ 727-722) için *The Royal*

² Manfred Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib* (Helsinki: Helsinki University Press, 2003) XV.

³ Simo Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West* (Helsinki: Helsinki University Press, 1987); Giovanni B. Lanfranchi - Simo Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces* (Helsinki: Helsinki University Press, 1990); Andreas Fuchs - Simo Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part III: Letters from Babylonia and the Eastern Provinces* (Helsinki: Helsinki University Press, 2001).

⁴ Mikko Luukko, *The Correspondence of Tiglath-Pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud* (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2012).

⁵ Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*.

⁶ Mikko Luukko - Greta van Buylaere, *The Political Correspondence of Esarhaddon* (Helsinki: Helsinki University Press, 2002); Frances Reynolds, *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Šin-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia* (Helsinki: Helsinki University Press, 2003).

⁷ Simo Parpola - Kazuko Watanabe, *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths* (Helsinki: Helsinki University Press, 1988); Alasdair Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea* (Helsinki: Helsinki University Press, 1989); Ivan Starr, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria* (Helsinki: Helsinki University Press, 1990); Theodore Kwasman - Simo Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon* (Helsinki: Helsinki University Press, 1991); Frederick Mario Fales - John Nicholas Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I: Palace and Temple Administration. State Archives of Assyria Volume VII* (Helsinki: Helsinki University Press, 1992); Hermann Hunger, *Astrological Reports to Assyrian King* (Helsinki: Helsinki University Press, 1992); Simo Parpola, *Assyrian Prophecies* (Helsinki: Helsinki University Press, 1997); Simo Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars* (Helsinki: Helsinki University Press, 1993); Frederick Mario Fales - John Nicholas Postgate, *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration* (Helsinki: Helsinki University Press, 1995); Laura Kataja - Robert Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period* (Helsinki: Helsinki University Press, 1995); Steven W. Cole - Peter Marchinist, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal* (Helsinki: Helsinki University Press, 1998); Raija Mattila, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Šin-šarru-iškun* (Helsinki: Helsinki University Press, 2002); Simo Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts* (USA: The Neo-Assyria Texts Corpus Project, 2017); Simo Parpola, *The Correspondence of Assurbanipal, Part I: Letters from Assyria, Babylonia, and Vassal States* (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2018).

⁸ Albert Kirk Grayson, *Assyrian Rules of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC)*, (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, Volume 2) (Toronto: University of Toronto Press, 1991).

⁹ Albert Kirk Grayson, *Assyrian Rules of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*, (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods Volume 3) (Toronto: University of Toronto Press, 1996).

*Inscriptions of Tiglaht-pileses III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC)*¹⁰, II. Sargon dönemi için *Ancient Records of Assyrian and Babylonia, Vol. II*¹¹, Sanherib dönemi için *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part I* ve *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part II*¹², Asarhaddon ve Asurbanipal dönemleri için ise *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)* ve *The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668-631 BC), Aššur-etel-ilāni (630-627 BC) and Sîn-šarra-iškūn (626-612 BC), King of Assyria*¹³ kullanılmıştır. İlâveten *Ancient Records of Assyrian and Babylonia*'dan, diğer krallar hakkında bilgi almak için de faydalanılmıştır.

Kralların saltanat yılları için RINAP 1 (H. Tadmor-S. Yamada), RINAP 2 (G. Frame), RINAP 3/1, RINAP 3/2 (A. K. Grayson-J. Novotny), RINAP 4 (E. Leichty) ve RINAP 5/1'den (J. Novotny-J. Jeffers) faydalanılmıştır. Tüm çalışma boyunca, kralların saltanat yılları için, bu seri içindeki bilgiler kullanılmıştır.

Akadca terimlerin taranmasında *Chicago Assyrian Dictionary* (CAD) serisinin bütün ciltlerinden¹⁴ ve *A Concise Dictionary of Akkadian*'dan (CDA)¹⁵ faydalanılmıştır. Bunun dışında, Yeni Asur dönemi metinlerinde geçen din adamlarının isimlerinin kaydedildiği metinler hakkında detaylı bilgi edinmek için *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire* serisinin 6 cildinden de faydalanılmıştır. A harfi için PNA 1/I'e, B-G harfleri için PNA 1/II'ye, H-K harfleri için PNA 2/I'e, L-N harfleri için PNA 2/II'ye, P-Ş harfleri için PNA 3/I'e ve Ş-Z harfleri için PNA 3/II'ye bakılmıştır.¹⁶ Bu 6 ciltlik seri sayesinde, taranam metinlerde isimleri geçen din görevlileri hakkında detaylı bilgi sahibi olunmuştur.

¹⁰ Hayim Tadmor - Shigeo Yamada, *The Royal Inscriptions of Tiglaht-pileses III (744-727 BC), and Shalmaneser V (726-722 BC), Kings of Assyria*, (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 1) (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2011).

¹¹ Daniel David Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia* (Chicago: The University of Chicago Press, 1927).

¹² Albert Kirk Grayson - Jamie Novotny, *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part I*, (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 3/1) (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2012); Albert Kirk Grayson - Jamie Novotny, *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part II*, (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 3/2) (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2014).

¹³ Erle Leichty, *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)*, (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 4) (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2011); Jamie Novotny - Joshua Jeffers, *The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668-631 BC), Aššur-etel-ilāni (630-627 BC) and Sîn-šarra-iškūn (626-612 BC), King of Assyria, Part 1*, (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 5/1) (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2020).

¹⁴ Gelb vd., CAD A/1; Civil vd., CAD A/2; Gelb vd., CAD B; Gelb vd., CAD D; Gelb vd., CAD E; Gelb vd., CAD G; Gelb vd., CAD H; Gelb vd., CAD I-J; Civil vd., CAD K; Civil vd., CAD L; Civil vd., CAD M/1; Civil vd., CAD M/2; Brinkman vd., CAD N/1; Brinkman vd., CAD N/2; Biggs vd., CAD P; Brinkman vd., CAD Q; Biggs vd., CAD R; Brinkman vd., CAD S; Brinkman vd., CAD Š/1; Brinkman vd., CAD Š/2; Brinkman vd., CAD Š/3; Gelb vd., CAD Ş; Biggs vd., CAD T; Biggs vd., CAD T; Biggs vd., CAD U-W; Gelb vd., CAD Z.

¹⁵ Jeremy Black vd. (ed.), *A Concise Dictionary of Akkadian* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000).

¹⁶ Karen Radner (ed.), *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol. 1, Part I: A). (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 1998); Karen Radner (ed.), *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol. 1, Part II: B-G). (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 1999); Heather D. Baker (ed.), *The Prosopography of the Neo-*

Bu kaynaklara ek olarak, çalışmada makale, kitap, kitap bölümleri, bildiri ve tezlerden de faydalanılmıştır.

Yeni Asur dönemi metinlerinde yer alan 68 din görevlisi, ulaşılabilen metinlerin taranması yöntemiyle çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu terimlere ulaşmak için öncelikle *A Concise Dictionary of Akkadian* (CDA) isimli sözlük, yaklaşık 2 ay boyunca taranmıştır. Bu tarama sonucunda tespit edilen dinî terimler, *Chicago Assyrian Dictionary* (CAD) serisinin 26 cildi sayesinde dönemlerine göre ayrılarak, Yeni Asur döneminde geçtiği görülen terimler üzerinde durulmuştur.

Ardından, *State Archives of Assyria*'nın (Asur Devlet Arşivi/SAA) 21 cildinden, sözlükler aracılığı ile tespit edilen dinî terimler taranmış, bu tarama sonucunda yeni din görevlilerine de rastlanarak, sözlük taraması sırasında gözden kaçan terimler tespit edilmiştir. SAA içinde yer alan 5058 metin, tek tek taranmış, bazen tek bir yerde yer alan din görevlilerine bu sayede ulaşılmıştır. *Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period* (RINAP) isimli kral yazıtları içinde yer alan 1005 metin, aynı yöntemle taranmış ve bazı görevlilerin de, bu yazıtlar sayesinde varlığından haberdar olunmuştur. Bundan başka *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods* (RIME) ve *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods* (RIMA) serisinin de bazı ciltleri benzer şekilde taranmıştır. Bu tarama yaklaşık 7 ay boyunca sürmüştür.

Tarama sonucu elde edilen görevliler, yaklaşık 3 ay boyunca fişleme yöntemi ile kaydedilmiş, bunlarla ilgili kitap, makale, tez ve bildiri gibi çalışmalar, bu fişleme yöntemiyle oluşturulan ilgili dosyaların içine eklenmiştir. Ardından, bulunan diğer yabancı kaynakların tercümesine başlanmıştır. Bu tercümelerin sonucunda ise, bazı kaynaklar ve bilgilere elenmiş ve çalışma son hâlini almıştır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, sözlük taraması ve metin incelemeleri sonucunda tespit edilen din görevlilerinin isimleri hakkında, *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire* (PNA) serisi içindeki ilgili ciltlerden faydalanılarak, görevleri hakkında detaylı bilgi sahibi olunmuştur. Bazen bu seri içinde yer alan maddelerden, bazı görevlilerin birden fazla görevinin olduğu, bazılarının, tarama sonucunda ulaşılamayan ve yer aldıkları

Assyrian Empire, (Vol. 2, Part I: H-K). (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2000); Heather D. Baker, *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol. 2, Part II: L-N). (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2001); Heather D. Baker (ed.), *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol. 3, Part I: P-S). (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002); Heather D. Baker, *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol. 3, Part II: Š-Z). (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2011).

bütün metin numaraları ve bazı görevli isimlerinin de birkaç kral döneminde görev yaptığı görülmüştür. PNA ile ilgili çalışmalar da yaklaşık 3 ay kadar sürmüştür.

Tüm bu çalışmalar sonucunda, şayet dikkatten kaçmadı ise, 71 din görevlisi tespit edilmiştir.

Daha önce Yeni Asur dönemi metinlerinde yer alan din görevlileri ile ilgili yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bazı çalışmalarda din görevlilerinin bir kısmı ile ilgili bilgi verilmiştir. Örneğin A. Löhnert tarafından yayınlanan *State Archives of Assyria Bulletin* Vol. XVI'da¹⁷ bazı rahipler ile ilgili kısa bilgi verilmiştir. U. Gabbay'ın *kalûlar* ile ilgili *The kalû Priest and kalûtu Literature in Assyria* isimli makalesinde¹⁸ ise, *kalû* ve *āšipûlara* değinilmiş ve bir karşılaştırma yapılmıştır. A. S. Baysal, *Mezopotamya Astolojisinin Doğuşu, Gelişimi ve Kaynakları* adlı makalesinde¹⁹, astroloji ile ilgili bilgilere değinmiştir. S. Zaia, *Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period* isimli makalesinde²⁰, bazı rahiplerin günlük yaşamına dair belli bilgiler vermiştir. I. Peled ise, *assinnu and kurgarrû Revisited*²¹ isimli makalesinde, bu hadım görevliler hakkında bilgi vermiştir. S. Teppo'ya ait *Sacred Marriage and the Devotees of Ištar* isimli²² çalışmadan da, bu adanmış görevliler hakkında bilgi sahibi olunmuştur.

S. Teppo'nun *Woman and Their Agency in the neo-Assyrian Empire* isimli Yeni Asur dönemi metinlerinde yer alan kadınlar ile ilgili tezi²³, din kadınları ile ilgili faydanılan kaynaklar arasındadır. Yine S. Teppo'ya ait *Women in the Neo-Assyrian Temples*²⁴ isimli çalışmada, bazı tapınak görevlisi kadınlar ile ilgili bilgi yer almaktadır. Yeni Asur dönemi metinlerinde yer alan kadın müzisyenler (*nārtu/nargallātu*) ile ilgili ise H. H. Duymuş-Florioti'nin *Asur İmparatorluk Dönemi Kaynaklarında Geçen Müzisten Kadınlar Hakkında Kısa Bir Not* isimli makalesi,²⁵ müzisyenler hakkında bilgi vermektedir. Ancak

¹⁷ Anne Löhnert, "The Installation of Priest According to Neo-Assyrian Documents", *State Archives of Assyria Bulletin* XVI (2007), 273-286.

¹⁸ Uri Gabbay, "The kalû Priest and kalûtu Literature in Assyria", *Orient* 49/0 (Mart 2014), 115-144.

¹⁹ Ahmet Selim Baysal, "Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu, Gelişimi ve Kaynakları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/65 (Şubat 2018), 461-475.

²⁰ Shana Zaia, "Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period", *Journal of Ancient Near Eastern Religions* 19/1-2 (10 Aralık 2019), 152-169.

²¹ Ilan Peled, "assinnu and kurgarrû Revisited", *Journal of Near Eastern Studies* 73/2 (2014), 283-297.

²² Saana Teppo, "Sacred Marriage and the Devotees of Ištar", *Sacred Marriages: the Divine-Human Sexual Metaphor from Sumer to Early Christianity*, ed. Martti Nissinen - Risto Uro (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2008), 75-92.

²³ Saana Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire* (Helsinki: University of Helsinki, Faculty of Arts, Institute for Asian and African Studies, Assyriology, Master's Thesis, 2005).

²⁴ Saana Svård, "Women in Neo-Assyrian Temples", *State Archives of Assyria Studies Vol XXVIII*, ed. Shigeo Yamada (Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2018), 117-133.

²⁵ H. Hande Duymuş Florioti, "Asur İmparatorluk Dönemi Kaynaklarında Geçen Müzisyen Kadınlar Hakkında Kısa Bir Not", *Tarih Okulu Dergisi* 7/XVIII (Haziran 2014), 99-119.

buradan yalnızca din hizmetinde olduğu bilinen müzisyem kadınlar için faydalanılmıştır. Bunun gibi örnekler çoğaltılabilir.

1.2. Eski Mezopotamya Topluluklarında Din-Devlet İlişkisi Üzerine Kısa Bir

Değerlendirme

Tarih boyunca insanların yaşadığı coğrafyalarda, inançlar toplumdan topluma değişiklik göstermiş ve yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte bu inançlar daha da sistemli bir hale gelmiştir. Eski Mezopotamya'nın inanç sisteminde önemli bir yeri olan tanrı, başta devlet yöneticileri olmak üzere toplum üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Tanrı ve insan arasındaki ilişki, karşılıklı sorumlulukları içeren bir döngü şeklinde kendini göstermektedir. Öldükten sonraki hayatlarında tanrıların kendilerini ödüllendireceğini düşünen insanlar, tanrılara adaklar sunmuş ve tanrılar adına çeşitli dini görevleri yerine getirmişlerdir. Bu düşünceler toplum düzenine katkıda bulunurlen inanç sisteminin de giderek yerleşmesine ve sistemli bir hale gelmesine katkı sağlamıştır. Şehir devletleri halinde hüküm süren krallar, tanrıların desteğini alarak tahta geçtikten sonra, savaşlarda alınan zaferleri tanrının desteği ile gerçekleşmiş olaylar olarak kabul etmiş, alınan yenilgileri yine tanrıların cezalandırması olarak görmüşlerdir. Şehirlerdeki siyasi yönetimler, din destekli politikaları sayesinde giderek genişleyen ve gelişen krallıklara dönüşmüşlerdir. Ele geçirilen şehrin tanrısı da benimsendiğinden, şehirlerin büyümesi ile tapınakların ve tanrıların sayısı da artmıştır.²⁶

Mezopotamya'nın önemli medeniylerinden biri olan Sumerlerin, kurdukları yönetim şekline “mabet sosyalizmi” veya “teokratik sosyalizm” denilmektedir. Bu yönetim şeklinde rahiplerin önemli bir rolü bulunmaktadır.²⁷ Mabet ise Sumerlerde yalnızca dinin değil ekonominin de merkezidir.²⁸ Krallar, tanrının mülkünü korumakla görevlendirilen çobanlar olarak görülmektedir²⁹ ve kralların tapınaklar inşa ederek kızlarını tapınağa adanması tanrılara hizmet etmeye verdikleri önemin göstergesidir.³⁰ Anlaşılan Sumerler, dinî

²⁶ Tuğçe Horunlu, *Asur Devlet Politikalarında Din Faktörü* (Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 19-21.

²⁷ Füzûzan Kınal, *Eski Mezopotamya Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Yayınları, 1983), 37.

²⁸ Ekrem Memiş, *Eskiçağ'da Mezopotamya: En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar* (Bursa: Ekin Yayınları, 2015), 22.

²⁹ Kınal, *Eski Mezopotamya Tarihi*, 121.

³⁰ Charles Leonard Woolley, *The Sumerians* (New York: W.W. Norton - Company Inc. Press, 1965), 173.

inançların sistemli bir hâl almasında önemli bir rol oynamışlar bu etkileri Sami toplumlara da yayılmıştır.³¹

Akadlı Sargon'un "dört yönün kralı", "dört bir yanın kralı" unvanını kullanmasına bakılarak, Akadlıların da yönetim anlayışında din etkili olmuştur denilebilir.³² Akadlı Sargon ve torunu Naram-Sin döneminde de tanrısal destek devam etmiş, Ur şehrine bulunan bir metinde tanrı Nergal'in Naram-Sin'e yönetme yetkisi verdiği belirtilmiştir.³³

Sumer ve Akad devletlerinde olduğu gibi, tanrısal destek ile faaliyette bulunma, Lipit-İştar ve Hammurabi Kanunları'nın prolog kısmında da görülmektedir.³⁴

1.2.1. Asur'da Din-Devlet İlişkisi

Mezopotamya medeniyetine önemli katkıda bulunan toplumlardan biri de Asurlular'dır. MÖ 13. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başlarında yaklaşık 50 yıl boyunca³⁵ süren Ege Göçleri sonunda Hitit, Mitanni ve III. Babil (Kaslar Sülalesi) devletleri yıkılmış, bu göçlerden göç yolları üzerinden olmadığından zarar görmeden kurtulan tek devlet Asur olmuştur. Ancak beklenmeyen bir şekilde Arami Göçleri başlamış ve Aramiler Ege Göçleri'nin yarattığı kargaşa ortamından faydalanarak Mezopotamya, Suriye ve Güneydoğu Anadolu topraklarına girmeye başlamışlardır. Asur kralları onları durdurmak için yaklaşık iki asır boyunca mücadele etmiştir.³⁶ Orta Anadolu'da Hititler'in bıraktığı boşluğu Frigler doldurmuş, Doğu Anadolu'da Urartular yerini almıştı ve bu iki devletin arasındaki topraklarda ise Geç Hitit Beylikleri vardı.³⁷ Asurluların Anadolu'yu kontrol altına alması zordu, ancak MÖ 9. yüzyıldan itibaren Anadolu topraklarına seferler düzenleyecekler ve bu seferlerin ayrıntılarından kitabeler ve yıllıklarında bahsedeceklerdi.

³¹ Paul Alain Beaulieu, "Mesopotamia", *Ancient Religions*, ed. Sarah Iles Johnston (Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2007), 167; Horunlu, *Asur Devlet Politikalarında Din Faktörü*, 22.

³² Henri Frankfort, *Kingship and the Gods* (Chicago: The University of Chicago Press, 1978), 228; Yusuf Kılıç - Şeyma Ay, "Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu", *Turkish Studies* 8/5 (Spring 2013), 395-396.

³³ Ekrem Memiş, "Eski Mezopotamya'da Yönetme Yetkisinin Tanrısalılığı Meselesi", *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, ed. L. Gürkan Gökçek vd. (İstanbul: Değişim Yayınları, 2019), 127; Adolf Leo Oppenheim, "Babylonian and Assyrian Historical Texts", *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, ed. James B. Pritchard (New Jersey: Princeton University Press, 1969), 268.

³⁴ Bkz. Mevrure Tosun - Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002), 60-61, 181. Kral Hammurabi ile ilgili detaylı bilgi almak için bkz. Marc Van de Mieroop, *Hammurabi*, çev. Bülent O. Doğan (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).

³⁵ Memiş, "Yönetme Yetkisinin Tanrısalılığı", 133.

³⁶ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi* (Bursa: Ekin Yayınları, 2015), 177-178; Memiş, "Yönetme Yetkisinin Tanrısalılığı", 133-134.

³⁷ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi* (Bursa: Ekin Yayınları, 2015), 129.

Bu yıllıklardan Asur krallarının da başarılarını, kendinden önceki medeniyetler gibi tanrıların yardımlarına bağladıkları anlaşılmaktadır.³⁸

Dinin insanlar üzerinde etkili olduğunu bilen Asur kralları, imparatorluk ideolojisinin merkezine dini yerleştirmişlerdir. Bu açıdan din, Asur İmparatorluğu'nda toplum ve yönetimle iç içe olmuş ve yöneticileri meşrulaştırma aracı olarak görülmüştür. Kralların halkı tanrı onayıyla yönettiği ve krallığın kutsal olduğuna inancı hâkimdi.³⁹ Asurluların devlet ideolojisi olarak kralları “rahip (*şangû/LÚ.SANGA*)⁴⁰” ve “tanrıların hizmetkârı” olarak tasvir etmesi, kralın dinî hiyerarşi içinde tanrılardan sonra en üst konumda olduğunu göstermekteydi.⁴¹ Kral, savaş ilan etme yetkisine sahip olan ve tanrıların buyruğuna göre davranan bir görevliydi.⁴²

Sumer'den başlayarak devam eden tanrısal buyrukla hareket etme geleneği Eski ve Orta Asur Döneminde de devam etmiştir.⁴³ Bu gelenek, Yeni Asur İmparatorluk döneminde zirveye çıkmıştır. K. Toptaş'ın çalışmasına göre ise bu durum, metinlerde “*ina qibit + tanrı ismi*” ile ifade edilmiştir. Bu ifade, “tanrının buyruğu/emri” anlamına gelmektedir. Belgelerde, Asur krallarının var olma sebepleri olarak gördükleri baş tanrıları Aşşur'un önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Krallar bu formülle tüm faaliyetlerini yasallaştırarak seferlerine meşru bir boyut kazandırmışlardır.⁴⁴

Asur kralları, tanrıların yeryüzündeki temsilcisi, tanrılar tarafından yönetici olarak seçilen ve tanrıların isteğini ve emirlerini yerine getirmekle, toplumda barış, huzur, adalet ve eşitlik sağlamakla görevli kimselerdi.⁴⁵ Kral yıllıklarına bakıldığında, tanrısal buyrukla gerçekleştirilen faaliyetlerde ilk sırayı askerî seferlerin aldığı görülmektedir. Asur kralları, dünyada düzenin koruyucuları olarak savaşı tanrıların kendilerine bahşettiği bir görev olarak görmekteydiler.⁴⁶ Savaş, aslında kralların siyasi ve ekonomik isteklerine

³⁸ Memiş, “Yönetme Yetkisinin Tanrısalılığı”, 134.

³⁹ Koray Toptaş, “Yeni Asur Belgelerinde Geçen “İna Qibit (Tanrı Buyruğu) İfadesi”, *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, ed. L. Gürkan Gökçek vd. (İstanbul: Değişim Yayınları, 2019), 402; Susan Pollock, *Ancient Mesopotamia: The Eden that Never Was* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 188-191.

⁴⁰ Bkz. CAD Ş 377; CDA 355.

⁴¹ Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 402.

⁴² Mattias Karlsson, *Early Neo-Assyrian State Ideology: Relations of Power in the Inscriptions and Iconography of Ashurnasirpal II (883–859) and Shalmaneser III (858–824)* (Sweden: Uppsala University, 2013), 103; Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 402.

⁴³ Eski Asur döneminde naiplik yapan Puzur-Suen'in tanrı Aşşur'un buyruğuyla tahrip olan Asur'a bir yapı inşa etmesi ve Orta Asur kralı Aşşur-bel-kala'nın tanrı Aşşur'un buyruğuyla Mari'ye sefer düzenlemesi ile ilgili bkz: RIMA 01 A.0.40.1001: 15-35; RIMA 02 A.0.89.1: 14'-16'; Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 403.

⁴⁴ Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 403.

⁴⁵ Steven W. Holloway, *Aššur is King! Aššur is King! Religion in the Exercise of Power in the Neo-Assyrian Empire* (Leiden, Boston, Köln: Brill, 2002), 1; Karlsson, *Early Neo-Assyrian State Ideology*, 69; Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 404.

⁴⁶ Okay Pekşen, “Eski Mezopotamya'daki Savaşlarda Tanrıların Rolü”, *History Studies International Journal of History* 8/2 (Haziran 2016), 55-68; Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 404.

dayanmaktaydı. Ancak kral yazıtları, askerî seferleri tanrıların isteğiyle gerçekleşen kutsal bir olay olarak göstermektedir. Çünkü kral, yeni ülkeler fethetmek ve Asur topraklarını genişletmek için tanrı Aşşur tarafından gönderilen bir görevlidir.⁴⁷ Sumerle başlayan bu kutsal savaş geleneği, Akad, Babil ve Asurlularla da devam etmiştir.⁴⁸ Özellikle Yeni Asur Dönemi'nde krallar, tanrılar tarafından görevlendirilen savaşçı kimliğiyle, tanrı adına kutsal savaşlar gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. II. Aurnasirpal'in (MÖ 883-859) Nippur ve Paşate Dağları'nın eteklerinde yer alan şehirler üzerine tanrısal buyrukla yaptığı sefer buna örnek olarak gösterilebilir.⁴⁹ III. Salmanassar (MÖ 859-824), Sanherib (MÖ 705-681), Asarhaddon (MÖ 681-669) da tanrısal buyrukla sefere çıktıklarını yıllıklarında anlatmışlardır.

III. Salmanassar'a ait bir belgede geçen *“efendim, büyük efendi Aşşur'un (ve) rahipliğimi (dindarlığımı) seven Ninurta'nın buyruğuyla”* (ina qí-bit aš-šur EN GAL EN-ia^d MAŠ ÁGA SANGA-ti-ia)⁵⁰ ifadesi ve Sanherib'in Babil-Elam ittifakına karşı giriştiği savaşta *“büyük efendi, efendim Aşşur'un buyruğuyla”* (i-na qí-bit^d aš-šur EN GAL EN-ia)⁵¹ ifadesi tanrısal buyruğa örnek olarak gösterilebilir.

III. Salmanassar (MÖ 859-824), MÖ 854'te Şam'ın kuzeyindeki Qarqar mevkiinde Şam (Damascus) kralı, Hamat kralı ve İsrail kralına karşı verdiği savaşta yıllıklara göre iki tarafta kayıplar vermiş ve Salmanassar öldürdüğü düşmanların cesetlerinden yapılmış köprüyle Asi (Orontos) nehrini geçmişti. Salmanassar bu savaş ile ilgili:

*“Daima önümde yürüyen Tanrı Nergal'in ordularıyla onlara galebe çaldım.
On dört bin kişiyi öldürdüm. Üzerlerine Adad gibi tufanlar yağdırdım.
Cesetlerini parçaladım. Ovayı kan rengine boyadım.”*⁵²

demektedir. Görüldüğü üzere mücadele Savaş ve Cehennem Tanrısı Nergal ve Fırtına Tanrısı Adad'ın yardımıyla kazanılmıştır. Asur İmparatorluk Devri'nde de Asur kralları, tanrılar tarafından devleti yönetmekle görevlendirildiklerini ve tanrılar sayesinde savaşları kazandıklarını vurgulamaya devam etmiştir. II. Sargon (MÖ 722-705) bir yazıtında:

⁴⁷ Hayim Tadmor, “Propaganda, Literature and Historiography: Cracking the Code of the Assyrian Royal Inscriptions”, *In Assyria 1995*, ed. Simo Parpola - Robert M. Whiting (Helsinki: Proceedings of the 10th Anniversary Symposium of the Neo Assyrian Text Corpus Project, 1997), 327; Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 404.

⁴⁸ Okay Pekşen, “Eskiçağ Akdeniz Medeniyetleri'nde ‘Tanrılar Adına Savaş’ Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, ed. Yıldırım Atayeter - İsmail Avcı (Gece Kitaplığı, 2017), 25; Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 405.

⁴⁹ RIMA 02 A.0.101.1: i 69- i 73; Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 405.

⁵⁰ Bkz. RIMA 3 A.0.102.16: 28-38b; Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 406.

⁵¹ Bkz. RINAP 3/1 no. 22: v 67b – vi 12; Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 406.

⁵² Gökçek, *Asurlular*, 145; Memiş, *Eskiçağ'da Mezopotamya*, 235-236.

*“Tanrı Bel’in valisi, Tanrı Anu ve Tanrı Dagan tarafından seçilmiş Tanrı Aşşur’un yüce rahibi, büyük ve güçlü kral, evrenin kralı, Asur kralı, dünyanın dört bir yanının kralı, büyük tanrıların gözdesi, Tanrı Aşşur, Tanrı Nabu ve Tanrı Marduk’un emsalsiz bir krallıkla görevlendirdikleri adil yönetici, adının şöhreti çok önde olan, Asur şehrine bağımsızlığı yeniden kazandıran, Haran üzerine koruyucu gölgesi düşen, tüm hükümdarların en güçlüsü...”*⁵³

demektedir. II. Sargon’un oğlu Sanherib (MÖ 705-680) de yönetme yetkisini tanrılardan aldığını benzer ifadelerle vurgulamaktadır:

*“Sanherib, büyük kral, kudretli kral, evrenin kralı, Asur kralı, dört cihanın kralı, büyük tanrıların desteklediği bilge hükümdar, doğruların koruyucusu, adaletin sevgilisi, fakirlere, acizlere yardım eden destek olan, asileri şiddetli ateşi ile yakıp yok eden, günahkârları yıldırım ile çarpan, bütün prenslerin arasında en başta olan, dindar, kusursuz kahraman, güçlü adam; Dağ gibi büyük Tanrı Aşşur, bana rakipsiz bir krallık emanet etti ve saraylarda yaşayan herkesi güçlü silahım yaptı, güneşin battığı Yukarı Deniz’den güneşin doğduğu Aşağı Deniz’e kadar bütün insanoğlunu ayaklarımın altına boyun eğdirdi. Benim savaşçılığımın korkan güçlü krallar, oturdukları yerlerden ayrıldılar ve erişilmez uçurumlardaki mağaralarda yaşayan sudinnu kuşu gibi tek başlarına uçtular.”*⁵⁴

Sanherib’in bir saray darbesi ile katledilmesinden sonra iktidara gelen oğlu Asarhaddon da (MÖ 680-668) yazıtlarında benzer ifadeler kullanmıştır:

*“[Asarhaddon], Büyük [Kral, Asur Kralı], Babil’in Valisi, [Akad ve Sumer’in kralı], [dört] cihanın kralı, onun beyleri büyük tanrıların gözdesi. [... Erbil’in İstar’ı ve Ninive’nin İstar’ı, Marduk ve Nabu. [... ve [onlar krallık için onun ismini söylediler]. Ben daha genç iken Erbil’in [İstar’ı Ninive’nin İstar’ı], Nabu’yu, Bel’i, Šamaš’ı komuta eden Aşşur bana baba oldu. [... büyük bir gururla [başımı] kaldırdı ve iktidarın benim hakkım olduğunu söyledi. O, kâhinlerin başı Šamaš ve Adad’a sordu: Onlar, Aşşur’a olumlu cevap verdiler ve şöyle dediler: Halef O’dur.”*⁵⁵

Görüldüğü üzere Asarhaddon’da kendisinden önceki krallar gibi tanrıların desteğini vurgulamaktadır.

“Tanrı Aşşur, tanrıların babası Asur topraklarını genişletmek ve tamamen harabeye dönmüş şehirleri bayındır hale getirmek için bana güç verdi. Tanrı Sin, hükümdarların beyi, kahramanlara özgü güç ve kudreti kaderim olarak

⁵³ Gökçek, *Asurlular*, 166; Memiş, “Yönetme Yetkisinin Tanrısallığı”, 135; Albert T. Olmstead, “The Text of Sargon’s Annals”, *AJSLL* 47/4 (Temmuz 1931), 261-262.

⁵⁴ Gökçek, *Asurlular*, 179; Memiş, “Yönetme Yetkisinin Tanrısallığı”, 135.; ARAB II: 115-116.

⁵⁵ Gökçek, *Asurlular*, 189; Memiş, “Yönetme Yetkisinin Tanrısallığı”, 135.; ARAB II: 199-200.

belirledi. Tanrı Šamaš, tanrılarının ışığı, benim ismimi en yüksek yere taşıdı, tanrı Marduk, tanrılarının kralı, krallığının korkusunu kalın bir sis gibi dağlık diyarlara yağdı. Tanrı Nergal, tanrılarının en güçlüsü, bana sertlik, ihtişam ve kudret hediye etti. Ve Tanrıça İstar, savaşların ve mücadelelerin kraliçesi, bana kudretli bir yay ve ateşli bir ok takdim etti.”⁵⁶

Asarhaddon dönemine ait bu belgeden de anlaşıldığına göre, kralın tahta çıkması sarayda karışıklığa neden olmuştu. Çünkü Babil’li bir anneye sahipti ve Sanherib’in yaşça büyük iki oğlu daha varken Asarhaddon veliaht seçilmişti. Ancak Asarhaddon tahta çıkmayı başarmış ve yazdırdığı bu kitabede de meşru bir kral olduğunu ve yönetme yetkisini tanrılardan aldığını ilan etmiştir.⁵⁷

Asarhaddon da (MÖ 681-669) veliaht ilan edilmesini tanrılarının isteği üzerine olduğunu ifade eder. Metinde, babasının Šamaš ve Adad’a kehanet yoluyla sorup, olumlu cevap aldığını belirtir.⁵⁸

Asarhaddon’un oğlu Asurbanipal (MÖ 668-626) de MÖ 644-636 arasındaki faaliyetlerini sıraladığı “*Rassam Silindiri*” adlı kitabesinde kendisini şu şekilde tanımlamaktadır:

“Ben Asurbanipal, Belit ve Aşşur’un yarattığı, sarayın en büyük veliahdı, Aşşur ve Sin, en eski günlerden itibaren, a daha annesinin karnındayken Asur hükümdarlığı için onun ismini çağırdılar. Šamaš, Adad ve İstar’ın değiştirilmesi imkânsız kararlarıyla onun hâkimiyetini emrettiler.”⁵⁹

Görüldüğü üzere Asurbanipal de kendisinden öncekiler gibi hükümdarlığını tanrılarının onayına dayandırmaktadır.

Asur krallarının tanrılara saygılı görünmesinin yanında bunun tersi örnekler görmek de mümkündür. Örneğin II. Sargon, Urartu Seferi esnasında Haldi Tapınağı’nı yağmalatmış ve değerli eşyalarını almıştır.⁶⁰ Buna ek olarak Marduk’a ait olan tapınaklara da zarar verdiği bilinmektedir. Bu durum, Sargon’un oğlu Sanherib’in metinlerine de yansımış ve Sanherib, babasının günahından kurtulmanın yollarını aramıştır. Çünkü II. Sargon, baş tanrı Marduk’a saygısızlık etmesinin cezasını savaş alanında beklenmedik şekilde ölmesiyle ödemiştir. Ancak Sanherib de tanrı Marduk’a karşı günah işlemekten geri duramamıştır. Bu durum, oğlu Asarhaddon’a ait belgelerde görülmektedir. K. Toptaş’a

⁵⁶ Gökçek, *Asurlular*, 189-190; RINAP 04, 001: ii 30-39; Memiş, “Yönetme Yetkisinin Tanrısallığı”, 136.

⁵⁷ Gökçek, *Asurlular*, 190; Memiş, “Yönetme Yetkisinin Tanrısallığı”, 136.

⁵⁸ RINAP 04, 001: i 8-i 19.

⁵⁹ Gökçek, *Asurlular*, 203; Memiş, “Yönetme Yetkisinin Tanrısallığı”, 136.

⁶⁰ Koray Toptaş, *Yeni Asur İmparatorluğu’nda İdeoloji, Propaganda ve İsyanlar* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 132; ARAB II: 172.

göre, Asarhaddon'un Esagil'i ve Babil'i yeniden inşa ettiğini vurgulaması, babası Sanherib zamanında bu alanlara zarar verildiğini göstermektedir.⁶¹ Ayrıca Asarhaddon, Asur halkı kabul edilmeyenlerin de Asur tapınaklarına girme yasağını ortadan kaldırmıştır.⁶²

Asarhaddon'un saltanatı sırasında fazlaca hastalandığı bilinmektedir. Devamlı olarak bilginlerinden bu konuda görüş ve öneri talep etmiş, ancak bir sonuç alamamıştır. Bu sebeple de şifa bulmak amacıyla tanrılara ve dine gereğinden fazla yönelmiştir. Ancak K. Toptaş, Asarhaddon'un tanrılara yakın olmasının sebebini yalnızca hastalığına bağlanmasının doğru olmayacağını söylemektedir. Çünkü Asarhaddon dindar bir kişiliktir. Bu durumda da astroloji, sihir ve büyüye karşı tutumu şaşırtıcı değildir.⁶³

1.3. Yeni Asur Dönemi'nde İnşa Edilen Tapınaklar ve Şapeller Üzerine Kısa Bir

Değerlendirme

Yeni Asur Dönemi'nde tapınaklar, dönemin yönetim merkezi olarak işlev görmüş önemli yapılar olmasının yanında, siyasî örgütlenmelerin de merkezi konumundadır.⁶⁴ Asur Devleti'nin imparatorluğa dönüşmesi ile birlikte artan bayındırlık ve imar faaliyetleri sonucunda pek çok başkent, eyalet merkezi, saray, tapınak, su kanalları gibi yapılar ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Kralların tanrıları memnun etme istekleri sonucunda ise yazıtlarına en çok tapınaklarla ilgili bilgilere yer vermişlerdir. Birçok kral zamanında bazen zarar gören tapınaklar yenilenmiş, bazen de bu tapınaklara yeni yapılar eklenmiştir.⁶⁶

Asur kralları kendilerini tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul ediyor, ancak öldükleri zaman tanrılaştırılmıyorlardı. Kral, tanrı ile toplum arasında aracı bir rol üstlendiğinden dinî bir görev olarak tapınaklar inşa etmiş, inşa edilen bu tapınaklar sarayın ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Daha erken dönemlerde tapınak kavramı hem krallıkla ilişkili hem de yönetim hiyerarşisinin idari merkezi olarak kabul edildiğinden sarayla ilişkisi sıkı olsa da, Yeni Asur Devleti ve sonrasında tapınak ile devlet ayrılmıştır.⁶⁷

⁶¹ Toptaş, *İdeoloji, Propaganda ve İsyanlar*, 132.

⁶² Erol Sever, *Asur Tarihi* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993), 114.

⁶³ Koray Toptaş, *Asarhaddon: Asur Kralı, Babil Yöneticisi, Mısır Fatih* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2021), 203-207.

⁶⁴ Horunlu, *Asur Devlet Politikalarında Din Faktörü*, 19-20.

⁶⁵ Veli Sevin, *Yeni Assur Sanatı I: Mimarlık* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 24.

⁶⁶ Faruk Akyüz, *Asur Devleti'nin Başkentleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 12.

⁶⁷ Sevin, *Mimarlık*, 121-122.

Asur tapınak mimarisi genelde Babil etkisi altında kalmıştır. MÖ 2. binyıl Asur tapınaklarının en iyi biçimde görülebildiği Asur'da tanrı evleri MÖ 15. yüzyıl başından beri eni dar fakat geniş bir antre cella (Breitraum) ile gerisindeki derin bir cella'dan (Langraum) oluşmuştur. V. Sevin, bu tür tapınakların Yeni Asur döneminde kalıplaştığını vurgulamaktadır. Tapınakların cella'larında tanrı tasvirleri, girişin karşısına gelen kısa duvarın önünde durmaktaydı. Ancak tanrı tasvirlerinin durduğu bu kesim, daha sonra basamakla çıkılan ayrı bir oda (adyton) oluşturularak yapılmıştır. İlk defa I. Tukulti-Ninurta ile Asur'daki İstar Tapınağı'nda görülen bu düzenleme, Asur tapınaklarının ayırt edici özelliklerinin başında gelmektedir.⁶⁸

Yeni Asur dönemi tapınakları “bağımsız tapınak kompleksleri” ve “saray şapelleri” olarak ikiye ayrılmaktadır. Bağımsız kompleksler çoğu kez tanrı çifti için inşa edilirken saray şapelleri sarayın ayrılmaz parçasıdır. Şapeller genelde ortak bir avluyu paylaşmaktaydılar ve bağımsız tapınakların aksine alanları daha sınırlıydı. Yeni Asur dönemi dinsel mimarlığının özelliği olarak başkent tapınaklarının çoğunun girişinde, eşik taşlarında ve cella'larında yazıtlara yer verilmiştir ve bu yazıtlar, tapınağın hangi tanrıya yapıldığını belirtmektedir.⁶⁹

Bağımsız komplekslerin en eskisi, Musul'un 28 km güneydoğusunda yer alan, eski adı İmgur-Enlil olan Balawat'taki II. Asurnasirpal'in inşa ettirdiği rüyalar tanrısı Mamu Tapınağı'dır. Bu tapınak, II. Asurnasirpal ve oğlu III. Salmanassar'ın yaptırdığı kabartmalı tunçtan bantlarla bezeli kapı kanatlarıyla ünlüdür. V. Sevin, söz konusu Mamu Tapınağı'nın kuzeybatı-güneydoğu yönlü olduğunu ve cephesinin güneydoğuya baktığını belirtmektedir.⁷⁰

Bağımsız tapınak kompleksleri içinde ilk sırayı, Kalhu ve Dūr-Şarrukīn'deki Nabu Tapınakları almaktadır. Nabu, Asur'da 13. yüzyıldan beri tapınım görmektedir ve asıl önemini III. Adad-nīrārī'nin ve annesi kraliçe Şammuramat döneminde kazanmıştır. II. Adad-nīrārī döneminden itibaren inşa edilen Nabu Tapınaklarına yalnızca Kalhu ve Dūr-Şarrukīn'de değil, Guzana ve Hadatu gibi eyalet kentleri ve Asur İmparatorluğu'nun dinsel kenti Asur'da da rastlanmaktadır. Ancak *akītu* törenlerine olanak sağlayacak şekilde

⁶⁸ Henri Frankfort, *The Art And Architecture Of The Ancient Orient* (Harmondsworth: Penguin Books, 1970), 137-138; Sevin, *Mimarlık*, 122.

⁶⁹ Sevin, *Mimarlık*, 122-123.

⁷⁰ Sevin, *Mimarlık*, 123-124.

düzenlenen Kalhu ve Dür-Šarrukîn tapınakları daha gelişmiş planlarıyla dikkat çekmektedir.⁷¹

V. Sevin, en az 40 odası bulunan ve 85 x 80 metre boyutlarındaki Kalhu Nabu Tapınağı'nın, iki büyük birimden oluştuğunu söylemektedir. Birincisi tanrı ve Asurlu eşinin cella'larının kurulduğu kutsal alan, ikincisi ise *bīt akīti* törenleriyle ilgi olan yerdir. Birbiriyle ilişkili olmayan bu iki birim bir ön avluya açılmaktadır.⁷² Söz konusu Kalhu Nabu Tapınağı 3 metrelik kerpiç bir platform üzerine inşa edilmiştir. Tapınağın içerisinde Nabu ve eşi Tašmetum'un tapınak alanı yer almaktadır. Karşısındaki bir oda kütüphane, diğerleri ise iş ve yönetimle ilgili belgelerin yer aldığı odalardır.⁷³

II. Sargon yeni başkent inşası sırasında Kalhu'da olduğu gibi Nabu Tapınağı'na önem vermiştir. 130 x 95 metre boyutlarındaki Dür-Šarrukîn Nabu Tapınağı ise beş avlu çevresinde kümelenmiş 46 odadan oluşmaktadır. Tapınak kuzeydoğu-güneybatı yönlüdür ve buraya ana girişten başka saraydan da ulaşılabilir. Kalhu'daki gibi biri tanrı eşinin kutsal alanı, diğeri ise Akītu törenleriyle ilgili iki ana birimi bulunmaktadır.⁷⁴

II. Sargon'un Dür-Šarrukîn'de yaptırdığını bildirdiği tapınaklar arasında ismi geçmeyen Sibitti Tapınağı, aşağı kentte yer alır. Tapınak alanına kuzeydoğudaki geniş bir antre odasından girilir. Tanrı odasında kireç taşından yapılmış 13 sunak bulunmuştur.⁷⁵ Bu sunaklarda şu ifadeler yer almaktadır:

*“Evrenin kralı, Asur ülkesini kralı, Babil'in yüksek rahibi, Sumer ve Akkad kralı Sargon, bu sunağı eşsiz kahraman tanrı Sibitti'ye sundu”.*⁷⁶

Cella, avlunun güneybatı kanadına yerleştirilmiştir ve cella'ya alışılmışın dışında antre cella'sı olmadan doğrudan girilebilmektedir.⁷⁷

Guzana Kent Tapınağı, günümüzde Tell Halaf adını taşıyan Guzana'nın 9. yüzyıl sonlarında Asur egemenliğine girmesiyle birlikte Aramiler'e ait kutsal alanların üzerine inşa edilmiştir. 13 odalı bu tapınak kompleksinin avlusunun batı kanadında kutsal alan bulunmaktadır. V. Sevin, tapınağın hangi tanrı ya da tanrılara adandığı bilinmese de yan

⁷¹ Sevin, *Mimarlık*, 124-126.

⁷² Sevin, *Mimarlık*, 126-127.

⁷³ Akyüz, *Asur Devleti'nin Başkentleri*, 53-54.

⁷⁴ Sevin, *Mimarlık*, 131; John Nicholas Postgate, “The Bit Akiti in Assyrian Nabu-Temples”, *Sumer* XXX (1974), 54.

⁷⁵ Sevin, *Mimarlık*, 133-136.

⁷⁶ Sevin, *Mimarlık*, 136.

⁷⁷ Sevin, *Mimarlık*, 133-134.

yana bulunan iki cella olması Nabu ve eşi Tašmetum’la ilgili olabileceğini vurgulamaktadır. Tapınağın yapım tarihi konusunda da görüş birliği yoktur.⁷⁸

Asur Nabu Tapınağı ise, kentin kuzeyinde 7. yüzyılın sonlarında, imparatorluğun son krallarından olan Sîn-šar-iškūn tarafından I. Tukulti-Ninurta’nın İstar ve III. Salmanassar’ın inşa ettiği *Šarrat nīphi* tapınaklarının temelleri üzerine inşa edilmiştir. 30 odalı bu kompleks iki büyük birimden oluşmaktadır. Güneydeki iç avlu, tanrı ve Asurlu eşinin cella’larının bulunduğu kutsal alan, kuzeydeki dış avlu ise *bīt akīti* törenleri ile ilgili olan yerdir. Ancak bu tapınakla ilgili detaylı bilgi yoktur.⁷⁹

Yeni Asur Dönemi dinsel mimarlığının ikinci grubunda şapeller yer almaktadır. Kalhu sitadelinin kuzeybatı uç kısmına, yapımına II. Aurnasirpal’in başlayıp oğlu III. Salmanassar’ın bitirdiği şapeller kümesi ile *ziggurat* bu türün en eski örnekleri arasındadır.⁸⁰ Sevin’in verdiği bilgiye göre, II. Aurnasirpal Sarayı’nın dış avlusuna bitişik olarak inşa edilen bu kutsal yapılar topluluğuna saraydan, dış avlunun kuzey kanadı üzerine açılmış bir geçit ve aynı zamanda ince uzun koridor ile ulaşılabilir. II. Aurnasirpal’in Kalhu’da pek çok tapınak inşa ettiği bilinir. Kalhu Saray Şapelleri içinde yer alan Ninurta, Enlil, *Šarrat-nīphi* ve İstar Kidmuru kutsal alanlarının II. Aurnasirpal’in Sarayı’nın kuzeyindeki bir avlunun batı, kuzey ve doğu kanatlarında yükseldikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan Ninurta Şapeli, Yeni Asur Dönemi’nin en eski dinsel yapılarından biridir. Enlil Şapeli’nin ise yeri belli değildir.⁸¹

Dūr-Šarrukīn Saray Şapelleri, Kalhu’dakilerden daha gelişmiş durumdadır. Bu komplekste üç büyük ve üç küçük olmak üzere toplam 6 şapel vardır ve bu şapeller iki avlu çevresinde toplanmışlardır. Kompleks, üç avlu ve çevrelerindeki odalar ve şapellerden oluşur. Kompleks içindeki 6 şapelden 5’i tüm kompleksin merkezi konumundaki iç avluda yer alır. Bu şapellerin isimleri: Sin, Šamaš, Ēa, Ninurta, Adad ve Nikkal’dır.⁸² Büyük olanlar Sin, Šamaš ve Nikkal şapelleridir.⁸³

Yeni Asur Dönemi tapınak mimarisinde, saraylarda olduğu gibi bir gelişim söz konusu olmamıştır. Orta Asur Dönemi’nde belirlenen tapınak geleneği neredeyse hiç değiştirilmeden Yeni Asur döneminin sonuna kadar devam ettirilmiştir. Yeni Asur’da

⁷⁸ Sevin, *Mimarlık*, 137-139.

⁷⁹ ARAB 2: 1154, 1159; Sevin, *Mimarlık*, 139-140.

⁸⁰ Sevin, *Mimarlık*, 141.

⁸¹ Sevin, *Mimarlık*, 141-142, 144.

⁸² Sırasıyla; Ay Tanrısı, Güneş Tanrısı, Sihir ve Sulama Tanrısı, Savaş ve Av Tanrısı, Fırtına Tanrısı ve Ay Tanrısı Sin’in Eşi Tanrıça Nikkal.

⁸³ Sevin, *Mimarlık*, 147-148, 153.

dinsel mimarlıkta dikkat çeken gelişim, tapınakların bir tanrı çifti inşa edilmiş olan yan yana iki cella'dan oluşmasıdır. Ancak bu özellik şapellerde görülmemektedir.⁸⁴

⁸⁴ Sevin, *Mimarlık*, 153.

I. BÖLÜM

2. YENİ ASUR DÖNEMİ METİNLERİNDE GEÇEN DİN ADAMLARI

Yapılan kelime taramaları neticesinde, Yeni Asur dönemi metinlerinde yaklaşık 57 din adamı tespit edilmiştir. Bunlardan 14'ü rahip sınıfından, 6'sı kâhin sınıfından, 10'u kült görevlisi sınıfından oluşmaktadır. Geri kalan 27 görevliden 14'ü tapınak ile ilişkili olan, 13'ü ise, Yeni Asur dönemi metinlerinde az rastlanan görevlilerdir.

2.1. RAHİP SINIFINDA YER ALAN DİN GÖREVLİLERİ

Bu grup içinde 9 rahip yer almaktadır. Bunlar şef rahip konumundaki *šangû*, ikinci rahip *šangû šanû*, *šatammu* ve *šešgallûlar*, büyü rahipleri *āšipular*, *āšipular* ile ilişkili *išippu* ve *ramkular*, matem rahipleri *kalûlar* ve şef matem rahibi *surmaḥḫulardır*. Bu rahipler ile ilgili, önce sahip oldukları terimlerin anlamları ve geçtikleri bazı metinler verilecek, ardından görevlerine değinilecektir. Devamında ise şahıs isimleri üzerinden geçtikleri metinler hakkında örnekler verilecektir.

2.1.1. *Šangû* ve *Šangû Šanu* (Yüksek Rahip ve İkinci Rahip)

Šangû terimi AHw ve CDA'da “*rahip*”, “*tapınak yöneticisi*”, CAD Š/1'de “*şef tapınak yöneticisi*”⁸⁵ anlamlarına gelmektedir ve Yeni Asur dönemi metinlerinde SANGA; SANGA-ME-ni; LÚ.É.BAR; LÚ.SANGA; LÚ.SANGA-MEŠ; LÚ.SANGA-MEŠ-ni; LÚ.SANGA-MEŠ-šu-nu; LÚ.SANGA-ša; LÚ.SANGA-šu; LÚ.SANGA-šu; LÚ.ša-an-gu-ú-ku-nu⁸⁶ yazılışlarıyla geçmektedir.

⁸⁵ AHw 3: 1163; CAD Š/1: 377; CDA : 355.

⁸⁶ SAA 01, 075; SAA 01, 189; SAA 03, 005; SAA 05, 031; SAA 06, 011; SAA 06, 059; SAA 06, 160; SAA 06, 161; SAA 06, 201; SAA 06, 250; SAA 01, SAA 06, 289; SAA 07, 032; SAA 07, 050; SAA 07, 060; SAA 07, 126; SAA 07, 151; SAA 07, 152; SAA 07, 174; SAA 10, 095; SAA 10, 096; SAA 10, 097; SAA 10, 099; SAA 10, 350; SAA 10, 355; SAA 11, 029; SAA 11, 150; SAA 11, 222; SAA 12, 001; SAA 12, 009; SAA 12, 048; SAA 12, 068; SAA 12, 076; SAA 12, 077; SAA 12, 081; SAA 12, 083; SAA 12, 092; SAA 012, 093; SAA 12, 094; SAA 12, 095; SAA 12, 096; SAA 13, 018; SAA 13, 033; SAA 13, 035; SAA 13, 045; SAA 13, 046; SAA 13, 126; SAA 13, 128; SAA 13, 129; SAA 13, 134; SAA 13, 138; SAA 13, 154; SAA 13, 160; SAA 13, 171; SAA 13, 186; SAA 13, 188; SAA 13, 191; SAA 13, 194; SAA 13, 206; SAA 13, 207; SAA 14, 014; SAA 14, 062; SAA 14, 087; SAA 14, 162; SAA 14, 240; SAA 14, 267; SAA 14, 286; SAA 14, 466; SAA 14, 472; SAA 15, 179; SAA 15, 218; SAA 15, 271; SAA 16, 062; SAA 16, 063; SAA 17, 008; SAA 18, 082; SAA 18, 148; SAA 19, 188; SAA 20, 001; SAA 20, 005; SAA 20, 007; SAA 20, 009; SAA 20, 010; SAA 20, 011; SAA 20, 015; SAA 20, 016; SAA 20, 017; SAA 20, 019; SAA 20, 021; SAA 20, 029; SAA 20, 030; SAA 20, 035; SAA 20, 050; SAA 20, 051; SAA 20, 052. Kral yıllıklarında da benzer şekilde geçmektedir. Bkz. RINAP 01, 035; RINAP 01, 037; RINAP 02, 065; RINAP 02, 1003; RINAP 04, 048; RINAP 04, 057; RINAP 05, 009; RINAP 05, 011; RINAP 05, 061; RINAP 05, 096; RINAP 05, 194.

Šangû šanu ise “ikinci rahip”⁸⁷ anlamına gelir ve metinlerde *LÚ.SANGA 02-ú*⁸⁸ şeklinde geçmektedir.

Yıllıklarında kendilerini çoğu kez “*šangû/LÚ.SANGA*”⁸⁹ ve “tanrıların hizmetkârı” unvanı ile tanıtan Yeni Asur kralları, tanrının yer yüzündeki temsilcisi ve rahibiydi. Bu unvanı kullanması da, kralların tanrılardan sonraki en üst makamda olduğunu kanıtlamaktadır. Bu sebeple krallar, tüm dinî faaliyetlerini tanrısal buyruk ile gerçekleştirmiş ve tanrı ile insanlar arasında bir köprü görevi görmüşlerdir.⁹⁰ Tanrı Aşşur’un en yüksek din görevlisi olarak kabul edilen kral, tapınakların geçiminden, restorasyonundan, tapınaklara atanan görevlilerden ve her türlü dinî faaliyetin yerine getirilmesinden sorumludur. Bu tapınakları ise, başrahip konumundaki *šangû*lar yönetmektedir.⁹¹

Asurlu rahiplerin günlük rutinleri hakkında bilgi az olsa da, Asur arşivi içindeki yazışmalar rahiplerin günlük yaşamları, hak ve sorumlulukları hakkında bilgi içermektedir.⁹² Yine de onların görev ve sorumluluklarını incelemek ve açıklamak kolay değildir. Yeni Babil döneminden farklı olarak arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilerle Yeni Asur döneminde bilinen din görevlileri ile ilgili idari ve ekonomik belgeler azdır, bu da onların işlevinin tam anlamıyla açığa çıkamamasına neden olur. Bilginin azlığı Asur’daki maddi ve ekonomik kültürün arka planının bilinmemesidir.⁹³ Aşşur Tapınağı, kültürün iç işleyişi açısından en anlaşılır olanıdır, ancak devlet arşivinde yer alan bilgilerin çoğu kralın günlük uygulamalarla değil, ritüellerdeki rolüyle ilgilidir. Aşşur kralı da tanrının *šangû*suydu⁹⁴ ve tanrının yeryüzündeki siyasi ve dinî temsilcisiydi. Asur devlet arşivi (SAA) sayesinde Asur’daki veya başka bölgelerdeki din görevlileri hakkında bilgi edinmek mümkündür. İlgili yasal ve idari belgeler ve ritüel metinleri olmasına rağmen din görevlilerinde öncelikle kraliyet mektupları içinde bahsedilir. Ancak bu bilgiler Asarhaddon ve Asurbanipal dönemleriyle sınırlıdır.⁹⁵ Asarhaddon öncesi kralların kayıtlarından da rahipleri hakkında bilgi edinilse de, bu sayı çok azdır.

⁸⁷ CAD Š/1: 384.

⁸⁸ SAA 13, 033; SAA 14, 066.

⁸⁹ CDA: 355.

⁹⁰ Toptaş, “İna Qibit (Tanrı Buyruğu)”, 402, 404.

⁹¹ Gökçek, *Asurlular*, 247, 250; Oates, *Babil*, 184-185; Okay Pekşen, “Eskiçağ Mezopotamyası’ndaki Sami Devletlerde Tapınak”, *Mezopotamya’nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, ed. L. Gürkan Gökçek vd. (İstanbul: Değişim Yayınları, 2019), 269, 270.

⁹² Zaia, “Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period”, 152.

⁹³ Govert Van Deriel, *The Cult of Assur* (The Netherlands: Assen, 1969), 185; Zaia, “Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period”, 153.

⁹⁴ Stefan Maul, “Assyrian Religions”, *A Companion to Assyria*, ed. Eckart Frahm (New York: Wiley-Blackwell, 2017), 346-349; Beate Pongratz-Leisten, *Religion and Ideology in Assyria* (New York: New York University, 2015), 202-205.

⁹⁵ Zaia, “Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period”, 153-154.

Büyük kült törenleri için kraliyet gözetimi önemli olsa da rahip, günlük ve rutin işlerini çoğunlukla kralın doğrudan katılımı olmadan gerçekleştirirdi. Mektuplar, kralın haberdar olması gereken adaklar veya kehanet olayları gibi ritüelleri içermedikçe günlük olarak neyin nasıl yapıldığını değil, yalnızca istisnai olayları kapsardı. Günümüze ulaşan çoğu mektup, rahiplik gücünün yanlış veya kötüye kullanımı ile ilgili olarak krala iletilen şikâyetleri içermektedir.⁹⁶

Rahiplerin tapınak personeli olup olmadığı tartışmalıdır. Kült eylemlerini gerçekleştirmek, tapınağın kısıtlı bölgelerine erişim sağlamak veya ayinsel olarak arınmak/kutsanmak kriterlerini içeren “rahiplik” teriminin görevleri herkes tarafından yerine getirilemezdi. Bu sebeple tapınakta çalışan herkes rahip olarak kabul edilmezdi. Çünkü yalnızca birkaçı dini eylemde bulunur, dua ve adaklarla tanrılarla iletişim kurardı. Rahip olarak öncelikle *bāru* (kâhin), *kalû* (matem rahibi), *āšipu* (şeytan kovan) ve *šangû* (yüksek rahip) görülürdü. *Šangû šanû* (ikinci rahip), *išippû* (arınma rahibi), *ērib-bīti* (din adamları/tapınağa girenler) ve *šešgallû* (başrahip) de makam olarak kabul edilmiştir.⁹⁷

Rahipler genellikle, üyeleri daha önce rahiplik görevinde bulunmuş köklü ailelerden gelirlerdi, ancak bu zorunlu bir kural değildi.⁹⁸ Babadan oğula geçen rahiplik örneğine, Cole-Machinist tarafından yayınlanan SAA 13, 154 numaralı, Dādî’nin yazdığı mektupta rastlanmaktadır. Dādî’nin veliaht prens Asurbanipal’e yazdığı mektupta, mirasının yağmalandığını söyleyerek, babası Bēt-Kidmuri rahibi Bēl-rēmanni’nin ölümünden sonra makamını devraldığını yazmıştır. Ancak belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, oğul olmak, tek başına halef olmaya yetmiyordu. Masennu Tab-šill-Ešarra tarafından II. Sargon’a yazılan ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 01, 075 numaralı mektup, bunu kanıtlamaktadır.⁹⁹ Bunun dışında, arşiv kayıtlarında çoğu rahibin soy kütüğü sayılarak belirtildiği örnekler de vardır. Ancak soy kütükleri, en azından bazılarının yalnızca rahip olan babasının isminin bilindiği rahipler gibi, haklarında hiç bilgi bulunmayan ve tek bir yerde bahsedilen rahipler de bulunmaktadır. Bu örneklerle ilgili başlıklar altında değinilecektir.

Rahiplik makamının bazen rahipler tarafından kötüye kullanıldığı görülmektedir. Keyfi hareket etmelerinin yanında, bazı rahipler tapınaklarda hırsızlık yaparken

⁹⁶ Zaia, “Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period”, 155.

⁹⁷ SAAB 16: 273–286.

⁹⁸ SAAB 16: 284.

⁹⁹ Mektupta, ölen Aşşur Tapınağı’nın ev yöneticisi’nin (ša-muḥḥi-bēti) yerine krala onun oğlu, yeğeni ve kuzeninin oğlu önerilmiştir. Bkz. SAA 01, 075; SAAB 16: 278.

yakalanmışlardır. Aššūr-rēšūwa'nın krala bu konu ile ilgili SAA 13, 128 numaralı şikâyet mektubu yazması buna örnektir.

S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 096¹⁰⁰ numaralı belgede, rahiplerin tıraş edildiğinden söz edilmektedir. Ancak bu tıraşın yalnızca kafa kıllarını mı yoksa tüm vücudu mu kapsadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu durumun, rahipler ve diğer insanları ayırdığı kesindir ve Löhnert'e göre üst düzey bir saflık göstergesidir.¹⁰¹ Tıraş, yalnızca bir ritüelle sınırlı olabileceği gibi kral tarafından bir tanınma işareti olarak da görülebilir. Bir *kubšu* giyilmesi, rahip sınıfının herkes tarafından tanınmasını sağlardı. Parpola, bu terimi “koni biçimli şapka” olarak tanımlamaktadır. Reade ise bu terim için “zarif bir balık kuyruğu şekli” der ve bu, birçok kabartmada görülür.¹⁰²

Rahiplerin atanması, kral ve veliaht prens başta olmak üzere diğer yetkililerin onayından geçerdi. Kehanet yoluyla elde edilen alametler, olumsuz sonuç verirse atama iptal edilebilirdi.¹⁰³ Ancak bir adayın rahip olabilmesi için, öncelikle o pozisyonun boş olması gerekirdi. Başka bir fırsat da, yeni bir tapınak inşasıydı.¹⁰⁴ Menzel'e göre, yeterli eğitilmiş personel bulunmadığında, bir rahibin başka bir şehirden taşınması mümkün hale geldi.¹⁰⁵

Bir rahibin ömür boyu görevde kaldığı düşünüldüğünde, yeni bir atama ancak selef öldüğünde gerçekleşmesi mümkündü. SAAB 16: 277'de tercümesi bulunan SAA 10, 096 numaralı mektup, Aššur Tapınağı'nın rahibinin öldürüldüğünü ve oğlunun onun yerine atandığını anlatması bakımından buna örnek olarak gösterilebilir. Bazen çeşitli belgelerde bir rahibin, birkaç kez şahitlik yaptığı ve şahitlik yaptığı seneler arasında uzun zaman olması, ömür boyu görevde kalma konusuna örnek gösterilebilir.

Rahip tasvirlerine Asur kaynaklarında özellikle rölyeplerde sıkça rastlanmaktadır. Bazı rahipler sakalsızdır ve uzun, koni biçimli başlıkları ile ayırt edilirler. Bir silindir mühür baskısı üzerinde, benzer bir başlık takmış rahip vardı ve yanındaki yazıtta “*Aššūr-šumu-iddina, Nergal'in ve Kalhu'lu Adad'ın šangûsu*” yazmaktaydı. Moortgat-Correns, bu

¹⁰⁰ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

¹⁰¹ SAAB 16: 276. Saç ve tıraş ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hans Scheyhing, “Das Haar in Ritualen des alten Mesopotamien. Der Umgang mit Haar im Bereich von Religion und Kult”, *Die Welt des Orients* 29 (1998), 58-79.

¹⁰² SAAB 16: 276; Simo Parpola, *Letters from Assyrian Scholars to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal. Part II: Commentary and Appendices (AOAT 5/2)* (Neukirchen-Vluyn: AOAT, 1983), 5/321; Julian Reade, “Religious Ritual in Assyrian Sculpture”, *Ritual and Politics in Ancient Mesopotamia*, ed. B. Nevling Porter (New Haven: American Oriental Society 88, 2005), 8.

¹⁰³ SAAB 16: 280-281.

¹⁰⁴ SAA 12, 048. Kral, bu metinde Zababa ve Babu'nun Tapınağı'nın restorasyonunu veya temelini anlatır. Ardından da Asur'da Adad'ın *šangûsu* olan Kēnu-Adad'ı oraya atadığını yazar.

¹⁰⁵ SAAB 16: 277.

mührü 9. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir, ancak muhtemelen bir yüzyıl sonrasına aittir.¹⁰⁶

Sanherib sarayının 36. odasındaki bir rölyefte uzun, sivri başlıklı iki rahip kült görevlerini yerine getirirken görülmektedir. Kült görevlerini, ellerinde bir tütsü kabı ve Lakiş kuşatmasındaki Asur ordugahında kutsal semboller taşıyan araba önünde yerine getirmektedirler.¹⁰⁷

Ritüel işleri yapan kadın ve erkeklere ait görseller çok olmasına rağmen, tam statülerini belirlemek zordur denilebilir.¹⁰⁸

Yeni Asur döneminde, rahipler ile mektuplardan ziyade, çeşitli belgelerde sıkça şahit olarak karşılaşılmaktadır. Bu belgelerde çoğu kez rahibin ismi ve görev yaptığı yer de belirtilmiştir. Mektuplar ise genellikle rahip tarafından krala yazılmış, önemli tapınak işleri ve kült meseleleri hakkında kral bilgilendirilmiştir. Bu belgelerden başka kült metinlerinde de rahiplere rastlamak mümkündür. Ancak bu metinlerde genellikle rahibin ismi verilmemiştir.

2.1.1.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Šangû*lar

Bu grupta isimleri tespit edilebilen 132 *šangû* ve *šangû šanû* yer almaktadır. Ancak yalnızca hakkında fazla bilgi bulunanlara yer verilmiş, diğer görevlilerden bazıları ise tablolar üzerinde gösterilmiştir. İsmi bilinen bütün *šangû*lar çalışmaya dahil edilmemiştir.

2.1.1.1.1. Krala Mektup Yazanlar *Šangû*lar

Aḫu-lurši

K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 83'den öğrenildiğine göre, Dūr-Šarrukīn Nabû Tapınağı'nda görevli olan rahip Aḫu-lurši, II. Sargon döneminde görev yapmıştır.

¹⁰⁶ Dominique Collon, "Eski Yakındoğu'da Rahip ve Rahibe Tasvirleri", çev. Fatma Sevinç, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44/2 (Ocak 2004), 88.

¹⁰⁷ Collon, "Eski Yakındoğu'da Rahip ve Rahibe Tasvirleri", 88.

¹⁰⁸ Collon, "Eski Yakındoğu'da Rahip ve Rahibe Tasvirleri", 89.

Kral Sargon metinlerinde söz konusu rahibin adı, ^mPAB-TUKU-ši, ^mPAB-lu-ur-ši ve ^mŠEŠ-lu-ur-ši¹⁰⁹ şeklinde geçmektedir.

Aḫu-lurši'nin ismi daha önce *mašennu* İna-šār-Bēl-allak'ın¹¹⁰ SAA 01, 128¹¹¹ numaralı mektubunda, ondan Nabû tapınağı için sunaklar isterken geçmiştir. Aḫu-lurši'nin kral Sargon'a kendisinin yazdığı ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 01, 131 numaralı mektup ise, Nabû Tapınağı rahibinin Babil'de kral (II. Sargon) ile buluşması ile ilgilidir. 'Dūr-Šarrukīn'den mektuplar' bölümünde yer alan bu mektubun başlangıç kısmında eksikler vardır ve mektubun devamında kralın, Aḫu-lurši'yi Nisan ayında huzuruna çağırdığı öğrenilmektedir. Mektubun geri kalan kısmının tercümesi aşağıdaki gibidir:

“(r 3-r 6) ..iş araya giren Adar'ın¹¹² (XIII) [...] tarihine kadar tama[m]lanacak]; Dūr-Šarrukēn'den ekstra 5. Adar'da ayrılacağım ve Nisan (I) ayından bile önce [efendimin] huzurunda olacağım.

(r 7) Nabû ve Marduk kralı [kutsasın], efendim!.

(r 8-r.e.-14) Efendim kralın [beni] Babil'e [davet ettiğini], Bel'i göreceğimi ve [efendim kral adına] Bel'e adak hediyesi sunacağımı, [efendim kralın] yüzünü göreceğimi ve [efendim kralın önünde] yeri öpeceğimi, [efendim kral] bana [kralın emirlerini] verecek, efendim [.....].”¹¹³

Mektuptan da anlaşıldığı üzere, Aḫu-lurši kralla görüşmek için Babil'e Nisan ayından da önce gidebileceğini ve efendisini göreceği için mutlu olduğunu ifade etmektedir.

Aḫu-lurši'nin kral Sargon'a yazdığı bir diğer mektup da Dūr-Šarrukīn kültü ile ilgilidir. Diğerleri ile benzer olarak krala iyi dileklerle başlayan mektupta Aḫu-lurši, krala hadım Mardī ile olan konuşmasını da içeren bir mektup yazmıştır. S. Parpola tarafından yayınlanan bu mektubun tercümesi aşağıdaki gibidir:

“(5-6) Efendim kralın bana yazdıklarına gelince: “[iş biter bitmez] ve tanrı (tapınakta) yerini alır almaz [huzuruma gel]!.”

¹⁰⁹ Bkz. SAA 01, 128: r 7; SAA 01, 131: 2.

¹¹⁰ Dūr-Šarrukīn şehrinde *mašennu*. Bkz. PNA 2/I: 541.

¹¹¹ Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West*.

¹¹² İngilizce çeviride “intercalary Adar” olarak geçen ifadenin anlamı takvim yıllarına fazladan bir gün, hafta veya ay eklenmesi demektir. “Adar / ITI.DIRI.ŠE” ise numaralı satırda 13. Ay olarak adlandırılmıştır. Bkz. SAA 01, 131: r 4'. Artık yıl ve Adar ayı ile ilgili bilgi almak için bkz. Duymuş Florioti, “Ay İsimleri”, 361, 373.

¹¹³ SAA 01, 131.

(7-9) *Hadım Mardî dedi ki: “Ben [gideceğim] senin [yerine]; kalacağım ve burada gö[rev yapacağım böylece] ve tanrı yerini aldığında [.....], uygun formülleri (ezberden) okuyabilirsin.”*

(10-13) *Ancak, [ona] dedim ki: “Söyle[diğin] her şeyi [bir mektupta] yaz, [krala] gönder [ve ona işittir!]. Ben [efendim kralı...] bilgilendirecek ve onu öveceğim, öyle olsun ya da olmasın!.” [...].*

(14-20) *Doğrusu [tanrılarınız Bel ve Nabû adına], kraliyet atalarınızın [altında], kralın saltanatında [yapılanlarla] karşılaştırılabilecek yapılmış hiçbir iş yok, efendim!. [.....] atalarımızın [...] önce [.....]”¹¹⁴*

Anlaşılan kral, Aḫu-lurši'yi yanına davet etmiş, ancak Mardî onun yerine kendisi gitmek istemiştir. Aḫu-lurši ise Mardî'ye bu isteğini krala yazması gerektiğini söylediğini Sargon'a iletmıştır. Devamında ise Mardî'ye yazdığı gibi, tanrılar adına kral Sargon'dan önceki atalarının yaptığı işlerin Sargon'un yaptıklarında büyük olmadığını söyleyerek krala olan övgüsünü ifade etmiştir.

Mektubun devamı da vardır ancak başlangıç kısmında 20 satıra yakını kıraktır. Kalan kısımların ise yalnızca satır başları çevrilebilmiştir. Okunabilen kısımlarda rahip Aḫa-lurši'nin, krala yazdığı sözler, 100 koyun, bahçe, çadır isimleri yer alır, ancak bu sözlerin devamları kırık olduğundan bahsedilen konu anlaşılamamaktadır. Mektubun sonunda Bēl ve Nabû'nun krala karşı iyi niyetli olduğunu yazmaktadır. On altıncı satırda “*eski kült şehirleri gibi değil*” ifadesi ile kastedilen Dūr-Šarrukīn olmalıdır ve bu ifadeyle Dūr-Šarrukīn'in övüldüğü düşünülmektedir. Ancak, SAA 01, 132 numaralı bu mektupta, satırların devamı kırık olduğundan yukarıda geçen ifadelerle tam olarak ne kastedildiği anlaşılamamaktadır. Ayrıca Fales ve Postgate tarafından yayınlanan idari kayıtlar ile ilgili SAA 11, 151¹¹⁵ numaralı belgede, parçalı bir tapınak personel listesinde de ismine rastlamak mümkündür.

Aššūr-na'di

II. Sargon'a Asur valisi (*šaknu*) Taḫ-šill-Ešarra¹¹⁶ tarafından 35 adet mektup yazılmıştır. Bu mektuplardan birinde ise rahip Aššūr-na'di'nin ismi geçmektedir. S. Parpola tarafından yayınlanan bu mektubun konusu, Aššur Tapınağı'na rahip seçimiyle

¹¹⁴ SAA 01, 132.

¹¹⁵ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*.

¹¹⁶ Eponimi MÖ 716. Bkz. SAAS 2, A01: r v 8; SAAS 2, A03, r iv 7'; SAAS 2, A04: iii 3; SAAS 2, A05: ii 7; SAAS 2, A09: i+ii 4; SAAS 2 Assyrian Eponym List: 716.

ilgilidir. Aššūr-na'di'nin, Aššur Tapınağı'nın ikinci rahibi (*šangû šaniu/LÚ^v.SANGA 02-u*) olduğu anlaşılan mektubun tercümesi şu şekildedir:

“(1-5) [Efendim krala: hizmetkârınız *Tab-šill-Ešarra*. Efendim krala sağlık!. Aššur ve] Mulissu efendim kralı kutsasın!.

(6-11) Aššur Tapınağı'nın merhum hane yöneticisine gelince, efendim kralın huzurunda şunları söyledim:

“Onun bir oğlu ve bir yeğeni var”.

(12- r 5) Şu anda oğlu, yeğeni ve ikinci rahip Aššūr-na'di'nin kuzeni Nabû-balli'ın oğlu Simānāyu efendim kralın yolundalar.

(r 6-r 9) Efendim kral, efendim kral için uygun olan birini tayin etsin.”¹¹⁷

Anlaşılabacağı üzere Aššur Tapınağı ölen rahibi yerine birinin tayin edilmesi gerekmektedir. Yeni rahip adayı olarak ise ölen rahibin oğlu, yeğeni, ikinci rahibin kuzeninin oğlu Simānāyu atama için kralın huzuruna gitmektedirler. Bu mektuptan atamaların doğrudan kral tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Aššūr-nā'di'ye yine II. Sargon döneminde parçalı bir mektupta rastlanmaktadır. Bu defa mektubu yazan Aššūr-nā'di'dir ve SAA 13, 030 numaralı bu mektup S. W. Cole ve P. Machinist tarafından yayınlanmıştır. Krala *musukkannu* ağacından yapılmış su kanalları ile ilgili bilgi verdiği mektupta kırıklardan dolayı konu anlaşılamamaktadır.

Aššūr-nā'di ismine PNA 1/I: 199-200'den öğrenildiği kadarıyla, Sanherib, Asarhaddon, Asurbanipal dönemlerinde ve sonrasında da rastlanmaktadır. Ancak rahip Aššūr-nā'di ile aynı kişi değildir.

Rahip Aššūr-na'di'nin ismi ^maš-šur-I, ^maš-šur-na-a'-di¹¹⁸ olarak da geçmektedir.

Akkullānu

K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 95-96'dan, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Aššur Tapınağı'nın hem rahibi hem de astrologu olduğu öğrenilen Akkullānu, Aššur Tapınağı'nın işleriyle ilgili Asarhaddon'a, Sanherib zamanından kalma bir hikâyeyeyle ilgili mektup yazmıştır. S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 096 numaralı bu mektupta, aşçı evinin rahibi, postacının rahibi ve baş fırıncının tıraş edildikleri, ancak

¹¹⁷ SAA 01, 075.

¹¹⁸ SAA 01, 075: r 2; SAA 13, 030: 2.

küçük aşçının evinin rahibinin, Sanherib tarafından tıraş edildikten sonra, PNA 1/I: 229'dan rahip olduğu öğrenilen Aššūr-zēru-iddina'nın onu kınayarak kamçılادığı yazılıdır. Hâlâ 'saçları ile duran rahip' ifadesinden anlaşılan, daha önce var olan periyoduk tıraş prosedürü uygulanmamıştı. Ancak söz konusu rahip, kral tarafından tanınıyordu ve mevcut kralın babası tarafından atanmıştı ve yeni kralın onu tanıması için tıraş şarttı.¹¹⁹

Aplāya

Aplāya, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 116'dan öğrenildiğine göre, Asarhaddon döneminde Edurhenunna ve Adad Tapınağı'nın rahibidir.¹²⁰ Krala, Arbail'li dokumacılar hakkında bir mektup yazmıştır.¹²¹ Mektubun kesin tarihi bilinmemektedir. Bu isimde muhtemelen Nabû veya Nabua rahibi de bulunmaktadır. Aplāya, ana kraliçe Naqīa'a'ya bir mektubunda, kraliçenin hayatı için Nabû ve Nabua'ya her gün dua edeceğini söyler.¹²² PNA 1/I: 119'a göre, Aplāya isminde Asur'da 2 rahip daha vardır ve isimleri medikal tablet kolofonlarında geçer.

Nergal-šarrāni

Asarhaddon döneminde Kalḫu Nabû Tapınağı rahibi olan Nergal-šarrāni'nin¹²³ S. W. Cole ve P. Machinist tarafından yayınlanan SAA 13. cilt içinde Kalḫu'dan gönderdiği 8 adet mektubu vardır. Mektuplarının ilkinin konusu Nabû ve Tašmetu'nun kutsal evliliği ile ilgilidir (tarihi bilinmez):

“(1-5) *Efendim krala: kulunuz Nergal-šarrāni. Efendim krala sağlık. Nabû ve Marduk efendim kralı kutsasın.*

(6-r 7) *Yarın, 4. gün akşam, Nabû ve Tašmetu yatak odasına girecekler. 5. gün (onlarla) kraliyet şölenini sunacaklar. Müfettiş (hazannu) katılacak. Aslan başı (riton) ve talakku nesnesini saraya getirecekler. Ayın 5'inden 10'una kadar, tanrılar yatak odasında olacak ve müfettiş yanında oturacak. 11'inde Nabû dışarı çıkıp bacalarını uzatacak. Oyun parkına (ambassu) gidecek ve yabani*

¹¹⁹ Bu rahibe tıraş töreninden sonra *kubšu* verilmiş olabilir. Bkz. SAAB 16: 282.

¹²⁰ PNA 1/I: 116.

¹²¹ SAAB 02, 072. Bu isimde 2 rahip daha bulunmaktadır. Bunlardan biri tıbbî reçeteler içeren bir tablet yazan Aššur ve Ninurta rahibi, diğeri ise tıbbî bir tableti kopyalayan Asur'da görevli bir rahiptir. Bkz. PNA 1/I: 119. Bunlardan başka PNA 1/I'den bu isimde *bārû*, *āšipu* ve *astrolog* da bulunduğu öğrenilmektedir.

¹²² PNA 1/I: 116; SAA 10, 154.

¹²³ Unvanı verilmemiştir. Yazışmalarından ortaya çıkarılan sonuçlarla Nabû Tapınağı rahibi olduğu sonucuna varılmıştır. Bkz. PNA 2/II: 953. İsmi metinlerde ^{md}U.GUR-LUGAL-an-ni, ^{md}U.GUR-MAN-a-ni, ^{md}U.GUR-MAN-an-ni şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 13, 070: 2; SAA 13, 071: 2; SAA 13, 072: 2; SAA 13, 073: 2; SAA 13, 074: 2; SAA 13, 075: 2; SAA 13, 076: 2; SAA 13, 077: 2.

öküzleri öldürecek. (Sonra) yükselecek ve (tekra) meskenine yerleşecek. Efendim kralı ve ev[ini] k[utsayacak].

(r 8-r 9) Efendim krala yazdım ki, efendim kral (bunu) bilsin. ”¹²⁴

Nergal-šarrāni, tapınaktaki bir mesele ile ilgili olan ikinci mektubunda, Nabû Tapınağı'nın iç avlusunda ortaya çıkan *kamunû* mantarından ve merkezi depoların duvarlarında çıkan *katarru* mantarından söz etmektedir:

“(1-7) Efendim krala: kulunuz Nergal-šarrāni. Efendim krala sağlık. Nabû ve Marduk efendim kralı kutsasın.

(8-10) Nabû Tapınağı'nın iç avlusunda belirli bir kamunu mantarı

(r 1-r 11) ve merkezi depoların kenarlarında bir katarru mantarı ortaya çıktı. Onlara karşı apotropik (namburbi) bir dua ve yarın Adad-šumu-uşur'un yapacağı bir ritüel var. İkisini birlikte icra etmelidir”¹²⁵

Nergal-šarrāni, tarihi bilinmeyen SAA 13, 072 numaralı üçüncü mektubunda, göksel cisimler için yakılmış adaklardan bahsetmektedir. Yine tarihi bilinmeyen ve hastalığından şikâyet ettiği dördüncü mektubunda, bir aydır hasta olduğunu, kadınlarla cinsel ilişkiden dolayı ona Venüs'ün (^d*dil-bat*)¹²⁶ elini tuttuğunu söylediklerini ve korktuğunu yazmaktadır. Hastalıktan kurtulmak için kraldan yardım istemektedir:

“(1-6) Efendim krala: kulunuz Nergal-šarrāni. Efendim krala sağlık. Nabû ve Marduk efendim kralı çok kutsasın.

(7-12) Bugün hasta olduğumdan bu yana 1 ay oldu ve bu şiddetli ağrı beni delip geçmeye başladı. ... ve çenemi deldiler.

Bana şöyle söyleniyor: “Kadınlarla cinsel ilişkiden dolayı ‘Venüs’ün eli’nden muzdaripsiniz” Korkuyorum. Kralın izni olmadan yapabileceğim (hiçbir şey) yoktur.

(r 7-r 12) Şimdi, bu nedenle efendim krala yazıyorum. Kraldan harekete geçmesi ve beni bu hastalığımdan kurtarması için söz çıksın. ”¹²⁷

Nergal-šarrāni'nin SAA 13, 074 ve SAA 13, 075 numaralı beşinci ve altıncı mektupları oldukça hasarlıdır. SAA 13, 076 numaralı yedinci mektubu, bir ritüel hakkında bilgi verdiği ana kraliçeye yazılmıştır. Ana kraliçe, ayinin nasıl gittiğini sormuş, Nergal-šarrāni de kraliçenin istediği şekilde devam ettiğini yazmıştır. Mektuptan öğrenildiğine göre, PNA 1/II: 374'te ana kraliçenin hizmetkârı/cariyesi olarak belirtilen Damqāya, törene katılamayacaktır ve ana kraliçe kimi isterse ayini yapmak ve sepeti açmak için istediğini

¹²⁴ SAA 13, 070.

¹²⁵ SAA 13, 071.

¹²⁶ Cole - Marchinist, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*, 203.

¹²⁷ SAA 13, 073.

tayin edebilecektir. Nergal-šarrāni'nin mektubun başında kraliçeye Asarhaddon'un 1 000 yıllık saltanatını görmesini dilemesi, ana kraliçenin Asarhaddon'un annesi¹²⁸ olduğu anlaşılmaktadır.

SAA 13, 077 numaralı sekizinci mektup yine ana kraliçeye yazılmıştır. Anlaşılan kraliçe kendisine yapılan sunuların kimin huzurunda yapıldığını sormuş, Nergal-šarrāni'de Tašmetu'nun huzurunda 1 boğa, 2 koç ve bir ördek şeklinde yapıldığını yazmıştır.

Marduk-šallim-aḥḥē

Kralla mektuplaşan diğer *šangû* ise, Asarhaddon (veya Asurbanipal) döneminde Aššur Tapınağı'nın kâtibi ve rahibi olan Marduk-šallim-aḥḥē'dir.¹²⁹ Yapılan araştırmalara göre, şayet dikkatten kaçmadı ise, Marduk-šallim-aḥḥē'nin krala yazdığı yaklaşık 10 mektubu bulunmaktadır. Bu mektupların konusu çoğunlukla adaklarla ilgilidir. Klasik bir kutsama ile başlayan mektupların yazıldıkları tarih bilinmez. SAA 13, 008 numaralı ilk mektubunda, Tebētu ayının 5. günü Talmusa şehrinde teslimat gelmediğini, ancak yine de efendisi için Aššur'un önünde sunular yaptığını bildirmektedir. Sonraki SAA 13, 009; 010 ve 011 numaralı 3 mektubun konusu da, bu ilk mektup ile yakındır. SAA 13, 014 ve 015 numaralı 7. ve 8. mektupların ise, konusunun anlaşılması mümkün değildir. Marduk-šallim-aḥḥē, SAA 13, 012 numaralı 5. mektubunda, krala Mulissu Tapınağı'nın inşasının bittiğini yazmıştır:

⁽¹³⁾ *Mulissu kutsal alanı tamamen inşa edilmiştir.*

⁽¹⁴⁻¹⁸⁾ *Ayaru (II) ve Simanu (III) ayları uygundur. Abšegeda (yıllık) şöyle yazılmıştır: "11. gün, tapınağın tanrısı tapınağa karşı olumlu bir tavır sergileyecek."*¹³⁰

Nergal-šarrāni'nin, SAA 13, 013 numaralı altıncı mektubu, Asur'daki Kuşit ve Mısırlılar'ın tahıl konusu ile ilgilidir. SAA 13, 017 numaralı 10. mektubu, Dagan Tapınağı için koyunlar ile ilgilidir, ancak mektuptan yalnızca 17 koyunun kralın emrinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu mektubun başlangıcı kırık olsa da, Marduk-šallim-aḥḥē'ya ait olabileceği düşünülür. Detayı bilinmeyen SAA 13, 016 numaralı 9. mektup ise Tab-šar-Sîn

¹²⁸ Kraliçe Naqī'a (Zakūtu) ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. H. Hande Duymuş Florioti, *Asur İmparatorluk Dönemi Kraliçeleri* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015), 24-29.

¹²⁹ Bu isimde III. Adad-nīrārī döneminde bir rahip daha bulunmaktadır. Ancak hakkında bilinen tek şey, bir belgede şahitlik yaptığıdır. Bkz. PNA 2/II: 726.

¹³⁰ SAA 13, 012.

ve Akkullānu ile birlikte yazılmıştır. Marduk-šallim-aḥḥē'nin, mektuplarını krala hangi unvanı ile yazdı bilinmemektedir.

Marduk-šallim-aḥḥē¹³¹, krala yazdığı mektuplardan başka, şahitlik yaptığı bir belge ile de bilinmektedir.¹³²

İddin-Ēa

Dūr-makî-İssār'ın tapınağa bağışlandığı belgede şahitlik yapan Kalḥu Ninurta Tapınağı rahibi İddin-Ēa, Asurbanipal'e tarihi bilinmeyen 3 mektup yazmıştır ve bu mektuplar da S. W. Cole ve P. Machinist tarafından yayınlanmıştır. Nabû-balāssu-iqbi¹³³ ile ortak yazılan SAA 13, 124 numaralı mektup, siyasî bir konuyu içermektedir. SAA 13, 125 numaralı diğer mektup ise, bilinmeyen bir konuda kralın Aššur-nāšir'i sorgulaması gerektiğini bildirdiği mektuptur. Tek başına yazdığı 3. mektupta, rahip Urdu-Nabû'yu krala şikâyet¹³⁴ etmektedir:

(r 6'-r 13') *Rahip Urdu-Nabû, bir tarlayı, bir evi ve tapınak adanmışlarının (šelûtu) oğullarını, mühürlü bir belgeye yazdı ve böylece onları kendi haline getirdi. Bu nedenle, onlar üzerinde hiçbir kontrolüm kalmadı. Şimdi efendim krala yazdım, efendim kral (bundan) haberdar olsun.*"¹³⁵

Urdu-Nabû

H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1408'den Asarhaddon döneminde Kalḥu'da Nabû Tapınağı'nın rahibi olduğu öğrenilen Urdu-Nabû, krala çeşitli kült meseleleri ile ilgili 14 mektup yazmıştır. Mektupların çoğu benzer giriş formülünden sonra kutsama içermektedir.¹³⁶ Ancak yalnızca İddin-Ēa'nın SAA 13, 126 numaralı mektubunda

¹³¹ İsmi metinlerde ^{md}AMAR.UTU-DI-PAB-MEŠ; ^{md}AMAR.UTU-SILIM-PAB-MEŠ; ^{md}AMAR.UTU-šal-lim-PAB-MEŠ; ^{md}MES-DI-PAB-MEŠ; ^{md}MES-DI-PAB-MEŠ; ^{md}MES-šal-lim-ŠEŠ-MEŠ; ^{md}ŠU-šal-lim-PAB-MEŠ şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 13, 008; SAA 13, 009; SAA 13, 010; SAA 13, 011; SAA 13, 012; SAA 13, 013; SAA 13, 014; SAA 13, 015; SAA 13, 016; SAA 14, 062.

¹³² Bkz. PNA 2/II: 726.

¹³³ Asurbanipal ve/veya sonrası dönemde Kalḥu'da Ninurta Tapınağı rahibi. Bkz. PNA 2/II: 807. Bu isimde bir rahip daha bulunmaktadır. Bkz. SAA 07, 050. SAA 07, 049-129 arası belgeler değerli taşlar, metaller, dokumalar ve çeşitli mallara ait listelerdir. 049-056 arası ise kütüphane kayıtlarını içermektedir. Asurbanipal dönemine ait bu parçalı listeler Parpola tarafından makale haline getirilerek değerlendirilmiştir. Bkz. Simo Parpola, "Assyrian Library Records", *Journal of Near Eastern Studies* 1, sy 42 (Ocak 1983): 1-29; Fales ve Postgate, *Imperial Administrative Records, Part, XXIII*.

¹³⁴ SAA 13, 126; PNA 2/I: 503-504; PNA 3/II: 1408-1409; Zaia, "Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period", 156.

¹³⁵ SAA 13, 126.

¹³⁶ "Aššur, Sin, Šamaš, Marduk (Bēl), Zarpanitu, Nabû, Tašmetu, Ninive'li İstar ve Arbela'lı İstar ve krallığını seven bu büyük tanrılar efendim kralın 100 yıl yaşamasına izin versinler. Efendim krala yaşlılığın, aşırı yaşlılığın memnuniyetini bahşetsinler. Efendim kralın yanında bir sağlık ve zindelik koruyucusu tayin etsinler." SAA 13, 059 ve 063 istisna olarak bu kutsamayı içermez. Bkz. SAA 13, 056; SAA 13, 057; SAA 13, 058; SAA 13, 060; SAA 13, 061; SAA 13, 062; SAA 13, 064; SAA 13, 065; SAA 13, 066; SAA 13, 067; SAA 13, 068; SAA 13, 069.

rahip olduğu belirtilmiştir. Klasik bir kutsama ile başlayan mektupları, kral ve ailesi için sunular, festivaller için hazırlık, kraliyet heykelleri, tapınağın anahtarının kaybolması, tapındaki genç kızlar ve hastalığı nedeniyle Asur’a gidememesi ve kendisini iyileştirmesi için kraldan bir *āšipu* ve *asû* istemesi ile ilgilidir.¹³⁷ Diğer 5 mektubunun konusu anlaşılamamaktadır.¹³⁸ Urdu-Nabû’dan, başka yazarların mektuplarında ve Nabû Tapınağı personel listesinde de¹³⁹ bahsedilmektedir.

Ḥammānu

PNA 2/I: 448’den Asarhaddon döneminde görevli olduğu öğrenilen Ḥammānu’nun, krala yazdığı bir mektuptan, bazı insanları serbest bıraktığı öğrenilmektedir.

Dādî

PNA 1/II: 361’den Asurbanipal döneminde Ninive İstar Tapınağı rahibi olduğu öğrenilen Dādî, veliaht prene (Asurbanipal) yazdığı mektupta, baş zabitin onu tutukladığını ve kral ve ana kraliçeden gelen hediyeler dâhil mirasını yağmaladığını bildirmektedir. Mektubun kesin tarihi bilinmez. “... *hizmetkârlarınız Dādî. Bēt-Kidmuri rahibi Bēl-rēmānni’nin oğlu.*” ifadesinden rahip Bēl-rēmānni’nin kim olduğu öğrenilmektedir. PNA 1/I: 326’dan Bēl-rēmānni’nin Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde görevli olduğu öğrenilmektedir. Dādî’nin “...*Babamın mirasını aldım, makamını aldım, (ama şimdi) tapınaktan (bile) kovuldum.*” ifadesi üzerine, Dādî’nin de rahip olabileceği düşünülmektedir.¹⁴⁰ Dādî ile bir belgede şahit olarak da karşılaşılmaktadır.

Dādî isminde bir de Aşşur Tapınağı’nın yüksek yetkilisi bir görevli vardır. Asarhaddon’a, çoğu sunularla ilgili yazdığı yedi mektup vardır.¹⁴¹

¹³⁷ SAA 13, 056; SAA 13, 057; SAA 13, 058; SAA 13, 059; SAA 13, 060; SAA 13, 061; SAA 13, 062; SAA 13, 065; SAA 13, 066.

¹³⁸ SAA 13, 063; SAA 13, 064; SAA 13, 067; SAA 13, 068; SAA 13, 069.

¹³⁹ Bkz. SAA 13, 126; SAA 13, 127; SAA 13, 174; SAA 16, 021; PNA 3/II: 1409. SAA 13, 126 numaralı mektup, yukarıda tercümesi bulunan, onun hakkında yazılmış şikâyet mektubudur.

¹⁴⁰ SAA 13, 154; PNA 1/II: 326, 361.

¹⁴¹ PNA 1/II: 361; SAA 13, 018; SAA 13, 019; SAA 13, 020; SAA 13, 021; SAA 13, 022; SAA 13, 023; SAA 13, 024.

Nabû-ašarēd

PNA 2/I: 806'dan Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde Asur'da Aššur Tapınağı rahibi olduğu öğrenilen Nabû-ašarēd, krala SAA 13, 034 ve SAA 13, 035 numaralı 2 mektup yazmıştır. Bu mektuplar, bir kraliyet heykelinin özelliği ve kralın ayin ile ilgili mektubuna verilen cevaptır.

Mutakkil-Aššūr

SAA 13. cilt içinde yer alan mektuplar, MÖ 7. yüzyılda Asur'daki çeşitli rahip ve yüksek tapınak görevlilerinin yazışmalarını kapsamaktadır.¹⁴² *Šangû šanû* olan Mutakkil-Aššūr'un¹⁴³ ismi ve rahip olduğu da İssār-na'di ile birlikte (*ḥazannu*) krala yazdığı bir mektuptan öğrenilmektedir. Mutakkil-Aššūr ve İssār-na'di, krala iki memur hakkında şikâyet mektubu yazmışlardır. Bu mektubun tercümesi şu şekildedir:

“(1-8) *Efendim krala: hizmetkârınız ikinci rahip (šangû šaniu/LÚ.SANGA 02-ú) Mutakkil-Aššūr ve hizmetkârınız vali (ḥazannu/LÚ.ḥa-za-nu) İssār-na'di. Efendim krala sağlık. Aššur ve Ešarra efendimiz kralı kutsasın*

(9-r 4) *İtu'aya'luların valisi Bîbîya ve İtu'aya'luların valisinin yardımcısı Tardîtu-Aššūr, şehir merkezinin dışında (iç şehir merkezinin dışında), kapının önünde oturup birlikte [ekmek] yiyor, şarap içiyorlar şehir içinin çıkış aidatlarını israf ediyorlar.*

(r 5 – r 10) *Onlarla müzakereye başladığımda en güzel şeyleri kaptılar, beni taciz ettiler ve giysilerimin izin verdiler.*

(r 11 – r 17) *Onların üzerine düşecek kadar güçlü değilim. Aššur tapınağına odun taşıyan Sinnayaluları ele geçirdiler ve onlardan [1] 8 mina gümüş aldılar.*

(e.1 – e.3) *Postane müdürü (rāb kallî/LÚ.GAL-ka-li-i) prangalarını çözdü, ve kaçtılar. (Şimdi) kimse hızlı elçiler (kallû) altında hizmet vermiyor.*”¹⁴⁴

Bazı durumlarda rahipler, suçlular yüzünden tapınakta düzeni sağlayamadıklarında kraldan yardım istemişlerdir.¹⁴⁵ SAA 13, 033 numaralı bu mektup da buna örnektir. Mektup Asurbanipal'e yazılmıştır ve Mutakkil-Aššūr'un, PNA 2/II: 783'den Asur'da Aššur Tapınağı'nda görevli olduğu öğrenilmektedir. Mutakkil-Aššūr'un, kralın '*tanrılar*

¹⁴² Cole - Marchini, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*, XI.

¹⁴³ Mutakkil-Aššūr'un ismi ^mmu-tak-kil-aš-šur; ^mmu-ták-kil-aš-šur şeklinde görülmektedir. Bkz. SAA 13, 032: 3; SAA 13, 033: 2.

¹⁴⁴ SAA 13, 033.

¹⁴⁵ Zaia, “Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period”, 157.

antlaşma (tören/adê) için gelsinler' mektubuna cevaben SAA 13, 032 numaralı bir mektubu daha vardır. Bu mektuplardan kesin tarih öğrenilememektedir.

Bêl-šarru-uşur

Ekur rahibi olduğu bilinen Bêl-šarru-uşur'un ismi, krala yazdığı SAA 13, 092 numaralı mektuptan öğrenilmektedir. Mektup parçalı olduğundan konusu tam olarak anlaşılamamaktadır. Mektubun gönderildiği bölge, kral ve tarihi hakkında da bilgi bulunmamaktadır. K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 329'da, 7. yüzyılda bir tapınak görevlisi, tapınağa bağlı bir kişi olarak kaydedilmiştir. Aynı listede, bu isimde başka görevliler olduğu görülse de, rahip Bêl-šarru-uşur ile ilgilerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Nabû-šarru-uşur

PNA 1/I: 116'dan öğrenildiği kadarıyla Nabû-šarru-uşur, krala Kurbaile'e tekstil imal etmek için gelen İstar'ın dokumacılarından rahip Aplāya'nın sorumlu olduğunu bildiren bir mektup yazmıştır.

2.1.1.1.2. Belgelerde Şahit Olarak Yer Alan Šangûlar

Šamaš-šumu-uşur, Ahu-lāmur, Nabû'a, Unzarḫu, Mardî, Gula-zēru-ibni

İsminin yalnızca Marduk-[...] kısmı bilinen ve Sanherib'in muhtemelen savaş arabacısının köle satın almasıyla ilgili, T. Kwasman ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 06, 059¹⁴⁶ numaralı belgede, 5 rahibin ismi geçmektedir. Marduk-[...], Bar-aḫu, Ṭabuni ve Sitirkānu'yu aileleriyle birlikte Bêl-abu-uşur'dan 1 talent (*biltu*) bakır karşılığında satın almıştır. Bu köle satış belgesinde rahiplerden başka saray görevlileri de şahitlik yapmışlardır. Toplam 16 şahidin bulunduğu belgede görevi tespit edilemeyenler yanında bir *lāḫḫinu*, saray kapıcıları, bir kâtip ve 5 rahip yer almaktadır. İlk *šangû*, dördüncü şahit olarak karşılaşılan ve H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1219'dan öğrenildiğine göre, Asur'da görevli olan Šamaš-šumu-uşur'dur. Bu belgeye ek

¹⁴⁶ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*, 191.

Anlaşılan dayıları Dūr-makî-İssār'ı büyütüp, onu Ninurta'ya hediye olarak sunmuşlardır. Bu bağış belgesi Elūlu (ITI.KIN)¹⁵⁷ ayının 18. günü şef *masennu* Aššūr-gimillî-têre eponiminde¹⁵⁸ kayda geçirilmiştir.

İddin-Ēa, bu belgeden başka 4 belgede daha şahitlik yapmıştır. İlk olarak, bir adamın iki yeğenini Nabû Tapınağı'na bağışladığı belgede, meslektaşı Nabû rahibi Nabû-šumu-uşur ile birlikte şahitlik yaparken karşılaşmaktadır. SAA 12, 095 numaralı bu belgede, bağış yapan şahsın ismi bilinmez. Ancak bağışlananlar, kız kardeşi Lā-şahittu'nun oğulları Urad-İssār ve Nabû-ḥamātu'a'dır. Daha sonra PNA 2/I: 504'den öğrenildiği kadarıyla köle satış belgesinde, Mannu-de'iq isimli bir adamın, oğlu Nabû-matqu-šatbi'yi Asurbanipal'in yaşamı için Ninurta'ya adadığı SAA 12, 093 numaralı belgede ve yine PNA 2/I: 504'den öğrenildiği kadarıyla bir evlilik sözleşmesinde şahitlik yapmıştır.

Bunlardan başka, SAA 12, 094 numaralı belgeye göre, Ninurta Tapınağı için Šumma-Nabû isimli bir dokumacıyı satın alır ve krala yazdığı 3 mektubu bulunmaktadır. Krala yazdığı mektuplar, 2.1.1.1. numaralı başlık altında değerlendirilmiştir.

Nabû-šumu-uşur, Asurbanipal ve sonrası dönemde Kalḫu'da Nabû Tapınağı rahibidir. Söz konusu belgelerden başka 4 belgede daha şahitlik yapmıştır. Bu belgeler SAA 12, 095 numaralı köle satış, SAA 12, 094 numaralı İddin-Ēa'nın dokumacı satın aldığı belge, bir kadının serbest bırakılmasıyla ilgili ve bir borç belgesidir. Bunlardan başka PNA 2/II: 892'den öğrenildiği kadarıyla, 2 borç belgesinde de ismi geçmektedir.

Urad-İssār ise, PNA 3/II: 1405'e göre, Asurbanipal döneminde Kalḫu'da İstar'ın rahibidir. Çoğunluğu, yukarıda ismi geçen meslektaşları ile olmak üzere SAA 12, 092; SAA 12, 093 ve SAA 12, 094 numaralı adak bağış belgeleri ve borç belgelerinde şahit olarak yer almıştır.

Aššur Tapınağı'nın kâtibi ve rahibi olan Marduk-šallim-aḫḫē, konusu anlaşılamayan ve R. Mattila tarafından yayınlanan SAA 14, 062 numaralı belgede şahitlik yapmıştır. Ancak bu belgede, yalnızca tapınak kâtibi olarak kaydedilmiştir. Bu bilgi, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 726'da da bulunmaktadır.

¹⁵⁷ VI. ayı göstermektedir. Günümüzde Ağustos/Eylül aylarına karşılık gelmektedir. Bkz. CAH III/II: 750; Duymuş Florioti, 2012a: 367; Parpola vd., 2007: 256.

¹⁵⁸ Gerard Gertoux, *Queen Esther wife of Xerxes: Chronological, Historical and Archaeological Evidence* (Morrisville: Lulu Publisher, 2016), 56.

İsimleri sayılan bu rahipleri dışında, çeşitli belgelerde şahit olarak bulunan rahipler de vardır. Ancak haklarındaki bilgi azlığı nedeni ile, diğer rahiplere Tablo 2’de yer verilmiştir.

2.1.1.1.3. Diğer *Šangûlar*

Adad-killānni

M. Luukko ve G. V. Buylaere tarafından yayınlanan SAA 16. cilt, Asarhaddon dönemine atfedilen ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10 (bilim adamlarının mektupları) ve S. W. Cole ve P. Machinist tarafından yayınlanan SAA 13 (rahiplerin mektupları) yayınları birbirlerini tamamlamaktadır. Bu ciltte, mektupları gönderenlerin çoğunun mesleği ve unvanı bilinmemektedir. 062-068 arası mektuplar da anonimdir ve MÖ 672-669 arasına tarihlendirilmiştir. Mektupların bilerek isimsiz yazıldığı düşünülmektedir.¹⁵⁹

PNA 1/I: 28’den Asarhaddon döneminde Guzana’lı rahip olduğu öğrenilen Adad-killānni’nin ismi de krala anonim yazılmış mektuplar içinde yer almaktadır ve anlaşıldığı kadarıyla krala karşı suç işlemekte olan yedi kişi arasında bu rahibin de adı geçmektedir. SAA 16, 063¹⁶⁰ numaralı bu belgede, iddia edilen suçlar arasında Taršî isimli kişinin karısından (Zazâ) da söz edilir, ancak Taršî’nin kendisi suça dâhil değildir. İlerleyen kısımlarda ise Taršî de kınanır. Mektupta geçen “...*rahip, Taršî’nin kayınbiraderidir*” ifadesinden, Zazâ’nın, Adad-killānni’nin kardeşi olduğu anlaşılmaktadır. Mektubu gönderen kişi, eğer Guzana’da bir olay varsa, bu 7 kişinin bunu bildiğini yazar.

Krala karşı suç işlendiğini bildiren SAA 16, 068 numaralı mektupta, yine Adad-killānni ismi geçmektedir. Ancak görevi burada verilmez.¹⁶¹

Aḥḫēšāya

K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 61’den öğrenildiğine göre, Asarhaddon döneminde Borsipa’da aktif olan Nabû rahibi, Mār-Issār adlı bilginin¹⁶² Asarhaddon’a

¹⁵⁹ Luukko - Buylaere, *The Political Correspondence of Esarhaddon*, XV, XXX, XXXII.

¹⁶⁰ Luukko - Buylaere, *The Political Correspondence of Esarhaddon*.

¹⁶¹ Aynı kişi olma ihtimalleri vardır. Adad-killānni’nin ismi ^m10-ki-la-an-ni; ^{md}IM-ki-la-ni şeklinde görülmektedir. Bkz. SAA 16, 063: 3; SAA 16, 068: r 11’.

gönderdiği, vekil kralın¹⁶³ saltanatının sona erdiğini bildiren bir mektupta geçmektedir. S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 350 numaralı bu mektuptan, Aḫḫēšāya'nın 3 adamı kazığa oturttuğu kayıtlıdır.

Asalluḫi-aḫu-uṣur

Rahip Asalluḫi-aḫu-uṣur'dan tarihi bilinmeyen ve krala gönderilen (Asarhaddon veya Asurbanipal) kült işleriyle ilgili SAA 13, 171 numaralı parçalı bir mektupta söz edilir. İsmi ^{md}ASAL.LÚ.ḪI-PAB-PAB¹⁶⁴ şeklinde görülen bu rahibe, başka hiçbir yerde rastlanmaz.

Nādin-apli

PNA 2/II: 919'dan Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde görev yaptığı öğrenilen Nādin-apli'nin ismi, Akkullānu'nun¹⁶⁵ krala gönderdiği SAA 10, 095 numaralı mektupta geçmektedir. Bu mektuptan, Nādin-apli'nin Šamaš Tapınağı rahibi olduğu ve oğlunun ismi (Zarî) öğrenilmektedir (“Šamaš Tapınağı'nın rahibinin oğlunun adı Zarî'dir (o) Nādin-apli'nin oğludur.”).

Marduk-kabti²-ilāni / Ruqāḫaya / Urdu-Aššūr / Nergal-kuzub-ilāni / Aššūr-bēl-ilāni

S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 20. cilt ritüel metinlerini içermektedir. 015-023 arası metinler ise *Akītu* Evi ve Ištar tapınaklarındaki çeşitli ayinleri konu edinmektedir. 15 numaralı metin *akītu* festivaline dair bilgi vermektedir. Yılın ilk ayı (Nisannu) 7. ve 8. gününe odaklanan bu metinden Asur kralının festivalde bulunmadığı öğrenilmektedir.¹⁶⁶

Bu ritüel metninde ismi bilinen ve isminin yarısı tespit edilebilen toplam altı rahip yer almaktadır. Tablet'in sahibi Marduk-kabti-ilāni (^{md}MEŠ-IDIM²-DINGIR-MEŠ),

¹⁶² PNA 2/II: 739.

¹⁶³ Krallar, başlarına gelebilecek çeşitli felaketlerden kurtulmak için güneş tutulması gibi zamanlarda geçici olarak vekil kralları tahta geçirmişlerdir. Bu vekil krallar ise, büyük ihtimalle güneş tutulmasından sonra öldürülmektedir. Bkz. Eva Cancik Kirschbaum, *Asurlular (Tarih, Toplum, Kültür)* (İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2004), 113.

¹⁶⁴ PNA 1/I: 136. Bu mektubu Babil'de yüksek görevli bir memur olan Urdu-aḫḫēšu yazmıştır. Bkz. PNA 3/II: 1395-1396.

¹⁶⁵ Aššur Tapınağı'nın astrolog ve rahibi. Bkz. PNA 1/I: 95.

¹⁶⁶ Ninive, Kalḫu veya bir düşman ülkede. Bkz. SAA 20, 015: i 55'- 56'; Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

Aššur'un baş/yüksek rahibidir. PNA 3/I: 1054'den onun babası olduğu öğrenilen Nergal rahibi Ruqaḥāya (^mru-qa-ḥa-a.a), Ruqaḥaya'nın babası Nergal rahibi Urdu-Aššūr (^mARAD-aš-šur)¹⁶⁷, Urdu-Aššūr'un babası Ninurta rahibi Nergal-kuzub-ilāni (^{md}MAŠ.MAŠ-ḪI.LI-DINGİR-MEŠ-ni), Nergal-kuzub-ilāni'nin babası Ninurta rahibi Aššūr-bēl-ilāni (^maš-šur-EN-DINGİR-MEŠ)'dir. Aššūr-bēl-ilāni'nin babası olarak ise isminin yarısı tespit edilebilen Aššur rahibi ([...] -ahu-iddina) verilmiştir. Marduk-kabti-ilāni'ye ait olan bu tablette bu rahiplerin soy kütüğü verilmiştir.¹⁶⁸ Bu 5 rahibin, isimlerinin farklı yazılışları SAA 20, 015 numaralı metinden alınmıştır.

2.1.1.2. İsimleri Tespit Edilemeyen Šangûlar

İsmi tespit edilenler yanında ismi tespit edilemeyen veya tabletlerdeki kırıklar nedeniyle isminin bir kısmı tespit edilebilen rahipler de bulunmaktadır. PNA 2/I: 627-629'dan Aššur Tapınağı'nın *āšipusu* olduğu öğrenilen Kişir-Nabû tarafından, krala (Asurbanipal?) yazılan bir kült yorumuyla ilgili SAA 03, 037¹⁶⁹ numaralı mektupta, ismi bilinmeyen bir yüksek rahiple kralın ekmeği fırlattığı kayıtlıdır. Yine Asurbanipal'e yazılan iki mektuptan SAA 04, 266¹⁷⁰ numaralı olanda, krala önerilen kişinin Marduk Tapınağı'ndaki yüksek rahiplik görevine atanıp atanmasıyla ilgili fikri sorulmuş ve yine ismi bilinmeyen kişinin Sîn rahibi olarak atanmasıyla ilgili bir mektup yazılmıştır. SAA 04, 308 numaralı bu mektup, şef *bārû* Marduk-šumu-uşur ve *bārû* Dannaya tarafından yazılmıştır. Tuşhan valisi Ša-Aššūr-dubbu tarafından II. Sargon'a yazılan bir mektupta ismi bilinmeyen, ancak görev yerinin Penzâ olduğu öğrenilen bir rahibe rastlanmıştır. H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1179'daki bilgiye göre, kral, Penzâ rahibi hakkında soru sormuştur, ancak kırıkların olduğu mektuptan rahibin görevinin ne olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. G. B. Lanfranchi ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 05, 232¹⁷¹ numaralı belgeye göre ise, Arzūhani'a¹⁷² valisi Šamaš-bel-uşur'un II. Sargon'a yazdığı mektup, Dūr-Šarrukīn valisinin daha çok tarla istemesi ile ilgilidir ve burada da ismi tespit edilemeyen bir rahipten bahsedilir.

¹⁶⁷ PNA 1/I: 171'de hepsi için Ninurta rahibi denilmiştir, ancak PNA 3/II: 1401'de Urdu-Aššūr'un Nergal rahibi olduğu kayıtlıdır.

¹⁶⁸ PNA 3/I: 1054; PNA 3/II: 1401; PNA 2/II: 949; PNA 1/I: 171; SAA 20, 015.

¹⁶⁹ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

¹⁷⁰ Starr, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*.

¹⁷¹ Lanfranchi - Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces*.

¹⁷² Šubria krallığında bir şehir.

T. Kwasman ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 06. ciltte yer alan ve İnurta-ilā'i tarafından yazılmış 7 adet arazi satın alma ile ilgili mektup vardır (SAA 06: 10-16). Birbirlerinin kopyası olan SAA 06, 10 ve 11 numaralı mektuplardan arazinin Šēr-idrī isimli bir şahıstan alındığı öğrenilmektedir. Farklı yerlerden 11 dekar ve 12 hektar arazinin satın alındığı anlaşılan belgede¹⁷³ şahitler kısmında din görevlilerinin de var olduğu görülmektedir. SAA 06, 011 numaralı mektupta karşılaşılan ilk din görevlisi şahit ismi bilinmeyen Kadmuri Tapınağı'nın *alahhinusundan* başka geçen diğer din görevlisi şahit ise Ninova'nın Nabû rahibi olarak kaydedilmiştir ve isminin büyük bir bölümü kıraktır.¹⁷⁴ SAA 06, 010 numaralı kopyadan öğrenildiğine göre ise, mektup Šabaţu (ITI.ZÍZ)¹⁷⁵ ayının 16. günü baş hazinedar (*masennu*) ʿTab-šar-Aššur'un eponiminde (MÖ 717-XI-16) (limmu) yazılmıştır. İnurta-ilā'i'nin yazdığı diğer mektuplarda din görevlisi şahide rastlanmamıştır.

Metinlerde, özellikle şahitler kısmından çoğunlukla isimleri tespit edilebilen rahipler olduğu gibi, isimlerinin bulunduğu kısım kırık olduğundan dolayı isimleri tespit edilememiş rahipler de vardır. SAA 06, 289 numaralı köle satın alma belgesinde 5 şahit arasındaki *[IGI^m x x x x] SANGA šá^d IGI.DU¹⁷⁶* ifadesinde olduğu gibi, ismi tespit edilemeyen rahibin Pālil¹⁷⁷ rahibi olduğu kaydedilmiştir, ancak ismi tespit edilememektedir. Köle¹⁷⁸, 50 mina bakır karşılığında alınmıştır ve diğer şahitlik yapan kişilerin görevleri komutan, hizmetçi, çiftçidir. SAA 06, 289 numaralı bu belge Asarhaddon dönemi, Šulmu-Bēli-lašme eponiminde, ismi tespit edilemeyen ayın 3. günü düzenlenmiştir.

F. M. Fales J. N. Postgate tarafından yayınlanan ve SAA 07, 060¹⁷⁹ numaralı Asarhaddon dönemine ait Elam'a gönderilen tapınak hazinelerinin listesinde, başrahip Bēl-ibni isminin yanında bir de isimleri tespit edilemeyen rahiplerden söz edilmektedir. Listede, Nikka-iddina'nın Elam'dayken ödünç aldığı bazı gümüş nesnelerin eksikliğinden söz edilir. İsimleri bilinmeyen birkaç rahip Bēl-ibni'nin onlardan bazılarını (kayıp eşyalar

¹⁷³ 1 hektar 10 000 m²'ye, 1 dekar ise 1 000 m²'ye eşittir. Bu hesaplama göre İnurta-ilā'i'nin satın aldığı arazi oldukça büyüktür ve toplam 131 000 m²'ye denk gelmektedir. Bkz. SAA 06: 010, 011.

¹⁷⁴ İsmi yalnızca -ni son eki okunabilmektedir. Bkz. SAA 06, 011: r 12'.

¹⁷⁵ Šabaţu ayı XI. ayı göstermektedir ve günümüzdeki Ocak/Şubat aylarına karşılık gelmektedir. Bkz. CAD Ş 17/1: 8; CDA 343; CAH 3/2: 750; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 189. Šabaţu ayı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. H. Hande Duymuş Florioti, "Yeni Asur Metinlerinde Geçen Ay İsimleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXVII/2 (Aralık 2012), 372-373.

¹⁷⁶ SAA 06, 289.

¹⁷⁷ Mezopotamya'nın savaş tanrısı. Bkz. Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*, 343.

¹⁷⁸ Satılan kölenin ismi Ahu-lē'itī, sahibi Aššūr-nāšir ve satın alan kişi ise Šamaš-abu-uşur'dur. Bkz. SAA 06, 289: 2 - 4.

¹⁷⁹ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

kastedilir) altın karşılığında kendilerine verdiklerini söylerler. Anlaşılan Elam’a gönderilen hazinedeki eksikler, isimleri tespit edilemeyen rahiplere satılmıştır.

Çeşitli eşyaların kaydı ile ilgili SAA 07, 126 numaralı listede ise isminin yalnızca Aššur-[...] kısmı görülebilen bir rahibin, *Bīt-ēqi* (İštar Tapınağı)¹⁸⁰ rahibi olduğu anlaşılmaktadır. Hakkında başka bilgi bulunmamaktadır.

SAA 07, 152 numaralı tören ziyafeti listesinde Bēl rahibinden bahsedilmektedir, ancak rahibin isminin yazılı olduğu yer kırık olduğu için ismi tespit edilememektedir. Ayrıca tablette okunabilen kısımda rahip yazıp yazmadığı da kesin değildir.

SAA 07, 174 numaralı başlangıcı kırık olan tapınak sunularıyla ilgili bir listede, ismi bilinmeyen rahiplerin tapınağa 2 gün boyunca 6 kavanoz/çanak sunu yaptığı kaydedilmiştir.

S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10. cilt, Asur ve Babil’den âlimlerin gönderdiği mektupları içermektedir. Bu mektuplar içinde Akkullānu isimli astrolog ve rahip unvanlı görevlinin yazdığı dört mektupta, toplam altı isimsiz rahipten bahsedilmektedir. Bir rahibin kutsanması ile ilgili başlangıcı kırık olan SAA 10, 097 numaralı mektupta, rahip tıraşı ile ilgili bilgi vardır. Akkulannu, mektubu yazdığı krala (Asarhaddon), babasının tıraş ettiği taş ustası’nın yıkanma/arınma odasına girebildiğini ve babasının onu heykellerden de sorumlu tuttuğunu yazmaktadır. Ancak o kişi Elulu (ITI.KIN) ayından ölmüştür ve geriye acemi bir oğlu kalmıştır, o da tablette belirtilen ifadeyle ‘saçıyla durmaktadır’. Akkulānu, kral kabul ederse onu tıraş etmelerini istediğini söylemektedir. Çünkü mektubun yazıldığı günler ayın günleridir ve bunun için kral bilgilendirilmektedir. Bundan sonra Akkulānu, ismi öğrenilemeyen Uraš Tapınağı’nın (*Bīt-Uraš/É-^dİB*)¹⁸¹ rahibinin tıraşlı olmadığı yazmaktadır. İlaveten SAA 10, 097 numaralı bu mektubun sonunda *LÚ.SANGA 02-u* yazılışı ile geçen ikinci rahipten de söz edilmektedir, ancak devamı kırık olduğundan konu anlaşılamamaktadır.

Yine Akkullānu tarafında yazılan Kalhu rahipleriyle ilgili SAA 10, 099 numaralı mektuptan anlaşıldığına göre kral, rahipler hakkında bir mektup yazmış, Akkulānu da birini sorguya çektiğini söylemiştir. Ancak rahibin verdiği cevabın olduğu bölüm kırıktır. Mektubun büyük bölümü kırık olduğundan konu anlaşılamamaktadır ve buradan da

¹⁸⁰ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*, 237.

¹⁸¹ Uraš, Dilbat’ın şehir tanrısıdır ve Ninurta ile eş anlamlıdır. Bkz. Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*, 381.

rahiplerin isimleri öğrenilememektedir. Akkullānu dışında, PNA 2/II: 739'dan Asarhaddon döneminde Babil temsilcisi olduğu öğrenilen Mār-İssār tarafından yazılan Uruk'taki inşaat faaliyetleri ile ilgili SAA 10, 355 numaralı mektupta, ismi bilinmeyen rahibin konuşması aktarılmıştır. Ancak mektup hasarlı olduğundan konu hakkında bilgi edinilememektedir.

İdari kayıtları içeren SAA 11. cilt¹⁸² içinde ismi tespit edilemeyen üç rahibe rastlanmaktadır. SAA 11, 029 numaralı hediye listesinde, II. Sargon döneminde kayda geçirilmiş SAA 11, 150 numaralı bir bildiride ve satılan büyük bir araziyle ilgili SAA 11, 222 numaralı belgede, yine ismi bilinmeyen rahiplerden bahsedilmektedir.

Bağışlar ve hediyeler ile ilgili olan SAA 12. cilt¹⁸³ içinde de birçok isimsiz rahip geçmektedir. Šarrat-nipha tapınağı için Tukulti-Ninurta'nın kararnamesi adlı belgede, ismi bilinmeyen İstar Tapınağı, Šarrat-nipha ve Aššur rahipleriyle ilgili bilgi vardır. Anlaşılan SAA 12, 068 numaralı bu belge, bir ritüelden ve rahiplerin yaptıklarından söz etmektedir. İlk olarak, kırık olsa da İstar Tapınağı rahibinin, birinin miktarı belirlenemeyen iki ürün bağışlamış olabileceği düşünülmektedir. Sonrasında aralarda başka bağışlardan da söz ettikten sonra Šarrat-nipha için yapılan düzenli koyun sunularında yine ismi bilinmeyen Šarrat-nipha ve İstar tapınağı rahibinin et ürünlerinden alıp, veliaht prensin sarayına verdiklerinden söz edilir. Kar-Tukulti-Ninurta halkı, yakmak için ağaçları keser ve Šarrat-nipha rahibi gelip odunları tapınağa götürerek yakar. Devamında fırıncı ve biracının da ekmek ve bira yapmak için çalıları ve akasyaları kestiği bilgisinden sonra Šarrat-nipha ve İstar tapınağı rahibinin etleri Šarrat-nipha'nın düğün gecesi için çorba haline getirdiği bilgisi vardır. Devamından Anlaşıldığına göre Šarrat-nipha ve İstar tapınağı rahiplerinin tapınağa bağışlanan arpayı kullanma hakları vardır. Aššur rahibinden ise tek bir yerde söz edilir ve onun da ismi verilmez. Belgeden çıkarılan yorum bu şekildedir.

SAA 12, 076 numaralı V. Šamši-Adad ve III. Adad-nīrārī kararnamesinde ve yine çeşitli kararnamelerin toplandığı SAA 12, 077 numaralı belgede, ismi bilinmeyen rahiplerden söz edilmektedir.

Yine L. Kataja ve R. Whiting tarafından yayınlanan SAA 12, 081 numaralı, tapınağa sunulan etlerin dağıtım listesinde sağ uyluğun başrahibe verildiği kaydedilmiştir. 2. rahibe 4 kaburga, Ēa-šarri rahibine 4 x uyluk kaplamaları ve 4 pirzola eklemi verilmiştir. Devamında gelen satırlarda yine bir başrahibe deri ve sinirlerin verildiği kaydedilmiştir.

¹⁸² Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*.

¹⁸³ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

Sonrasında yine bir başrahip 2 uyluk ve bir sırt eti, 2. rahip ise pirzola almıştır. Anlaşıldığına göre burada bahsedilen rahipler başka yerlerde görev yapmaktadır, ancak metinde eksikler olduğundan bunun doğruluğu tespit edilememektedir. Tapınak kâtibi, matem rahibi (*kalû*) ve *lahhinuda* boyun eti, sırt eti ve gerdan, kalp, alt bacak eti almışlardır.

2. Asurbanipal döneminde, Nergal-âpil-kûmû'a'nın şehir nazırı olarak atandığı SAA 12, 083 numaralı atama kararında, isimsiz bir rahipten söz edilir.

Tapınağa özel bağışlar içinde yer alan 4 adamın Ninurta Tapınağı'na bir soysuz/evlilik dışı bir kimsenin bağışlaması ile ilgili SAA 12, 092 numaralı bağış belgesinde, ismi kayıtlı rahiplerin yanında ismi tespit edilemeyen bir rahip de yer almaktadır. Şahitlik yapan bu rahibin Adad (^dİM)¹⁸⁴ rahibi olduğu bilinmektedir.

Nabû'ya iki köle ve arazi bağışlandığı kaydedilen SAA 12, 096 numaralı belgede, şahitler arasında yer alan [...]şarru-uşur'un Nabû rahibi olduğu belirtilmiştir. Daha önce Nabû rahibi olarak SAA 12, 092 numaralı belgede Marduk-şarru-uşur'un verilmesi, bu ismin tespit edilemeyen kısmının Marduk olabileceğini düşündürmektedir.

Dādî'ye ait adaklarla ilgili SAA 13, 018¹⁸⁵ numaralı mektupta, Aşşur rahibinden söz edilmektedir. Asarhaddon'a yazılan bu mektuba göre Diquqina şehri, adak olarak vereceği koyu ve öküzleri vermemiştir. Dādî bununla ilgili kralı bilgilendirdikten sonra Aşşur rahibi ile ilgili bir sene önce krala yazdığı mektubun cevabını aldığından söz eder. Mektupta tapınak kâtibinden de söz edilmektedir. Yine Asarhaddon ya da Asurbanipal'e yazılmış olan mektuplar içinde yer alan ve kim tarafından yazıldığı bilinmeyen kurbanlıklar ile ilgili SAA 13, 046 numaralı mektupta Nergal (^dMAŠ.MAŠ)¹⁸⁶ rahibi ile kurbanlık yapmayacağını söylerken karşılaşılır. Nergal rahibinin ismi bilinmemektedir.

SAA 13, 129 numaralı mektuptan, isminin yalnızca İssar[...] kısmı görülebilen Kidmûri Tapınağı rahibinin yazdığı mektup su tulumu ile ilgilidir. İsminin tamamı bilinmeyen rahip, mektupta bir vali ve şehir nazırının kralın emriyle Kidmûri Tapınağı'ndan su tulumu almaya geldiklerini yazmaktadır.

Yine ismi bilinmeyen rahip ya da rahipler tarafından yazılmış SAA 13, 135; 136; 137 numaralı mektuplarda ritüellerden söz edilmektedir.

¹⁸⁴ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*, 155.

¹⁸⁵ Cole - Marchinist, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*.

¹⁸⁶ Cole - Marchinist, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*, 204.

SAA 13, 146-153 arasında ritüellerle ilgili iki mektup, bir kehanet raporu, İştar'ın festivale katılması ve kralla buluşması ve neredeyse tamamen kırık olan ve rahipler tarafından krallara yazıldığı bilinen mektuplar da vardır. Ancak gönderenin kim olduğu belli değildir. Bu kişiler *şangû* mu yoksa başka bir din görevlisi mi o da bilinmez. Yine bu cilt içinde çeşitli konularda yazılmış, ancak göndereni belli olmayan mektuplar vardır. Bu mektuplar SAA 13, 154-160 arasını kapsamaktadır. Raşil isimli din adamı tarafından yazılan SAA 13, 174 numaralı mektupta Aşşur Tapınağı'nın hazinesini ismi bilinmeyen rahibin ve Nabû-eşir-napşati'nin izni olmadan kimsenin açamayacağından söz edilmektedir.

Kült nesneleriyle ilgili SAA 13, 188 numaralı mektupta Harran tapınaklarının rahipleri ifadesi geçmektedir, ancak isimleri bilinmez. Onun dışında rahip mektupları içinde yer alan, ancak kimin yazdığı bilinmeyen SAA 13, 189 numaralı mektup vardır. Bu mektupta ismi kaydedilmeyen *āřīpu* ve *kalûdan* da bahsedilmektedir.

SAA 13. cilt içinde yer alan SAA 13, 192-211 numaralı 20 mektubun kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Yalnızca 207 numaralı mektupta bazı din görevlilerinin ismi geçmektedir. Onun dışında kırık olan SAA 13, 194 numaralı mektupta isimsiz bir rahibin mülkiyetinden söz edilir.

Aşşur-etel-ilāni ve Sîn-şarru-işkun dönemlerinde bir erkek köle satışı ile ilgili SAA 14, 240¹⁸⁷ numaralı belgede, ismi tespit edilemeyen bir Aşşur rahibi, satılan kölenin sahibi olarak kaydedilmiştir. Yine bu dönemde SAA 14, 267 numaralı nakil belgesinde 5 rahibin şahitlik yaptığı görülmektedir, ancak isimleri tespit edilememektedir. SAA 14, 286 numaralı başka bir nakil belgesinde, yalnızca isminin sonu (*[...] -ibni*) tespit edilebilen Gula Tapınağı rahibi (*Bīt-Gula/É^dgu-la*)¹⁸⁸ şahitlik yapmıştır.

SAA 14. cilt içinde yer alan, ancak SAA 06. cilde¹⁸⁹ ek olduğu belirtilen Bēl-dūri'ya ait SAA 14, 466 numaralı belgenin parçasında, ismi tespit edilemeyen ikinci rahibin şahit olduğu görülmektedir. SAA 14, 472 numaralı belgede ise, ismi tespit edilemeyen Bēl rahibinin bir kadın satın aldığından söz edilir.

Babil valisi şarru-ēmuranni tarafından II. Sargon'a yazılan Keldani muhbiri ile ilgili SAA 15, 218¹⁹⁰ numaralı mektuptan, ismi tespit edilemeyen Uşur-Adad şehri rahibinin

¹⁸⁷ Mattila, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Sîn-şarru-işkun*.

¹⁸⁸ Mattila, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Sîn-şarru-işkun*, 358.

¹⁸⁹ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

¹⁹⁰ Fuchs - Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part III: Letters from Babylonia and the Eastern Provinces*.

kurban yemeğinin artıklarını tanrılara götürmek üzere krala doğru yola çıktığı öğrenilmektedir. Yine II. Sargon dönemine ait Qirbit'teki savaşlarla ilgili, SAA 15, 271 numaralı parçalı bir metinde “onların altı rahibi” ifadesi geçmektedir. Rahiplerin isimleri tespit edilememektedir.

Muhtemelen Sippar valisi Nabû-ahhê-lûmur'un II. Sargon'a yazdığı kılık ile ilgili SAA 17, 008¹⁹¹ numaralı mektupta Bêl rahiplerinden söz edilir, ancak isimleri verilmez.

Asarhaddon'a Uruk'tan gönderilen ve göndereni belli olmayan SAA 18, 082¹⁹² numaralı mektupta, yine ismi tespit edilemeyen bir rahipten söz edilir.

II. Sargon'a kim tarafından yazıldığı belli olmayan SAA 19, 188¹⁹³ numaralı mektupta, Dur-Îlil şehrinin rahibinden söz edilmektedir. Mektup, ismi tespit edilemeyen rahibin iki kölesi ve diğer 4 kişinin Nashur-Bêl kasabasını terörize etmesiyle ilgilidir.

SAA 20, 001¹⁹⁴ numaralı ritüel metninde Aşşur Tapınağı'nda Şabaţu (Sebat) ayının 18-22. günleri arasında gerçekleştirilen ritüellerde görevli rahipten bahsedilir. Kırıkların olduğu metnin başlangıcında kral, 18. gün tanrının evine girmiş Aşşur'un önünde secde etmiştir. Aşşur'a el suyu sunar ve tuz serper. Ardından arıtma cihazını sallayarak gerekli sözleri söylemiş, sunular yapmıştır. Sonrasında ismi bilinmeyen Aşşur rahibi tanrının evini ve tapınakları tavaf eder. Bu ritüel metninde bir de *şaknunun* Mulissu/^dNÎN.LÎL'in¹⁹⁵ düğün gecesi için yiyecek sağlandığı bilgisi vardır. 23. gün ise kral, ana salonda ağız açma ritüelini (*mîs-pi/KA.LUĦ.Û.DA*)¹⁹⁶ gerçekleştirir. Görüldüğü üzere ismi bilinmeyen rahip, ritüel sırasında kralın yanında bulunarak ritüelin gerçekleştirilmesine yardımcı olmuştur.

S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 20, 005 numaralı, “Şabaţu 23 ritüelleri” isimli metinde yine isimleri bilinmeyen rahiplere rastlanmaktadır. Başlangıcı kırık olan metinde kralın koyun sunusu yaptığı yazılıdır. Bu ritüel metninde Anu, Adad, İştâr ve Nabû rahipleri de geçer, ancak isimleri tespit edilemez.

Taç giyme ritüelini anlatan SAA 20, 007 numaralı belgede, görevli rahiplerin isimleri yine tespit edilememektedir. Metinde kırıklar vardır. Metinden anlaşıldığı kadarıyla, taşımacılar kralın tahtını omuzlayarak tanrının evine doğru yola çıkarlar ve ismi tespit

¹⁹¹ Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*.

¹⁹² Reynolds, *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sîn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*.

¹⁹³ Luukko, *The Correspondence of Tiglath-Pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud*.

¹⁹⁴ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

¹⁹⁵ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*, 202.

¹⁹⁶ SAA 20, 001: r 25. Mîs pi ritüelleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Şeyma Ay, “‘Mis pi’ ‘Pit pi’ Ritüelleri ve Eski Mezopotamya’da İnsan Tanrı İlişkisi”, *Tarih Okulu Dergisi* 6/XV (2013), 1-21.

edilemeyen Aşşur rahibi onların huzurunda krala tokat atar şöyle söyler: “*Aşşur kraldır, Aşşur kraldır!*.” *Anzû^da-zu-e* kapısına (aslan başlı kartal) kadar böyle der. Tanrının evine giren kral secde eder, yerde yuvarlanır, Aşşur’un önünde buhurdanları yakar ve kürsüye çıkar. Tapınağa inerler ve 1 mina gümüş, 1 mina altın ve dolgulu bir giysiyi, saraydan kralla birlikte getirilen altından yağ kâsesi ile tanrının ayaklarının önüne koyarlar. Bunlar rahibindir. Kral sofrayı Aşşur’un önüne koyar ve tanrılar için yapması gereken düzenli sunuları yapar. Kral, Aşşur’un tacını ve Mulissu’nun silahlarını kaldırır, tahtına koyar önlerinde bir koyun sunusu yapar. Rahip ise getirilen iki parça keçeden birini Aşşur’un diğerini Mulissu’nun önüne asar. Eksik olan üç satırdan sonra rahibin tacı getirerek onu (kralı) taçlandırdığı anlaşılır. O esnada soylular ve kraliyet hadımları iyi dileklerde bulunurlar. Daha sonra kralın ayaklarını öperler ve kral saraya gider. Daha sonra şarkıcılar şarkı söyler, soylular ve kraliyet hadımları secde eder, krala hediyeler sunulur. Sunulan ilk hediye Aşşur’un evine götürülerek Aşşur’un önüne konur. Bu başrahibin geliridir. İlgili metinden çıkarılan yorum ve özet bu şekildedir.

Asurbanipal’ın MÖ 650 senesinde Şabaţu (ITL.ZÍZ) ayının 16’sından ve Addaru (ITL.ŞE) ayının 10’una kadar gerçekleştirdiği SAA 20, 009 numaralı ritüel raporunda, ismi bilinmeyen rahiplerden söz edilmektedir. Aşşur Tapınağı ritüelleri içinde yer alan ritüel, gün gün anlatılmıştır, ancak aralarda kırıkların fazlalığı nedeniyle metinde kopukluklar varır. Ritüelde rahipler yine diğer ritüel metinlerinde olduğu gibi kralla birlikte hareket ederler, ancak isimleri yerine Aşşur ve Anû rahibi oldukları belirtilmiştir. Ritüel esnasında *kalû* ve *nargallatular*dan da söz edilmiştir.

Yine S. Parpola tarafından yayınlanan ve Asurbanipal döneminde gerçekleştirilen SAA 20, 010 numaralı Aşşur Tapınağı ritüeli metninde rahipler yer almaktadır. Bu ritüel, Şabaţu ayının 17-21. günleri arasında gerçekleştirilmiştir. 17. gün şehre gelen kral, 18. gün tanrının evine giderek yerleri öper ve tanrıların önünde koyun sunusu (*nîqu*) yapmıştır. Daha sonra ise *kalû*ları orada bırakarak kendisi yan odaya geçmiştir. Aşşur rahibinin tavafindan sonra da *kalû*ları kaldıran kral, rahibe ve *alahhinuya* hediyeler vererek saraya gitmiştir. 19. gün tekrar tanrının evine gelen kral Aşşur ve Mulissu’nun önünde koyun sunusu yapar ve yine *kalû*ları orada bırakarak yan odaya geçer. Ardından yine rahip tavaf işlemini gerçekleştirir, hediyeler verir ve saraya gider. 20. gün kral yeniden tanrı evine gelir ve benzer işlemleri yapar. Metnin devamı kırkıktır.

Aynı dönemde, Addaru ayının 8’inde gerçekleştirilen SAA 20, 011 numaralı ritüel metninde ise, kralın tanrı evine gelmesi, *kalû*ların performansı, Aşşur rahibinin tavafindan

sonra rahipler masayı ve odayı temizlemişler, Efendi Tiara'ya giden yolu açarak onu tahta oturtmuşlardır. Kral koyun sunusundan sonra kral tahta oturarak onu başının üstüne kaldırdı ve *āšipu* 'lar sihir okudular.

Akītu evi İstar Tapınaklarındaki ritüeller metinleri içinde yer alan ve başlangıcı kırık olan İstar Tapınağı'ndaki (*Bīt-Eqi*)¹⁹⁷ SAA 20, 016 numaralı ritüel metninde, ayinden sonra mücevherleri çıkarılan kralın İstar'ın önünde secde eder ve kralın önüne yerleştirilen masada bir saki kralın sağına geçer ve önüne bir *arzallu* bağlar ve *nāru* performans gösterir. Rahipler *sīruyu* İstar'ın huzuruna getirirler ve iki *anzû* kuşunu omuzları arasına yerleştirirler, tapınak kâtibi ve Aşşur rahibi *sīruya* İstar'ın huzuruna kadar eşlik ederler ve *sīru* bir ilahi okur. Sonra tapınak kâtibi ve Aşşur rahibi, *sīruya* aslan başından (riton) içmesi için bira verirler. Aşşur rahibi *sīrunun* elini tutar ve şef şarkıcı ve şarkıcılar *sīrunun* önünde 7 kez ileri gidip geri gelirler. Kral *sīruyu* gördükten sonra alçakgönüllülükle dua eder. S. Parpola tarafından yayınlanan bu ritüel metninin, buradan sonrasında okunabilen kısımlarında din görevlisi geçmez.

Yine Nisannu (ITI.BARAG) ayında yapılan Asur'daki İstar Tapınağı'ndaki SAA 20, 017 numaralı bir ritüel metninde, kral sabah erkenden koyun sunusu yapar ve akşam mücevherlerini takarak Asurlu İstar'ın evine gider. Aşşur rahibi, bir libasyon kâsesi, su ve x (ne olduğu kırıktır) alır ve İstar'ın önünde döker ve üzerine un serper. Daha sonra Aşşur rahibi krala el suyu verir. S. Parpola'nın yayınladığı bu metinde, şarkıcıların performansı ve *āšipulardan* da bahsedilmiştir.

Ninittu ve Kalittu için yapılan SAA 20, 019 ve SAA 20, 021 numaralı ritüellerde ve Dağın Hanımı Ritüeli'nde (*Šarrat-šadê*)¹⁹⁸ yine ismi bilinmeyen rahiplere rastlanmaktadır.

Adanmışlar için yapılan ritüellerde, cennetin İstar'ına ait SAA 20, 029 numaralı ritüel metni ve SAA 20, 030 numaralı Gula ziyafeti metninde ismi bilinmeyen rahipler geçmektedir. Kader/alın yazısı ile SAA 20, 035 numaralı tablet parçasında da bir yüksek rahip ve rahipten söz edilir.

Kraliyet kararnameleleri içinde yer alan Aşşur Tapınağı rahiplerinin görevleri isimli SAA 20, 050 numaralı belgede kırıklar olsa da Aşşur Tapınağı'na sofrayı/masayı kurmak ve koyun adaklarını sunma görevinin başrahip ve rahip yardımcısı/ikinci rahibine ait olduğu öğrenilmektedir. Devamında kimin sorumluluğunda olduğu tespit edilemeyen görevlerde vardır ve sonrasında yalnızca başrahip ve yardımcısının, x rahibi, Niniveli İstar

¹⁹⁷ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*, 198.

¹⁹⁸ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*, 205.

rahibi, Aššur Tapınağı'nın bekçisi ve kim olduğu tespit edilemeyen bir kişinin daha Aššur'un *cella*'sına girebileceği kayıtlıdır. Belgede sorumluluğu verilen diğer din görevlileri kendi bölümleri içinde değerlendirilecektir.

Ešarra'nın din adamlarına ilişkin SAA 20, 051 numaralı diğer kraliyet kararnamesinde, yine ismi bilinmeyen din görevlilerinin yanında rahipler de yer almaktadır. Aššur rahibi, ikinci rahip, Šeru'a rahibi, Bēl-ṭarbasi rahibi, aşçı evinin rahibi, Anu, Adad, Šarrat-nipha, Asurlu Ištār, Nabû ve Tašmetu, Kuruš-kadru ve kimin rahibi oldukları bilinmeyen diğer üç rahip bu metinde yer alan rahiplerdir. Rahiplerin yanında belgede tapınak kâtibi, kapıcı, *galamāhu*, *šāqû*, *ša-pān-bēti* gibi diğer din görevlileri de yer alır.

Asur'da kült performansların kayıtları ile ilgili SAA 20, 052 numaralı belgede yine ismi bilinmeyen iki rahip geçmektedir.

2.1.2. Šatammu (Baş Rahip)

MÖ 1. binyıla ait kayıtlara bakıldığında *šangû*ların şef rahip anlamına gelen *šatammû* unvanıyla anıldığı görülmektedir.¹⁹⁹ *Šatammu* terimi, AHw, CAD Š/2 ve Parpola'da "muhasibeci", "kâtip", "idari bir görevli", "şef tapınak yöneticisi", CDA'da ise "saray, şehir ve tapınakların baş yöneticisi"²⁰⁰ anlamlarına gelmektedir. Yeni Asur dönemi metinlerinde bu terim *LÚ.ŠÀ.TAM-mu-ú-ti*; *LÚ.ŠÀ.TAM-ú-ti*; *LÚ.ŠÀ.TAM*; *LÚ.ŠÀ.TAM-MEŠ*; *ŠÀ.TAM*; *ša-tam-me*²⁰¹ şeklinde geçmektedir.

Yeni Asur dönemi metinlerinde, dikkatten kaçmadı ise isimleri tespit edilebilen 19 *šatammu* ile karşılaşmıştır. *Šatammuların* da çeşitli belgelerde şahitlik yaptıkları bilinir. Bunun yanında diğer âlimlerin mektuplarında yer almışlar ve krala mektup yazmışlardır. Haklarında fazla bilgi bulunmayan *šatammuların* görevleri, *šangû*larla aynıdır. Bu sebeple, isimleri tespit edilebilen *šatammular* Tablo 3'de geçtikleri metinlerin konusu ve numaraları ile gösterilmiştir.

¹⁹⁹ Pekşen, "Sami Devletlerde Tapınak", 270.

²⁰⁰ AHw 3: 1199; CAD Š/2: 185; CDA: 363; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 113.

²⁰¹ RINAP 02, 012; SAA 04, 150; SAA 07, 057; SAA 07, 058; SAA 07, 126; SAA 10, 115; SAA 10, 118; SAA 10, 349; SAA 10, 352; SAA 10, 353; SAA 10, 367; SAA 14, 166; SAA 15, 134; SAA 15, 161; SAA 15, 225; SAA 17, 003; SAA 17, 039; SAA 17, 099; SAA 17, 130; SAA 17, 131; SAA 18, 082; SAA 18, 152; SAA 18, 163; SAA 21, 013.

SAA 04, 150²⁰² numaralı atama ile ilgili bir belgede, SAA 07, 126²⁰³ numaralı taşlar, metaller, kumaşlar ve çeşitli eşyaların kaydı ile ilgili bir listede, astrolog Bēl-ušeziḫ'in krala yazdığı SAA 10, 118 numaralı mektupta²⁰⁴, Mār-İssār'ın SAA 10, 349; 352; 353; 367 numaralı mektuplarında, (*šatammu*) Qīšti-Marduk'un SAA 17, 039²⁰⁵ numaralı mektubunda, SAA 17, 099 numaralı parçalı bir belgede, Nergal-ibni'nin SAA 18, 152²⁰⁶ numaralı mektubunda ve bilimsel tabletlerle ilgili SAA 21, 013²⁰⁷ numaralı belgede isimsiz *šatammulardan* bahsedilmektedir.

2.1.3. Šešgallû (Yüksek Rahip)

Šešgallû terimi “büyük kardeş”, “yaşlı kardeş” anlamına gelen yüksek rahip terimidir.²⁰⁸ ŠEŠ, “erkek kardeş” anlamına gelen Akadca *aḫu(m)*un Sumercesi'dir. *Aḫu* terimi, “saray ve tapınak görevlisinin unvanı” anlamına da gelmektedir.²⁰⁹

Šešgallû terimi, kral yazıtları içinde kez Asurbanipal dönemi metinlerinde geçen görülmektedir. J. Novotny-J. Jeffers tarafından yayınlanan RINAP 05, 185: 11-13 numaralı belgede Asurbanipal, İstar Tapınağı'nı süsleyip, *akītu* evini inşa ettiği bilgisini verdikten sonra kardeşlerini *šešgallû* rahibi olarak kutsadığından söz etmektedir:

“...En sevdiğim kardeşim Šamaš-šuma-ukīn'e Kardunia[š]²¹⁰ (Babil) ülkesinin krallığını emanet ettim, küçük kardeşim Aššur-mukīn-palē'a'yı (tanrı) Aš[šur]'un *šešgallû* rahibi olarak kutsadım (ve) (en) küçük kardeşim Aššur-etel-šamē-eršetī-muballissu'yu Ḫarrān şehrinde yaşayan tanrı Sīn'in *šešgallû* rahibi olarak kutsadı[m].”²¹¹

Görüldüğü üzere, Asurbanipal 3 kardeşinden ikisine Aššur ve Ḫarrān'da rahiplik vermiştir.

Šešgallû terimi, Nibru valisi (*šandabakku*) tarafından krala yazılan SAA 17, 090 numaralı mektupta da geçmektedir. Bu mektupta *yūsek rahip* anlamında kullanılmıştır.

²⁰² Starr, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*.

²⁰³ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

²⁰⁴ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

²⁰⁵ Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*.

²⁰⁶ Reynolds, *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sīn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*.

²⁰⁷ Parpola, *The Correspondence of Assurbanipal, Part I: Letters from Assyria, Babylonia, and Vassal States*.

²⁰⁸ AHW 2: 1220; CAD Š/2: 336; CDA: 368.

²⁰⁹ AHW 1: 21; CAD A/1: 195; CDA: 8.

²¹⁰ 1. Babil hanedanının yerini alan Kassitler Babil için bu ismi kullanmışlardır. Bkz. Bülbül Cemil, “Amurru Göçleri ve Amurruların Eski Önasya Tarihindeki Roller”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 29/48 (Ankara 2010), 32.

²¹¹ RINAP 05, 185: 11-13.

Babil'in son kralı Nabonidus'a dönemine (MÖ 556-539) ait bir belgeden, *šešgallû* rahibinin libasyon yaptıktan sonra tapınağı denetlediği²¹² öğrenilmektedir. Ancak Yeni Asur döneminde haklarında hiçbir bilgi bulunmaktadır.

2.1.4. *Āšīpu* (Büyü Rahibi)

Mezopotamya düşünce sistemine göre, tanrılar insanlara öfkelendiklerinde onlara çeşitli hastalıkları musallat ederlerdi.²¹³ Hastalıkların tedavisinde ise hem çeşitli ritüellerin hem de tıbbî yöntemlerin uygulandığı bilinmektedir. Bu yöntemleri uygulayan uzmanlardan en sık karşılaşılanlar ise *asû/LÚ.A.ZU*²¹⁴ ve *āšīpu/LÚ.MAŠ.MAŠ*tır. *Āšīpu* terimi “şeytan çıkaran”, “büyücü”, “sihirbaz” ve “büyü rahibi” anlamlarına gelmektedir ve metinlerde *LÚ.MU₇.MU₇*, *KA.PIRIG/PİRIG*, *(LÚ.)MAŠ.MAŠ*, *LÚ.KA.INIM.MA*, *LÚ.ME(.ME)*²¹⁵ şeklinde geçmektedir. CAD A/2: 431'de *(w)āšīpu(m)* olarak da yazılabildiği gösterilen bu terimin, başındaki “w” konsonu Yeni Asur dönemi metinlerinde görülmemektedir.

*Asû*lar, günümüzdeki alternatif tıp yöntemine benzer uygulamalarla hastaları tedavi ederken, *āšīpu*lar bu hastalıkların nedenlerini doğaüstü güçlerde aramış ve *asû*dan farklı olarak müdahalede bulunmuşlar, bazı durumlarda da *asû* ve *āšīpu* birlikte hareket etmişlerdir.²¹⁶ *Asû*lar, hastalıkların sebebini doğal faktörlere bağlayıp, tedavisini bitkisel ilaçlarla yaparken, *āšīpu*lar hastalıkların nedenini²¹⁷ tanrıların, hayaletlerin veya iblislerin bir müdahalesi sonucunda bulaştığını savunmuşlardır. Ak büyücü olarak da adlandırılan *āšīpunun*, tedavi olarak büyü yöntemleri uyguladığı bilinmektedir.²¹⁸ *Asû* ile *āšīpunun* iş alanları arasında kesin bir ayrım yapmak mümkün değildir, ancak iki uzmanın hastalıklara

²¹² Angelika Kellner, “Time Is Running. Ancient Greek Chronography and the Ancient Near East”, *Journal of Ancient History* 9/1 (2021), 38; Jean Jacques Glassner, *Mesopotamian Chronicles* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2004), 234-235.

²¹³ H. Hande Duymuş Florioti, “Eski Mezopotamya’da Kehanet Olgusuna Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi* 6/XV (Eylül 2013), 26. Eski Mezopotamya’da ruhsal hastalıkların tedavisinde *āšīpu*ların etkisi için bkz. Gül Ulutaş - Esma Öz Kiriş, “Eski Mezopotamya’da Bazı Ruhsal Hastalıkların Doğüstü Güçlerle İlişkisi”, *Oannes* 4/1 (Mart 2022), 277-303.

²¹⁴ Hekim/Su bilgini. Bkz. CAD A/2: 344; CDA: 26; AHw 1: 76; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 10.

²¹⁵ CDA: 28, 436; CAD A/2: 431; AHw 1: 80; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 11.

²¹⁶ Edith K. Ritter, “Magical-Expert (=āšīpu) and Physician (=asû) Notes on Two Complementary Professions in Babylonian Medicine”, *Studies in Honor of Benno Landsberger on His Seventy-Fifth Birthday* (Chicago: The University of Chicago Press, 1965), 312-315.

²¹⁷ *Āšīpu*, hastalığın nedenlerini doğaüstü güçlerde aramaktadır. Hastalığı belirler, sonucunu tahmin eder ve hastayı kötü güçlerin saldırısından kurtarmak için bir tedaviye başlar. *Asû* ise, hastalıkları doğaüstü güçlere bağlamaz, tedaviden önce hastalığın sonucunu tahmin etmez ve uyguladığı tedavi yöntemi, kısa süreli semptomları gidermeye yönelik olurdu. Bkz. Abdugani Kaçar, *Eski Mezopotamya’da Büyü ve Büyücülük* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 151-152.

²¹⁸ Jo Ann Scurlock, “Ancient Mesopotamian Medicine”, *A Companion to the Ancient Near East*, ed. Daniel C. Snell (Malden: Blackwell Publishing, 2005), 304; Kaçar, *Eski Mezopotamya’da Büyü ve Büyücülük*, 111.

yaklaşımı ve tedavi yöntemleri arasında bazı farklılıklar vardır denilebilir. Bunun yanında *āšipu*, tedavi sürecinde bazı taş çeşitleri, yün ve güçlü kokuya sahip bazı maddeler gibi sınırlı malzemeler kullanmıştır, *asû* rahatlatıcı maddeleri çeşitli malzemelerle karıştırarak çok sayıda farklı ilaç elde etmiştir. Her ne kadar bu iki uzmanın farklı meslek gruplarına mensup oldukları kabul edilse bile, belgelerden *āšipu* ve *asû*nun, bazen birlikte bazen de yalnız çalışan aktif şifacılar oldukları anlaşılmaktadır.²¹⁹

*Āšipun*un eğitim müfredatında büyüçülüğün yanı sıra şifa/hekimlik sanatı da bulunmaktadır. Onun karşılaştığı en yaygın rahatsızlıklardan biri doğum olmuştur. Aynı zamanda, *lamaštu* tarafından saldırıya uğramış bebeklerin aralıksız ağlaması şeklinde görülen çocuk rahatsızlığı belirtilerini içeren çocuk sağlığı alanında da *āšipun*un devreye girdiği görülmektedir. Bunların yanında göz hastalıkları, diş hastalıkları, iç hastalıklar, *bu'sānu* hastalığı, akciğer hastalıkları, burun kanamasını durdurmak ve kusma ve ishal gibi fiziksel rahatsızlıklar da *āšipun*un eğitim müfredatını kapsamındadır.²²⁰

Āšipu/mašmaššu, din adamları sınıfına mensuptur, ancak *asû* için bu söylenemez. Kötü ruh kovucu olarak tanımlanan bireyler tapınaklarda rahip olarak işlev görmüş ve aynı zamanda mahkemelerde görev yapmışlardır. *Āšipun*un din adamı gibi hareket eden bir kötü ruh kovucu mu olduğu, yoksa din adamının mı *āšipu* gibi hareket ettiği kesin olarak belirlenememektedir. Kötü ruh kovucuların, Perslerin Babil'i fethinden sonra tapınak içindeki rolleri artmış ve Helenistik Dönem ile birlikte Babil'de kötü ruh kovma sanatları, çoğunlukla tapınaklarla sınırlı olan müfredata hâkim olmuştur. *Āšipun*un, özel gelir elde etme hakkı vardır ve bunun yanında tapınak gelirlerinin bir hissesi olan ve din adamlarına verilen bir ödenekle de desteklenmiştir, ancak *asû*nun böyle bir ödenekle desteklendiğine dair kanıt olacak herhangi bir belge bulunmamaktadır. Bu durum, *asû*nun tapınağa ait alanlara giremediğine işaret etmektedir. Geç Akad Dönemi'nde din adamları için kullanılan, “tapınağa girebilen kişi” unvanı, *asû*yu için geçerli değildir.²²¹

Kaçar'daki ifadeye göre, *āšipu*, tapınağın tüm ayrıcalıklarından yararlanmış, ancak *asû*nun tapınağın yanına yaklaşmasına bile izin verilmemiştir ve *asû*, ilaç satan bir satıcı gibi görülmüştür. Eski Mezopotamya'da büyü ve tıp arasındaki ilişki karmaşık

²¹⁹ Sara J. Milstein, “The ‘Magic’ of Adapa”, *Texts and Contexts: The Circulation and Transmission of Cuneiform Texts in Social Space*, ed. Paul Delnero - Jakob Lauinger, Studies in Ancient Near Eastern Records (SANER), (Boston: De Gruyter, 2015), 202-203; Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 151-152.

²²⁰ Markham J. Geller, “Chapter Title: The Exorcist's Manual (KAR 44)”, *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues, Medicine, Magic and Divination*, ed. Ulrike Steinert (Berlin: De Gruyter, 2018), 294-295; Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 147.

²²¹ Diğer taraftan *asû*, şifa tanrıçası Gula ile özel ilişkilere sahiptir ve fakat onun öncelikli görevi külle ilgili değildir. Bkz. Markham J. Geller, *Ancient Babylonian Medicine: Theory and Practice* (Chichester: Wiley-Blackwell, 2010), 50-51; Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 152-153.

olduğundan, *āšipu* ve *asû* rolleri bazı durumlarda birbiriyle oldukça bütünleşmektedir. Kraliyet sarayında *āšipu* ile *asû*, benzer tedavi hizmetleri sunarken görülürler. Ayrıca, *āšipu*, iyi düzeyde tıbbî bilgiye sahip ve hastalığın teşhisinden ve sonucunu tahmin etmekten sorumluyken, *asû* da benzer şekilde kendi tıbbî belgelerine koruma-sağaltma büyülerini kopyalamaktan sorumlu olmuştur.²²²

Āšipular üst sınıflara mensup kişilerden seçilmiş ve sıkı bir eğitime tabi tutulmuşlardır ve görevi, doğaüstü sebeplerden dolayı hastalanan kişileri büyü ritüelleri aracılığıyla eski haline getirmektir. *Āšipular*, din adamları sınıfına dâhil ve tapınağın bütün ayrıcalıklarından faydalanabilen kişilerdir. Tedavi esnasında ellerinde bulunan kuralların yazılı olduğu belgeye uymuş, kendi inisiyatiflerini kullanmamışlardır. Ayrıca sundukları hizmete karşılık bir ücret de almışlardır. Diğer taraftan, kötü ruh kovucuların müfredatında kehânet ve tıpla ilgili temel bilgilerin de yer aldığı bilinmektedir.²²³

Eski Mezopotamya medeniyetlerinde şeytan kovma ritüeli, *āšipu* tarafından belirli kurallara dâhilinde yapılmıştır. Sırasıyla hastalığın kaynağı açıklanır, koruyucu tanrısına karşı geldiği için cinlerin onun emriyle hastalığı cehennemden getirerek hasta kişiye bulaştırdığı beyan edilirdi. Hastanın yaşadığı acılar betimlenerek tanrılardan merhamet etmeleri istenirdi. *Āšipu*, hazırladığı ilacın tanrısal niteliğine göndermede bulunur, tedavi aşamasına geçer ve Ēa'nın Marduk'a söylediği sözler *āšipu* tarafından uygulanırdı. Son olarak bazı koruma-sağaltma büyüsü metinleri okunarak ritüel bitirilirdi. Görüldüğü üzere, ritüelde *āšipunun* kendi istediğine göre davranmaz, kurallar dâhilinde hareket ederdi.²²⁴ Ritüel sırasında *āšipu*, balık adam veya aslan adam kıyafeti giyerdi. Büyü levhalarının üzerindeki tasvirlerde, balık elbisesi giymiş ve hastanın yanında duran iki kişinin, iki *āšipu* olduğu söylenmektedir.²²⁵

Çivi yazılı metinlerden anlaşıldığına göre *āšipudan*, çağrıldığı hastayı görmeye giderken, yolda kendisine görünen işaretlere de dikkat etmesi beklenmektedir. Hastayı muayene etmeden önce bile, bu işaretlere bakarak hem hastalığın teşhisini koyabilir, hem de hastalığın sonucu ile ilgili tahminde bulunabilirdi. Koruma-sağaltma büyüsü ritüeli

²²² Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 111-112.

²²³ Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 302.

²²⁴ Jean Bottero, *Eski Yakınoğu: Sümerden Kutsal Kitap'a*, çev. Adnan Kahiloğulları - Pınar Güzelyürek (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005), 98-99; Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 27.

²²⁵ Balık-adam figürlerinin ayrıca Asur saraylarının girişinde, tapınak heykellerinde ve binaların zeminlerinin altında gömülü halde bulunması, Eski Mezopotamya sakinlerinin söz konusu figürün büyü koruyucu bir özelliğe sahip olduğuna inandıklarını göstermektedir. Bkz. Jeremy Black - Anthony Green, *Gods, Demons And Symbols Of Ancient Mesopotamia An Illustrated Dictionary* (Englad: The British Museum Press, 2020), 83; Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 150.

sırasında hastanın durumu, *āšipu* tarafından detaylıca kaydedilirdi. *Āšipu*, sunduğu hizmete karşılık hastalardan bir ücret almıştır.²²⁶

Hammurabi Kanunlarında *asû* ile ilgili birçok madde vardır, ancak *āšipudan* bahsedilmemektedir. Geller'e göre bunun nedeni, o dönemde *asû*nun sosyal statüsünün *āšipudan* üstün olmasıdır. Bir diğer sebep ise *āšipu* tapınak ile ilişkili olduğundan ve Hammurabi Kanunları daha çok sivil hukuk kanunlarını içerdiğinden, *āšipunun* kapsam dışında kalmış olabileme ihtimalidir.²²⁷

Asur kralları sefer ve savaşlarında başarı sağlamak ve askerlerini desteklemek için kâhinlere başvurup ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Bu ritüeller, kampın planlanması ve toplanmasından mağlup edilen düşmanların cezalandırılması ve zaferin kutlanmasına kadar her aşamada uygulanmıştır. Ordu içerisinde astrologlar, hayvan iç organlarını yorumlayan *barû* kâhinleri, *āšipu* ve *kalû* gibi uzmanlar yer almaktaydı.²²⁸

KAR 44 (Kötü Ruh Kovucunun El Kitabı) adlı belgede *āšipunun* görev ve sorumluluklarıyla ilgili çeşitli açıklamalar yer almaktadır.²²⁹

Yeni Asur Dönemi metinleri içinde iki şef *āšipu* ile karşılaşmaktadır: Adad-šumu-uşur ve Marduk-šakin-šumi. Bu şef *āšipular* ile birlikte normal statüdeki *āšipular* görev yaptıkları dönemdeki krala astrolojik olaylar, kraliyet ailesinin sağlığı için ritüeller, vekil kral, atamalarla ilgili tavsiyeler ve hastalıklarla ilgili bilgiler birçok mektup yazmışlardır. Çalışmanın devamında bu mektupların hepsini vermek mümkün olmasa da, içerikleri ile ilgili bilgilere değinilmiştir. *Āšipular* ile ilgili bilgiler, isimleri tespit edilebilen ve edilemeyenler olarak ayrılmış ve isimleri bilinen *āšipular* da kendi içinde sınıflandırılarak ve kronolojiye mümkün olduğunca dikkat edilerek verilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde, dikatten kaçmadı ise Yeni Asur döneminde görevli ismi tespit edilebilen 41 *āšipuya* rastlanmaktadır, birinin isminin bir kısmı bilindiğinden ona isimleri tespit edilemeyenler kısmında yer verilmiştir. Bunlardan ilki ile V. Şamşı-Adad döneminde, sonuncuauyla ise Asurbanipal döneminde karşılaşmaktadır. İsimleri bilinen *āšipuların* bir kısmı, aileden oluşmaktadır ve bu şekilde görev yapmışlardır. *State Archives of Assyria* içinde yer almayanların ismine PNA serileri sayesinde ulaşılmıştır. *Āšipular* ile ilgili

²²⁶ Geller, *Ancient Babylonian Medicine: Theory and Practice*, 29, 93; Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 148, 149.

²²⁷ Geller, *Ancient Babylonian Medicine: Theory and Practice*, 61; Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 114.

²²⁸ Faruk Akyüz, *Asur Ordusu (Yeni Asur Dönemi MÖ 911-612)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 181; Sarah C. Melville, *The Role of Rituals in Warfare during the Neo-Assyrian Period* (Religion Compass, 2016), 10/220.

²²⁹ Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 144.

bilgilerin, isimleri bilinen ve bilinmeyen olarak gruplandırılarak verilmesinin nedeni, *āšīpuların* görevini anlarken kaç görevli olduğu ve bu görevlilerin isimlerini ve aile bağlarını da anlaşılmasıdır. İlk olarak krala mektup yazan *āšīpular* verilmiş, bunlar da kendi içinde şef *āšīpu* ve *āšīpu* olarak ayrılmıştır. Bu grupta toplam 7 görevliye yer verilmiştir. Daha sonra Aşşur Tapınağı'nda görevli olan 6, sarayda görevli olan 7, idari belgelerde ismi geçen 3 *āšīpu*ya rastlanmıştır. Belgelerde şahit olarak yer alan ve hakkında başka bilgi bulunmayan 1 *āšīpunun* yanında diğerleri de şahitlik yapmıştır. Sonrasında ise hakkında fazla bilgi bulunmayan 16 *āšīpu*, diğer başlığı altında verilmiştir. İsimleri tespit edilemeyen *āšīpulara* ise tapınak işleri, ritüel metinleri ve çeşitli mektuplarda rastlanmaktadır.

2.1.4.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Āšīpular*

2.1.4.1.1. Krala Mektup Yazan *Āšīpular*

Krala mektup yazdığı bilinen 7 *āšīpu*dan 2'si şef *āšīpu*dur (Adad-šūmu-uşur ve Marduk-šākin-šumi). Önce şef *āšīpulara* ait olan mektuplar, daha sonra ise diğer *āšīpulara* ait mektuplar verilecektir. Mektuplardan tarihi bilinenlere göre kronolojik olarak bakıldığında ilk olarak Adad-šūmu-uşur'a ait bilgilere yer verilmesi uygun görülmüştür.

Āšīpu Adad-šūmu-uşur

SAA 10. cilt²³⁰ içinde *āšīpu* mektupları altında birçok *āšīpu* ismi ile karşılaşılmaktadır. Şef *āšīpu* olduğu bilinen Adad-šūmu-uşur'da bunlardan biridir. Adad-šūmu-uşur, Gabbu-īlāni-ereš'in²³¹ soyundan Nabû-zuqup-kēnu'nun oğlu, Nabû-zēru-lēšir'in kardeşi ve Urdu-Gula'nın babasıdır. Asarhaddon ve Asurbanipal salatasında görevli olduğu bilinmektedir. Krala yazdığı 48 mektup bulunmaktadır. (SAA 10, 185-232) Adad-šūmu-uşur, PNA 1/I: 38'e göre, önde gelen bir yazıcı ailesindendir. Bēl-ušeziḫ'in Asarhaddon'a yazdığı SAA 10, 110 numaralı mektupta, Nabû-zēru-lēšir'in kardeşinden bahsetmesi, aile bağlarının onun kariyeri için yardımcı olmuş olabileceğinin gösterir. Mektubun konusu Adad-šūmu-uşur'un atanmasıyla ilgilidir ve Bēl-ušeziḫ onun kraldan *āšīpu* olarak atanmasını istemektedir.

²³⁰ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

²³¹ II. Tukulti-Ninurta ve II. Asurnasirpal döneminde görevli usta bir bilgin. Bkz. PNA 1/I: 38.

Yazdığı mektupların çoğu kraliyet ailesinin sağlığıyla ve kralın iyiliği için gerekli olan ritüeller (özellikle vekil kral) ile ilgilidir. Vekil kralı tahta geçirmek ile ilgili olan SAA 10, 001 numaralı mektubu, Nabû-zero-lešir, Adad-šumu-uşur, Nabû-šumu-iddina, Urad-Ea ve Issar-šumu-ereš birlikte yazmışlardır. Ancak mektup oldukça parçalı durumdadır. Bu konudaki SAA 10, 003 numaralı bir diğer mektup ise Nabû-zēru-lēšir ile birlikte yazdığı vekil kralın gömülmesiyle ilgili mektuptur. SAA 10, 189 numaralı bir başka mektubunda krala, Akad'ın yedek kralını tahta geçirme zamanı geldiğini önermektedir. Tarihi bilinmeyen bu mektup, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 38'e göre MÖ 671 yılına²³² ait olabilir. Yine aynı tarihli, bir vekil kral gözlemi sırasında, bilinmeyen bir kişi krala yazdığı SAA 10, 314 numaralı mektupta, Adad-šumu-uşur'un veliaht prens (Asurbanipal) ve Šamaš-šumu-ukin'in Tašritu ayının 22. gününden önce dışarı çıkmaması gerektiğini söylediğini açıklar. MÖ 672/669 yılına tarihli SAA 10, 192 numaralı bir diğer mektubunda ise, veliaht prens Asurbanipal'in ata binmemesi ve yay çekmemesini önermektedir. MÖ 671/669? yılında, Asarhaddon'a yazdığı SAA 10, 190 numaralı mektupta, veliaht prensin Šabātu (ITI.ZÍZ) ayının 17. gününde kralı ziyaret etmesinin hayırlı olacağını ifade etmektedir. Bunlardan başka K. Radner tarafından MÖ 670 yılına ait olduğu düşünülen 'kral için medikal tabletler'²³³ isimli SAA 10, 194 numaralı mektubunda, Kültlerin Hanımefendisi'nin iyi durumda olduğunu yazar, krala gönderdiği üç tableti listeler ve oğlu Urdu-Gula'nın saraya bir köle kızı adamak konusunda nasıl hareket etmesi gerektiğini sorar. Yazdığı diğer mektuplar da benzer konulardadır.

Veliaht, ailesini arka saraya taşıdıktan sonra Adad-šumu-uşur'a orada yaşayan çocukların sağlığı ile ilgili sorumluluk verilmiştir. Aššur-etel-šame-eršetimuballissu'nun iyileştiğini ve veliaht prensin arka sarayının çalışmalarının devam ettiğini bildirmek için Asarhaddon'a mektup yazmıştır.²³⁴ Bunun dışındaki mektupları yine arka saray, bir hastayı kurtarmak için çalışması, veliahtın alacağı ilacın önce köleye içirilmesi, depreme karşı ritüel ile ilgilidir.²³⁵

Adad-šumu-uşur'un kariyeri, PNA 1/I: 39'a göre, Asurbanipal döneminde azalmış olabilir. Genç krala yazdığı ve bilinen mektuplarının çoğu, ya oğlu Urdu-Gula için dilekçeler ya da övgü mektuplarıdır. Bunlardan birinde Adad-šumu-uşur, güneş tutulmasının meydana gelmediğini ve tüm gök olaylarının yakın gelecekte bol miktarda

²³² Bu paragraftaki bu diğer diğer bütün tarihler, Karen Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 38'den öğrenilmektedir.

²³³ SAA 10, 194.

²³⁴ "Ateş düştüğü için Aššur-etel-šame-eršetimuballissu iyiye gidiyor; endişelenecek bir şey yok. Veliaht[ın] arka sarayının sorumluluğu ile ilgili olarak [(biz) işimiz]i yapıyoruz, ihmal[kâr değiliz]." Bkz. SAA 10, 213; PNA 1/I: 39.

²³⁵ Bkz. SAA 10 214, 215, 217, 218, 222, 186, 290, 191, 199, 202, 203, 231, 281.

yağmur yağacağını gösterdiğini bildirir. Bu bilgiden sonra kraldan oğlu için bir ricada bulunur. Yine MÖ 667 yılına tarihlendirilen bir mektubunda krala yeni ayın gözlemlenmesinde bazı düzensizlikler olduğunu bildirir. Yine bir mektubunda oğlu ve kendisine lütuf gösterilmesini rica eder.²³⁶ 3 astrolojik raporunda da ayın 14. ve çeşitli günleri ile ilgili olumlu veya olumsuz olduğunu değerlendirmiştir.²³⁷ Krala yazdığı SAA 10, 229 numaralı mektupta da, birkaç bilimsel dizeden bahsederek bilimsel arayışlarını sürdürmüştür.

PNA 1/I: 40'dan öğrenildiğine göre, Adad-şumu-uşur'un kendine has bir yazı üslubu vardır. Bu da, onun adının korunmadığı birçok mektubun göndericisi olarak tanımlanmasına imkân verir. Yine PNA 1/I'e göre, bunlar giriş kutsamaları, kelime seçimleri, imla hatası ve el yazısı gibi unsurlara dayanmaktadır. Bunların erken bir örneği MÖ 672'de Asarhaddon'a, veliaht prens olarak Asurbanipal'i seçmesinden dolayı tebrik mektubudur. PNA 1/I: 40'a göre, Muhtemelen krala bazı kraliyet prenslerinin fiziksel durumu hakkında tavsiyede bulunmak için yazılmış bir mektubun da sahibidir. Onun dışında, Asarhaddon'a Asurbanipal, Šamaš-şumu-ukin, Aššur-etel-šamê-eršet-i-muballissu, ve Sin-per'u-ukin dahil birçok çocuğunun ve annesinin sağlığı hakkındaki SAA 10, 223 numaralı rapor ve krala ismi bilinmeyen kişinin iyileştiğini ve sadece Asurbanipal için bir ritüel düzenlemeye hazırlandığını bildirdiği SAA 10, 193 numaralı mektubun da yazarıdır.

Marduk-šākin-šumi

Marduk-šākin-šumi, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 722'den öğrenildiği kadarıyla, Ninive'de Asarhaddon ve Asurbanipal dönemlerinde şef *āšīpu*dur. Baker'e göre, dönemin en önemli bilginlerinden biridir. Yapılan çalışmalar neticesinde, Parpola tarafından yayınlanan SAA 10. ciltte, dikkatten kaçmadı ise, krala yazdığı SAA 10, 223-272 numaralı 40 mektubunun olduğu tespit edilmiştir. Asarhaddon dönemime ait bazı mektupları Adad-şumu-uşur ile ortak yazmıştır. PNA 2/II: 722'ye göre, Adad-şumu-uşur'un adı ilk sırada yer aldığından, onun Marduk-šākin-šumi üzerinden bir otorite olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yine Baker'e göre, Asurbanipal saltanatından sıralama tersine çevrilmiştir ve Marduk-šākin-šumi ismi MÖ 673-660 arası metinlerde geçmektedir. Baker, krala gönderdiği bazı mektupların yazı tarzından dolayı Marduk-šākin-šumi'ye

²³⁶SAA 10, 224; SAA 10, 225; SAA 10, 226; PNA 1/I: 39

²³⁷ SAA 08, 160; SAA 08, 161; SAA 08, 162; PNA 1/I: 40.

atfedildiğini söyler. Mektupları hem genel hem de özel ritüellerle ilgilidir. PNA 2/II’de Baker, mektupları konusuna göre ayırmıştır: bir kraliyet cenazesiyle ilgili muhtemelen MÖ 673 yılında yazılmış mektuplar;²³⁸ MÖ 672’de ve MÖ 670’de yazılan tıbbî ve şeytanî konulardaki mektuplar;²³⁹ ay tutulması ile ilgili MÖ 671 yılında yazılmış bir mektup;²⁴⁰ ritüel faaliyetleriyle ilgili muhtemelen MÖ 669 yılında yazılmış iki mektup;²⁴¹ kırıkların bulunduğu mektuplar.²⁴² Bunlar dışında ortak olarak Adad-şumu-uşur, Issar-şumu-ereş, Urdu-Ia ve Nabû-nadin-şumi ile krala yazdığı mektuplar,²⁴³ bunların yanında adının geçtiği diğer mektuplar²⁴⁴ bulunmaktadır.

Bundan sonrasında, bu bölümün içinde 5 *āšipu* yer almaktadır ve isimleri PNA serisinin ilgili ciltlerinden ve SAA içinden tespit edildiği kadarıyla Bēl-lē’i, Urad-Gula, Nabû-nāşir, Nabû-nādin-şumi, Nabû-şumu-lēşir’dir. Bu *āšipulara* ait mektuplar kronolojiye dikkat edilerek verilmiştir.

İlk sırada Bēl-lē’i²⁴⁵ yer almaktadır. Bēl-lē’i’nin ismi astrolojik raporlardan oluşan ve H. Hunger tarafından yayınlanan SAA 8. cilt geçmektedir. K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 320’den öğrenildiği kadarıyla, ünlü Egibi ailesinden olan Bēl-lē’i, hem *āšipu* hem de astrologdur ve krala 6 adet mektup göndermiştir. Asarhaddon saltanatında görevli olan bu âlim, Radner’e göre esas olarak astrolojik meselelerle ilgilenir de, raporlarını her zaman *āšipu* unvanıyla imzalamıştır. Krala bir kuyruklu yıldız ve Jüpiter ile ilgili, yeni ay ve dolunay ile ilgili, Venüs ile ilgili bir raporlar ve yağmur yağdırma ritüeli hakkında tavsiyeler verir. Kuyruklu yıldız ve Jüpiter ile ilgili H. Hunger tarafından yayınlanan bu raporunun tercümesi şu şekildedir.

*“Anu’nun yıldızlarının yolunda bir kuyruklu yıldız görünür hale gelirse:
Elam’da savaş düşecek.”*

*“Güneş bir bulut kümesinde doğarsa: 32 öfkelenecek ve silahlarını kaldıracak.
32 ‘kral’ anlamına gelir.” (Jüpiter periyodu boyunca 1 ay orada durdu).*

²³⁸ SAA 10, 233; SAA 10, 234; SAA 10, 235.

²³⁹ SAA 10, 236; SAA 10, 237; SAA 10, 238; SAA 10, 241; SAA 10, 242; SAA 10, 243; SAA 10, 244; SAA 10, 245; SAA 10, 246; SAA 10, 247; SAA 10, 248; SAA 10, 240; SAA 10, 250; SAA 10, 252; SAA 10, 253; SAA 10, 254; SAA 10, 255; SAA 10, 257; SAA 10, 258; SAA 10, 260; SAA 10, 261.

²⁴⁰ SAA 10, 240.

²⁴¹ SAA 10, 262; SAA 10, 263.

²⁴² SAA 10, 239; SAA 10, 251; SAA 10, 264; SAA 10, 265; SAA 10, 266; SAA 10, 267; SAA 10, 268; SAA 10, 269; SAA 10, 270; SAA 10, 271; SAA 10, 272.

²⁴³ SAA 10, 256; SAA 10, 259; SAA 10, 209; SAA 10, 221; SAA 10, 231; SAA 10, 24; SAA 10, 25; SAA 10, 281.

²⁴⁴ SAA 10, 228; SAA 10, 216.

²⁴⁵ Bēl-lē’i’nin ismi ^mEN-DA, ^mEN-ZU, ^{md}EN-le-i, ^{md}EN-ZU, ^{md}EN-Á.GÁL, ^{md}EN-DA şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 08, 456: r 8; SAA 08, 457: 9; SAA 08, 458: r 1; SAA 08, 459: r 18; SAA 08, 460: r 6; SAA 08, 461: r 6.

“(Eğer) Jüpiter batıya geçerse: toprak sükûnet içinde oturacak.” (Jüpiter periyodu boyunca 1 ay orada durdu).

“Arahsamnu (ITI.APIN) efendim kralın ayıdır.”

“1. gün ay görünür hale gelirse güvenilir konuşma; toprak mutlu olacak.”

“Gün normal uzunluğuna ulaşırsa: uzun günlerin saltanatı.” (1. gün ay görünür hale geldi).²⁴⁶

Devamında da kralın kadın kölesi hakkında bilgi verilen raporun, PNA 1/II: 320’de MÖ 675 tarihine atfedildiği kayıtlıdır.

Yeni ay ile ilgili SAA 08, 457 numaralı raporu parçalı durumdadır. Burada ayın 29. gün görünmesi halinde, Adad’ın harap olacağı bilgisi yer almaktadır. Bu raporun kesin tarihi bilinmemektedir. Dolunay ile ilgili SAA 08, 459 numaralı raporunun ikinci bölümünde, çoğunlukla Babil ile ilgili olan belirli olayların olası etkilerini anlatıldığı ve tarihi bilinmeyen raporun sağlam kısımlarının tercümesi şu şekildedir:

“[14. gün ay] güneşle birlikte görülürse: güvenilir konuşma; toprak mutlu olacak; [Akad’ın sığırları] bozkırda rahatsız edilmeden yatacak.”

“[Ay görüldüğünde bir boynuz] diğeriyle buluşursa: Tufan gelecek.” (14. gün (ay) güneşle birlikte görüldü).²⁴⁷

Diğer iki raporundan ilki ayın halesi ile ilgilidir. SAA 08, 460 numaralı bu rapora göre, ay bir hale ile çevriliyse ve Yengeç onun içinde duruyorsa Akad kralı uzun yaşayacaktır. Bēl-lē’i’nin, SAA 08, 461 numaralı son raporu Venüs ile ilgili olandır. Bu raporda yağmur yağdırma ritüeli ile ilgili bilgi de yer almaktadır. Akad ülkesinde yağmurlar azalınca yapılması gereken ritüeli anlatır. Bu raporların da kesin tarihleri bilinmemektedir. Bēl-lē’i ile ilgili belgeler bu şekildedir ve PNA 1/II: 320-321’de bu isimde başka görevliler olduğu da kayıtlıdır.

Kronolojiye göre ikinci sırada yer alan Urad-Gula²⁴⁸, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1402-1403’e göre, Gabbu-ilani-ereš’in soyundan, şef āšipu Adad-şumu-uşur’un oğlu ve Asarhaddon saltanatında kralın āšipusudur. Dikkatten kaçmadı ise, krala gönderdiği 7 mektubunun olduğu tespit edilmiştir. PNA 3/II’de, kendisiyle ilgili sayfada, bilinmeyen sebeplerden dolayı, babası Adad-şumu-uşur’un yaşamı boyunca

²⁴⁶ SAA 08, 456.

²⁴⁷ SAA 08, 459.

²⁴⁸ Urad-Gula’nın ismi metinlerde ^mARAD-^dgu-la; ^mARAD-^dgu-la şeklinde görülmektedir. Bkz. SAA 10, 194; SAA 10, 224; SAA 10, 226; SAA 10, 257; SAA 10, 289; SAA 10, 290; SAA 10, 292; SAA 10, 293; SAA 10, 294; SAA 10, 295.

sarayda gözden düştüğü kayıtlıdır. Babasının, onun lehine krala 3 dilekçe yazdığı bilinmektedir.²⁴⁹ Urad-Gula, krala yazdığı SAA 10, 289 numaralı mektubunda, tüm giysileri kendisi alıp diğerlerini açıkta bırakan bir meslektaşını şikâyet etmektedir. Onun dışında SAA 10, 290 numaralı Ābu ayının ayinleri, gözden düştüğü için üzüntüsünü dile getirdiği SAA 10, 294 numaralı mektup, kraliyet doğumuyla ilgili SAA 10, 293 numaralı kötü korunmuş bir mektup ve konusu anlaşılamayan, yalnızca kutsama kısmı kalmış SAA 10, 292 numaralı mektup yazmıştır. Bunlar dışında, kraldan ritüel ile ilgili SAA 10, 295 numaralı bir mektup almıştır ve Marduk-šakin-šumi'nin krala yazdığı SAA 10, 257 numaralı, kralın hasta olan *āšipu* Rēmūtu yerine veliaht prense hizmet edecek birinin seçilebileceği mektupta tavsiye edilen beş kişiden biri Urad-Gula'dır. Bunlardan başka, PNA 3/II: 1402'den, Urad-Gula'nın kral Adad-apla-iddina'nın 2 dilli bir yazıtını kopyaladığı öğrenilmektedir.

H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II' 856'dan öğrenildiğine göre, Asarhaddon döneminde Ninive saraylarında görevli bir diğer *āšipu* Nabû-nāšir'dir. Yapılan çalışmalar neticesinde, Nabû-nāšir'in krala yazdığı 12 mektubu olduğu tespit edilmiştir. SAA 10, 296 numaralı mektubunda, krala prens Aššur-mukin-pale'a ve Aššur-šarrani-muballissu'nun iyi durumda olduğu yazmıştır ve son zamanlarda gerçekleştirilen ayinler hakkında bilgi vermiştir. Urdu-Nanaya ile birlikte yazdığı SAA 10, 297 numaralı mektubunda ise, krala annesinin iyileştiğini bildirmektedir. SAA 10, 302 numaralı diğer bir mektubunda, bir hastalığı dış çıkarma ağrılarına bağladığını yazmıştır. SAA 10, 298; 299; 300; 301; 303; 304; 305; 306; 307 numaralı mektuplarının konusu ise, öncekiler ile benzerdir. Son olarak, başka bir âlimin SAA 10, 378 numaralı mektubunda, Issar-šumu-ereš ile birlikte bahsedildiği bilinmektedir.²⁵⁰

Krala 16 mektup yazdığı tespit edilen diğer *āšipu*, PNA 2/II: 852'den Ninive saraylarında Asarhaddon ve Asurbanipal dönemlerinde görevli olduğu öğrenilen Nabû-nādin-šumi'dir.²⁵¹ Krala yazdığı SAA 10, 273 numaralı mektubundan, kralın Šadditu isimli kadın için bir ritüel gerçekleştirme isteğini yerine getirdiği, ancak ritüeli yarıda bırakmak zorunda kaldığı öğrenilmektedir. SAA 10, 274 numaralı diğer mektubunda, krala *Maqlû* ritüeli ile ilgili soru sormaktadır. Onun dışındaki mektupları, gerçekleştirdiği arınma

²⁴⁹ SAA 10, 194; SAA 10, 224; SAA 10, 226; PNA 3/II: 1402-1403.

²⁵⁰ PNA 2/II: 856. Nabû-nāšir'in ismi metinlerde ^{md}AG-PAB-ir, ^{md}AG-na-ši-ir, ^{md}PA-PAB, ^{md}PA-PAB-ir, ^{md}AG-PAB-ir, ^{md}AG-ŠEŠ-ir şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 10, 296-307, 378.

²⁵¹ Nabû-nādin-šumi'nin ismi metinlerde ^{md}AG-SUM-MU, ^{md}AG-na-din-MU, ^{md}PA-SUM-MU, ^{md}PA-na-din-MU, ^{md}AG-na-din-MU şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 06, 314; SAA 07, 001; SAA 10, 228; SAA 10, 273; SAA 10, 274; SAA 10, 275; SAA 10, 276; SAA 10, 277; SAA 10, 278; SAA 10, 279; SAA 10, 280; SAA 10, 281; SAA 10, 282; SAA 10, 283; SAA 10, 284; SAA 10, 285; SAA 10, 286; SAA 10, 287.

törenleri, ritüellerle ilgili diğer bilgiler, krala şeytan çıkarma ritüeli ve ne giyip ne yemesi gerektiği hakkında bilgi verir.²⁵² Krala, tarihi bilinmeyen ve Adad-şumu-uşur ve Marduk-şakin-şumi ile ortak yazdığı SAA 10, 281 numaralı bir mektubu da bulunmaktadır. Bunlar dışında diğer bilginlerin mektuplarında da ismine rastlanmaktadır (SAA 10, 228). Fales-Postgate tarafından yayınlanan SAA 07, 001²⁵³ numaralı idari bir belgede, saraydaki bilirkişiler listesinde adı geçen 9 *āšīpu*dan ilki olduğu görülmektedir. Bundan başka, SAA 06, 314²⁵⁴ numaralı belgede, bir mülk satın alan kraliyet arabacısı Rēmāni-Adad'ın şahitliğini yapmıştır. Bu belgede diğer şahitler arasında şef *āšīpu* Adad-şumu-uşur'da vardır.

Hakkında fazla bilgi bulunmayan son *āšīpu*, PNA 2/II: 891'den Asarhaddon döneminde görevli olduğu öğrenilen Nabû-şumu-lēšir'dir. Nabû-şumu-lēšir, krala tutulma ritüeli ile ilgili SAA 10, 313 numaralı bir mektup yazmıştır. İsmine rastlanan diğer mektup ise Kudurru'ya aittir. SAA 10, 371 numaralı bu mektupta, Kudurru krala birçok büyücü gönderdiğini söyler. Mektupta, Zākīr'in yeğeni Nabû-şumu-lēšir'in *āšīpu* olduğunu, komutan Bel-eṭir için *Bīt-rimki* ritüeli, *Egalkurrū* ritüeli ve lanet çözme ritüelini gerçekleştirdiği kayıtlıdır. PNA 2/II: 890-892'ye bakıldığında bu isimde birçok görevli olduğu görülmektedir.

Daha çok Ninive kraliyet sarayında görev yapan *āšīpu* Šumānia'nın da krala mektup yazdığı bilinmektedir.

2.1.4.1.2. Aššur Tapınağı'nda Görevli Olan *Āšīpular*

Aššur Tapınağı'nda görevli olduğu bilinen toplam 7 *āšīpu*ya rastlanmaktadır. Bunlar Bābu-şumu-ibni, Nabû-bēlšunu, Kişir-Aššūr, Kişir-Nabû, Aššūr-kēnu, Nabû-kabti-ahhešu ve Abu-erība'dır.

İsimleri bilinen bu *āšīpular*, iki ailenin üyelerinden oluşmaktadır. Kronolojik olarak verilen bu *āšīpular*dan ilki, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 248-249'a göre, *zabardabbū* ve Aššur Tapınağı'nda *āšīpu* olduğu öğrenilen Bābu-şumu-ibni'dir. Bābu-şumu-ibni, aynı belgede Asurlu bir yazıcı ailesinin atası olduğu kayıtlıdır. Torunu Kişir-

²⁵² SAA 10, 275; SAA 10, 276; SAA 10, 277; SAA 10, 279; SAA 10, 280; SAA 10, 282; SAA 10, 283; SAA 10, 284; SAA 10, 285; SAA 10, 286.

²⁵³ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

²⁵⁴ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

Aşşūr'un Asurbanipal döneminde *Ša-Nabû-šu* adlı tablette yazdığına göre, muhtemelen 8. yüzyılın sonlarında 7. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Yine PNA 1/II'ye göre, genelde Aşşur Tapınağı'nın bir *zabardabbûsu* unvanını taşır, ancak bazen Aşşur Tapınağı'nda *āšipu* unvanıyla da görülmektedir. Bābu-šumu-ibni'nin iki oğlu öğrenilmektedir: Nabû-bēlšunu ve Abu-erība. İkisi de Aşşur Tapınağı'nda *āšipudur*. İsmi ^{md}BA.Ú-MU-ib-ni, ^{md}BA.Ú-MU-ib-ni, ^{md}BA.Ú-šum-ib-ni, ^{md}BA.Ú-šum-DÙ, ^{md}BA.Ú-MU-DÙ, ^mba-ba-MU-DÙ şeklinde²⁵⁵ görülen Bābu-šumu-ibni'den, PNA 1/II: 248-249'dan öğrendiği kadarıyla, oğlu Nabû-bēlšunu, torunu Kişir-Aşşūr, büyük torunu Kişir-Nabû ve Aşşūr-nadin-aḥḥe'nin seçerelerinde bahsedilmektedir.

Bābu-šumu-ibni'nin oğlu Nabû-bēlšunu'nun²⁵⁶, PNA 2/II: 814'den, Aşşur Tapınağı'nın *āšipusu* olması dışında bir de başrahibi olduğu öğrenilmektedir. Nabû-bēlšunu, aynı belgeye göre, Abu-erība'nın kardeşi, Kişir-Aşşūr'un ve Šamaš-ibni'nin babası, Kişir-Nabû'nun dedesidir ve orijinalinden bir büyü tabletleri ve *namburbû* tabletini kopyalayıp derlemiştir. Bir de Aşşur-mudammīq'e yazdığı, tarihi bilinmeyen ve Aşşur ve Mulissu koltuklarının tamiri için gerekli gümüşü, rahip Akkullānu'ya vermesini ve işi bitirdikten sonra incelemesini söyleyen SAA 13, 039 numaralı mektubu bulunmaktadır. Oğlu Kişir-Aşşūr'un geçtiği metinlerin bazılarında ismine rastlamak mümkündür. Kardeşi Abu-erība'da, PNA 1/I: 16'ya göre Asur Tapınağı'nda görevli bir *āšipudur* ve kendisinden Asurlu kâtip Aşşur-nadin-aḥḥe'nin şeceresinde bahsedilir.

Nabû-bēlšunu'nun oğlu Kişir-Aşşūr'un²⁵⁷ ismine, ritüel metinlerini kapsayan SAA 20. cilt²⁵⁸ içinde rastlanmaktadır. Asurbanipal döneminde görev yaptığı bilinmektedir.²⁵⁹ PNA 2/I: 623'e göre Kişir-Aşşūr, Asur'daki özel bir evde bulunan tanınmış bir *āšipu* ailesinin kütüphane ve arşivindeki önemli figürlerden biridir ve *Šamallu šēhrû*, *šamallu*, *šamallu āšipu šēhrû*, *āšipu* ve *āšipu Bīt Aššur* unvanları kariyeri ile ilgili bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. Genç bir öğrenciyken, Aşşur Tapınağı'na ait mumla kaplı bir yazı tahtasından tıbbî bir tarifi kopyalamış ve derlemiştir. Genç bir *āšipuyken* de bir büyü ayinini ve orijinalinden *namburbû* tabletini kopyalamıştır.²⁶⁰ Onun dışında Asurlu İstar'ın

²⁵⁵ SAA 03, 039; SAA 20, 017.

²⁵⁶ Nabû-bēlšunu'nun ismi metinlerde ^{md}AG-EN-šú-nu, ^{md}PA-EN-šú-nu; ^{md}PA-bé-sún; ^{md}PA-bé-su-nu olarak geçmektedir. Bkz. SAA 03, 039; SAA 13, 039; SAA 20, 049.

²⁵⁷ Kişir-Aşşūr'un ismi metinlerde ^mki-šir-aš-šur, ^mki-šir-^daš-šur, ^mki-šir-AN.ŠÁR, ^mki-šir-aš-šur; ^mki-šir-aš-šur-ma şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 03, 039; SAA 20, 017; SAA 20, 037; SAA 20, 049; SAA 20, 051.

²⁵⁸ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

²⁵⁹ Bābu-šumu-ibni'nin torunu olan Kişir-Aşşūr ile ilgili açıklamalardan birinde dedesi olarak Bābu-šumu-iddina ismi verilmiştir. Ancak babası Nabû-bēlšunu ile ilgili kayıtlarda, dedesi olarak Bābu-šumu-ibni görünmektedir. Dolayısıyla burada bir bilgi yanlışlığı söz konusudur denilebilir. Bkz. PNA 1/II: 248; PNA 2/I: 623; PNA 2/II: 814.

²⁶⁰ Hunger, *Babylonische und Assyrische Kolophone*, 286, 492, 523. Bu örneklerin devamı ve Kişir-Aşşūr ile ilgili detaylı bilgi için bkz. PNA 2/I: 623-624.

evindeki ritüel metni, mistik bir hikâyeye ilgili, tapınak ayinleri ile ilgili, Asur'un kutsal mekânlarıyla ilgili bir tableti ve kraliyet kararnameleriyle ilgili bir belgeyi²⁶¹ orijinaline göre kopyalamıştır. Kişir-Aššūr'un yeğeni Kişir-Nabû da, PNA 2/I: 627-628'e göre dedesi, büyük dedesi ve amcası gibi Asur Tapınağı'nın *āšīpusu*dur ve muhtemelen Asurbanipal ve sonrası dönemde görev yapmıştır. Kült işleriyle ilgili SAA 03, 037 numaralı tableti kopyaladığı bilinmektedir.

Aššur Tapınağı'nda görevli diğer aile üyeleri, PNA 1/I: 191 ve PNA 2/II: 838'e göre, Aššūr-kēnu ve oğlu Nabû-kabti-ahhešu'dur. PNA 1/I'e göre, Aššūr-kēnu'nun, bir büyü metnini kolofonundan Aššur Tapınağı'nın *āšīpu* Nabû-kabti-ahhešu'nun babası olduğu öğrenilmektedir. PNA 2/II'de, oğlu Nabû-kabti-ahhešu'nun da Aššur Tapınağı'nda *āšīpu* olduğu kayıtlıdır.

2.1.4.1.3. Kraliyet Saraylarında Görevli Olan *Āšīpular*

Yeni Asur metinleri içinde isimleri tespit edilebilen 6 *āšīpu*nun saraylarda görev yaptığı bilinmektedir. Bunlar Ana-Nabû-atkal, Balāssu, Bēl-ēpuš, Nāşiru, Şumāya, Rēmūtu ve Nabû-sagībi'dir. Bu *āšīpulara* ait belgelerin kesin tarihi bilinmediğinden görevli oldukları kralların isimlerine göre sıralama yapılmıştır.

Ana-Nabû-atkal, PNA 1/I: 110'a göre, muhtemelen Asarhaddon döneminde Ninive sarayının *āšīpusu*dur. Epilepsi hastası bir çocuğun tedavisi hakkında muhtemelen krala yazılmış, ancak tarihi bilinmeyen bir mektubun sahibidir.²⁶² Bu dönemde sarayda görevli olan diğer *āšīpu* Nabû-nadin-ahî'nin oğlu olan Balāssu'dur. *Āšīpu* Urad-Gula, gönderdiği tarihi bilinmeyen bir mektupta diğer bilginler hasta ve meşgul oldukları için Balāssu'nun görevlendirilmesini tavsiye etmektedir. Balāssu'nun ismi aynı zamanda Urad-Gula'nın şikâyet mektubunda da geçmektedir.²⁶³

Asarhaddon döneminde Ninive kraliyet sarayında görevli SAA 07, 002 numaralı saray personelleri listesinde, *āšīpu* Bēl-ēpuš ve Nāşiru'nun da ismi geçmektedir. Bu listede 4 *asû* (hekim) ismi de yer almaktadır. Bu isimde bir de kâhin olduğu bilinmektedir. Bēl-

²⁶¹ SAA 03, 039; SAA 20, 017; SAA 20, 037; SAA 20, 049; SAA 20, 051.

²⁶² Mektupta epilepsiye karşı kullanılan taşları ve filakteri hazırlayıp hastanın üzerine koyduğunu, epilepsinin hastayı terk ettiğini yazmaktadır. Bkz. SAA 10, 309; PNA 1/I: 110.

²⁶³ Balāssu'nun ismi ^mba-la-si; ^mba-la-su; ^mba-la-su; ^mba-la-su şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 10, 289; SAA 10, 291; PNA 1/II: 257. Bu isimde, PNA 1/II'nin ilgili sayfalarında, birden fazla görevli bulunduğu görülmektedir.

ēpuš isminde birden fazla görevli bulunmaktadır.²⁶⁴ Nabû-sagîbi/sâkip'in ise Asarhaddon veya Asurbanipal'den hangisinin saltanatında görev yaptığı bilinmemektedir. Saraydaki bilirkişiler listesinde diğer sekiz²⁶⁵ *āšipu* ile birlikte listelenmektedir. PNA 2/II: 866-867'ye bakıldığında, bu isimde birçok görevli olduğu görülmektedir.

Saraydaki diğer görevli *āšipu* Šumāya'dır. PNA 3/II: 1281'e göre, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Ninive sarayında ve Kalḫu'da *āšipu* ve astrologdur ve şef kâtip Nabû-zēru-lēšir'in oğludur. Kaynaklarda açıkça belirtilmese de aynı zamanda şef kâtip/astrolog Issār-šumu-ereš'in kardeşi ve kralın *āšipusu* Adad-šumu-ušur'un yeğenidir. Aynı belgeye göre, Nabû-zēru-lēšir'in oğlu unvanını kullanması, babası kadar ünlü olmadığı göstermektedir. Veliaht prens Asurbanipal'e mektuplar yazmıştır. Birinde Kalḫu'da babasına verilen işin kendisine devredilmesini, diğerinde ise babasına verilen arpadan ne kadarının elinde kaldığını bildirmektedir.²⁶⁶ Diğer bilginlerin yazdıkları mektuplarda da Šumāya'ya rastlanmaktadır. *Āšipu* Nabû-nadin-šumi'nin krala yazdığı bir mektupta Kalḫu'da Asarhaddon'un kız kardeşi Šadditu için aceleyle bir ritüel gerçekleştirmek isteyen Šumānia'dan hoşnut olmadığını söyler, çünkü Asarhaddon başlangıçta ritüelin Nabû-nadin-šumi tarafından yapılmasını emretmişti.²⁶⁷ Bundan başka şef *āšipu* Marduk-šakin-šumi'nin krala Rēmūtu'nun hastalığıyla ilgili yazdığı SAA 10, 257 numaralı mektupta, onun yerine önerilen kişiler arasında Šumānia'nın da ismi geçer. Son olarak Urad-Gula'ya atfedilen ve krala yazılan SAA 10, 291 numaralı mektupta, Nabû-gamil ve Inurta-ahu-iddina'nın meşgul olduğunu Šumāya'nın da hasta olduğunu, bu yüzden Balāssu'nun görevlendirilmesini önermektedir.

Šumāya'nın büyük olasılıkla 6 astrolojik raporun yazarı olduğu düşünülür. H. Hunger tarafından yayınlanan bu raporlar, Yengeç'e ulaşmadan önce Venüs'ün görünümü hakkında, Tebetu ayının 30'unda görülen yeni ay hakkında, Da'uzu ayının 16. günü görülen dolunay hakkında, ayın halesi hakkında, Satürn ve tutulmayla ilgilidir.²⁶⁸

²⁶⁴ PNA 1/II: 294-295; PNA 2/II: 934-935. Bēl-ēpuš'un ismi ^mEN-DÛ-uš, ^{md}EN-DÛ-uš, ^{md}EN-DÛ-uš; Nāširu'nun ismi ise ismi ^mna-ši-ru, ^mna-ši-ru şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 07, 002.

²⁶⁵ Listede yer alan diğer *āšipuların* ismi Nabû-nadin-šumi, Nabû-gamil, Rēmūtu, Bēl-ušezib, Nabû-per'u-lešir'dir. Kırıklardan dolayı diğer üçünün isimlerinin tamamı tespit edilememiştir. Nabû-sagîbi'nin ismi ^{md}PA-sa-gi-ib, ^{md}PA-sa-gib; ^{md}PA-sa-kib; ^{md}PA-sa-kip şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 07, 001.

²⁶⁶ Bu iki mektupta muhtemelen MÖ 672 yılının başlarına aittir. Babası muhtemelen yakın zamanda ölmüştür ve onun işini devralmak istemektedir. Bkz. SAA 16, 034; SAA 16, 035.

²⁶⁷ [Efendi]m [kral] “Git ve Šadditu için bir ritüel gerçekleştir!” (diyerek) beni gönderdi. – Yaptım, (ama) ritüelin geri kalanını gerçekleştiremedim (çünkü) antlaşma/yemin (adû) için ayrılmak zorunda kaldım. Šumāya neden Kalḫu'dan aceleyle kalkıp Šadditu'ya dedi ki: “Senin için bu [...] ritüeli hazırlayıp uygulayacağım!” Bana [...] sormalıydı!. Bkz. SAA 10, 273.

²⁶⁸ SAA 08, 175; SAA 08, 176; SAA 08, 177; SAA 08, 178; SAA 08, 179; SAA 08, 180.

Šumāya’ya son olarak Remanni-Adad’ın arazi satın aldığı SAA 06, 314 numaralı belgede şahit olarak rastlanmaktadır. Belgede şef *āšipu* Adad-šumu-uşur’da şahitlik yapmıştır. PNA 3/II: 1280-1282’de Šumāya isminde başka din görevlileri de bulunmaktadır.

Āšipu Rēmūtu ise, PNA 3/I: 1048’den öğrenildiği kadarıyla Asarhaddon (ve ayrıca muhtemelen Asurbanipal) döneminde veliaht prensin hizmetinde görev yapmıştır. Marduk-šakin-šumi’nin krala yazdığı SAA 10, 257 numaralı mektupta, Rēmūtu’nun hasta olduğunu bildirir ve onun yerine seçebileceği başka *āšipular* önermektedir. Bundan başka Rēmūtu’nun ismi, SAA 07, 001 numaralı listede, saraydaki bilirkişiler arasında sayılan 9 *āšipudan* biri olarak görülmektedir. Nabû-nāşir ve Nabû-nadin-šumi de kraliyet sarayında görevli olduğu bilinse de, krala yazdığı mektuplardan onlara dolayı yukarıda yer verilmiştir.

2.1.4.1.4. İdari Belgelerde Geçen *Āšipular*

Asur arşivinin idari işler için ayrılmış 2 cildinde isimleri bilinen toplam 3 *āšipu* yer almaktadır. Bunlardan ikisi 1. cilt, üçüncüsü ise 2. cilt içinde görülmektedir. Fales-Postgate tarafından yayınlanan 1. cilt, Ninive saraylarının idaresinden ve tapınak adaklarıyla ilgili metinlerden oluşmaktadır. 049-056 arası belgeler tabletler ve yazı tahtaları ile ilgili bilgileri içermektedir ve Asurbanipal dönemine ait olduğu bilinmektedir.²⁶⁹ PNA 1/I: 166’dan, Asurbanipal döneminde Nippur’un *āšipusu* olduğu öğrenilen Aplāya’nın ismi ise, bu belgelerden ilkinde, SAA 07, 049 numaralı belgede geçmektedir. MÖ 648 yılına tarihli bu belgeden ona ait olan bir tabletin varlığı öğrenilmektedir ve Asurbanipal’in Kütüphanesi için alınan tabletler ve yazı tahtaları envanterinde ismi geçmektedir. PNA 1/I:115-119 arasında, Aplāya isminde din görevlisi olarak bir kâhin, rahip, tapınak kâhyası ve başka görevlerde kimseler de plduğu kayıtlıdır. Ancak *āšipu* Aplāya ile ilgileri bulunmamaktadır.

Aplāya ile SAA 07, 049 numaralı aynı envanter listesinde ismi geçen Arrābu’nun da PNA 1/I: 132’den Asurbanipal döneminde Nippur’da görevli olduğu öğrenilmektedir. Aynı belgeye göre, bu isimde farklı görevlerde iki yetkili daha bulunmaktadır.

²⁶⁹ Bu parçalı listeler 1983 yılında Parpola tarafından “*Assyrian Library Record*” adlı makalede yayınlanmıştır. Bkz. Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

İdari belgelerde yer alan üçüncü ve son *āšīpu* Ilu-ētir'dir. Yine Fales-Postgate tarafından yayınlanan ikinci cilt içinde yer alan ve PNA 2/I: 528'den Gahal ailesinden bir *āšīpu* olduğu öğrenilen Ilu-ētir, SAA 11, 153 numaralı belgeye göre, Marduk-šuma-ibni'nin torunu, Tabnêa'nın oğludur ve Nabû-bêl-šunu tarafından Bêl'e adanmış beş Babilliden biridir.

2.1.4.1.5. Belgelerde Şahit Olarak Yer Alan *Āšīpular*

Nādinu, PNA 2/II: 919'a göre, MÖ 7. yüzyılda Kalhu'da *āšīpu*dur ve Nabû-aḫu-iddina'nın oğludur. Şahitlik yaptığı belgenin konusu tam olarak konusu bilinmemektedir, ancak bir tanrıya adak bağışını kaydettiği düşünülür.

Nādinu'dan başka, ismi diğer belgelerde de görülen, ancak buna ek olarak şahitlik yaptığı da bilinen *āšīpular*a da rastlanmaktadır. Bunlardan ilki şef *āšīpu* Adad-šumu-uşur'dur. Adad-šumu-uşur, bir mülk satın alan kraliyet arabacısı Rēmanni-Adad'ın şahitliğini yapmıştır. SAA 06, 314²⁷⁰ numaralı aynı belgede, Adad-šumu-uşur'dan başka Šumāya ve Nabû-nādin-šumi'de aynı belgede şahitlik yapmışlardır. Şef *āšīpu* Marduk-šakin-šumi de SAA 06, 329 ve SAA 06, 330 numaralı belgelere göre, Singara'da bir bağ ve mülk satın alan araba sürücüsü Remanni-Adad'ın şahitliğini yapmışlardır.

2.1.4.1.6. Diğer *Āšīpular*

Bu grupta yer alan ve hakkında fazla bilinmeyen 16 *āšīpu*dan ilki Ḫambizu'dur. H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/I: 447'den, Ḫambizu'nun Asur'da V. Şamşi-Adad saltanatında kraliyet *āšīpusu* ve Marduk-šuma-izkur'un babası olduğu öğrenilmektedir. Ḫambizu'dan sonra PNA 1/II: 330'dan, ona yakın tarihli olarak muhtemelen II. Sargon döneminde Asur'da *āšīpu* olduğu öğrenilen Bêl-šumu-iddina gelmektedir ve Bêl-šumu-iddina'nın kral listesini kopyaladığı bilinmektedir. Bu tarihlere en yakın tarih olan MÖ 680'de Babilli astrolog Bêl-ušeziḫ tarafından Asarhaddon'a yazılan ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 109 numaralı mektupta, Dādâ(ya)'nın ismi geçmektedir. Mektuba göre, astrolog Bêl-ušeziḫ Asarhaddon'un krallık alametini Dādâ ve kraliçe Naqia'ya bildirmiştir. Bêl-ušeziḫ ise, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 338'e

²⁷⁰ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

göre, Sanherib ve Asarhaddon döneminde Ninive’de faaliyet gösteren Babilli bilgin olarak geçer. Aynı belgeye göre, uzmanlık alanlarının, mektuplarına bakılarak astronomik olayları ve kehanetleri kapsamı, astronomi ve astroloji alanlarında uzman olduğu göstermektedir. Yine PNA 1/I’e göre, birçok bilgin, birden fazla konuda yetkin olduğundan, saraydaki uzmanları listeleyen ve Fales-Postgate tarafından yayınlanan 9 *āšipu*’nun isminin sayıldığı SAA 07, 001 numaralı belgede geçen Bēl-ušēzib’in, *āšipu* Bēl-ušēzib olması muhtemeldir.

H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 832’ye göre, Asarhaddon döneminde Ninive’de görevli diğer *āšipu* Nabû-gāmil’dir. İdari olarak, saray uzmanları ve bilim adamlarından oluşan SAA 07, 001²⁷¹ numaralı listede 9 *āšipu*’dan ikincisi olarak geçer. İsmi şef *āšipu* Marduk-šakin-šumi’nin bir mektubunda da görülmektedir. Marduk-šakin-šumi krala bir ayın yapılması gerektiğini söyler ve bu görevi yerine getirmesi için Nabû-gāmil’i önerir. Onun dışında Asur’dan gönderilen iki mektupta daha ismine rastlanmaktadır.²⁷² Marduk-šakin-šumi’nin krala yazdığı diğer bir mektupta, Ninive’de görevli olan Bēl-nāšir ile karşılaşılmaktadır. Mektubun konusu veliaht prensin hizmetinde bir *āšipu* olan Rēmūtu’nun hastalanmasıdır ve ismi geçen beş kişiden biri onun yerine hizmete gelebilir. Bēl-nāšir’de bunlardan biridir.²⁷³

S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10. cilt içinde Babil’den gönderilen çeşitli mektuplar içinde yer alan SAA 10, 160 numaralı mektup, Asarhaddon’a Babilli bilgin Marduk-šāpik-zēri tarafından yazılmıştır. Bu mektubun konusu, kraliyet hizmetine uygun âlimleri belirtmektir. Sîn-aḫū-šubši’nin ismi de bu mektupta yer alır ve H. D. Baker’e göre, uygun görülen 20 âlimden biridir.²⁷⁴ Bu mektubun kesin tarihi bilinmemektedir. PNA 2/II: 940’dan, MÖ 7. yüzyılda Babilli bir *āšipu* olduğu öğrenilen Nenêa’dan krala yazılan SAA 18, 061²⁷⁵ numaralı mektupta bahsedilir. İsmine başka hiçbir yerde rastlanmaz. Hakkında fazla bilgi bulunmayan diğer *āšipu* ise Nabû-damqi-īlāni’nin oğlu ve Borsipa’da görevli olan Kudurru’dur. Krala kimin gönderdiği bilinmeyen parçalı bir mektupta ismi

²⁷¹ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

²⁷² İsmi ^{md}AG-ga-mil, ^{md+}AG-ga-mil, ^{md}PA-ga-mil şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 07, 001; SAA 10, 238; SAA 10, 291; SAA 10, 308; PNA 2/II: 832.

²⁷³ Bēl-nāšir’in ismi ^{md}EN-PAB, ^{md}EN-PAB-ir, ^{md}EN-PAB, ^{md}EN-PAB-ir, ^{md}EN-ŠEŠ-ir, ^dEN-PAB-ir, ^{md}EN-PAB, ^{md}EN-PAB-ir, ^{md}EN-na-šir, ^{md}EN-ŠEŠ-ir şeklinde görülmektedir. İsmi geçen *āšipular* Šumaya, Nabû-zēru-lēšir, Urad-Gula, Nabû-le’uti’dir ve “sakallı” oldukları belirtilmiştir. Ayrıca Rēmūtu’nun hasta olduğunu bildiren Nabû-gāmil’dir. . Bkz. SAA 10, 257; PNA 1/I: 324.

²⁷⁴ “Bir *āšipu* olan Sîn-aḫū-šubši, efendim kral için faydalıdır.” Bkz. SAA 10, 160; PNA 3/I: 1128.

²⁷⁵ Reynolds, *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sîn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*.

geçmektedir. Bu isme birçok yerde rastlansa da *āšīpu* Kudurru ile ilgileri bulunmamaktadır.²⁷⁶

PNA 3/II: 1199'dan Nabû-bēlšunu'nun oğlu, Babu-šumu-ibni'nin torunu, Kişir-Aššūr'un kardeşi ve Kişir-Nabû'nun babası olduğu öğrenilen Šamaš-ibni, muhtemelen Asurbanipal ve öncesi dönemde Asur'da görev yapmıştır. Aynı belgeye göre Šamaš-ibni, tam *āšīpu* olarak onaylanmamış, Kişir-Nabû'nun babası olarak kabul edilmiştir. İsmi, oğlu Kişir-Nabû'nun kopyaladığı A. Livingstone tarafından yayınlanan SAA 03, 037 numaralı tablette, Aššur tapınağının *āšīpusu*, Kişir-Nabû'nun babası olarak geçer.

K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 121'den, Asurbanipal döneminde *āšīpu* ve Babil'de Asurlu sığınmacı olduğu öğrenilen Aqar-Aya, Marduk-šāpik-zēri'nin²⁷⁷ tarihi bilinmeyen SAA 10, 160 numaralı mektubunda, Asurbanipal'e çok yetenekli bir *āšīpu* olarak tavsiye edilmektedir: “*Aqrea Asurlu bir mültecidir; yüzünde ve bileklerinde marka işaretleri var ama çok yetenekli bir şeytan çıkarma uzmanı, ve efendim kral için yararlıdır.*” Bu isimde bir kâhin ve Babil kralının astı olan kimse de bulunmaktadır.²⁷⁸ Bundan sonra ismi geçen 4 *āšīpu* hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak Asur'da görevli oldukları bilinmektedir. Bunlardan Amēl-Gula'dan, PNA 1/I: 101'e göre, tıbbî bir tabletin kolofonunda bahsedilmektedir. İnūrta-kuddūri-uşur, PNA 3/I: 1136'ya göre *āšīpu* Sin-mušepe'nin oğludur ve PNA 2/I: 553'e göre, babası gibi şifa ritüeli içeren bir tablet yazdığı bilinmektedir. Son olarak Marduk-šāpik-zēri ise, PNA 2/II: 726'ya göre Babilli bir *āšīpudur* ve Huzirina'da bir tablet kolofonunda kendisinden bahsedilir.

Iddin-aḥḥē ise, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/I: 502'ye göre, Asarhaddon döneminde şef *āšīpu* için çalışan Babilli bilgindir. Şef *āšīpu* Marduk-šakin-šumi, krala ritüel metinleriyle ilgili SAA 10, 255 numaralı bir mektup yazmıştır ve kralın istediği Sumer metinlerini Ninive'ye getirecek olan kişinin Iddin-aḥḥē olması planlanmıştır. PNA 2/I'in ilgili sayfasında, âlimlerin faaliyetlerine ilişkin SAA 11, 156²⁷⁹ numaralı mektupta, ise “hasta adamın evi” üzerine çalışan ve bilginlerin yanında görev yapan 9 kişiden biri olarak listelenmektedir. *Āšīpu* değildir, ancak belki din görevlisi olarak nitelendirebilir.

²⁷⁶ Kudurru'nun ismi ^𒀭NÍG.GUB, ^𒀭ku-dūr-ru, ^𒀭NÍG.GUB, ^𒀭ku-du-ru, ^𒀭ku-dūr-ru; ^𒀭NÍG.GUB-u' şeklinde geçmektedir. Bkz. PNA2/I: 632-635; SAA 18, 063.

²⁷⁷ Marduk-šāpik-zēri isminde Babil kralı, *āšīpu* ve Babilli bir bilim insanı bulunmaktadır. Burada mektubu yazan, krala göksel alametler hakkında bilgi veren Babilli bilim insanıdır. Bkz. PNA 2/II: 726.

²⁷⁸ Bkz. PNA 1/I: 121.

²⁷⁹ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*.

2.1.4.2. İsimleri Tespit Edilemeyen *Āšīpular*

Dūr-Šarrukīn’de *masennu* olan Ina-šār-Bēl-allak’ın II. Sargon’a Guzana’dan getirilen insanları ve öküzleri karşılamak için Šabirešu’ya gittiğini yazar ve Nabû Tapınağı ile ilgili konulara atıfta bulunur. Bu mektupta, ismi bilinmeyen *āšīpu* için 2 litre ekmek ve bira, *lāḥḥīnu* için 1 litre ekmek ve biranın Nabû Tapınağı’nın günlük sunularının fazlası olduğunu vurgulamaktadır.²⁸⁰ *Masennunun* görev yerinden dolayı *āšīpu* için de Dūr-Šarrukīn’de görevli olduğu söylenebilir.

Mistik ve kült açıklamalarını içeren SAA 03, 034-39²⁸¹ arasında 4 yerde *āšīpu* geçmektedir. Bunlardan ikisinin ismi bilinmemektedir. Marduk Ordeal’in SAA 03, 034 numaralı Asur versiyonunda ismi bilinmeyen *āšīpuların*, Bēl’in adamı olduğu ve sihir okuyarak önüne çıktıklarından bahsedilir. Marduk Ordeal’in SAA 03, 035 numaralı Ninive versiyonunda da aynı ifade geçmektedir. Diğer iki tabletten SAA 03, 037 numaralı olanı Kişir-Nabû, SAA 03, 039 numaralı olanı ise Kişir-Aššur kopyalamıştır.

Asur İmparatorluğu’nun idari kayıtlarını içeren ve Fales-Postgate tarafından yayınlanan birinci cildi içinde yalnızca bir belgede ismi tespit edilemeyen *āšīpular* ile karşılaşılmalıdır. Bu liste keten ve yün hesabıyla ilgilidir.²⁸²

Asurlu ve Babilli bilginlerden gelen ve S. Parpola tarafından yayınlanan mektupları kapsayan SAA 10. cilt içinde *āšīpular* 25 yerde geçmektedir. H. D. Baker’den Ninive sarayında şef kâtip/astrolog olduğu öğrenilen Issār-šumu-ēreš tarafından, Asarhaddon’a yazılan SAA 10, 007 numaralı mektupta, sarayda ve şehirde yaşayan katiplerin, din bilginlerinin, kahinlerin, hekimlerin ve *āšīpuların* Nisannu (ITI.BARAG) ayının 16’sında antlaşmaya gireceğini yazmaktadır.²⁸³ Yine Issār-šumu-ēreš tarafından yazılan kraliyet cenazesiyle ilgili SAA 10, 009 numaralı mektupta, *āšīpunun* yapması tavsiye edilen olayı krala aktarmaktadır.

Astrolog Nabû-aḥḥe-erība²⁸⁴ tarafından muhtemelen MÖ 670 yılında Asarhaddon’a yazılan krala yıldırım çarpan tarla ile ilgili ritüel tavsiye edilen SAA 10, 069 numaralı mektupta, *āšīpunun* yapması gereken ritüelden söz edilmektedir. Astrolog Bēl-ušeziḫ tarafından yazılan Asarhaddon krallığı için alamet ilgili SAA 10, 109 numaralı mektupta

²⁸⁰ 02 qa NINDA-MEŠ 02 qa KAŠ-MEŠ ša LÚv.MAŠ.MAŠ / 01 qa NINDA-MEŠ 01 qa KAŠ-MEŠ ša LÚv. *lāḥḥi-ni*. Bkz. SAA 01, 128.

²⁸¹ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

²⁸² Keten ipi için 5 talent, tüm yılın *āšīpuları* için 2 talent. Bkz. SAA 07, 115.

²⁸³ SAA 10, 007; PNA 2/I: 577.

²⁸⁴ PNA 2/II: 794.

iki *āšipu* geçmektedir. Bunlardan yalnızca birinin ismi bilinmektedir (Dādāya). Yine aynı kişi tarafından yazılan ve tarihi bilinmeyen SAA 10, 118 numaralı mektupta, aralarında cezalandırılması gereken bir *šatammû* olan Babillilerle ilgili olarak krala tavsiye verilen mektupta ismi ve kimin oğlu olduğu kısımlar kırık olan bir *āšipuya* rastlanmaktadır. Yine aynı kişi tarafından yazılan SAA 10, 120 numaralı mektupta ise, ismi bilinmeyen *āšipuya* Sin-ereš'in görevlisi olarak rastlanmaktadır.

Babilli bilgin Marduk-šāpik-zēri'ya ait kraliyet hizmetine uygun yirmi âlimden söz edilen SAA 10, 160 numaralı mektubta 3 *āšipuya* rastlanmaktadır. Ancak bunlardan yalnızca Sîn-aḫu-šubsi'nin ismi tespit edilebilmiştir.

Şef *āšipu* Adad-šumu-uşur ve Urdu-Gula tarafından yazılan vekil kral ile ilgili gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek olan ritüellerin anlatıldığı SAA 10, 212 numaralı mektupta görevli olan *āšipudan* söz edilmektedir. Yine Adad-šumu-uşur'a ait SAA 10, 222 numaralı mektupta, krala hasta ismi bilinmeyen iki kişi ve prensler Sîn-per'u-ukin ve Dâni kişilerin tedavisi için *āšipular* atayacağından söz etmektedir.

Şef *āšipu* Marduk-šakin-šumi'ye ait mektuplardan üçünde isimleri bilinmeyen *āšipulara* rastlanmaktadır. Bunlar şeytan çıkarma ritüeli, tutulma ritüeli ve kraliyet ailesi için ritüeller ile ilgili mektuplardır.²⁸⁵ Yalnızca birinde Rēmūtu'nun ismi tespit edilebilmektedir.²⁸⁶

Āšipu Urdu-Gula'ya ait mektuplarda dört yerde isimsiz *āšipular* yer almaktadır. Krala sadık hizmetine rağmen gözden düştüğünü şikâyet eden SAA 10, 294 numaralı mektubunda üç, ritüel ile ilgili olarak açıklama yaptığı SAA 10, 295 numaralı mektubunda ise bir yerde ismi bilinmeyen *āšipulara* rastlanmaktadır. Bu mektupların tarihi bilinmemektedir. Bunlar dışında *āšipu* Nabû-naşir'e ait ritüel konulu SAA 10, 304 numaralı mektupta da isimsiz *āšipulara* rastlanmaktadır. *Āšipular* tarafından yazılan üç mektubu da yazan kişilerin ismi bilinmemektedir.²⁸⁷

H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 941'e göre, II. Aurnasirpal döneminde saray idarecisi ve Kalḫu'nun şehir nazırı olduğu öğrenilen Nergal-āpil-kūmū'a'nın ataması ile ilgili SAA 12, 082 ve SAA 12, 083²⁸⁸ numaralı iki belgede daha isimsiz *āšipulara* rastlanmaktadır. SAA 18. cilt içinde yer alan, ancak SAA 10 ve 13'e ek

²⁸⁵ SAA 10, 238; SAA 10, 240; SAA 10, 246; PNA 2/II: 722-723.

²⁸⁶ SAA 10, 257.

²⁸⁷ SAA 10, 310-312.

²⁸⁸ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

olduğu bilinen belgelerden SAA 18, 141²⁸⁹ numaralı olanı, bilginlerle ilgili çok parçalı bir tablettir ve burada da kâhin, kâtip ve *āšipu* terimleri ve bazı kırık kelimeler yer almaktadır.²⁹⁰ Göndereni belli olmayan Borsipa'daki askeri kampa ilişkin SAA 18, 189 numaralı bir parça ve Adar ayının 8'inde yapılan ritüel ile ilgili SAA 20, 011²⁹¹ numaralı belgede isimsiz *āšipulara* rastlanmaktadır.

Bunlar dışında bir de isminin bir kısmı tespit edilebilen (Kişir-...) bir *āšipuya* rastlanmaktadır. H D. Baker, bu *āšipunun* Asurbanipal veya sonrası dönemde Asur'da Aşşur Tapınağı'nda görevli olduğu düşünür. Bu kişi ya Kişir-Aşşur ya da Kişir-Nabû olabilir.²⁹²

2.1.5. *İšippu* (Arınma Rahibi)

İšippu terimi, AHW, CAD İ-J ve CAD'da "arınma rahibi", "tapınak personeli", Parpola'da ise "şeytan çıkarıcı"²⁹³ anlamlarına gelmektedir. Yeni Asur döneminde II. Asurnasirpal, II. Tukulti-Ninurta, Asarhaddon ve Asurbanipal metinlerinde görülmektedir ve bu metinlerde *i-ši-ip-pu*; *i-ši-pu*; *LÚ.i-šip-pí*; *i-šip-pu*²⁹⁴ şeklinde geçer.

II. Tukulti-Ninurta döneminde yalnız bir yerde görülür. Tukulti-Ninurta bu yazıtında, kendisini tanıtırken arınma rahibi (*išippu*) olduğunu belirtmiştir.²⁹⁵ II. Asurnasirpal de (MÖ 884-859) aynı şekilde kendi sıfatları sayarken arınma rahibi olduğunu belirtir.²⁹⁶

Asarhaddon'a ait RINAP 04, 045: iii 5'²⁹⁷ numaralı parçalı bir belgede *kalû* ve *nārularla* birlikte *išippudan* da bahsedilmiştir. Asarhaddon, RINAP 04, 048 numaralı başka bir yazıtında, kendi sıfatlarını sıraladıktan sonra arınma rahibi (*išippu*) olduğunu da vurgulamamaktadır:

"... edebi kraliyet tohumu, Baltil'in (Aşşur) değerli soyu, Eşarra'nın istediği, elleri temiz olan, büyük tanrıların heykellerini arındıran arınma rahibi; tanrı

²⁸⁹ Reynolds, *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sîn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*.

²⁹⁰ SAA 18, 141.

²⁹¹ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

²⁹² Bu kişinin Kişir-Aşşur veya Kişir-Nabû olabileceğini düşündüren kayıtlar ile ilgili bkz. PNA 2/I: 629.

²⁹³ AHW 1: 395; CAD İ-J: 242; CDA 133; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 42.

²⁹⁴ ARAB 2: 659D; RINAP 04, 045: iii 5'; RINAP 04, 048: 36; RINA 04, 053: r 1; RINAP 04, 105: vi 25; RINAP 04, 110: i' 3'; RINAP 05, 219: 12'; RIMA 02, A.0.100.1: 22; RIMA 02, A.0.101.1: 21, 127; RIMA A.0.101.17: 15; RIMA A.0.101.20: 20; RIMA A.0.101.26: 35; RIMA A.0.101.47: 11.

²⁹⁵ "...[i-šip]-'pu' na-a'du šá <ina> MU^dšá-maš GIŠ.GIDRU 'KÙ'-[tu na-ad-ta-šu-ma] (Tanrı Šamaš'ın emriyle kutsal asa verilen özenli arınma rahibi...)." Bkz. RIMA 02, A.0.100.1: 10.

²⁹⁶ RIMA 02, A.0.101.1: 21, 127; ; RIMA A.0.101.17: i 15; RIMA A.0.101.20: 20; RIMA A.0.101.26: 35; RIMA A.0.101.47: 11.

²⁹⁷ Leichty, RINAP 04.

*Aššur'un tapınağını (yeniden) inşa eden, Esagil'i ve Babil'i (yeniden) inşa eden, toprakların [yağmalanan] [tanrılarını] (uygun) yerlerine geri döndüren...*²⁹⁸

RINAP 04, 053 numaralı belgede, oğlu Šamaš-šuma-ūkīn'i Marduk ve Zarpanītu'ya hediye olarak verdikten sonra tanrıların hizmetine *ramku*, *pašīšu*, *išippu*, *nāru* ve *angubbū* verdiğini yazmıştır.²⁹⁹

ARAB 2: 659D'de³⁰⁰ Asarhaddon tanrılara düzenli sunularından bahsettikten sonra ilahi kararların koruyucuları olan *ramku*, *pašīšu*, *mahhū?*, *hārū?* rahiplerini önlerine koymuştur. Tüm sanatlarda usta olan *išippu*, *kalū* ve *zammeru* rahiplerini önlerine kurmuştur.

Asurbanipal döneminde ise bu terim tek bir metinde yer alır. Bu metnin tercümesi şu şekildedir:

“(7'-r¹)...Denizin (Tīamat) devasa gövdesi üzerine yerleştirilmiş onun (Marduk'un) yüce tanrısallığının iç kutsal alanı olan [taht kürsüsün(e) gelince)], [...] elli talent parlak zaḫalū gümüşü tuğlaya döktüm ve (böylece) o[nu] genişlettim. Onu hayranlık uyandıran bir aura ve parlaklıkla süsledim, ihti[şamlı] dizdim, tüm işçiliğini göz kamaştırıcı hale getirdim, özellik(lerini)/hat(larını) ustalıkla y[aptım] (ve) eskisinden daha [...]. Išippu rahipleri (ve) pašīšu rahipleri, arınma t[ören]leriyle tüm Es[agil]'i temizlediler.

Nisan ayı (I)”.³⁰¹

Išippu terimi Orta Asur Dönemi kralları I. Tukulti-Ninurta (MÖ 1233-1196) ve I. Tiglat-Pileser (MÖ 1115-1076) döneminde de görülmektedir. Aynı şekilde bu krallar da yazıtlarında arınma rahibi olduklarını ifade etmişlerdir.³⁰²

Sabourin'e göre, arınma ayinlerinin gerçekleştirmek, Mezopotamya'da rahipliğin önemli işlevlerinden biriydi. Krallar çoğunlukla toplu halka açık törenlerde *išippu* olarak hareket etmişlerdir. Bunların arasında ilahi heykellerin arınması veya adanması da vardı. Temel ayin, heykelin koklamaya, yemeye ve içmeye uygun hale getirildiği “ağız yıkama” (*mīs-pī*) olarak adlandırılmıştır. Asarhaddon “büyük tanrılarının heykelini arındıran *išippu*”

²⁹⁸ RINAP 04, 048: 33-37.

²⁹⁹ Benzer ifadeler bir başka yazıtında da geçmektedir. Ancak burada oğlunun ismi geçmez ve diğer rahiplere ek olarak *āšipu* ve *kalūdan* söz edilir ve eski tabiri kullanılır. Bkz. RINAP 04, 105. Yine başlangıcı olmayan bir yazıtında bu rahiplerin bir hizmete verildiği kayıtlıdır. Bkz. RINAP 04, 110.

³⁰⁰ Daniel David Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia Vol. II: Historical Records of Assyria From Sargon to the End* (Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1927).

³⁰¹ RINAP 05, 219.

³⁰² RIMA 01, A.0.78.20: 2'; RIMA 01, A.0.78.23: 8; RIMA 44, add: 2; RIMA 45, add: 2; RIMA A.0.87.1: 31; RIMA A.0.87.2: 12; Pongratz-Leisten, *Religion and Ideology in Assyria*, 202.

anılmaktan gurur duymuştur. Mezopotamya hanedanları, yeni tapınaklar inşa edildiğinde veya adandığında da arınma rahipleri olarak hareket etmişlerdir.³⁰³ Saborin, bu terimin aslında *āšipu* olduğu, Asur döneminde *išippu* haline geldiği söylemektedir.³⁰⁴

2.1.6. *Ramku* (Kutsal Adam)

Ramku terimi CDA'da “banyo yapmak/banyolu/ yıkanmış”, “rahip”, Parpola'da “banyolu/yıkanmış”, “kutsal adam”, CAD R'de ise “kült görevlisi”³⁰⁵ olarak tercüme edilmektedir. Babil dönemine ait olan bu terimin çoğul hali *ramkū* ve *ramkūtudur*.³⁰⁶ *Ramkūtu* CDA'da “ramku rahibinin görevi”³⁰⁷ olarak da tercüme edilmiştir. *Bīt-ramāki* ise CAD R'de “banyo odası”³⁰⁸ anlamına gelir. Yeni Asur dönemi metinlerinde bu terim bit “kült görevlisi” ve “*ramku-rahibi*” olarak tercüme edilir ve *LÚ.ra-am-ki; ra-am-ki; LÚ.ram-ki*³⁰⁹ şeklinde gösterilir. Sözlüklerde *LÚ.TU*₅ şeklinde gösterildiği de ifade edilir, ancak Yeni Asur döneminde bu yazılışa rastlanmaz.³¹⁰

Antik sözlük listesine göre, *ramku* “arındırma rahibi”, “şeytan çıkarma/büyü-rahiplik sanatı” olan *mašmaššutu/āšipūtu*ya aitti.³¹¹ Onların tek bir rahiplik kategorisinde olduğu öne sürülmüş olsa da *mašmaššu/āšipu* ve *ramku* şifa ritüellerinin farklı aşamalarında yer almışlardır. Asarhaddon'un Esagil ve Etemenanki'yi yeniden inşa etme işini anlata yazıtta Asarhaddon önce *ramku* ve *pašišu* rahiplerini birlikte anar ve onları *nāšir pirište* (sırrı gözetleyen) olarak tanımlar. Devamında ise *išippu*, *āšipu*, *kalû* ve *nāruları* ayrı ayrı “*gimir ummanûtu ḥammû*” (hepsi sanatında uzman) olarak tanımlar.³¹² Bu terimler, Sargonidler döneminde *āšipu* ve *išippu*nun *mašmaššutu/āšipūtu*nun bilgisine hâkim olan rahiplere atıfta bulunduğunu, *ramku* rahibinin yanı sıra rahip olmayanların da bu disiplin hakkında muhtemelen sınırlı bilgisi olduğunu ortaya koyar. Yani *ramku* ve *āšipu*, *mašmaššutu/āšipūtu* disiplininde farklı alt gruplara aitti. Ludlul'da isimsiz *ramku* rahibinin,

³⁰³ Leopold Sabourin, *Priesthood* (Leiden: Brill, 1973), 52.

³⁰⁴ Sabourin, *Priesthood*, 58.

³⁰⁵ CAD R: 126; CDA: 297; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 92.

³⁰⁶ CAD R: 126; CDA: 297.

³⁰⁷ CDA: 297.

³⁰⁸ CAD R: 115.

³⁰⁹ RINAP 02, 002: 469b; RINAP 02, 007: 155B; RINA 04, 053: 14'; RINAP 04, 105: vi 5; RINAP 04, 110: i' 1'; RINAP 05, 220: iii 27'.

³¹⁰ CAD R: 126.

³¹¹ AOAT, 275: 130-131.

³¹² Bkz. ARAB 2: 659D; RINAP 04, 105: vi 5.

Nippur'un bir büyü rahibi olan Laluralimma tarafından gönderilmesi, hiyerarşi için bir ipucudur. *Ramku* rahibi, rahipler düzeninde ikincil bir konumda yer almaktadır.³¹³

Ramku terimi, II. Sargon metinlerinde 2, Asarhaddon döneminde 3 ve Asurbanipal döneminde ise 1 kere geçmiştir.

II. Sargon, Ninive'nin yukarısında bir dağ olan Muşrî'nin eteğinde Dūr-Šarrukîn şehrini inşa ettiğini söyledikten sonra, *nešakku*, *ramku* ve *surmaḥḥu* rahipleri ve *naṭpu*lardan söz etmiştir:

“(469b-472a) Tanrılar Ea, [Sîn], Šamaš, Nabû, Adad, N[inurta] ve onların usulüne uygun olarak ölümler diyarının dağı, [Eḫursaggalkurkurra]’da doğan [büyük eş]leri, [[Dūr-Šarrukî]n şehri] iç[inde göz alıcı kutsal a]lanlarda (ve) [ustalıkla inşa edilmiş mabetlerde] memnuniyetle [ikamet] etti. Onların payı olarak (tapınak gelirinden) sayısız [düzenli adak] koydum. (Alanlarında) [iyi bilgili] (ve) [gizli ayinler başlatılan] [Nešak]ku [rahipler]im, [ramku rahiplerim, surmaḥḥu rahiplerim] [vardı] (ve) naṭpu-[ecst]atics onlara [hizmet eder] [önlerinde dururdu].”³¹⁴

ARAB 2: 72’de³¹⁵, II. Sargon’un yıllıklarda benzer olarak Muşrî’nin eteğinde Dūr-Šarrukîn şehrini inşa ettiğini, tanrıların ve eşlerinin Eḫursaggalkurkurrada (Arallu dağ, aşağı dünya) ikamet ettiklerini, düzenli adak yaptığını söyler ve *nešakku*, *ramku* ve *surmaḥḥu* rahiplerini, onların adaklarını almak ve kehanet kararlarını öğrenmek için önlerine atadığını yazmıştır. Bu yazıtların devamında ise inşa ettiği saray hakkında bilgi verir.

RINAP 04, 053; 105 ve 110 numaralı belgeler Asarhaddon dönemine aittir ve *ramku* teriminin geçtiği bu belgeler birbirinin aynısıdır.

Asarhaddon, oğlu Šamaš-šuma-ukîn’i³¹⁶ tanrı Marduk ve tanrıça Zarpanītu’ya hediye olarak vermiş ve bağışlar yapmıştır. Hizmetlerine ise gizli ayinlere başlayan/inisiye olan *ramku* rahipleri, *pašīšu* rahipleri, *ecstatics*ler (*angubbû*), tüm sanatlarında ustalaşmış olan

³¹³ Takayoshi Oshima, *Babylonian Poems of Pious Sufferers: Ludlul Bēl Nēmeqi and the Babylonian Theodicy* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2014), 277.

³¹⁴ RINAP 02, 002: 468 – 469b; RINAP 02, 007: 155b.

³¹⁵ Luckenbill, *ARAB II*, 1927.

³¹⁶ Asarhaddon’un oğlu ve aynı zamandan Babil kralı. O Babil kralı olunca kardeşi Asurbanipal Asur varisi oldu. Bkz. PNA 3/II: 1214.

arınma rahipleri (*išippu*), *āšipu* rahipleri ((w)*ašipu*), matem rahipleri (*kalû*) ve şarkıcıları (*nāru*) vermiştir.³¹⁷ Diğer iki belgede de aynı ifadeler yer alır.³¹⁸

ARAB 2: 659D’de³¹⁹ ise *ramku* Asarhaddon döneminde tek bir yerde geçer. Burada Asarhaddon tanrılara düzenli sunularından bahsettikten sonra ilahi kararların koruyucuları olan *ramku*, *pašišu*, *mahhû?*, *hârû?* rahiplerini önlerine koymuştur. Tüm sanatlarda usta olan *išippu*, *kalû* ve *zammeru* rahiplerini önlerine kurmuştur.

Asurbanipal de Novotny-Jeffers tarafından yayınlanan RINAP 05, 220: iii 27’ numaralı yazıtında *ramku*, *pašišu*, *ašipu*, *kalû*, *nāru* ve *angbbûlar* tanrıların önünde yerleştirdiğinden bahseder.

2.1.7. *Kalû* (Matem Rahibi)

Kalû terimi, “matem rahibi”, “ağıt rahibi”³²⁰ anlamına gelmektedir. Metinlerde tekil olarak *LÚ.UŠ.KU*, *UŠ.KU*; çoğul olarak *LÚ.UŠ.KU.MEŠ*, *LÚ.ka-le-e*, *LÚ-ŠÚ.MEŠ*; şef olarak ise *LÚ.GAL-UŠ.KU.MEŠ*³²¹ şeklinde görülmektedir. Bu terim, Asur arşivi içinde Fransızcada “ilahici”, “şarkı söylemek”, “dinî şarkı söylemek” anlamlarına gelen “*chanter*” terimi ile de karşılanmaktadır ve bu terim de *kalû* olarak çevrilmektedir.³²²

Gabbay, iddaya göre *kalû* bir Babil kurumu olduğunu ve 2. binyılın sonundan başlayarak yavaş yavaş Asur dinine girmeye başladığı söyler. Ona göre, MÖ 7. yüzyılda da Asur dinine tamamen entegre olmuştur. Ancak buna rağmen Asur’a hâlâ yabancı olduğu yönleri vardır.³²³

Kalû, Babil tapınak kültürünün en önemli personelinden biriydi. Kült repertuarının bir parçası olan müzik performansı nedeniyle MÖ 3. ve 2. binyılda *nārûlar* (müzisyen) ile ilişkilendirilmiştir.³²⁴ MÖ 1. binyılda hâlâ *nārû* ile ilişkilendirilse de aynı zamanda *āšipu* ile de ilişkilendirilmiştir. Hem *āšipu* hem de *kalû*, en önemli iki kült personeli olarak kabul

³¹⁷ RINAP 04, 053: 10’ – r 2.

³¹⁸ RINAP 04, 105: vi 5; RINA 04, 110: i’ 1’.

³¹⁹ Luckenbill, *ARAB II*, 1927.

³²⁰ CAD K: 91; CDA: 143; AHw 1: 427; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 45.

³²¹ SAA 03, 034; SAA 03, 035; SAA 07, 001; SAA 07, 049; SAA 07, 057; SAA 07, 113; SAA 08, 469; SAA 08, 471; SAA 11, 151; SAA 11, 153; SAA 13, 128; SAA 13, 134; SAA 13, 138; SAA 13, 189.

³²² SAA 07, 142; SAA 08, 163; SAA 10, 160; SAA 10, 212; SAA 12, 077; SAA 12, 081; SAA 12, 095; SAA 20, 001; SAA 20, 002; SAA 20, 003; SAA 20, 005; SAA 20, 006; SAA 20, 009; SAA 20, 010; SAA 20, 011; SAA 20, 051; SAA 20, 053; SAA 20, 055;

³²³ Uri Gabbay, “The *kalû* Priest and *kalûtu* Literature in Assyria”, *Orient* 49/0 (Mart 2014), 115.

³²⁴ Gabbay, “The *kalû* Priest”, 116.

edilmiştir ve çoğu büyük kült olaylarından sorumlu olmuştur. İkisinin repertuarları tanrı Ēa'ya³²⁵ atfedilmektedir.³²⁶

*Kalûn*un kült faaliyeti, özellikle düzenli takvimsel tapınak kültü ile ilişkilidir.³²⁷ Ancak *kalû*, Mezopotamya'da kült imgeler için *mīs-pî* başlatma ritüeli, inşa ritüelleri, kanal kazma ritüelleri, savaş ritüelleri ve kötü niyetli kehanetlerin zararını önlemek için yapılan ritüeller gibi takvim dışı önemli ritüellerin çoğunu da gerçekleştirebilirdi. Yine de, bu tür takvim dışı ritüeller çoğunlukla *āšipu* repertuarından çok daha iyi bilinmektedir ve genel olarak *āšipu* ve repertuarı, *kalû* ve repertuarıyla ilgili olarak MÖ 1. binyılın kültüründe daha belirgindi.³²⁸

Āšipu gibi, *kalûn*un ilgi alanları, kült görevleriyle sınırlı değildi, göksel ve karasal alametler, tıp ve astronomi gibi diğer dini ve bilimsel bilgileri de içermekteydi.³²⁹ Böylece, *āšipu* gibi *kalû* da, Gabbay'a göre repertuarlarıyla doğrudan ilgili olmayan bilimsel literatürün kopyacıları ve krala ilmi mektuplar ve raporlar gönderenler olarak bilinirler. Ancak, hem *kalû* hem de *āšipu*, din adamları olduğu kadar bilgin/âlim olsalar da, bilimsel literatürün *kalû* yerine *āšipu* ile ilişkilendirilmesine yönelik artan bir eğilim vardı. Kısacası *kalû*, tapınaktaki en önemli kült personelden biri olarak kabul ediliyordu. Fakat meslektaş *āšipuya* göre statüsü biraz daha aşağıdaydı.³³⁰

Gabbay'a göre, Asur'daki *kalû*, geleneksel olarak *nāru* müzisyeni ile ilişkilendirilir. Ancak bir ritüelin hem bir *āšipu* hem de bir *kalû* tarafından (her biri kendi repertuarına göre) gerçekleştirildiği durumlarda görüldüğü gibi, *āšipuya* eşiti olarak da hareket edebilir.³³¹ *Kalûn*un statüsü *āšipudan* daha düşük olduğu için, şef veya kraliyet *kalûsunun* çeşitli konularda kralla yazışması *āšipudan* daha azdır. Bilimsel alanda da *kalû*, krala göksel konularda rapor sunsa da, onun kehanet külliyatı hakkındaki bilgisini sergilese de, Asurlu bir *kalû* tarafından bu türden sadece birkaç rapor bilinmektedir.³³² Ayrıca, *kalû* tarafından icra edilen ritüellerden, kraliyet yazışmalarında *āšipu* ritüellerinden çok daha az

³²⁵ G. Lambert Wilfred, "A Catalogue of Texts and Authors", *Journal of Cuneiform Studies* 16/3 (1962), 64.

³²⁶ Gabbay, "The kalû Priest", 116.

³²⁷ Uri Gabbay, *The Eršema Prayers of the First Millennium BC (Heidelberger Emesal-Studien, Band 2)* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2015), 158-168; Gabbay, "The kalû Priest", 116.

³²⁸ Gabbay, "The kalû Priest", 116.

³²⁹ Bkz. SAA 10, 160.

³³⁰ Gabbay, "The kalû Priest", 116.

³³¹ Bkz. SAA 08, 163.

³³² Urdu-Āya'nın bu konuda metinleri için bkz. SAA 08, 181-183.

bahsedilir.³³³ SAA 10. ciltteki mektuplar içinde *kalû*dan sadece iki kez bahsedilirken, *āšipudan* yirmiden fazla bahsedilmiştir.³³⁴

Kalû, Asur kültürünün ayrılmaz bir parçası değildir. Orta Asur ve Erken Yeni Asur döneminde, ancak zamanla, özellikle Sargonidler altında yavaş yavaş Asur kültüne girdiği bilinmektedir. Orta Asur döneminde, Asur kültüründe neredeyse tamamen yok gibi görünmektedir.³³⁵

Gabbay, erken Yeni Asur dönemi kayıtlarına bakıldığında, *kalû*nun pek doğrulanmadığını görüldüğünü söyler.³³⁶ *Kalû*nun Yeni Asur imparatorluğunun daha erken dönemlerinde (Sargonidlerden önce) diğer kült personel ve bilginlere göre yokluğu veya düşük rütbesi, onun nispeten daha az önemli bir statüye sahip olduğunu gösterebilir. Ancak yine Gabbay'a göre, dinî, kült metinlerinde hâlâ en önemli aktör oluşu Babil'den daha fazladır. Sonraları Asur dini üzerindeki Babil etkisi sebebiyle *kalû* ve repertuarı tapınak hiyerarşisinde hâlâ önemli bir yere sahip olmasa da kült içinde daha fazla önem kazanmıştır.³³⁷

*Kalû*nun Asur tapınaklarında yabancı olarak kabul edildiğine dair bazı belirtiler vardır. SAA 13, 128 ve SAA 13, 138 numaralı belgelerde, tapınaklarda yapılan hırsızlık buna örnek olarak gösterilebilir. Kişilerin tapınaklardan hırsızlık yaptıklarından şüphelenildiği diğer durumlarda, bunlar yüksek rütbeli din adamları ve hatta genellikle tarikat görevlileri değil, daha ziyade çobanlar veya muhafızlar gibi tapınak kurumuyla ilgili diğer profesyonellerdir.³³⁸ Bu, Gabbay'a göre, *kalû*nun yüksek rütbesine rağmen tapınak çalışanları arasında bir tür yabancı olarak statüsünü örnektir. Kendisine yöneltilen suçlamalar doğruysa, bu, önemli kült statüsüne rağmen, kendisini tapınakta bir yabancı olarak algıladığını gösterebilir. Suçlamalar yanlışsa, meslektaşları tarafından bir yabancı olarak algılandığından, tapındaki iç sorunlardan dolayı suçlanmasının kolay olduğunu gösterebilir.³³⁹

*Kalû*nun statüsü, onun tanrının iç cellası olan *parakkuya* girmesine izin verir, ancak bu aynı zamanda onu, özellikle onu kolayca kabul etmeyen bir ortamda, içeriğindeki

³³³ Gabbay, "The kalû Priest", 117.

³³⁴ Bkz. SAA 10 322-372.

³³⁵ Gabbay, "The kalû Priest", 118.

³³⁶ SAA 12, 082: 6; SAA 12, 083: rev. 5.

³³⁷ Gabbay, "The kalû Priest", 119.

³³⁸ Cole - Marchinist, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*, XVIII-XIX.

³³⁹ Gabbay, "The kalû Priest", 121.

herhangi bir hırsızlıkta olası bir şüpheli haline getirir.³⁴⁰ Bu konuda Pulu ile ilgili, SAA 13, 134 numaralı bir şikâyet mektubu vardır.

Sonuç olarak, *kalûtu* edebiyatı, Asur kültürünün geleneksel bir parçası değildir, ancak MÖ 2. binyılın sonundan itibaren yavaş yavaş Asur'a girmeye başlamıştır. Gabbay'a göre, bu külliyatta adı geçen yer adları ve tanrılardan da anlaşılacağı gibi, bunlardaki gelenek ve teoloji Babil merkezlidir ve Asur ile ilgili değildir. Babil *kalûtu* repertuarının tanıtılmasıyla Asur kültürünün Babilleştirilmesi, Asur'daki en iyi bilinen *kalû*ların, Babil'deki Esagil'in bu adı taşıyan *kalamāḥun*un torunları olarak kabul edilen prestijli Babil Şumu-libši ailesine ait olduğu gerçeğiyle de kanıtlanır. Yukarıda görüldüğü gibi, *kalû*, Asur tapınak kültüründe yüksek bir kült statüsüne sahip olsa da, kralın doğrudan koruması altında Asur tapınaklarına dışarıdan sokulan yabancı bir unsur olarak kabul edilmiş olabilir.³⁴¹ Dolayısıyla kanıtlar, *kalû* ve repertuarının orijinal veya geleneksel Asur kültürünün ayrılmaz bir parçası olmadığını gösteriyor gibi görünmektedir. *Kalû*nun ve onun repertuarının Asur'a ithal edildiği veya en azından daha önemli hale geldiği süreç, Asur'un Babil'deki giderek artan siyasî katılımına bağlıdır. Bu, sonraki dönemlerde farklı biçimlerde ve çeşitli yoğunluk düzeylerinde ortaya çıkmıştır.³⁴²

2.1.7.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Kalû*lar

Bēl-şumu-işkun³⁴³, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 331'e göre, Asarhaddon döneminde Babil'de *kalû*dur. İsmine bu görevde 3 yerde rastlanmaktadır. Ay tutulması ve Jüpiter'in örtülmesiyle ilgili SAA 08, 469³⁴⁴ numaralı parçalı bir raporun yazarıdır. Bunun dışında ay ile ilgili SAA 08, 470 numaralı göksel bir kehanet raporu ve dolunayla ilgili tarihi bilinmeyen SAA 08, 471 numaralı raporun yazarıdır. H. Hunger tarafından yayınlanan ve en iyi korunmuş olan raporun tercümesi şu şekildedir:

“(1-3) *Ay güneşe ulaşır ve onu yakından takip ederse: yeryüzünde doğruluk olacak ve oğul babasıyla gerçeği söyleyecek.*

(4) – *14. günde bir tanrı diğeriyle birlikte görülür.*

(5-6) *Ay ve güneş karşıtsa ülkenin kralı anlayışını genişletecek.*

³⁴⁰ Gabbay, “The kalû Priest”, 121.

³⁴¹ Gabbay, “The kalû Priest”, 139-140.

³⁴² Gabbay, “The kalû Priest”, 140; Bu konuda detaylı bilgi için bjr. Hannes D. Galter - Gwendolyn Leick, “Looking down the Tigris: the Interrelations between Assyria and Babylonia”, *The Babylonian World* (New York-london: Routledge, 2007), 527-540.

³⁴³ Bēl-şuma-işkun'un ismi metinlerde ^{md}EN-MU-GAR-un; ^{md}EN-MU-iş-kun şeklinde görülmektedir. Bkz. SAA 08, 469; SAA 08, 470; SAA 08, 471.

³⁴⁴ Hunger, *Astrological Reports to Assyrian King*.

(7-8) Yani her ayın 14'ü bir tanrı diğeri ile birlikte görülecektir.

(r 1- r 6) 14. günde ay ve güneş bir arada görülürse: yerin sözü güvenilir olur; toprak mutlu olacak; tanrılar Akad'ı olumlu şekilde hatırlayacaktır; insanlar arasında neşe olacak; Akad'ın sığırları bozkırda rahatsız edilmeden yatacak.

(r 7) Matem rahibi Bēl-šuma-iškun'dan. ”³⁴⁵

Nabû-ēpuš, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 835'e göre, Asurbanipal döneminde Ēa'nın *kalû*sudur. Aššur-ḫamātu'a'nın, krala yazdığı ve Cole-Machinist tarafından yayınlanan bir mektupta, Arbail ve İstar tapınağında soygunlar yapan ve tapınak muhafızı Nabû-nadin-apli tarafından suçüstü yakalanan Nabû-ēpuš'u şikâyet etmektedir. Bu mektubun tercümesi şu şekildedir:

“(1-5) Efendim krala: kulunuz Aššur-hamatu'a. Efendim krala sağlık. Aššur, İstar, Bēl ve Nabû efendim kralı kutsasın.

(6-13) Ea rahibi Nabû-ēpuš tapınaktan mal çaldı. İstar'ın önündeki devasa (sunu) masasından altını soyup çıkardı. Tapınak muhafızı Nabû-nadin-apli, onu suçüstü yakaladı.

(14-b.e. 19) Benden önce bile, Ea [rahibi]i [hırsızlık yap]tı, ama onlar (tapınak yetkilileri) onu geri aldılar ve üzerini örttüler.

(r 1) Kral her iki (durumda) da onu sorgulamalıdır.

(r 2- r 7) Efendim kral, henüz beni görevime almamışken onlar hırsızlık yapar, üzerini örterlerdi. Kendi kendilerine hiçbir çaba harcamadan (her şeyi) örtebilirler, (böylece) tapınakta büyük bir fısıltıya yol açarlar.

(r 8- r 14) Şimdi hepsi bir ağızdan “Böyle yapalım” diyorlar. Onlarla konuşuyorum, ama dinlemiyorlar. Efendim krala yazdığımı duydum. Efendim kral en iyi gördüğü şeyi yapmalıdır.

(r 15- r.e. 18) (Bir not daha): Soygunları yapan Nabû-ēpuš bir matem rahibidir. O kürsüye çıkan (parakku) değildir. ”³⁴⁶

Görüldüğü üzere, Aššur-hamatu'a, mektubun sonunda Nabû-ēpuš'un bir *kalû* olduğunu belirtmiştir. Bu mektubun kesin tarihi bilinmemektedir.

Nabû-erība³⁴⁷, PNA 2/II: 827'ye göre, muhtemelen Asarhaddon döneminde Kalḫu'da görevlidir. Kalḫu'da Ninurta Tapınağı'nın rahibi olan Aššur-rešuwa krala yazdığı bir mektupta tapınakta hırsızlıktan bahsediyor. Bunda da *kalû* Nabû-erība ve tapınak muhafızı Gallulu'sun sorumlu olduğunu düşünüyor. Bu mektubun ilgili yerlerinin tercümesi şu şekildedir:

³⁴⁵ SAA 08, 471.

³⁴⁶ SAA 13, 138.

³⁴⁷ Nabû-erība'nın ismi ^{md}d.AG-SU, ^{md}AG-SU, ^{md}PA-SU, ^{md+}AG-SU, ^{md+}AG-eri-ba, ^{md}AG-SU, ^{md}AG-eri-ba, ^{md}PA-ŠÚ-ba şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 13, 138: r 10. Bu isimdeki diğer görevliler için bkz. PNA 2/II: 826-829.

“(11-19) Efendin kralın babası zamanında Ninurta Tapınağı’nın din adamları, Ninurta’nın başındaki altın kirişlerden 3 parmak (değerinde) altın bir uzantı kesti. Efendim kralın babasına rapor verdim. Bütün erkekler [...] [karşılama] için gitti. ^(b.e. 20-r 3) kırıklar.

(r 4-r 14) [...] genişliğinde ve 11 arşın (= 5.5 m) uzunluğunda bir parça kestiler ve duvarlardan 8 gümüş şerit çıkardılar. Efendim kralın hadımı gelip araştırmalı. Matem rahibi (kalû) Nabû-erība ve tapınak muhafızı (ša-maššarti bêt-ili) Gallulu kesmeden sorumluydu. Onlar sorgulanmalı ve suç ortakları ortaya çıkarılmalıdır.

(r 15-r 19) O zaman ben ve Kalhu valisi (hazannu), şehir kapılarının nazırı (rāb abullu) Urdu-Marduk ve Sangu-İssār’a gittik, ve bir bakış attı. Efendim kral ona ne kadar kesildiğini sormalı.

(r 20-r 23) Şimdi sayıları kaç oldu? Onlara (bir ders) öğretildi, ancak (hâlâ) ellerini tapınaktan çekmiyorlar.

(r 24-e. 1) Babanız (zamanında) tapınaktan ellerini çekmediklerinde, bazı adamlar öldürüldü. Efendim kral, [en iyi gördüğ]ü şeyi yapmalıdır. ^(e. 2-e. 3) Yalnızım; davayla ilgilenecek kimse yok. Onlar bir [...]. Efendim kral (bunu) bilmelidir. ³⁴⁸

Nabû-zêru-iddina³⁴⁹, PNA 2/II: 908’e göre, Asurbanipal döneminde kralın ve Sîn’in kalûsudur. Şumu-libši’nin soyundan gelen Urdu-Aya’nın oğludur ve ismi 3 kolofonda yer alır. Yine aynı belgeden, galamaḥḥu Şumu-libši’nin evinin eski bir yazı tahtasındaki bilgiye göre, bir tabletini ve bunun dışında iki tableti daha kopyalayıp derlediği öğrenilmektedir. Nabû-zêru-iddina krala 2 mektup yazmıştır. Kırık ve tarihsiz olan SAA 10, 345³⁵⁰ numaralı mektupta, Enki ve bir büyük bir orkestra davulundan (lilissu) söz etmektedir. SAA 10, 346 numaralı diğer mektubunda ise, krala uzun bir övgüden başka bir şey yoktur. İsmi, Fales-Postgate tarafından yayınlanan saraydaki bilirkişiler listesinde de görülmektedir.³⁵¹ PNA 2/II: 908’den, bu isimde diğer görevliler yanında bir rahip de bulunduğu öğrenilmektedir.

Pūlu³⁵², H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/I: 999’a göre, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Kalhu Nabû Tapınağı’nda görevlidir. Krala tek başına yazdığı 3 mektubu vardır. Bunlardan ilki olan SAA 13, 131³⁵³ numaralı mektupta, Nabû’ya sunulan bir koyunun sol böbreğinin küçük olduğunun keşfedildiğini bildirir. Mektuba göre, bu

³⁴⁸ SAA 13, 128.

³⁴⁹ Nabû-zêru-iddina’nın ismi metinlerde ^{md}AG-NUMUN-AŞ, ^{md}AG-NUMUN-MU, ^{md}AG-NUMUN-SUM-na, ^{md}PA-NUMUN-AŞ, ^{md}PA-NUMUN-SUM-na, ^{md}AG-NUMUN-MU, ^{md}AG-NUMUN-SUM-na şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA SAA 07, 001; 10, 345; SAA 10, 346.

³⁵⁰ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

³⁵¹ Listedeki ilk kalûdur. Bkz. SAA 07, 001: r i 1.

³⁵² Pūlu’nun ismi metinlerde ^mpu-u-li; ^mpu-lu, ^mpu-u-lu, ^mpu-ú-lu şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 13, 131; SAA 13, 132; SAA 13, 133; SAA 13, 134; PNA 3/I: 999.

³⁵³ Cole - Marchini, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*.

küçük böbreği mühürleyip incelenmesi için krala göndermiştir. SAA 13, 133 numaralı diğer mektubunda ise, Nabû'dan önce yapılan sıradan bir koyun sunusundaki sağ böbreğin kayıp olduğunu bildirir. Kesilen koyun depoda tutuklamaktadır ve kralın emrettiği yere gönderilecektir. Pūlu'nun krala yazdığı SAA 13, 132 numaralı son mektup ise tercüme edilemeyecek kadar hasarlıdır. Bu 3 mektubun da tarihi bilinmemektedir.

Pūlu'nun adı, krala başkası tarafından yazılan bir mektupta da anılmaktadır. Göndereni belli olmayan SAA 13, 134 numaralı bu mektuba göre Pūlu, Nabû Tapınağı'nda kendi inisiyatif ile hareket etmekle, kapı sövelerini söküp takmakla, eski altın işçiliklerini yenileriyle değiştirmekle, tapınakta kendi seçtiği görevlileri atamak ve eski ayinleri değiştirmekle suçlanmaktadır. Bu mektubun da yazıldığı tarih bilinmemektedir.

Urdu-Āya/Urdu-Ea, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1397'ye göre, Asarhaddon döneminde Ħarran'daki Sîn'in ve kralın şef *kalûs*udur. Yine Baker'den öğrenildiği kadarıyla Šumu-libši'nin soyundandır ve Nabû-zēru-iddina ve Nabû-le'i'nin babasıdır. Urdu-Āya, yüksek rütbeli *kalûl*ardan oluşan bir aileye mensuptur. İsminin ^dÉ.A yazılışı, onun Babilli olduğunu vurgulamaktadır. Urdu-Āya ve oğlu Nabû-zēru-iddina, Ħarran'daki Sîn'in ve kralın şef *kalûs*uyken, ataları Šumu-libši Babil'deki Marduk Tapınağı'nın, Esagil'in *galamaḥḥus*uydu. Bu bilgi, Nabû-zēru-iddina tarafından Šumu-libši'nin kütüphanesindeki orijinallerinden kopyalanan üç tabletin kolofonundan bilinmektedir.³⁵⁴

Urdu-Āya'nın krala tek başına yazdığı mektuplar gibi ortak yazarlı mektupları da bulunmaktadır. Tek başına yazdığı 7 mektubun konusu, Sîn için yeni yıl festivali, Kurbaile tanrılarının tören alayı, kraliyet giysileri üzerinde *lilissu* performansı hakkında, kralı kutsamak için Marduk'un önünde gecen yapılacak olan *lilissu* performansı hakkında, Venüs'ün önünde yapılacak *lilissu* performansı hakkında, Ħarran'daki Sîn ve Nikkal kültü hakkındadır. Diğer bir mektuptan ise geriye başlangıç kısmından başka bir şey kalmamıştır.³⁵⁵

Ortak yazarlı 4 mektubu vardır. Bunlar şef kâtip Nabû-zēru-lēšir ve Issār-šumu-ereš, *āšipu* Adad-šumu-uşur ve astrolog Nabû-šumu-iddina ile birlikte, vekil kral ile ilgili, Issār-šumu-ereš ve *āšipu* Marduk-şakin-şumi ile birlikte kralın güneş tutulmasının kötü etkilerinden korunması gerektiği ile ilgili, Adad-šumu-uşur ile birlikte çeşitli arınma

³⁵⁴ Bu paragrafın yorumu PNA 3/II: 1397'deki bilgilere göre yapılmıştır.

³⁵⁵ SAA 10, 338; SAA 10, 339; SAA 10, 340; SAA 10, 341; SAA 10, 342; SAA 10, 343; SAA 10, 344.

ritüelleri ile ilgili³⁵⁶, Adad-şumu-uşur, Issār-şumu-ereş ve astrolog Akkullanu ile birlikte parçalı bir mektuplardır.³⁵⁷

Urdu-Āya'dan diğer bilginlerin mektuplarında da bahsedilmektedir. Bu mektuplar Marduk-şakin-şumi, *āšipu* Nabû-nādin-şumi, Issār-şumu-ereş'e ve ismi bilinmeyen diğer bilginine aittir.³⁵⁸ Bunun dışında ismine, SAA 07, 005³⁵⁹ numaralı saray görevlileri listesinde de rastlanmaktadır.

Urdu-Āya, bir *kalû* olarak uzmanlık alanının dışındaki çeşitli göksel olayları da kopyalamıştır. Bu da, Asur kraliyet sarayında görevlendirilen bilginlerin çok yönlü olduğunu göstermektedir.³⁶⁰ SAA 08, 181; SAA 08, 182 ve SAA 08, 183³⁶¹ numaralı 3 göksel olay ile ilgili tablet, Urdu-Āya adıyla imzalıdır.

Urdu-Āya'nın ismi Fales-Postgate, H. Hunger ve S. Parpola tarafından yayınlanan metinlerde ^mARAD-É.A, ^mARAD-^d60, ^mARAD-^dÉ.A³⁶² şeklinde geçmektedir.

2.1.7.2. Ağıt Disiplininde (*Kalûtu*) Uzman Olanlar

Yeni Asur dönemi metinleri incelendiğinde, ağıt disiplini uzman olan 4 kişinin ismine rastlanmaktadır. Astrolog Marduk-şāpik-zēri krala yazdığı ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 160 numaralı tarihsiz bir mektubunda kraliyet hizmetine uygun çeşitli bilginler hakkında bilgi verir. Bu mektupta, ismine başka hiçbir yerde rastlanmayan ve Asurbanipal döneminde görevli Babil bilgini Ningiştida-bēl-māti'nin³⁶³ ve yine bu Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde ağıt disiplini ile ilgili dizelere tamamen hâkim olan Marduk-nāşir'in³⁶⁴ ve İsmi bilinmeyen kişinin oğlu olarak tarif edilen Babilli ilahici Nabû-kudurrī-uşur'un³⁶⁵ kralın hizmetine uygun ve faydalı ağıt disiplini bilgili kişiler olduğunu yazmaktadır.

³⁵⁶ Burada krala “çiftçi” diye hitap ederler. Bkz. SAA 10, 212.

³⁵⁷ SAA 10, 001; SAA 10, 025; SAA 10, 212; SAA 10, 232; PNA 3/II: 1397.

³⁵⁸ SAA 10, 029; SAA 10, 238; SAA 10, 240; SAA 10, 287; SAA 10, 377. Issār-şumu-ereş tarafından yazılan SAA 10, 029 numaralı mektup, Asurbanipal'in taç giyme töreninde önce gerçekleştirilen Urdu-Āya'nın etkinliklerine atıfta bulunuyor gibi görünmektedir. Asurbanipal'in saltanatı sırasında Urdu-Āya'nın oğlu Nabû-zēru-iddina Sîn'in ve kralın şef *kalûsu* olarak babasının görevini üstlenmiştir. Bkz. PNA 3/II: 1397.

³⁵⁹ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

³⁶⁰ PNA 3/II: 1397.

³⁶¹ Hunger, *Astrological Reports to Assyrian King*.

³⁶² SAA 07, 005; SAA 08, 181; SAA 08, 182; SAA 08, 183; SAA 10, 001; SAA 10, 025; SAA 10, 029; SAA 10, 212; SAA 10, 232; SAA 10, 238; SAA 10, 240; SAA 10, 287; SAA 10, 338; SAA 10, 339; SAA 10, 340; SAA 10, 341; SAA 10, 342; SAA 10, 343; SAA 10, 344; SAA 10, 377.

³⁶³ PNA 2/II: 963.

³⁶⁴ PNA 2/II: 720.

³⁶⁵ PNA 2/II: 842.

2.1.7.3. İsimleri Tespit Edilemeyen *Kalûlar*

Yeni Asur metinlerinde birçok belgede isimsiz *kalû* geçmektedir. Bu metinler Marduk Ordalı'nın SAA 03, 034 ve SAA 03, 035³⁶⁶ numaralı Asur ve Ninive versiyonları, kumaşlarla ilgili SAA 07, 113³⁶⁷ numaralı belge, nakil listesinde tapınak personelleri ile ilgili SAA 11, 151³⁶⁸ numaralı belge ve festivallerle ilgili SAA 13, 189³⁶⁹ numaralı belgelerdir. *Kalûların*, “*chanter*” ifadesiyle geçtiği metinlerde bulunmaktadır ve bunlarında tercümesi “matem rahibi”, “ağıt ilahicisi” şeklinde yapılmaktadır. Bu terimin ilk geçtiği ve Kataja-Whiitng tarafından yayınlanan metinde, “*ağıt/matem ilahicisi için günde 1 olmak üzere 3 kez kaburga kesimi*” (03-šú UZU.TI 01-te ina UD-me LÚ.SANGA-šu)³⁷⁰ ifadesi yer almaktadır. Görüldüğü üzere ifadenin sonunda SANGA yer almasına rağmen, tercümesi matem ilahicisi şeklinde yapılmıştır.

Bundan başka et dağıtım listesinde ise isimsiz *kalûya/matem* ilahicisine hayvanın boyun kısmının verildiği kayıtlıdır.³⁷¹ Çeşitli personele SAA 07, 142 numaralı ekmek ve bira dağıtım listesinde de “*chanter*” olarak *kalûnun* müzisyenler ve tapınak kâhyası ile birlikte pay aldığı görülmektedir. Ritüel ile ilgili SAA 08, 163 ve SAA 10, 212 numaralı mektuplarda³⁷², kraliyet hizmetine uygun SAA 10, 160 numaralı personel listesinde ve bir adamın iki yeğenini Nabû'ya adaması ile ilgili SAA 12, 095 numaralı belgede şahit olarak ve Aşşur Tapınağı'ndaki ritüellerle ilgili belgelerde³⁷³, SAA 20, 051 numaralı kraliyet kararnamelelerinde, kült performansları ile ilgili belgelerde³⁷⁴ isimler *kalûlar* yer almaktadır.

2.1.8. *Surmaḥḥu* (Şef Matem Rahibi)

Surmaḥḥu terimi sözlüklerde Babilce CDA'da “*şef matem rahibi*” ve CAD S'de “*rahip*”³⁷⁵ anlamına gelmektedir. Yeni Asur dönemi metinlerinde de şef matem rahibi olarak tercüme edilen bu terime, 2 yerde rastlanır ve LÚ.sur-maḥ-ḥi³⁷⁶ şeklinde geçer. Bu

³⁶⁶ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

³⁶⁷ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

³⁶⁸ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*.

³⁶⁹ Cole - Marchini, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*.

³⁷⁰ SAA 12, 077: r iii 31.

³⁷¹ Bu listede pay alan diğer din görevlileri yüksek rahip, ikinci rahip, tapınak kâtibi ve tapınak kâhyasıdır. Bkz. SAA 12, 081.

³⁷² SAA 08, 163; SAA 10, 212.

³⁷³ SAA 20, 001; SAA 20, 002; SAA 20, 003; SAA 20, 005; SAA 20, 006; SAA 20, 009; SAA 20, 010; SAA 20, 011.

³⁷⁴ SAA 20, 053; SAA 20, 055.

³⁷⁵ CAD S: 408; CDA: 329.

³⁷⁶ RINAP 2, 002: 471; RINAP 2, 007: 157.

belgelerin ikisi de II. Sargon dönemine aittir. *Surmaḥḥu* rahiplerine, bu 2 metinden başka hiçbir yerde rastlanmaz.

II. Sargon, yazıtında *Dūr-Šarrukī*'ni inşa ettiğini bildirdikten sonra aşağıda tercümesi yer alan sözlerini yazdırmıştır:

“(469b-472a) *Tanrılar Ea, [Sîn], Šamaš, Nabû, Adad, N[inurta] ve onların usulüne uygun olarak ölümler diyarının dağı, [Eḫursaggalkurkurra]’da doğan [büyük eş]leri, [[Dūr-Šarrukī]n şehri] iç[inde göz alıcı kutsal a]lanlarda (ve) [ustalıkla inşa edilmiş mabetlerde] memnuniyetle [ikamet] etti. Onların payı olarak (tapınak gelirinden) sayısız [düzenli adak] koydum. (Alanlarında) [iyi bilgili] (ve) [gizli ayinler başlatılan] [Nešak]ku [rahipler]im, [ramku rahiplerim, surmaḥḥu rahiplerim] [vardı] (ve) naṭpu-[ecst]atics onlara [hizmet eder] [önlerinde dururdu].”³⁷⁷*

2.1.2. DİĞER RAHİPLER

Bu grupta 5 rahip yer almaktadır. Bunlar *pašīšu*, *buhlālû*, *kinaltu*, *nešakkû* ve *maqaltānudur*.

2.1.2.1. *Pašīšu* (Meshedilmiş Rahip)

Pašīšu terimi, sözlüklerde “meshedilmiş rahip”³⁷⁸ anlamına gelmektedir. Asarhaddon, Asurbanipal ve Sîn-šarru-iškūn dönemi metinlerinde görülür ve bu metinlerde *LÚ.pa-ši-ši*; *pa-ši-ši*; *LÚ.pa-ši-šu*; *pa-ši-šu* şeklinde geçer.³⁷⁹ Bu metinler içinde “*rahip*” olarak tercüme edilmiştir.

Sözlüklerde “mesh etmek” anlamına gelen *pašāšum* fiiline bakıldığında, *pašīšu* teriminin bu fiilden türetilmiş olabileceği düşünülmektedir.³⁸⁰ Mesihlerden sorumlu gibi görünen bu rahibin, işlevi tam olarak belli değildir.

Asarhaddon’un oğlu Šamaš-šuma-ukīn’i tanrılara hediye olarak verdiği yazdırdığı belgede *ramku*, *angubbû*, *išippu*, *āšipu*, *kalû* ve *nārularla* birlikte bu terim de geçer.³⁸¹ Aynı şekilde tanrıların hizmetine bu rahiplerle birlikte *pašīšu* da verdiğini belirtmiştir.³⁸²

³⁷⁷ RINAP 02, 002; Victor A. Hurowitz, “The Inauguration of Palaces and Temples in the Assyrian Royal Inscriptions”, *ORIENT* 49 (2014), 102.

³⁷⁸ CAD P: 253; CDA: 269; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 82.

³⁷⁹ RINAP 04, 053: 14’; RINAP 04, 105: vi 21; RINAP 05, 219: 12’; RINAP 05, 220: iii 27’; RINAP 05, 019: 15.

³⁸⁰ CAD P: 245; CDA: 269; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 82.

Asurbanipal döneminde ise *pašišu* rahibi, *išippu* bölümünde anlatılan yazıtta, Esagil'i arınma törenleriyle temizleyen rahipler arasında³⁸³ ve tanrıların hizmetine atanan rahipler arasında sayılmıştır.³⁸⁴ Sîn-šarru-īškūn ise, kendi sıfatları arasında *pašišu* rahibi olduğunu da belirtmiştir.³⁸⁵

2.1.2.2. Buḫlalû (Elam Rahip Sınıfı)

Buḫlalû (veya *puḫlalû*) terimi, Elam'a ait bir rahip sınıfıdır.³⁸⁶ Yeni Asur döneminde yalnızca Asurbanipal döneminde görülen bu terim, metinlerde *bu-uḫ-la-le-e*; *LÚ.bu-uḫ-la-le-e*³⁸⁷ olarak geçmektedir.

Asurbanipal, yazıtlarında Elam ile olan savaştan bahsederken *buḫlalû*lara da değinmiştir. Aššur ve Ištar'ın tanrısal desteğiyle kendisine boyun eğmeyen Elam kralı III. Humban-ḫaltaš'ın üzerine yürüyerek şehirlerini yakıp yıkmış, kült merkezi Susa şehrini fethetmiş, değerli taşlar, savaş araç-gereçleri, arabaları Asur'a götürmüştür. Susa şehrindeki zigguratları yok ettikten sonra ismini saydığı tanrı ve tanrıçaların yanında *šangû* rahiplerini ve *buḫlalû* rahiplerini de mücevherleri ve teçhizatlarıyla beraber Asur'a götürmüştür.³⁸⁸ Devamında ise Elam ülkesinin kutsal alanlarını yok ettirdiğinden söz etmektedir.

Başlangıç kısmı kırık olan ve Novotny-Jeffers tarafından yayınlanan RINAP 05, 096: r i' 1'- r i'- 2' numaralı yazıtta ise, yine *šangû rahiplerini* ve *buḫlalû rahiplerini* Asur'a götürdüğünü yazmıştır.

Buḫlalû rahiplerinin tam olarak ne anlama geldiği ve Yeni Asur'daki fonksiyonları bilinmemektedir. İlâveten metinlerde, ganimet olarak alındığı belirtilen *buḫlalû* rahiplerinin sayıları hakkında da bilgi bulunmamaktadır.

³⁸¹ RINAP 04, 053: 14'. ARAB 2'de ise bu rahiplere ek olarak *pašišu*, *maḫḫû*?, *ḫârû*?, *zammeru* da yer alır. Bkz. ARAB 2: 659D.

³⁸² RINAP 04, 105: vi 21.

³⁸³ Bkz. Bölüm 2.1.5; RINAP 05, 219: 12'.

³⁸⁴ RINAP 05, 220: iii 27'.

³⁸⁵ RINAP 05, 019: 15.

³⁸⁶ CDA: 47; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 18.

³⁸⁷ RINAP 05, 009: v 33; RINAP 05, 11: vi 46; RINAP 05, 096: r i' 2'.

³⁸⁸ "...O tanrıları (ve) tanrıçaları mücevherleri, malları (ve) teçhizatları ve *šangû* rahipleri (ve) *buḫlalû* rahipleri ile birlikte Asur'a götürdüm". Bkz. RINAP 05/1, 009; RINAP 05/1, 011; Maximillian Streck, *Assurbanipal und die letzten assyrischen Könige bis zum Untergange Niniveh's* (Leipzig: Hinrichs, 1916), 7/54-55; Faruk Akyüz, "Yeni Asur Devleti'nin Sürgün Politikası", *Eski Yakındoğu'da Sürgünler*, ed. İrfan Albayrak (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020), 145.

2.1.2.3. *Kinaltu* (Düşük Statülü Rahip)

Sözlüklerde *kiništu*, *kinaštu* ve *kinartu* olarak geçen bu terim düşük statüye sahip bir rahip sınıfıdır ve “yemek sunularının hazırlanması” ile ilişkilidir.³⁸⁹ CDA’da dinî personel olduğuna dair bir bilgi bulunmaktadır.³⁹⁰ Bu terim, çoğunlukla Yeni Babil döneminde görülmektedir³⁹¹ ve Aramice’den geldiği düşünülmektedir.³⁹²

Yeni Asur dönemi metinlerinde yalnızca bir yerde, Fales-Postgate tarafından yayınlanan SAA 11, 155 numaralı belgede, LÚ.ki-na-al-te; LÚ.ki-na-al-ti şeklinde geçmektedir. Ninive’de, sürgün edilenler listesinde görülen bu görevlinin, bir fırıncıya atandığı kaydedilmiştir. 8 şahıs adının yer aldığı belge, fırıncılara atanan Babilliler’i kaydetmiştir. Listenin tercümesi şu şekildedir:

“Balıkçı ailesinin oğlu Bēl-aḫu-iddina, fırıncı Šumma-Adad’a atandı.

Oymacı Bulluṭu, fırıncı Marduk-iqbi’ye atandı.

Gümüşçü Bulluṭu, fırıncı Girittu’ya atandı.

Kinaltu rahibi Bēl-ibni, fırıncı Arad-Aya’ya atandı.

Fırıncılara atanan toplam 4 Babil vatandaşı.”³⁹³

Bu listeden anlaşıldığı kadarıyla, ataması yapılan/emre verilen bu 4 şahıs da Babil kökenlidir. Bu listeden, düşük statülü rahiplerde görülmeyen şekilde de, *kinaltu* rahibinin ismi öğrenilmektedir. Bēl-ibni³⁹⁴ isimli *kinaltunun*, fırıncının emrine verilmesi, yemek sunularının hazırlanması ile ilgili görevini desteklemektedir.

Bēl-ibni, PNA 1/II: 311’e göre, MÖ 7. yüzyılda görev yapmıştır ve PNA 1/II: 305’e göre bu isimde bir *šatammu* da bulunmaktadır.

2.1.2.4. *Nešakkû* (Rahip/Ruhanî Lider)

Nešakkû terimi, sözlüklerde “rahip”, “ruhanî lider”, “yüksek mevkili kimse” olarak tercüme edilmektedir.³⁹⁵ Çoğunlukla II. Sargon metinlerinde görülen bu terim, metinlerde

³⁸⁹ AHW 1: 480; CAD K: 380, 387; Malati J. Shendge, *The Language of the Harappans: From Akkadian to Sanskrit* (India: Abhinav Publications, 1997), 234.

³⁹⁰ CDA: 158.

³⁹¹ Richard A. Henshaw, *Female and Male: The Cultic Personnel: The Bible and the Rest of the Ancient Near East* (Eugene: Pickwick Publications, 1994), 66.

³⁹² CAD K: 386; Henshaw, *Female and Male*, 66.

³⁹³ SAA 11, 155.

³⁹⁴ PNA 1/II: 311.

³⁹⁵ CDA: 251; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 76.

NU.ÈŠ; LÚ.NU.ÈŠ³⁹⁶ şeklinde geçmektedir. PNA 1/I: 121'den, muhtemelen II. Sargon döneminde Asur adına Babil'de görevli askeri bir memur olduğu öğrenilen Aqār-Bēl-lūmur'un SAA 17, 113³⁹⁷ numaralı mektubunda, II. Sargon dışında, PNA 1/II: 339'dan Sanherib ve Asarhaddon döneminde Ninive'de aktif olarak görev yaptığı öğrenilen Babilli âlim Bēl-ušēzib tarafından Asarhaddon'a yazılan SAA 10, 112³⁹⁸ numaralı mektupta, PNA 2/I: 519'dan Asurbanipal döneminde Nippur valisi olduğu öğrenilen Illil-bāni'nin (ve din adamlarının) SAA 18, 199³⁹⁹ numaralı mektubunda ve Nippur *šandabakkusunun* SAA 18, 201 numaralı mektubunda da bu terime rastlanmaktadır.

II. Sargon, G. Frame tarafından yayınlanan RINAP 02 numaralı yazıtlarında kendini tanıtırken *nešakkû* rahibi olduğunu da vurgulamıştır:

*“Sargon, tanrı Enlil'in atadığı, nešakkû rahibi (ve) tanrı Aššur'un arzulanan nesnesi, tanrılar Anu ve Dagān'ın seçtiği, büyük kral, güçlü kral, dünyanın kralı, Asur kralı dört mahallenin (dünyanın) kralı, büyük tanrılarının gözdesi...”*⁴⁰⁰

2 yazıtında ise, tanrılarının hizmetine verilen diğer rahiplerin yanında *nešakkû* rahibinin de adı geçmiştir.⁴⁰¹ Burada *nešakkû* rahibinin gizli ayin yapan kişiler arasında olduğu kayıtlıdır.

PNA 1/I: 122'de, hangi kral döneminde görev yaptığının tespit edilemediği kayıtlı olan Aqār-Bēl-lūmur'un, suçluların yakalanması ile ilgili SAA 17, 113⁴⁰² numaralı parçalı bir mektubunda *nešakkû* rahibi yer almaktadır. Bu terimin yer aldığı satırlar fazla kırık olduğundan, konu anlaşılamamaktadır. Bēl-ušēzib, muhtemelen Asarhaddon'a yazdığı, Mannea'nın düşüşünü tahmin ettiği SAA 10, 112⁴⁰³ numaralı mektubunda, Enlil'in *nešakkû* rahibi olan Nippur'dan dört yaşlının Ninive'yi ziyaret ettiğinden söz etmektedir. Bēl-ušēzib kraldan bu rahiplere, Nippur *šandabakkusu* Šumu-iddina'nın Nippur'un kürsüsünü neden kaldırdığını, yerini değiştirdiğini ve bu nedenle *namburbi* ritüel gerçekleştirdiğini sormasını ister. Illil-bāni ise, Nippur halkı, rahipler ve tüm din adamları

³⁹⁶ RINAP 02, 001: 1; RINAP 02, 002: 471; RINAP 02, 007: 157; RINAP 02, 041: 1; RINAP 02, 043: 1; RINAP 02, 044: 1; RINAP 02, 045: 2; RINAP 02, 046: 2; RINAP 02, 050: 2; RINAP 02, 073: 1; RINAP 02, 076: 1; RINAP 02, 092: 1; RINAP 02, 095: 2; RINAP 02, 117: i 20; RINAP 02, 129: 1. SAA içinde ise bu terim LÚ.né-se-ek-ke-e; LÚ.né-šak-ki; LÚ.NU.ÈŠ-MEŠ şeklinde görülür. Bkz. SAA 10, 112: 29; SAA 17, 113: 14; SAA 18, 199: 4; SAA 18, 201: r 12'.

³⁹⁷ Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*.

³⁹⁸ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

³⁹⁹ Reynolds, *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sîn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*.

⁴⁰⁰ Bkz. RINAP 02, 001: 1; RINAP 02, 043: 1; RINAP 02, 076: 1; RINAP 02, 117: i 20; RINAP 02, 129: 1. Bir başka yazıtında tanrı Aššur'un *nešakkû* rahibi olduğunu belirtmektedir. Bkz. RINAP 02, 041: 1; RINAP 02, 044: 1; RINAP 02, 045: 2; RINAP 02, 046: 2; RINAP 02, 050: 2; RINAP 02, 073: 1; RINAP 02, 092: 1; RINAP 02, 095: 2.

⁴⁰¹ ARAB 2: 72; RINAP 02, 002: 471; RINAP 02, 007: 157.

⁴⁰² Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*.

⁴⁰³ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

ile birlikte krala yazdığı SAA 18, 199⁴⁰⁴ numaralı mektubunda, halkın endişeli olduğunu bildirirler ve kraldan destek beklemektedirler. Mektubu, Illil-bāni ile birlikte mektup yazan din görevlileri “tapınağa girebilenler” ve *nešakkû* rahipleridir. Başka bir Nippur *šandabakkusu* ise yazdığı SAA 18, 201 numaralı mektupta krala, *nešakkû* rahipleri veya Nippur’un liderlerinin krala hisseler ve tarlalar hakkında yazabileceğini söyleyerek, kraldan ülkeyi bölmemesini ister.

Asur arşivi içinde yer alan *nasīku* teriminin de *nešakkû* ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. *Nasīku* terimi, “şeyh” ve “aşiret lideri”⁴⁰⁵ olarak tercüme edilmektedir ve yabancı bir sözcüktür.⁴⁰⁶ SAA içinde bu terim ile 3 yerde karşılaşmaktadır.⁴⁰⁷ R. Mattila tarafından yayınlanan SAA 14, 214⁴⁰⁸ numaralı belgeye göre, Ninive’de Sīn-ašarēd isimli bir alıcının, tarihi bilinmeyen ve 4 şahidin yer aldığı parçalı bir satış belgesinde, *nasīku* unvanlı bir şahıs da yer almaktadır. İsmi İbnaya olduğu bilinen *nasīku*, Babil şeyhidir. Bundan başka Šarru-ēmuranni, Fuchs-Parpola tarafından yayınlanan SAA 15, 280 numaralı⁴⁰⁹ mektubunda, kralın talimatlarına uyarak *nasīkular*dan hiçbirisi ile tartışmayacağını yazmıştır. Göndereni belli olmayan parçalı SAA 15, 281 numaralı mektupta ise, mektubu yazan kişi, kralın *nasīku* hakkında söyledikleri yazmıştır. Ancak devamı kırık olduğundan konunun anlaşılması mümkün değildir.

2.1.2.5. *Maqaltānu* (Rahip)

Maqaltānu terimi “rahip”⁴¹⁰ anlamına gelmektedir. Hakkında fazla bilgi bulunmayan bu terim ile Yeni Asur metinleri içinde yalnızca bir yerde, Luukko-Buylaere tarafından yayınlanan SAA 16, 063⁴¹¹ numaralı belgede *ma-qa-al-ta-a-nu* şeklinde karşılaşmaktadır. Guzana şehrindeki suçlarla ilgili bir belgede, mektubu yazan şahıs, Asarhaddon döneminde Sam’al’in Ba’al-rakkab Tapınağı’nda faaliyet gösteren *maqaltānu* Bar-ūri’nin⁴¹² sözlerini krala aktarmaktadır.

⁴⁰⁴ Reynolds, *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sīn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*.

⁴⁰⁵ CAD N/2: 27; CDA: 243; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 75.

⁴⁰⁶ John A. Brinkman, *Political History of Post-Kassite Babylonia: 1158-722 B.C.* (Rome: Gregorian-Biblical Press, 1968), 274.

⁴⁰⁷ Bu terim SAA içinde LÚ.na-si-ka-a-ni; LÚ.na-si-ka-a-te; LÚ.na-si-ka-a-ti; LÚ.na-si-ka-ni; LÚ.na-si-ka-ti; LÚ.na-si-ki; LÚ.na-si-ku; LÚ.na-sik; LÚ.na-sik-MEŠ; LÚ.na-sik-ki; LÚ.na-sik-ku şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 14, 214; SAA15, 280, SAA 15, 281.

⁴⁰⁸ Mattila, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Sīn-šarru-iškun*.

⁴⁰⁹ Fuchs - Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part III: Letters from Babylonia and the Eastern Provinces*.

⁴¹⁰ CAD M/1: 240; CDA: 196; Simo Parpola vd. (ed.), “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 60.

⁴¹¹ Luukko - Buylaere, *The Political Correspondence of Esarhaddon*.

⁴¹² Hadım ve kült yetkilisi. Bkz. PNA 1/II: 274.

2.2. KÂHİN SINIFINDAKİ DİN GÖREVLİLERİ

Bu grupta 6 görevli yer almaktadır. Bunlar *bārû*, *šā'ilu*, *astrolog*, *dāgilu* ve *raggimudur*.

2.2.1. *Bārû* (Kâhin)

Bārû terimi batılı kaynaklarda Latince “*haruspeks*” kelimesi ile gösterilmektedir ve “kâhin”⁴¹³ anlamına gelir. Yeni Asur dönemi kaynaklarında *DUMU-LÚ.ĦAL*; *LÚ.GAL-ĦAL*; *LÚ.ĦAL*; *LÚ.ĦAL-ma*; *LÚ.ĦAL-ME*; *LÚ.ĦAL-MEŠ*⁴¹⁴ şeklinde geçmektedir.

Eski Mezopotamya inanç sisteminde, tanrıların insanlara çeşitli işaretler göndererek isteklerini ve/veya memnun olmadıkları durumları bildirmeleri söz konusudur. Bu işaretler, kurban edilen koyunun iç organlarındaki şekillerden, gökyüzü olaylarından, suda yayılan petrol şekillerinden ve günlük yaşamda karşılaşılan olaylardan, kâhinler tarafından okunurdu ve yorumlanırdı. Kâhinlere gelen bu mesajlar, bazen talep üzerine bazen de kendiliğinden gelebilirdi.⁴¹⁵ İnsanlar, gökyüzündeki olayların yeryüzündekileri etkilediğine inanarak, göksel olaylardan çeşitli kehânetler çıkarmaya çalışmıştır.⁴¹⁶ Göksel olayların olumlu ve olumsuz sonuçları olarak, yeryüzünde savaş, barış, kıtlık, bolluk ve hastalık gibi olaylar meydana geldiğine inamışlardır.⁴¹⁷

Konuşma ile tanrıya yakaran rahipler için ağız temizliği oldukça önemli olmuştur. Bu bağlamda ağız yıkama eyleminden arınma ayinlerinden sık sık bahsedilmiştir. *Bārû*ların arınması için sedir önemli bir araçtır. Eski Babil dönemine ait bir metinde *bārû*nun ağzına sedir koyulmasından söz edilir. Yeni Asur dönemine ait bir ritüel metninde

⁴¹³ CDA: 39; CAD B: 121.

⁴¹⁴ Bu terimin geçtiği bazı kaynaklar şunlardır: SAA 03, 014; SAA 04, 003; 005; 007; 008; 012; 014; 018; 019; 020; 023; 024, 029; 030; 032; 040; 043; 045; 046; 048; 051; 052; 053; 056; 057 ve SAA 04. ciltten diğer belgeler. SAA 06, 012; 123; 134; 339; SAA 10, 160; 175; 182; 183; SAA 14, 166; SAA 14, 271; SAA 16, 021; 171; 236; SAA 17, 027; 105; SAA 18, 131; 141; 152; 153; 176; SAA 21, 086.

⁴¹⁵ Baysal, “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu”, 462.

⁴¹⁶ Simo Parpola, “Mesopotamian Astrology and Astronomy as Domains of the Mesopotamian ‘Wisdom’”, *Die Rolle der Astronomie in den Kulturen Mesopotamien: Beiträge zum 3. Grazer Morgenlandischen Symposium (23.-27. September 1991)*, ed. D. Galter Hannes (Graz, 1993), 48.

⁴¹⁷ Baysal, “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu”, 463; Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp* (Ankara: TTK, 1982), 324-326.

ise rahibin sedir ve tahıl çiğnemesi gerektiğinden bahsedilir.⁴¹⁸ Kehanet serisi olan *Šumma Ālu*'da ise, *āšipun*un sedir yerine ılgın çiğnediği görülmektedir.⁴¹⁹

Yeni Asur döneminde H. Hunger tarafından yayınlanan ve astrolojik raporları içeren SAA 08. cilt⁴²⁰, kâhinler ve mektuplarının konusu bakımından önemlidir.

Asurlur, tanrıların değişik yollarla kendilerine gelecek ile ilgili mesaj gönderdiğine ve kâhin olarak adlandırılan görevlilerin bu mesajları yorumlayabildiğine inanmaktaydılar.⁴²¹ Yeni Asur döneminde ait metinlerin bir kısmında, *bārûlar* ile çoğunlukla Güneş Tanrısı Šamaš'a kehanet sorgu metinlerinde karşılaşılmıştır. Bu *bārûların* yine bir kısmı, Ninive kraliyet sarayında görevlidirler. Onun dışında, kral ile mektuplaşan ve çeşitli belgelerde şahitlik yapan *bārûlar* da bulunmaktadır. Bu metinler hakkında bilgiler, 'isimleri tespit edilebilen *bārûlar*' başlığı altında verilecektir.

2.2.1.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Bārûlar*

2.2.1.1.1. Kraliyet Sarayında Görevli ve Tanrı Šamaš'a Kehânet Sorgusu Yapan

Bārûlar

Bu grup içinde, isimleri bilinen 24 *bārû* yer almaktadır. Bu *bārû* isimleri, Yeni Asur dönemi metinlerinden ve PNA serisinin ilgili ciltlerinde tespit edilmiştir. İlk olarak Asarhaddon, sonrasında ise Asurbanipal döneminde görev yapanlar sırayla verilmiştir. Aşağıda, Asurbanipal dönemine kadar verilen görevlilerin hepsi Ninive kraliyet sarayında görevlidir.

Yalnız Asarhaddon döneminde Ninive kraliyet sarayında, dikkatten kaçmadı ise 12 *bārûnun* görev yaptığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, ismine iki yerde, SAA 04, 129 ve SAA 04, 139⁴²² numaralı belgelerde rastlanan Aqarâ'dır. Bu belgeler, diğer *bārûlar*la birlikte Šamaš'a yapılan kehânet sorgularıdır ve orada ismi Aqarâ olarak geçmektedir. Bu yazım, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 121'e göre, Aqar-Aya'nın kısaltılmış biçimidir.

⁴¹⁸ Yeşim Dilek, *Eski Mezopotamya: Dini Ritüeller ve Kullanılan Objeler* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2019), 163.

⁴¹⁹ Judith Roberta Paul, *Mesopotamian Ritual Texts and the Concept of the Sacred in Mesopotamia* (Los Angeles: University of California, 1992), 147.

⁴²⁰ Hunger, *Astrological Reports to Assyrian King*.

⁴²¹ Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 189.

⁴²² Starr, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*.

Güneş Tanrısı Šamaš'a kehânet sorgusu yapan bir diğer *bārû* Balāssu'dur. Marduk-šumu-uşur, Nāşiru, Ṭabnî, Nabû-šallim, Sukinu, Kudurru, Kaşiru ve ismi bilinmeyen diğer kişilerle birlikte, SAA 04, 018 numaralı mektupta güneş tanrısına, Urartulu Rusâ'nın Šubria'yı⁴²³ istila edip etmeyeceğini sormaktadır. PNA 1/II: 257-258'e bakıldığında, bu isimde diğer görevlilerin yanında din ile ilgili olarak *āšipu*, *šangû* ve *kalû* da bulunmaktadır. *Bārû* olarak hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. SAA 04, 018 numaralı belgede, ismine başka bir yerde rastlanmayan Kāşiru'da yer almaktadır. H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/I: 607'de de, bu isim hakkında fazla bilginin olmadığı görülmektedir.

Bundan sonraki *bārû*lar, Šamaš'a Asarhaddon hakkında kehanet sorgusu yaparken görülmektedir. Bēl-iqīš isimli *bārû*, Marduk-šumu-uşur, Nāşiru, Bēl-ušallim, Aqar-Aya ve diğer meslektaşları ile birlikte Šamaš'a Asarhaddon'un yazılı bir plan yapıp yapmadığını sormaktadır.⁴²⁴ Marduk-šumu-ibni, SAA 04, 139 numaralı sorgu metninde Asarhaddon'a karşı bir isyan olup olmayacağını, Nabû-šabši, diğer meslektaşları ile birlikte SAA 04, 185 numaralı sorgu metninde Šamaš'a, Asarhaddon'un ilaç almasının gerekip gerekmediğini, Nabû-šallim, SAA 04, 018 numaralı sorgu metninde Rusâ'nın Šubria'yı işgal edip etmeyeceği yanında, SAA 04, 158 numaralı metinde Asarhaddon'un atama yapması ile ilgili sorgular yapmışlardır. Nādinu ise Šamaš'a, Ṭabnî ile birlikte Asarhaddon'un şef hadımının Mugallu'yu Melid Kalesi'nden uzaklaştırıp uzaklaştırmayacağını ve kırık olan askeri sorgular⁴²⁵, onun dışında ismi bilinmeyen meslektaşıyla Asarhaddon'un Aşkelon'a (Isqaluna) gitmesi gerekip gerekmediği ve Asarhaddon'un Naqî'a'yı korumak için ismi bilinmeyen bir kişiyi atayıp atamaması ve konusu tam olarak anlaşılamayan bir diğer kehânet sorgusunun yazarıdır.⁴²⁶ Bu isimde bir *āšipu* olduğu da bilinmektedir.⁴²⁷

Bunlar dışında Nabû-ušallim'in meslektaşları ile birlikte Šamaš'a yaptığı 6 sorgusu bulunmaktadır. Bunlar genelde ordu ve savaş meseleleri ile ilgilidir.⁴²⁸ Sūkinu; SAA 04, 018 numaralı numaralı, Rusâ'nın Šubria'yı istilası ve SAA 04, 035 numaralı İskit ve Kimmerlerin Bīt-Ḥamban'ı işgali ile ilgili kehanet sorgusunun yazarlarından biridir. Asur

⁴²³ Šubria bölgesi ile ilgili değişik teklifler için bkz. Suzan Akkuş Mutlu, *Asur İle Urartu Arasında Tampon Bölge: Šubria Ülkesi* (Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019), 25-29.

⁴²⁴ Bēl-iqīš'a'nın ismi ^{md}EN-BA-ša, ^{md}d.EN-BA-ša, ^{md}EN-BA-ša, ^{md}d.EN-BA-ša, ^{md}EN-BA-ša şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 04, 129. Bu isimde din görevlisi olarak bir *šatammu* olduğu da bilinmektedir. Bkz. PNA 1/II: 315.

⁴²⁵ SAA 04, 003; SAA 04, 114; SAA 04, 122.

⁴²⁶ SAA 04, 082; SAA 04, 151; SAA 04, 261.

⁴²⁷ Bkz. PNA 2/II: 920.

⁴²⁸ SAA 04, 005; SAA 04, 074; SAA 04, 077; SAA 04, 108; SAA 04, 137; SAA 04, 152. İsmi aynı metinlerde ^{md}AG-šal-lim; ^{md}AG-DI-im, ^{md}AG-GI, ^{md}AG-ú-šal-lim, ^{md}PA-DI-im, ^{md}PA-GI, ^{md}PA-ú-šal-lim, ^{md}d.AG-SILIM-im, ^{md}+AG-GI, ^{md}AG-DI-im, ^{md}AG-GI, ^{md}AG-SILIM-im, ^{md}AG-ú-šal-lim, ^{md}PA-ú-šal-lim şeklinde geçmektedir.

arşivi içinde tarama yapıldığında, bu isme, iki metin dışında başka hiçbir yerde rastlanmadığı görülmektedir.

Šumāya'nın Šamaš'a 8 askeri sorgusu vardır.⁴²⁹ Onun dışında bir kısmı kötü korunmuş diğer konularda 3 sorgusu da bulunmaktadır.⁴³⁰ Bu isimde bir *āšipu*, *šatammu* ve *ḫundurāyu* da bulunmaktadır.⁴³¹

Bānî'nin, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 264'den, Asarhaddon döneminde Ninive'de görevli olduğu öğrenilmektedir. Bānî, SAA 07, 001⁴³² numaralı sarayda görevli listesinde ismi geçen beş *bārûl*ar ikincisidir. Šamaš'a, Asarhaddon'a karşı bir isyan olup olmayacağını soran sorgunun yazarlarından biridir.⁴³³ Eğer, PNA 1/II: 262'de belirtildiği gibi, Bānî ile Bānāya aynı kişiye, Bānî'de kraliyet sarayında görevlidir denilebilir.

Asurbanipal döneminde Ninive kraliyet sarayında görevli 5 *bārûn*un bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, PNA 1/I: 178'e göre Aššûr-da''in-šarru'dur.⁴³⁴ Aynı belgeden, Šamaš'a sorguları sırasında çoğunlukla kendisi gibi *bārû* olan Danania ile çalışmışığı öğrenilmektedir.⁴³⁵ SAA 04, 337 numaralı sorgu ile ilgili tabletin parçasında, Aššûr-da''in-šarru'nun bir hadım (*ša-rēši/LÚ.SAG*) olduğu kayıtlıdır. Bu ve diğer bazı metinlerde *bēl-tēmi* (muhabir) unvanını taşımaktadır.⁴³⁶ MÖ 651 yılında Tašritu (ITI.DU₆) ayının 11. gününe ait SAA 04, 327 numaralı parçalı bir sorgu metninde ise, PNA 1/I: 178'e göre, sorguyu ismi bilinmeyen bir meslektaş ile yapıyor gibi görünmektedir. Yine PNA 1/I'e göre, Aššûr-da''in-šarru'nun Yeni Saray denilen yerde, muhtemelen Asurbanipal'in Kuzeybatı Sarayı'nda ve *bēt-redûtide* çalıştığı söylenir. Sorgularının çoğu MÖ 651 yılına aittir ve Asurbanipal'in kardeşi Šamaš-šumu-ūkin'e karşı savaşıyla ilgilidir.⁴³⁷

Bānāya/Bāni-Aya'nın ismi⁴³⁸, Bēl-ušallim ile birlikte SAA 04, 285 numaralı Šamaš-šumi-ukin'in ordusunun Babil'den ayrılıp ayrılmayacağını ile ilgili sorguda geçer. Onun

⁴²⁹ SAA 04, 005; SAA 04, 009; SAA 04, 012; SAA 04, 045; SAA 04, 059; SAA 04, 074; SAA 04, 076; SAA 04, 077.

⁴³⁰ SAA 04, 152; SAA 04, 222; SAA 04, 228.

⁴³¹ Bkz. PNA 3/I: 1280-1282.

⁴³² Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁴³³ Diğer yazarlar Marduk-šumu-uşur, Nāširu, Tašnî, Aqar-Aya, Marduk-šumu-ibni ve ismi bilinmeyen diğer meslektaşlarıdır. Bkz. SAA 04, 139.

⁴³⁴ Aššûr-da''in-šarru'nun ismi metinlerde ^mAN.ŠÁR-KALAG-MAN, ^maš-šur-KALAG-in-LUGAL, ^mAN.ŠÁR-KALAG-in-MAN, ^maš-šur-KALAG-LUGAL, ^maš-šur-KALAG-in-LUGAL, ^maš-šur-KALAG-in-x+x, ^{md}aš-KALAG-in-LUGAL şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 04, 280; SAA 04, 281; SAA 04, 283; SAA 04, 327; SAA 04, 337.

⁴³⁵ Nabû-bel-šumati'nin savaşa katılıp katılmayacağı MÖ 651 tarihli sorgusu, Elamlıların savaşa katılıp katılmayacağı sorgusu ilgili, Šamaš-šumi-ukin'in Asurluların eline geçip geçmeyeceği ile ilgili sorgusu için bkz. SAA 04, 280; SAA 04, 281; SAA 04, 283.

⁴³⁶ SAA 04, 280; SAA 04, 281; SAA 04, 283; SAA 04, 337.

⁴³⁷ PNA 1/I: 178.

⁴³⁸ Bānāya'nın ismi metinlerde ^mDÜ-a.a, ^mDÜ-ia, ^mDÜ-ia, ^mba-na-a, ^mba-na-a.a; ^mba-ni-ia, ^mba-ni-ia şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 04, 157; SAA 04, 285.

dışında meslektaşları Nabû-şumu-uşur, Naşiru ve Nabû-aḥḥe-uballit ile birlikte bir memurun atamasıyla ilgili SAA 04, 157 numaralı raporda ismi geçmektedir. Asarhaddon'a karşı isyan ile ilgili SAA 04, 139 numaraşı bir sorgu metninde ismi geçen *bārû* Bānî, Bānāya ile aynı kişi olabilir.⁴³⁹

Dāri-šarru, Dannāya ile birlikte Šamaš-şumu-ūkin ile ilgili bir rapor hazırlamışlardır. İsmi ^mdā-ri-LUGAL, ^mdā-ri-MAN, ^mdā-ri-LUGAL; ^mda-a-ru-LUGAL⁴⁴⁰ şeklinde geçmektedir.

Sīn-šarru-ibni'nin, Marduk-şumu-uşur ve Dannāya ile birlikte SAA 04, 317 numaralı Asurbanipal'in bir hastalığına ilişkin sorgu yaptıkları bilinmektedir. İsmi *bārû* olarak başka hiçbir yerde geçmemektedir.⁴⁴¹

Šarru-nūrî, PNA 3/II: 1251'e göre, Asurbanipal döneminde kraliyet sarayında görevlidir, ancak *bārû* olup olmadığı net değildir. MÖ 651 yılına ait Asurbanipal'in askerî güçleri ve Šamaš-şumu-ūkin'e karşı savaşları hakkında SAA 04, 287 numaralı raporun yazarıdır.

Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde ise ismi bilinen 7 *bārû*nun görev yaptığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, Ninive kraliyet sarayında görevli olan şef *bārû* Marduk-şumu-uşur'dur. PNA 2/II: 733'e göre, yalnızca bir nakil belgesinin şahitler kısmında ve idari bir belgede bu unvanla geçer. Güneş tanrısına yapılan sorguların yazarı ve ortak yazarı olduğu bilinmektedir. Asarhaddon döneminde askerî meselelerle ilgili 13 kehanet sorgusunda ismi geçmektedir.⁴⁴² Onun dışında yine bu dönemde diğer konuları kapsayan 10 sorgusu daha bulunmaktadır.⁴⁴³ Bu belgelere bakıldığında, buraya kadar olan kehanet sorgularının tarihlerinin bilinmediği görülmektedir.

Asurbanipal döneminde ise 8 kehanet sorgusunda ismi geçmektedir. Bunların bir kısmını da meslektaşları ile yapmıştır. Bu sorguların beşinin tarihi bilinmektedir ve PNA 2/II: 733'den öğrenildiği kadarıyla MÖ 652-650 arasına tarihlidirler.⁴⁴⁴

Marduk-şumu-uşur, SAA 04, 334 numaralı belgede ismi bilinmeyen bir âlimin babası olarak kaydedilmiştir. Asurbanipal'in savaş arabacısı Rēmanni-Adad'ın arazi satın

⁴³⁹ PNA 1/II: 261. Bānāya ve Bānî ile ilgili bilgi için bkz. PNA 1/II: 261-264.

⁴⁴⁰ SAA 04, 282.

⁴⁴¹ Bu isimdeki diğer görevliler için bkz. PNA 3/I: 1143.

⁴⁴² SAA 04, 002, SAA 04, 013; SAA 04, 018; SAA 04, 023; SAA 04, 035; SAA 04, 044; SAA 04, 049; SAA 04, 081; SAA 04, 094; SAA 04, 110; SAA 04, 124.

⁴⁴³ SAA 04, 129; SAA 04, 139; SAA 04, 148; SAA 04, 155; SAA 04, 157; SAA 04, 185; SAA 04, 204; SAA 04, 226; SAA 04, 227; SAA 04, 236.

⁴⁴⁴ SAA 04, 305; SAA 04, 306; SAA 04, 317; SAA 04, 318; SAA 04, 323; SAA 04, 324; SAA 04, 336; PNA 2/II: 733.

aldığı, tarihi bilinmeyen SAA 06, 339⁴⁴⁵ numaralı belgede ise şahitlik yapmıştır. Son olarak SAA 07, 007⁴⁴⁶ numaralı saray görevlileri listesinde ismine rastlamak mümkündür.

Şef *bārû* Marduk-şumu-uşur'un isminin, Yeni Asur dönemi metinleri incelendiğinde ^{md}AMAR.UTU-MU-PAB; ^{md}MES-MU-PAB; ^{md}ŠÚ-MU-PAB; ^{md}ŠÚ-MU-ŠEŠ; ^{md}AMAR.UTU-MU-ú-şur, ^{md}AMAR.UTU-MU-ŠEŠ; ^{md}KU-MU-PAB; ^{md}ŠÚ-MU-PAB, ^{md}ŠÚ-MU-ŠEŠ⁴⁴⁷ şeklinde geçtiği görülmektedir.

H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1300'e göre, Asarhaddon ve Asurbanipal Ninive kraliyet sarayında görevli diğer *bārû* Tabnî'dir. Marduk-şumu-uşur, Nāşiru, Nabû-şallim, Balassu, Sukinu, Kudurru, Kaşiru ve ismi bilinmeyen diğer kişilerle birlikte güneş tanrısına, SAA 04, 018 numaralı metinde, Urartulu Rusâ'nın Şubria'yı istila edip etmeyeceğini sormaktadır. Aynı sorguyu diğer meslektaşlarıyla da yapmıştır. Nādinu ile birlikte tarihi bilinmeyen, SAA 04, 003 numaralı mektubunda, Asarhaddon'un şef hadımına Mugallu'yu Melid kalesinden uzaklaştırıp uzaklaştırmayacağını soruyor. Yine Nādinu ile birlikte Kalhu'da gerçekleştirilen SAA 04, 122 numaralı askerî sorgunun yazarıdır. Bilinmeyen yılda ise, SAA 04, 139 numaralı sorgusunda, Marduk-şumu-uşur, Nāşiru, Aqaraya, Marduk-şumu-ibni, Bāni ve diğer meslektaşıyla Asarhaddon'a karşı bir isyan olup olmayacağını sorar. SAA 04, 155 ve SAA 04, 185 numaralı diğer iki sorgusu yine Asarhaddon ile ilgilidir.

Tabnî, krala yazılan mektupların da yazarıdır. Asarhaddon'a, Marduk-şumu-uşur ve Nadinu ile birlikte *bārûtu* ilmi ile ilgili yazdığı SAA 10, 177⁴⁴⁸ numaralı mektubu vardır. Onun dışında, Asurbanipal'e yazdığı SAA 10, 182 numaralı şikâyet mektubu ve kötü korunmuş ve konusu anlaşılmayan SAA 10, 181 numaralı mektubun yazarıdır.

Nāşiru, PNA 2/II: 934'e göre, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Ninive kraliyet sarayında görevlidir ve şef *bārû* Marduk-şumu-uşur ile Šamaš'a birçok sorgu gerçekleştirmiş ve Tabnî ve Aqar-aya ile çalışmıştır. Güneş tanrısına Marduk-şumu-uşur ile beraber Midas ile ilgili, Kaştaritu'nun Karibtu'yu ve Uşişi'yi fethiyle ilgili, Asarhaddon'un Isqaluna'ya (Aşkelon) yürümesiyle ilgili, askeri bir seferle ilgili, konusu

⁴⁴⁵ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

⁴⁴⁶ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁴⁴⁷ Bkz. SAA 04, 002, SAA 04, 013; SAA 04, 018; SAA 04, 023; SAA 04, 035; SAA 04, 044; SAA 04, 049; SAA 04, 081; SAA 04, 094; SAA 04, 110; SAA 04, 124; SAA 04, 129; SAA 04, 139; SAA 04, 148; SAA 04, 155; SAA 04, 157; SAA 04, 185; SAA 04, 204; SAA 04, 226; SAA 04, 227; SAA 04, 236; SAA 04, 305; SAA 04, 306; SAA 04, 317; SAA 04, 318; SAA 04, 323; SAA 04, 324; SAA 04, 334; SAA 04, 336; SAA 06, 339; SAA 07, 007; SAA 10, 173; SAA 10, 174; SAA 10, 175; SAA 10, 176; SAA 10, 177.

⁴⁴⁸ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

anlaşılamayan iki sorgu⁴⁴⁹ gerçekleştirmiştir. Marduk-şumu-uşur'un yanında diğer *bārû*larla da güneş tanrısına ortak sorgu yapmışlardır. Bu sorgular Rusâ'nın Şubria'yı istila edip etmeyeceğini, Asarhaddon'un ile ilgili 5 sorgu⁴⁵⁰ ve SAA 04, 142 numaralı Asurbanipal'e karşı olası bir isyan ile ilgilidir.

Nāşiru'nun veliaht prense yazdığı, tarihi bilinmeyen bir mektubu bulunmaktadır. S. Parpola tarafından yayınlanan bu mektubun konusu Nāşiru'ya verilmesi gereken ev ile ilgilidir:

“(8-17) *Neden yoksunluktan ve soğuktan ölüyorum?. Beş gün önce kral “Nāşiru'ya bir ev verin” dedi, ama kimse bana bir ev vermedi.* (17-r 5) *Efendim veliaht prense bunu hatırlamam izin verin ve soğuktan ölmemem için kralın vaat ettiği evi bana vermelerine izin verin.*”⁴⁵¹

Nāşiru'nun ortak olarak Asarhaddon'a yazdığı iki mektubu vardır. SAA 10, 176 numaralı mektupta, Marduk-şumu-uşur ve Aqar-aya ile birlikte bazı ayinleri gerçekleştirmek için kralın onları salıversin diye Sasî'ye emir vermesini rica ederler. SAA 10, 177 numaralı diğer mektup ise Marduk-şumu-uşur ve Tabnî ile yazılan müfredat yenilenmesi ile ilgili olmalıdır. Nāşiru'nun ismi diğer âlimlerin mektuplarında da geçmektedir. Bunlar Tabnî'nin şikâyet mektubu ve şifalı bitkilerle ilgili olan diğer mektuptur.⁴⁵² PNA 2/II: 935'den, Nāşiru isminde bir de *āšipu* olduğu öğrenilmektedir.

Marduk-şumu-uşur ve Nāşiru tarafından yönetilen kâhinler grubunun bir üyesi olan Aqar-Aya, PNA 1/I: 121'den öğrenildiği kadarıyla, Asarhaddon'un isteği üzerine güneş tanrısına sorular sormuştur. Marduk-şumu-uşur ve Nāşiru ile birlikte Asarhaddon'a *girsudaki* ayinlerle ilgili mektup göndermiştir. SAA 10, 176 numaralı bu mektuptan anlaşıldığına göre, kâhinler şehri terk etmek için kraldan izin istemektedirler ve kraldan ilgili emri Sasî'ye vermesini istemektedirler. Onun dışında Marduk-şumu-uşur, Nāşiru, Bêl-uşallim, Bêl-iqiša ve diğer meslektaşlarıyla birlikte Šamaš'a Asarhaddon ile ilgili SAA 04, 129 numaralı sorguları bulunmaktadır. Fales-Postgate tarafından yayınlanan SAA 07, 001 numaralı saray görevlileri ile ilgili listede, 5 *bārûdan* ilki olarak karşılaşılmaktadır.⁴⁵³ Asurbanipal ile ilgili SAA 04, 142 numaralı sorgu metninden, Nāşiru'nun babası olduğu öğrenilmektedir. Bunlardan başka SAA 04, 139 ve SAA 04, 169 numaralı 2 sorguda daha

⁴⁴⁹ SAA 04, 013; SAA 04, 044; SAA 04, 049; SAA 04, 081; SAA 04, 094; SAA 04, 226; SAA 04, 236.

⁴⁵⁰ SAA 04, 018; SAA 04, 129; SAA 04, 139; SAA 04, 155; SAA 04, 157; SAA 04, 185.

⁴⁵¹ SAA 10, 180.

⁴⁵² SAA 10, 182; SAA 10, 382.

⁴⁵³ Listedeki yer alan diğer *bārûlar* Banî, Zizî, Marduk-şarru-uşur ve Nabû-nadin-apli'dir. Bkz. SAA 07, 001.

ismi geçmektedir. Bunlardan SAA 04, 169 numaralı sorguda, ismi Aramice yazılmıştır ('q[r']'). PNA 1/I: 121'den bu isimde bir de *āšipu* da olduğu öğrenilmektedir.

Bēl-ušallim, PNA 1/II: 377'ye göre, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Ninive kraliyet sarayında görevlidir. Šamaš'a çeşitli konularda sorgu metinleri vardır.⁴⁵⁴

Marduk-šarru-ušur, PNA 2/II: 782'e göre, Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde Ninive kraliyet sarayında görevlidir. İsmine, SAA 07, 001 numaralı saraydaki bilirkişilerin listelendiği belgede, 5 meslektaşı arasından dördüncü sırada rastlanmaktadır. Bu isimde birçok görevli bulunmaktadır, bunlardan biri ise Nabû rahibidir.⁴⁵⁵

Šarrat-samme-ilā'i, PNA 3/II: 1332'ye göre, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Ninive kraliyet sarayında görevlidir. Nabû-nāšir'in (*āšipu*) krala yazdığı SAA 10, 300 numaralı mektupta ismi geçer. Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla, kral Šarrat-samme-ilā'i aracılığıyla Nabû-nāšir'e ismi bilinmeyen kişi hakkında mektup yazmış, Nabû-nāšir'de o kişi hakkında *zikurudû* ritüeli yaptıklarını yazmıştır. Ardından tedavi ve ayinleri sürekli olarak yaptıklarını eklemiştir. Onun dışında Asurlu askerlerin Šamaš-šumu-ūkin'i yakalayıp yakalamayacağı konusunda krala SAA 04, 279 numaralı rapor ve Kimmerler'e ilişkin SAA 04, 296 numaralı parçalı bir diğer raporun yazarıdır.

Zīzī, PNA 3/II: 1448'e göre, Ninive kraliyet sarayında, Asurbanipal, hatta belki Asarhaddon döneminde görev yapmıştır. Fales-Postgate tarafından yayınlanan SAA 07, 001 numaralı saray bilginleri listesinde, ismi geçen 5 *bārûdan* üçüncüsüdür. Onun dışında kötü korunmuş SAA 04, 304 ve SAA 04, 331 numaralı iki kehanet sorgusunun yazarıdır. İsmi metinlerde ^mze-e-zi-i; ^mzi-ze-e, ^mzi-zi-i, ^mzi-zi-ia, ^mzi-zi-i şeklinde geçmektedir.⁴⁵⁶ PNA 3/II: 1448-1449'a bakıldığında, bu isimde bir rahip ve tapınak aşçısı da bulunduğu görülmektedir.

2.2.1.1.2. Belgelerde Şahit Olarak Yer Alan *Bārûlar*

Yeni Asur metinlerinde belgelerde şahit olarak geçen yalnızca 3 *bārû*ya rastlanmaktadır.

⁴⁵⁴ SAA 04, 005, SAA 04, 009; SAA 09, 012; SAA 04, 045; SAA 04, 059; SAA 04, 076; SAA 04, 108; SAA 04, 129; SAA 04, 279; SAA 04, 285. Bu metinlerde ismi ^mEN-SILIM-im, ^md.EN-û-šal-lim, ^{md}+EN-GI, ^{md}EN-GI, ^{md}EN-SILIM-im, ^{md}EN-û-šal-lim şeklinde geçmektedir.

⁴⁵⁵ Bkz. PNA 2/II: 727-731.

⁴⁵⁶ Bkz. SAA 04, 304; SAA 04, 331; SAA 07, 001.

Samūti, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/I: 1087'ye göre, III. Adad-nirari döneminde (MÖ 811-783) Kalḫu'da kralın kâhini olarak görev yapmıştır. MÖ 783 yılında CTN 02, 017⁴⁵⁷ numaralı belgede, şef hadımın hadımı Ilu-eppaš'tan arazi satın alan hadım Šamaš-kumu'a için şahitlik yaptığı bilinmektedir. Bu isime başka hiçbir yerde rastlanmamaktadır.

PNA 1/I: 3'den öğrenildiği kadarıyla, Sanherib döneminde muhtemelen Ninive'de görev yapan Abdâ, kırıkların bulunduğu SAA 06, 134⁴⁵⁸ numaralı köle satışı ile ilgili belgede, 8 şahitten biridir. Abdâ hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.⁴⁵⁹

Bēl-nāšir ise, PNA 1/II: 325'e göre, Asurbanipal saltanatından sonra veliaht prensin bārūsudur. Aynı belgeden, Šamaš-zēru-iqiša için MÖ 621 yılında şahitlik yaptığı öğrenilmektedir. PNA 1/II: 324'de bu isimde bir *šangû* ve astrolog da bulunduğu görülmektedir.

2.2.1.1.3. Krala Mektup Yazan Bārûlar

Sorgu metinlerinde ismine rastlanan Marduk-šumu-uşur'un bu ortak kehanet sorgularındab başka krala yazdığı mektupları da bulunmaktadır. Bu mektuplardan biri, toprağına el koyulması ile ilgilidir. Bir kutsama ile başlayan mektubun tercümesi şu şekildedir:

“(6-16) *Efendim kralın babası Halahhu'da bana 10 homer ekili arazi verdi. 14 yıl boyunca arazinin kullanım hakkı bendeydi ve kimse benimle tartışmadı. (Fakat) şimdi Barḫalza valisi ve çiftçiye kötü davrandı, evini yağmaladı ve toprağıma el koydu.* (17- r 9) *Efendim kral, fakir bir adam olduğumu (muškēnu), efendim kralın nöbetini tuttuğumu ve sarayda hiçbir ihmalden suçlu olmadığımı biliyor. Şimdi alanımdan mahrum kaldım. Krala döndüm; efendim kral adaletimi yerine getirsin, açlıktan ölmeyeyim!*”⁴⁶⁰

SAA 10, 174⁴⁶¹ numaralı bir diğer mektubunu, yeni tahta geçen Asurbanipal'e yazmıştır. Babası Asarhaddon'un Mısır'ı fethettiği gibi onun da henüz Aşşur ve Sin'e boyun eğmeyen diğer ülkeleri fethedeceğini söylemektedir. SAA 10. cilt içinde yer alan

⁴⁵⁷ Nicholas J. Postgate, *The Governor's Palace Archive* (London: British School of Archaeology in Iraq, 1973).

⁴⁵⁸ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

⁴⁵⁹ Bu isimdeki diğer görevliler için bkz. PNA 1/I: 3-4.

⁴⁶⁰ SAA 10, 173. Bu mektup MÖ 667 yılına tarihlendirilebilir. Bkz. PNA 2/II: 734.

⁴⁶¹ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

diğer mektupları, bir kâhin ile ilgili sorgu, kraldan ayin yapmaya gidebilmek için müsaade müfredat yenilenmesiyle ilgilidir.⁴⁶²

Aplāya/Apil-Aia'nın, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 116'dan Asarhaddon saltanatında görevli olan Aplāya'nın aktif olarak Babil'de çalıştığı öğrenilmektedir. İsmi, kendisi gibi *bārû* olan Ṭabnî'nin veliaht prens Asurbanipal'e yazdığı ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 182 numaralı mektupta geçer. Mektup bir şikâyeti konu almaktadır. Ṭabnî, PNA 1/I: 116'ya göre, meslektaşları Aplāya ve Nāşiru tarafından gölgede bırakıldığını düşünmektedir, ancak onlar kendisi kadar nitelikli değildir. Kendisi babası tarafından eğitilirken, bu ikisinin bilgilerini kanonik olmayan tabletlerde almışlardır. Bu mektubun ilgili bölümünün tercümesi şu şekildedir:

“(r 24-r 28) Üstelik, Aplāya ve Nāşiru [ellerinde] ka[nonik] olmayan tabletler ve mümkün olan her [...ler] tutarken, ben (zanaatımı) (kendi) babamdan öğrendim.”⁴⁶³

Mektubun devamında ise prensin kendisini teste tabi tutmasını önermektedir. Aynı zamanda SAA 10, 182 numaralı bu mektuptan, Ṭabnî'nin babasının şef *bārû* olduğu öğrenilmektedir.

Aplāya, PNA 1/I: 116'ya göre, kral tarafından Babil'e onun adına çalışması için gönderilmişti. Ancak Babil'e gittiğinde astrologlar Bēl-eṭir ve Šamaš-zēru-iqīša ile bir araya gelerek Sanherib'in oğlu ve Babil kralı olan Aššur-nādin-šumi'nin kaçırılması ve Elam'a gönderilmesinden sorumlu olanlarla birlikte krala karşı komplo kurdu. Bu durum Babil'in veliahtı olan Šamaš-šumu-ukin tarafından babası Asarhaddon'a bildirilmiştir.⁴⁶⁴

Bēl-ēpuš'un, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 295'den, Asarhaddon döneminde kralın hizmetinde görevli olduğu öğrenilmektedir. Issār-šumu-ereš'in Asarhaddon'a yazdığı kraliyet cenazesi numaralı ile ilgili SAA 10, 009⁴⁶⁵ mektupta, kralın emri üzerine Bēl-ēpuš'tan ricada bulunmuştur. Bēl-naşir, krala gönderdiği SAA 08, 463⁴⁶⁶ numaralı astrolojik bir mektupta Bēl-ēpuš'un çok hasta olduğunu yazmıştır. Bēl-uşallim, Nabû-uşallim ve ismi bilinmeyen diğer kâhin ile Šamaš'a yaptığı SAA 04, 108⁴⁶⁷ numaralı sorguda Asarhaddon'un ordusunu ileri göndermesi gerekip gerekmediğini sormaktadır. Bu

⁴⁶² SAA 10, 175; SAA 10, 176; SAA 10, 177. Bu son mektubu, meslektaşları Nāşiru ve Ṭabnî ile birlikte yazmıştır.

⁴⁶³ SAA 10, 182.

⁴⁶⁴ Bu çıkarım ve yorum PNA 1/I: 116'ya göre yapılmıştır. Aplāya isminde birçok görevli bulunur. Bunlardan din görevlisi olanlar şangû, *lāḫḫinu* ve *āšipudur*. Bkz. PNA 1/I: 116.

⁴⁶⁵ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

⁴⁶⁶ Hunger, *Astrological Reports to Assyrian King*.

⁴⁶⁷ Starr, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*.

belgelere bakıldığında, kesin tarihi kaydedilmediği görülmektedir. Bu isimde bir *āšipu* olduğu da bilinmektedir.⁴⁶⁸

Dannāya/Dān-Aya⁴⁶⁹, PNA 1/II: 376'ya göre, Asurbanipal döneminde Ninive'de *bārû* ve *ša-rēšid* (hadım). Aynı belgeden, Kral Asurbanipal'a birçok rapor yazdığı, Bunlardan tarihi bilinenler MÖ 652-650 yılına ait olduğu ve öncelikle Asurbanipal'ın kardeşi Šamaš-šumu-ūkin ve müttefiklerine karşı Babil'deki savaşla ilgili olduğu öğrenilmektedir. Bir rüyaya ait SAA 04, 316⁴⁷⁰ numaralı tablet parçasından anlaşıldığı kadarıyla MÖ 652 yılında Asurbanipal'e ismi bilinmeyen bir kişiyle beraber rapor vermektedir. MÖ 651 ve 650 yıllarına ait diğer raporlar ise çeşitli konulara ilişkin kehanet raporlarıdır.⁴⁷¹ Tarihi bilinmeyen raporlarının konusu da atama hakkında tavsiye ve diğer konularda krala verdiği bilgileri kapsamaktadır.⁴⁷²

Kudurru⁴⁷³, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/I: 633'e göre, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Babil'de görevlidir. Sürgünden krala tarihi bilinmeyen ve S. Parpola tarafından yayınlanan bir mektup yazmıştır. Mektubun konusu şef hadımın krallığı devralmasıyla ilgilidir. Mektupta kralın onu gönderdiği günden beri hapis tutulduğunu, şef saki (*rab-šaḳē*) Nabû-killanni onu serbest bırakması için bir kohort komutanı gönderdiği yazar. Klasik bir kutsama ile başlayan bu mektubun tercümesi şu şekildedir:

“(3-7) *Efendim kralın beni [sınır dı]şı ettiği gün[den be]ri hapiste oturdum, efendim krala [her gün] dua ettim, (ta ki) şef saki [Nabû-kill]anni beni serbest bırakması için [bir kohort komutanı] gönderen(e kadar).*

(8-10) *[Onunla] yürürken bana şöyle dedi: “Sen [yazm]a ilminde uzman mısın? [NN] bana (senin) yazma ilminde uzman olduğunu söyledi.”*

(11-17) *Nabû-killanni beni getirdiğinde Arahsamnu (VIII) ayıydı ve sonunda Bēl-Harran Tapınağı'nda durdum. Kohort komutanı yeniden ortaya çıktı ve beni üst odaya, huzuruna çıkardı. Yanında kohort komutanı (rab-kašir), mojordomo (rab-bīti), kâhya (ša-muhhi-bitani) ve şef sakiden (rab-šaḳē) başka kimse yoktu; ayrıca şehrin nazırı (ša-muhhi-āli) huzuruna girip çıkmaya devam etti.*

(18-22) *Bana bir koltuk attılar ve oturdum, güneş batana kadar şarap içtim. Koltuğumu yaklaştırarak Nusku Tapınağı'nın iškārusu benimle konuşmaya*

⁴⁶⁸ Bkz. PNA 1/II: 295.

⁴⁶⁹ Dannāya'nın ismi metinlerde ^mda-na-a, ^mda-na-a.a, ^mda-na-ia, ^mdan-na-a, ^mdan-na-a.a, ^mdan-na-ia, ^mdan.an-na-a, ^mdan-a, ^mdan-a.a şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 04, 280; SAA 04, 281; SAA 04, 282; SAA 04, 283; SAA 04, 286; SAA 04, 291; SAA 04, 300; SAA 04, 303; SAA 04, 304; SAA 04, 316; SAA 04, 317; SAA 04, 324; SAA 04, 331; SAA 04, 333; SAA 04, 336

⁴⁷⁰ Starr, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*.

⁴⁷¹ SAA 04, 280; SAA 04, 281; SAA 04, 282; SAA 04, 283; SAA 04, 286; SAA 04, 303; SAA 04, 317; SAA 04, 324; SAA 04, 333.

⁴⁷² SAA 04, 291; SAA 04, 300; SAA 04, 304; SAA 04, 331; SAA 04, 336; PNA 1/II: 376-377.

⁴⁷³ İsmi metinlerde ^mNĠG.GUB, ^mku-dūr-ru, ^mNĠG.GUB, ^mku-du-ru, ^mku-dūr-ru; ^mNĠG.GUB-u' şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 04, 289; SAA 10, 179.

başladı: “Sen kehanet konusunda uzman mısın?” (Arada kırıklar ve anlaşılamayan bölümler var).

(r 4'-r 5') “Git ve Šamaš’ın huzurunda (şu) kehaneti yap: ‘Krallığı şef hadım mı devralacak?’”

(r 6'-r 11') Başka bir üst odada suyla yıkandım, temiz giysiler giydim ve kohort komutanı benim için iki deri yağ getirdi, (kehaneti) yaptım ve ona dedim ki: “Krallığı devralacak.”⁴⁷⁴

Mektubun devamında Kudurru krala yaptığı şeyin öldürülmemek için sahtekârlıktan başka bir şey olmadığını yazmaktadır. Bu mektubun verilme amacı kâhinin görevlerinin anlaşılmasıdır.

Kudurru isminde, PNA 2/I: 633'den öğrenildiği kadarıyla Kudurru'dan başka 2 bārû daha vardır. Bunlardan biri Asarhaddon döneminde Ninive kraliyet sarayında, diğeri ise Asurbanipal döneminde görevlidir. Asarhaddon döneminde görevli olan Kudurru, Šubria'nın istilasını ile ilgili SAA 04, 018⁴⁷⁵ numaralı, Asurbanipal döneminde görevli olan ise Tammaritu'nun Asur topraklarını istila edip etmeyeceği ile ilgili SAA 04, 289 numaralı belgeleri yazmışlardır. Bu isimde bir de āšipu bulunmaktadır.⁴⁷⁶

2.2.1.1.4. Diğer Bārûlar

Bu grupta isimleri tespitedilebilen 12 bārû yer almaktadır. Bunlardan biri II. Aurnasirpal, biri II. Sargon ve Sanherib, biri Asarhaddon, üçü Asurbanipal döneminde görevlidir. Beşinin ise hangi kral döneminde görev yaptığı bilinmemektedir. Bunlar dışında görevi konusunda kesinlik olmayan bir şahıs ismi daha bu grupta yer almaktadır.

K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 286'dan, II. Aurnasirpal döneminde (MÖ 884-859) görev yapan Bēl-aplu-iddina'nın Babil'de bārû ve Babil kralı Nabû-aplu-iddina'nın ordu komutanı olduğu öğrenilmektedir. Aurnasirpal tarafından, saldırıya uğrayan Suhu valisi Kudurru'yu desteklemek için gönderilmiştir. Bu isimde bir rahip, şef müzisyen ve diğer görevliler de bulunmaktadır.⁴⁷⁷

Šulâ ise, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1268'e göre, II. Sargon ve Sanherib döneminde Dūr-Šarrukîn'de görevlidir. Babil'den gönderilen ve Bēl-iqīša'ya

⁴⁷⁴ SAA 10, 179.

⁴⁷⁵ Starr, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*.

⁴⁷⁶ Bu isimdeki diğer görevliler için bkz. PNA 2/I: 632-635.

⁴⁷⁷ RIMA 2 A.0.101.1 iii 20. İsmi ^mbe-li-A-id-di-ni, ^mEN-A-SUM-na, ^mEN-A-AŠ, ^mEN-DUMU.UŠ-SUM-na, ^mEN-DUMU.UŠ-AŠ şeklinde geçmektedir. Bkz. PNA 1/II: 286.

atfedilen SAA 17, 027⁴⁷⁸ numaralı mektupta, Aqar-Aya ve Šulâ için, kralın hizmetkârı iki *bārû* tabiri kullanılmıştır. Aqar-Bêl-lumur'un, Bêl-ibni'ye yazdığı SAA 17, 105 numaralı parçalı bir mektupta da ismi geçmektedir. Bu mektupta “*kralın tek hizmetçisi haruspeks Šulâ bile sakalını yolarak...*” ifadesinden, *bārû*ların sakallı kimseler olduğu yorumu çıkarılabilir.

Sayâ, PNA 3/I: 1063'e göre, Asarhaddon döneminde Ninive'de görevlidir. Marduk-šumu-uşur ile birlikte Šamaš'a İskitlerin Manna'yı terk edip etmeyeceğini ve Hubuškia geçitleri yoluyla Asur topraklarını yağmalayıp yağmalamayacağını soran SAA 04, 023 numaralı kehanet sorgusunun yazarıdır. Onun dışında Marduk-šumu-uşur ve ismi bilinmeyen diğer kişiyle beraber SAA 04, 226⁴⁷⁹ numaralı bir kehanet gerçekleştirmişlerdir.

Asurbanipal döneminde görevli *bārû*lardan ilki, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 868'e göre, Nabû-šâkin-şulmi'dir. Bölümler halinde düzenlenen tabletler ve yazı tahtaları ve sahiplerinden oluşan SAA 07, 050⁴⁸⁰ numaralı envanterde ismine rastlanmaktadır.

Nabû-uşabši'nin ise, PNA 2/II: 901'den Asurbanipal döneminde Babilli bir *bārû* olduğu öğrenilmektedir. Muhtemelen Dūr-Šarrukîn'li bir krala yazılan mektupta, ismi bilinmeyen gönderici, Nabû-uşabši'nin her gün saray haberlerini öğrendiğini ve Kudurru'ya yazdığını yazar.⁴⁸¹

Bu dönemde ismi bilinen son *bārû*, PNA 3/II: 1197'den Ninive'de görevli olduğu öğrenilen Šamaš-erība'dır. İsmine, SAA 07, 049⁴⁸² numaralı tablet ve yazı tahtası envanterinin bir bölümünde rastlanmaktadır.

Görev yaptığı kral dönemi bilinmeyen *bārû*lardan Bêl-bâni'ye tarihsiz ve vassal kategorisindeki SAA 21, 086⁴⁸³ numaralı mektupta ismine rastlanmaktadır. Ancak bu bilgi PNA 1/II: 288-289'da yer almaz.

Marduk-bâni-apli'nin ise, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 713'e göre, hem kâtip hem de kâhin (*bārû*) olduğu bilinmektedir ve Huzirina'da görevlidir. İlahî bir tabletin kolofonunda çırak katip [...]ibni'nin babası olarak kendisinden bahsedilmiştir. Bu

⁴⁷⁸ Manfred Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib (SAA XVII)* (Helsinki: Helsinki University Press, 2003).

⁴⁷⁹ Starr, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*.

⁴⁸⁰ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁴⁸¹ Bu mektup MÖ 652 yılına tarihli olabilir. Bkz. PNA 2/II: 901.

⁴⁸² Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁴⁸³ Parpola, *The Correspondence of Assurbanipal, Part I: Letters from Assyria, Babylonia, and Vassal States*.

bilgi dışında hakkında bir şey bilinmez. Bu isimde bir de şef komutanın kâtibi vardır, ancak hem kâtip hem de kâhin olan Marduk-bâni-apli ile ilgisi yoktur.⁴⁸⁴

PNA 2/II: 859’da *bārû* ve kâtip Nabû-uşallim’in babası olarak kaydedilen Nabû-pašir hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Bārû Nabû-pašir’in oğlu olan Nabû-uşallim ise, PNA 2/II: 904’de isminin geçtiği tabletin kolofonunda kendisini karaciğer kehanetleri taşıyan bir tabletin kopyacısı olarak tanımlamaktadır. Ancak bu kişinin, PNA 2/II: 903’den anlaşıldığı kadarıyla *bārû* olan Nabû-uşallim ile ilgisi bulunmamaktadır.

PNA 2/II: 799’dan MÖ 7. yüzyılda görev yaptığı öğrenilen Nabû-aḫu-erība, hem *bārû* hem de arazi sahibi olarak belirtilmiştir. Kötü korunmuş kuyu satışı ile ilgili bir belgenin mühürleyicisi olarak adlandırılmıştır.⁴⁸⁵ Belgeyi mühürlemesinden, satışı onun gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu belgenin tarihi kayda geçirilmemiştir.

PNA 2/II: 894’e göre, Nabû-taklāk’ın *bārû* olup olmadığı kesin değildir. Aynı belgeden öğrenildiği kadarıyla, krala kuzularla ilgili bir mektubun bir parçasında ismi geçer. Bu isimde diğer görevlilerin yanında bir de Nabû Tapınağı ile ilişkili kimse bulunmaktadır.⁴⁸⁶

Šamaš-tabni-uşur, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1219’a göre, muhtemelen Kalḫu’da *bārû* ve arazi sahibidir. Šamaš-tabni-uşur’un İnurta-ila’i’nin MÖ 715 yılında toprak satın aldığı SAA 06, 12⁴⁸⁷ numaralı belgede mührü bulunmaktadır. Ancak bu belgede kendisinin *bārû*’nun oğlu olduğu kayıtlıdır. SAA 06. cildin şahıs adları bölümünde ise, *haruspeks (bārû)* olduğu belirtilmiştir.⁴⁸⁸ Yine PNA 3/II: 1259’da, belgedeki şahitlerden biri olan Šēp-Issār’ın açıklandığı kısımda Šamaš-tabni-uşur *haruspeks (bārû)* olarak kaydedilmiştir.⁴⁸⁹ *[šu]-ṣur^{md}UTU—tab-ni—PAB A LÚ.AZU*⁴⁹⁰ (*haruspeks*in oğlu Šamaš-tabni-uşur’un tırnağı) ifadesindeki *LÚ.AZU*dan önceki “A” harfi, akadca “*māru*”,⁴⁹¹ yani oğul anlamındadır. Dolayısıyla bu harf çeviri yaparken atlanmış olabilir. O sebeple Šamaš-tabni-uşur için *bārû*dur denilip denilemeyeceği tartışmalıdır.

⁴⁸⁴ Bkz. PNA 2/II: 713.

⁴⁸⁵ *[NA₄KIŠIB^{md}]PA-PAB-SU LÚ.ḪAL*. Bkz. SAA 14, 271.

⁴⁸⁶ Bkz. PNA 2/II: 894.

⁴⁸⁷ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

⁴⁸⁸ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*, 335.

⁴⁸⁹ PNA 3/II: 1259.

⁴⁹⁰ SAA 06, 12: 2.

⁴⁹¹ CDA: 199.

Bêl-...], K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II:340'a göre, bilinmeyen bir yazar tarafından krala gönderilen parça parça korunmuş bir mektupta geçmektedir.

2.2.2. *Šā'ilu* (Kâhin/Rüya Yorumcusu)

Šā'ilu terimi AHw, CDA ve Parpola'da "soru soran", "rüya yorumcusu", "kâhin", CAD Š/1'de "büyücülük"⁴⁹² anlamlarına gelmektedir. Bu terim Yeni Asur döneminde tek bir yerde, SAA 02, 006: 117⁴⁹³ numaralı Asarhaddon'un veraset antlaşması metninde geçmektedir. *Šā'ilu*'ların, *bārûlar* ile bağlantılı olduğu bilinmektedir. CAD Š/1'e göre, yalnızca Eski Asur döneminde şahit veya mektup yazan kişi olarak görülmektedirler. Ancak yine de işlevleri tam olarak bilinmez.⁴⁹⁴

2.2.3. Astrolog (*Ṭupšar Enūma-Ānu-Enlil*)

Yeni Asur dönemi metinlerinde A.BA UN-AN-BE (*ṭupšarru Enūma-Ānu-Enlil*)⁴⁹⁵ şeklinde geçen astrolog terimi için, "kâtip" anlamındaki *ṭupšarru*⁴⁹⁶ terimine bakılarak, *Enūma-Ānu-Enlil* tabletlerini yazan kişidir denilebilir.

Mezopotamya'da gök bilimleri, en az yazının icadı kadar eskiye dayanmaktadır. Mezopotamya'da astroloji ve astronomi özellikle MÖ 1. binyıl ortalarına kadar birbirleriyle iç içe geçmiş gibi görünmektedir. Baysal, Parpola'ya göre, eski dönemlerde astronominin bilim için değil, tanrı mesajlarını okuyarak astrolojik kehânetler elde etmek, tanrının yeryüzündeki temsilcisi sayılan krala tanrı mesajları ile ilgili tavsiyede bulunmak ve kralı korumak için gelişme göstermiştir demektedir.⁴⁹⁷

MÖ 1. Bin yılın ilk 300 yılı astroloji açısından karanlıktır. II. Sargon'dan önce astrolojiye yoğun ilgi duyulduğunu kanıtlayan bir belge yoktur. II. Sargon'un tahta çıkışından Asurbanipal'in ölümüne kadar olan dönem ise tam tersine en iyi belgelenmiş dönemdir. Ayrıca bu dönemde, Asurlu ve Babili âlimlerden Asur krallarına gelen mektup

⁴⁹² AHw 3: 1134; CAD Š/1: 110; CDA: 348; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 108.

⁴⁹³ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

⁴⁹⁴ CAD Š/1: 111.

⁴⁹⁵ SAA 07, 001; SAA 08, 499; SAA 10, 076; SAA 10, 160; SAA 16, 021.

⁴⁹⁶ CAD T: 151; CDA: 415; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 127.

⁴⁹⁷ Baysal, "Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu", 463.

ve raporlardan anlaşıldığına göre Eski Mezopotamya astrolojisinin nasıl uygulandığı da görülmektedir. Bu belgelerin büyük bir kısmı Asur kütüphanelerinde bulunmuştur.⁴⁹⁸

Enūma-Anu-Enlil serisi, MÖ 2. binyılın ortalarından itibaren astroloji ve astronomi tabletleri olarak derlenmeye başlanmıştır. Bu seri 70 tablettten oluşmaktadır ve $\pm$ 6500-7000 kehânet içermektedir.⁴⁹⁹ Eski Mezopotamya göksel olaylarını içeren en geniş çivi yazılı koleksiyon⁵⁰⁰ olan bu seri, ismini giriş cümlesinden alır ve “bir zamanlar ilahlar Anu ve Enlil” anlamına gelmektedir.⁵⁰¹ Ninive Asurbanipal Kütüphanesi için Enūma-Anu-Enlil tabletleri, Nabû-zuqup-kēnu tarafından kopyalanmıştır. Asurbanipal, kardeşi Šamaš-šumu-ūkin’i Babil kralı olarak atamış, ancak daha sonra Babil’i fethetmiştir. Bu savaş sonunda Ninive’ye gelen ganimetler arasında Enūma-Anu-Enlil tabletleri de bulunmaktadır.⁵⁰²

Kehanletler ile ilgili bir diğer metin ise “kâhinlerin el kitabı” olarak bilinen belgelerdir. Söz konusu belgeler, MÖ 7. yüzyılda oluşturulmuştur ve Asurbanipal Kütüphanesi’nde ele geçirilmiştir.⁵⁰³

Kâhinler, çeşitli şehirlerde yaşıyorlar ve son Asur krallarına astrolojik raporlar ve mektuplar gönderiyorlardı. Raporlar genellikle yapılan gözlemlerin kaydını ve onlardan çıkarılan değişik kehânetleri içermekteydi. Baysal’da yer alan bilgiye göre, göksel bilimlere ilgisi olan Asurbanipal’ın, bu kehânet raporlarını okuduğu ve raporlardan gelen bilgilere göre ülkeyi yönettiğini düşünülmektedir.⁵⁰⁴

2.2.3.1. İsimleri Tespit Edilebilen Astrologlar

Yeni Asur dönemi metinlerinde, dikkatten kaçmadı ise, incelenen metinlerde 42 astrolog ismi ile karşılaşılmaktadır. Ancak en çok bilinenler Balāsî, Nabû-aḥḥē-eriba, Akkullānu ve Bēl-ušēzib’dir. Burada da en çok bilinen astrologlar üzerinde durulacak ve bu isimlerin krallara yazdıkları astrolojik raporlara değinilecektir.

⁴⁹⁸ Baysal, “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu”, 466.

⁴⁹⁹ Ulla Koch-Westenholz, *Mesopotamian Astrology: An Introduction to Babylonian and Assyrian Celestial Divination* (Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1995), 78; Bottero, *Eski Yakındoğu: Sümerden Kutsal Kitap’a*, 192; Baysal, “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu”, 466.

⁵⁰⁰ Koch-Westenholz, *Mesopotamian Astrology*, 78; Baysal, “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu”, 466.

⁵⁰¹ Baysal, “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu”, 466.

⁵⁰² Baysal, “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu”, 467.

⁵⁰³ Koch-Westenholz, *Mesopotamian Astrology*, 137-139; Baysal, “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu”, 469.

⁵⁰⁴ Baysal, “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu”, 470.

Balāsî, K. Radner'in yayınladığı PNA 1/II'den öğrenildiğine göre, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde yaşamış, hem astrolog hem de *ummânudur*.⁵⁰⁵ Krala sık sık, meslektaşısı Nabû-aḥḥē-eriba ile birlikte mektuplar yazmıştır. Bununla birlikte, tek bir mektubu, yine meslektaşısı olan Bammāya ile yazılmıştır.⁵⁰⁶

Asur arşivine bakıldığında, Balāsî'nin krala (Asarhaddon veya Asurbanipal'e) yazdığı 20 astrolojik rapor ile karşılaşmaktadır. Bu raporların konusu gezegen, hava durumu ve ayın hareketleri ile ilgilidir.⁵⁰⁷ Balāsî'nin krala yazdığı ve H. Hunger⁵⁰⁸ tarafından yayınlanan astrolojik raporlardan bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

“(1-3) [Eğer] Adad Ābu'da (V) g[ürlerse] [ve gün] bulutlu olursa, [yağmur yağar: toprağın hasadı] gelişmez [...]”

“(4-5) Eğer Adad bulutsuz bir günde [bağırırsa]: [ülkede] kıtlık [olacaktır].”

“(6-7) Eğer bulutsuz bir günde şim[şek] çakarsa: Adad har[ap olur].”

“(r 1-r 2) Eğer güneyden bir fırtına çıkarsa: ülkenin batısı düşecek.”⁵⁰⁹

“(r 1-r 2) Eğer Mars doğuda duruyorsa: Subartu saldırarak.”⁵¹⁰

“(4) Eğer Mars bir gezegenin etrafında dönmeye devam ederse: arpa pahalı hale gelecek.”⁵¹¹

“(11-12) Eğer 16. gün ay görülürse: Subartu kralı güçlenecek ve rakibi olmayacak.”⁵¹²

“(5-6) [Eğer ayın] görüldüğünde kuzey rüzgârı eserse: o ay sel gelecektir.”⁵¹³

“(r 1-r 2) [Eğer ay] 12. günde görülürse: Akad için kötü, Elam ve Batı ülke için iyidir.”⁵¹⁴

Balāsî, krala astrolojik raporlardan başka ortak yazarlı mektuplar da yazmıştır. S. Parpola tarafından SAA 10. cilt içinde yayınlanan bu mektupların sayısı 28'dir ve

⁵⁰⁵ Uzman/bilim adamı anlamındaki *ummânular* ile ilgili bilgi almak için bkz. CDA: 422; CAD U-W: 108-115; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 129; Lorenzo Verderame, “A Glimpse into the Activities of Experts (Ummānu) at the Assyrian Royal Court”, *Studies on Ancient Near Eastern Worlds and Beyond: Dedicated to Giovanni Battista Lanfranchi on the Occasion of His 65th Birthday on June 23, 2014*, ed. Salvatore Gaspa vd. (Münster: Ugarit-Verlag, 2014), 713-728.

⁵⁰⁶ Uzmanlık alanı astrolojidir. Ancak başka alanlarda da çalışmaktadır. Bkz. PNA 1/II: 254-256.

⁵⁰⁷ SAA 08, 080-099.

⁵⁰⁸ Hunger, *Astrological Reports to Assyrian King*.

⁵⁰⁹ SAA 08, 080.

⁵¹⁰ SAA 08, 081.

⁵¹¹ Balāsî, raporun bu satırından sonra, krala Mars'ın Satürn'den 4 parmak uzakta kalarak yaklaşmadığını, ancak yine de kralın *nambûrbi* ritüeli gerçekleştirmesinin istediğini yazmaktadır. Bkz. SAA 08, 082.

⁵¹² SAA 08, 082.

⁵¹³ SAA 08, 085.

⁵¹⁴ SAA 08, 088.

bunlardan 9'unu Nabû-aḥḥē-erība, 1 tanesini ise Bammāya ile yazmıştır.⁵¹⁵ Mektuplar, astrolojik bir konudan ziyade diğer başka konuları da kapsamaktadır. K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 254-255'e göre, Balāsî'nin mektuplarda ilk sırada yer alması, onun kıdemli pozisyonda olduğunu göstermektedir.

Nabû-aḥḥē-erība'nın, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 794'den, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Ninive kraliyet sarayında görev yaptığı öğrenilmektedir. Uzmanlık alanının astroloji ve hemeroloji olduğu bilinir ve Asarhaddon'a oğullarının ziyareti için sık sık danışmanlık yapmıştır. H. Hunger tarafından yayınlanan SAA 08. cilt içinde, dikkatten kaçmadı ise krala yazdığı 41 astrolojik raporu bulunmaktadır.⁵¹⁶ Onun dışında, S. Parpola tarafından yayınlanan ve çeşitli konularda tek başına yazdığı 17, Balāsî ile birlikte yazdığı 9 mektubu vardır.⁵¹⁷ H. Hunger tarafından yayınlanan astrolojik raporları, gezegenler, tutulma ve hava durumu ile ilgilidir. Bu raporlardan bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

“(r 3-r 5) *Eğer Adad iki kez gürlerse: size düşmanlık mesajları gönderen topraklar, size barış mesajları gönderecektir.*”⁵¹⁸

“(r 1-r 2) *[Eğer] Balık yıldızı (Nunu) Kuzgun yıldızına (Aribu) yakın duruyorsa: balık (ve) kuşlar bol olacak.*”⁵¹⁹

“(1-2) *Eğer gökyüzünde kırmızı bir bulut oluşmaya devam ederse: rüzgar doğacak.*”⁵²⁰

Akkullānu, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 95'e göre Aşşur Tapınağı'nın astrologu ve rahibidir ve hem Asarhaddon hem de Asurbanipal döneminde görev yapmıştır. S. Parpola tarafından yayınlanan ve SAA 10. cilt içinde yer alan krala yazdığı çeşitli konulardaki 25 mektubun yanında⁵²¹, H. Hunger tarafından yayınlanan SAA 08. cilt içinde yer alan 13 astrolojik raporu bulunmaktadır.⁵²² Diğer meslektaşları ile benzer konularda yazılan bu astrolojik raporlar, gezegensel olaylar ve tutulma ile ilgilidir.

⁵¹⁵ SAA 10, 039-066.

⁵¹⁶ SAA 08, 039-079.

⁵¹⁷ SAA 10, 040; SAA 10, 041; SAA 10, 043; SAA 10, 044; SAA 10, 047; SAA 10, 050; SAA 10, 053; SAA 10, 062; SAA 10, 066.

⁵¹⁸ SAA 08, 043.

⁵¹⁹ SAA 08, 073.

⁵²⁰ SAA 08, 078.

⁵²¹ SAA 10, 084-108. Bu mektuplardan örnekler, *şangûlar* ile ilgili bölümde verilmiştir.

⁵²² SAA 08, 100-112.

Bēl-ušēzib'in, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 338'den Sanherib ve Asarhaddon döneminde görev yaptığı öğrenilmektedir ve krallara yazdığı 20 mektubu bulunmaktadır. Bu mektuplar göksel olaylar ve krallıkla ilgili kehanetler ile ilgilidir ve H. Hunger, S. Parpola ve F. Reynolds tarafından yayınlanmıştır.⁵²³ Bu belgeler, içeriği diğer meslektaşlarınıninkiler ile benzer olduğundan burada verilmemiştir.

2.2.4. *Dāgilu* (Kâhin/Falci)

Dāgilu terimi, “gören biri”, “gören gözlerin gören insanı”, “kuş gözlemcisi”, “müneccim/kâhin/falci”, “gözlemci”, “gözcü”⁵²⁴ anlamlarına gelmektedir. Yeni Asur metinlerinde ise bu terim *da-gil-MUŠEN*; *da-gil-MUŠEN-MEŠ*; *da-gil-MUŠEN-MEŠ*; *da-gil-MUŠEN-MEŠ-šū*⁵²⁵ şeklinde geçmektedir. Mektuplarda, borç belgelerinde, saray personel listelerinde, şarap listelerinde ve kehanet metinlerinde geçen *dāgilular*, kâhinler sınıfında değerlendirilebilir.

Yeni Asur dönemi metinlerinde 5 *dāgilu* ismine rastlanmaktadır. İsimleri tespit edilebilen bu *dāgiluların* 3'ü kraliyet sarayında görevlidir ve biri hariç diğerlerinin Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde görevli oldukları görülmektedir.

2.2.4.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Dāgilular*

Yeni Asur dönemi metinleri ve PNA serisi incelendiğinde, bu dönemde isimleri bilinen 5 *dāgiluya* rastlanmıştır.

2.2.4.1.1. Ninive Kraliyet Sarayı'nda Görevli Olan *Dāgilular*

Ninive kraliyet sarayında görevli olan *dāgilular* Pālil-bāni-aḥḥē, Ubru-İssār ve İsputu'dur.

Pālil-bāni-aḥḥē, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/I: 980'e göre, Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde görev yapmıştır ve ismine saraydaki uzmanların

⁵²³ SAA 08, 474; SAA 10, 109-121; SAA 18, 124-129.

⁵²⁴ AHw 1: 150; CAD D: 25; CDA: 53; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 19.

⁵²⁵ SAA 05, 163; SAA 06, 133; SAA 06, 317; SAA 07, 001; SAA 09, 002; SAA 10, 007; SAA 16, 008; SAA 19, 076.

sıralandığı ve Fales-Postgate tarafından yayınlanan SAA 07, 001⁵²⁶ numaralı listede, Ubru-İssār ve Isputu ile birlikte rastlanmaktadır.

Ubru-İssār'da PNA 3/II: 1364'e göre, Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde, Ninive kraliyet sarayında görevlidir.

Isputu ise, Pālil-bāni-aḥḥē ve Ubru-İssār gibi sarayda görevlidir, ve H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/I: 566'ya göre, görev tarihi MÖ 7. yüzyıldır. Ancak, diğer iki meslektaşının dönemi dikkate alındığında, Isputu'da Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde görev yapmıştır denilebilir. Bu 3 görevli hakkında da fazla bilgi bulunmamaktadır.

2.2.4.1.2. Diğer *Dāgilular*

Na'di-İnurta, PNA 2/II: 917'ye göre, Asurbanipal döneminde Ninive'de görev yapmıştır. Şalam-şarri-iqbī⁵²⁷ ile birlikte, SAA 06, 312⁵²⁸ numaralı belgeden, kralın şef savaş arabası sürücüsü Rēmānni-Adad'a rehin olarak bazı hizmetkârlar verdiği öğrenilmektedir. Ancak Na'di-İnurta'nın, *dāgilu* olup olmadığı konusu, PNA 2/II'ye göre şüphelidir.

Şumu-lēšir, PNA 3/II: 1294'e göre, Asurbanipal döneminden sonra Tušhan'da görevlidir ve bu belgede Šubria'lı olduğu düşünülür. S. Parpola tarafından yayınlanan SAAB 17, 040⁵²⁹ numaralı borç belgesinde şahitlik yapmıştır.

2.2.4.2. İsimleri Tespit Edilemeyen *Dāgilular*

Upaq-Šamaš⁵³⁰ tarafından krala gönderilen (muhtemelen II. Sargon) SAA 05, 163⁵³¹ numaralı bir şikâyet mektubunda, *dāgilulara* rastlanmaktadır. II. Sargon'a gönderilen SAA 19, 076⁵³² numaralı bir kehanet mektubunda ise, *dāgilun*un kuş ile kehanet yapan bir kâhin olduğu öğrenilmektedir. Hırsızlıkla ilgili SAA 06, 133⁵³³ numaralı mahkeme belgesinde

⁵²⁶ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁵²⁷ Asurlu bir birey. Bkz. PNA 3/I: 1166.

⁵²⁸ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

⁵²⁹ Simo Parpola, *Cuneiform Texts from Ziyaret Tepe, 2002–2003*, 2009.

⁵³⁰ PNA 3/II: 1389.

⁵³¹ Lanfranchi - Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces*.

⁵³² Luukko, *The Correspondence of Tiglath-Pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud*.

⁵³³ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

ise, ismi bilinmeyen bir *dāgilu* şahitlik yapmıştır. İssār-šumu-ēreš⁵³⁴ tarafından Asarhaddon'a gönderilen ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 007⁵³⁵ numaralı mektupta, kralın huzuruna gidecekler arasında *dāgilular* da sayılmıştır. Bunlar dışında Reade-Parpola ve Luukko-Buylaere tarafından yayınlanan SAA 09, 002⁵³⁶ ve SAA 16, 008⁵³⁷ numaralı 2 kehanet metninde daha bu terim geçse de, kırıklardan dolayı konunun anlaşılması mümkün değildir.

Wilson tarafından yayınlanan CTN 01, 008 numaralı şarap listelerinde ise *dāgiluların* Adar ayının 1'inde 2 litre, CTN 01, 009 numaralı listede Nisannu ayının 1'inde 2 litre, CTN 01, 014 numaralı listede Nisannu ayının 12'sinde (verilmesi planlanan) 4 litre şarap aldığı kayıtlıdır.⁵³⁸ III. Adad-nīrārī veya IV. Salmanassar dönemindeki CTN 01, 002 ve 029 numaralı listeler ve sınıflandırılmayan CTN 03, 199 numaralı listede ise, *dāgiluların* aldığı şarap miktarı belli değildir.⁵³⁹ III. Adad-nīrārī döneminde Adar ayının 22. günü Kommagene'li *dāgiluya* verilmesi planlanan miktar 4 litredir.⁵⁴⁰ Bakır ile ilgili, konusu anlaşılamayan bir belgede de *dāgiluya* rastlamak mümkündür.⁵⁴¹

2.2.5. *Ḫarṭibi* (Kâhin/Falcı/Rüya Yorumcusu)

Ḫarṭibi terimi Mısır'a ait bir kelimedir ve “(Mısırlı) kâhin”, “falcı”, “rüya yorumcusu”⁵⁴², “büyücü”, “sihirbaz”⁵⁴³ anlamlarına karşılık gelir. Yeni Asur dönemi metinlerinde yalnızca 2 yerde görülen bu terim *ḫar-ṭi-bi* ve çoğul olarak *LÚ.ḫar-ṭi-bi.MEŠ* şeklinde⁵⁴⁴ geçmektedir.

E. Leichty tarafından yayınlanan, Asarhaddon dönemine ait parçalı durumdaki bir yazıtta *ḫarṭibiler āšipu* ve diğer meslek grubundaki insanlarla birlikte anılmışlardır.⁵⁴⁵

⁵³⁴ Şef kâtip ve astrolog. Bkz. PNA 2/I: 577.

⁵³⁵ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

⁵³⁶ Parpola, *Assyrian Prophecies*.

⁵³⁷ Luukko - Buylaere, *The Political Correspondence of Esarhaddon*.

⁵³⁸ J. Kennier Wilson, *The Nimrud Wine List* (London: British School of Archaeology in Iraq, 1972).

⁵³⁹ S. Dalley ve J. N. Postgate, *The Tablets from Forth Shalmaneser*

⁵⁴⁰ CTN 01, 003. Bu belge MÖ 784-XII₂-22 tarihlidir. Adar ayı, XII. ayı göstermektedir. Günümüzde Şubat/Mart aylarına karşılık gelmektedir. Aradaki “*DIRI*” ifadesi ile “*artık yıl*” anlamına gelir. Bkz. CDA 4; CAD A/1: 110; CAH III/II: 750; Duymuş Florioti, “Ay İsimleri”, 361, 373; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 220.

⁵⁴¹ SAAB 17, 098. 25

⁵⁴² Eski Mezopotamya'da rüya ile ilgili bilgi almak için bkz. Ömer Kahya, *Çivi Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya'da Rüya* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Ömer Kahya, “Sumerce ve Akadca Metinlerde Rüya Türleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 59/1 (Haziran 2019), 229-255.

⁵⁴³ AHw 1: 328; CAD H: 116; CDA: 109; SAAB XIX: 43; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 36.

⁵⁴⁴ RINAP 04, 009: i' 9'; SAA 07, 001: r ii 2.

⁵⁴⁵ Diğer meslek grupları veterinerler, Mısırlı kâtipler, yılan oynatıcıları, müzisyenler, fırıncılar, biracılar, terziler, avcılar, dericiler, marangozlar, demircilerdir. Bkz. RINAP 04, 009.

Fales-Postgate tarafından yayınlanan SAA 07, 001⁵⁴⁶ numaralı saraydaki uzmanlar listesinde ise, diğer meslek grupları ve din görevlilerinin altında, isimleri ile birlikte verilmişlerdir. Ancak 3 isimden yalnızca ikisi sağlam kalmıştır.⁵⁴⁷ Listenin sonunda ise 3 Mısırlı kâtip ismi yer almaktadır.

SAA 07, 001 numaralı listeden isimleri bilinen *ḥarṭībiler*den Ra'sî ve Şi-ḥû, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/I: 1033 ve 1170'e göre, Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde Ninive kraliyet sarayında görev yapmışlardır. İsminin yarısı tespit edilebilen [...]guršî de aynı dönemde aynı yerde görev yapmış olmalıdır.

Ḥarṭībiler, Yeni Asur metinlerinde geçtikleri yerde “rüya yorumcusu” ve “kâhin” olarak tercüme edilmiştir.⁵⁴⁸ Ancak bu görevlilerin Yeni Asur döneminde tam olarak işlevi bilinmemektedir.⁵⁴⁹

2.2.6. *Raggimu* (Kehanet Rahibi)

Raggimu terimi, “bir kehanet rahibi”, “bağırın” anlamına gelmektedir.⁵⁵⁰ Nissinen bu terimin “çağırarak”, “seslenmek” anlamındaki *ragāmu* fiilinden türetildiği düşünmektedir.⁵⁵¹ Yeni Asur döneminde bu terim *LÚ.ra-gi-me*; *LÚ.ra-gi-mu*; *LÚ.rag-gi-mu*⁵⁵² şeklinde görülmektedir.

Raggimu, idari belgelerde, kişisel mektuplarda ve kehanet kolofonlarında geçer.⁵⁵³ *Maḥḥû*ların aksine, isimleri bilinen *raggimulara* rastlanmaktadır. Parpola-Watanabe tarafından yayınlanan SAA 02, 006⁵⁵⁴ numaralı Asarhaddon'un vesaret antlaşmasında bu terim *maḥḥû* ve *šá-īlu* ile birlikte görülmektedir. Konaklama listelerinde de *raggimu* terimine rastlanmaktadır. Fales-Postgate tarafından yayınlanan bu listede, H. D. Baker'den Asarhaddon veya Asurbanipal saltanatının başında Ninive kraliyet sarayında görevli olduğu öğrenilen Quqî'nin, savaş arabası sahibi Nergal-kēnū-uşur, veliaht prensin kohort

⁵⁴⁶ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁵⁴⁷ [...]guršî; Ra'sî; Şiḥû; toplam 3 Mısırlı *ḥarṭibu*. Bkz. SAA 07, 001: r i 12-r ii 2. Bu şahısların Mısır'dan esir alındıkları düşünülür. Bkz. CAD H: 116.

⁵⁴⁸ RINAP 04, 009: i' 9'; SAA 07, 001: r ii 2.

⁵⁴⁹ *Ḥarṭibi* teriminin kökeni ve Antik Mısır'daki *ḥarṭībiler* ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Mukadder Sipahioğlu, *Antik Mısır'da Rahip Sınıfı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 113-117.

⁵⁵⁰ CAD R: 67; CDA: 295; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 91.

⁵⁵¹ CAD R: 62; CDA: 295; Martti Nissinen, *Prophetic Divination: Essays in Ancient Near Eastern Prophecy* (Berlin: De Gruyter, 2019), 204.

⁵⁵² SAA 02, 006; SAA 07, 009; SAA 09, 003; SAA 09, 006; SAA 10, 109; SAA 10, 294.

⁵⁵³ Nissinen, *Prophetic Divination*., 204.

⁵⁵⁴ Parpola - Watanabe, *SAA 02*.

komutanı Nabû-šarru-uşur, ana kraliçenin muhafızı Wazaru ve *raggimu* Quqî, Dikanaeans'ın konutuna atamışlardır.⁵⁵⁵

S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 09, 003⁵⁵⁶ numaralı Aşşur'un sözleşme tabletinde ise yine ismi bilinen bir *raggimuya* rastlanmaktadır. Tablette, “*Arbail'in bir raggimusu olan Lā-dāgil-ili...*” ifadesinden, ismi bilinen *raggimunun* görev yeri de tespit edilebilmektedir.

Lā-dāgil-ili, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II:649'a göre, Asarhaddon döneminde görev yapmıştır. Lā-dāgil-ili, söz konusu Asarhaddon'u cesaretlendiren kehanet tabletinde son sözü söyleyen kişidir. SAA 09, 001⁵⁵⁷ numaralı belgeden anlaşıldığı kadarıyla Arbail'in Hanımefendisi, Lā-dāgil-ili aracılığı ile kendisine hitap ederek, güvenli yiyecekler yiyip, güvenli su içeceğini, oğlu ve torununun Ninurta'nın kucağında kral olarak hüküm süreceğini bildirmektedir. SAA 09, 002 numaralı başka bir kehanet koleksiyonunda, Arbail'in Leydisi olarak konuşan Lā-dāgil-ili, kralı korumayı ve sarayında güvende tutmayı vaat etmektedir. SAA 09, 003 numaralı üçüncü bir kehanet koleksiyonunda ise, Arbail'li İstar'ın sözünü, Asarhaddon'a bildirmektedir. Krala, düşmanı nasıl alt etmesi gerektiğini hatırlatır.

SAA 09, 006 numaralı parçalı bir kehanet metninden ise, Arbail'li *raggimu* Taşmetu-ereş'in, kehanet öne sürdüğü öğrenilmektedir. PNA 37II: 1320'den öğrenildiğine göre, Taşmetu-ereş, Asarhaddon döneminde görevlidir.

Bunlar dışında, Bēl-ušēzib'in S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 109⁵⁵⁸ numaralı isimsiz bir mektupta *raggimu* ve feminen meslektaşları yer almaktadır. Yine S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 294 numaralı, *āšipu* Urdu-Gula'nın mektubunda da isimsiz *raggimu* yer geçmektedir.

2.3. YENİ ASUR DÖNEMİ METİNLERİNDE GEÇEN KÜLT GÖREVLİLERİ

Bu grupta 10 görevli yer almaktadır. Bunlar *angubbû*, *ša-šēhi*, *maḥḥû*, *sarrānu*, *šamallû* ve *nāru* ve *nargallu*dur. *Assinnu*, *kurgarrû* ve *kulu'u* ise, hadım görevliler kategorisinde değerlendirilmiştir.

⁵⁵⁵ PNA 3/I: 1018; SAA 07, 009: r i 20-r i 24.

⁵⁵⁶ Parpola, *Assyrian Prophecies*.

⁵⁵⁷ Parpola, *Assyrian Prophecies*. Bu 3 belgenin yorumu, PNA 2/II: 649-650'den destek alınarak yapılmıştır.

⁵⁵⁸ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

2.3.1. *Angubbû* (Koruyucu Tanrı)

Angubbû terimi, “gökyüzünde durmak”, “koruyucu tanrı”, “bir yıldız tasarımı”, “bir rahip sınıfı”, “ayakta tanrı”, “takımyıldızı”, “peygamber”, “kendinden geçen/vecde gelen”⁵⁵⁹ olarak tercüme edilmektedir. Bu terime, II. Sargon, Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde rastlanmaktadır ve G. Frame, E. Leichty ve Novotny-Jeffers tarafından yayınlanan yazıtlarda *AN.GUB.BA.MEŠ*; *LÚ.AN.GUB.BA.MEŠ*; *an-gub-bé-e*⁵⁶⁰ şeklinde geçmektedir.

Henshaw’a göre, *angubbû*nun kendinden geçen/vecde gelen bir makam mı, ilahî bir varlık mı yoksa her ikisi de mi olduğu tartışmalıdır. Bu terimin genellikle mitolojik bağlamlarda görüldüğü söylenmektedir.⁵⁶¹ Lambert, onların insan olmadığı söyler.⁵⁶² Kral yazıtlarında ise genellikle gizli ayın yapan olarak belirtilir.

II. Sargon, G. Frame tarafından yayınlanan yazıtlarında, tanrılar Ea, Sîn, Šamaš, Nabû, Adad ve Ninurta’nın hizmetine, alanlarında iyi bilgisi olan *nešakku*, *ramku*, *surmaḥḥu* rahiplerini ve *naṭpu-angubbû*ları tayin ettiğini bildirmektedir.⁵⁶³

Asarhaddon, E. Leichty tarafından yayınlana yazıtında, oğlu Šamaš-šuma-ukîn’i, Marduk ve Zarpanîtu’ya hediye ettikten sonra, hizmetlerine *ramku*, *pašišu*, *angubbû*, *išippu*, *āšipu*, *kalû* ve *nāru* verdiğini kaydettirmiştir.⁵⁶⁴ Benzer ifadeler Novotny-Jeffers tarafından yayınlanan Asurbanipal dönemi yazıtlarında da yer almaktadır.⁵⁶⁵

2.3.2. *Ša-šēḫi* (Kendinden Geçen)

Ša-šēḫi terimi, Yeni Asur metinlerinde tek bir yerde, A. Livingstone tarafından yayınlanan SAA 03, 039⁵⁶⁶ numaralı belgede geçmektedir. Henshaw’a göre, sözlüklerde verilen *šēḫānu* ve *šīḫānu* terimi, *ša-šēḫi* ile ilgili olabilir.⁵⁶⁷ CDA’ya göre, *šēḫānu* ya da *šīḫānu* terimleri “kendinden geçmiş”, “mest olmuş” ve “vecde gelmiş” şeklinde tercüme edilir. *Šīḫānu* için yalnızca Yeni Asur’da “bir memur” olduğu bilgisi yer almaktadır.⁵⁶⁸

⁵⁵⁹ AHW 1: 51; CAD A/2: 117; CDA: 17; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 8.

⁵⁶⁰ RINAP 02, 002: 472; RINAP 02, 007: 158; RINAP 04, 053: 14’; RINAP 04, 105: vi 22; RINAP 05, 220: 27’.

⁵⁶¹ Henshaw, *Female and Male*, 158-159.

⁵⁶² Wilfred G. Lambert, *Babylonian Wisdom Literature* (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1996), 302.

⁵⁶³ RINAP 02, 002: 471-472; RINAP 02, 007: 157-158.

⁵⁶⁴ Bkz. RINAP 04, 053: 14’-r 2. Benzer ifadelerin yer aldığı diğer yazıt için bkz. RINAP 04, 105: vi 21-vi 28; RINAP 04, 110.

⁵⁶⁵ RINAP 05, 220: iii 27’-iii 28’.

⁵⁶⁶ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

⁵⁶⁷ Henshaw, *Female and Male*, 158.

⁵⁶⁸ CDA: 365, 371.

CDA’da olduğu gibi AHW’de de bu terimler ayrı ayrı listelenmiştir.⁵⁶⁹ Parpola’da *šihānu* terimi yer almaz, ancak *šēhānu*yu “kendinden geçmiş”, “deli”, “çılgın”⁵⁷⁰ olarak tercüme etmiştir.

Ša-šēhi terimi, Aššur Tapınağı’nın *āšipusu* Kişir-Aššur tarafından kopyalanan ve yukarıda söz edilen SAA 03, 039 numaralı mistik bir tablette geçmektedir ve “*ecstatic (kendinden geçmiş) rahip*” olarak tercüme edilmektedir. Bu mistik hikâyede *ša-šēhi*, Ninurta ile birlikte ve Anzû’ya karşı mücadele eder:

“(24) *Koltuğu olmayan Elamlı savaş arabası, içinde Enmešarra’nın cesedini taşır.*

(25-26) *Ona koşulan atlar, Anzû’nun hayaletidir. Arabada duran kral, savaşçı kral, efendi Ninurta’dır.*

(27) *Yanında duran kendinden geçmiş rahip (ša-šēhi), Anzû’nun dillerini çıkarır ve elinde tutar.*

(28) *Enmešarra’nın evinin merdivenlerini duvara astı.*

(29) *ve uyuyan kişiyi uyandırdı. Enmešarra’nın Tabusu.”*⁵⁷¹

2.3.3. *Maḥḥû* (Kendinden Geçen)

Maḥḥû terimi, CAD M/2 ve CAD’da “kendinden geçen”, “mest olan”, “peygamber/resul”, Parpola’da ise “münzevi/çileci/sofu”, “deli”, “çılgın”⁵⁷² anlamlarına gelmektedir. Yeni Asur metinlerinde bu terim “*ecstatic*” olarak tercüme edilir ve *LÚ.maḥ-ḥe-e*; *LÚ.maḥ-ḥu-u*; *LÚ.GUB.BA*⁵⁷³ şeklinde geçmektedir.

Bu terim, S. Parpola ve K. Watanabe tarafından yayınlanan SAA 02, 006⁵⁷⁴ numaralı Asarhaddon’un veraset antlaşmasında *raggimu* ve *ša-‘ilu* ile birlikte yer almaktadır. Bir kralın yasını tutan SAA 03, 023⁵⁷⁵ numaralı parçalı bir destansı metinde, kim olduğunu kırıklardan dolayı anlaşılamayan birinin, bir *maḥḥû* gibi feryat ettiği, SAA 03, 034 ve 035⁵⁷⁶ numaralı Marduk Ordeal’in Asur ve Ninive versiyonunda ise bir *maḥḥû*nun Babil Hanımefendisi’nin huzuruna çıktığı kayıtlıdır.

⁵⁶⁹ AHW: 1209, 1231.

⁵⁷⁰ Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 114.

⁵⁷¹ SAA 03, 039.

⁵⁷² CAD M/2: 90; CDA: 190; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 58.

⁵⁷³ RINAP 04, 001; RINAP 04, 057; RINAP 05, 003; RINAP 05, 004; RINAP 05, 006; RINAP 05, 007; RINAP 05, 010; RINAP 05, 115; RINAP 05, 141; SAA 02, 006; SAA 03, 023; SAA 03, 034; SAA 03, 035; SAA 04, 317; SAA 04, 320.

⁵⁷⁴ Parpola - Watanabe, SAA 02.

⁵⁷⁵ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

⁵⁷⁶ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

Marduk-şumu-uşur, Dannāya ve Sîn-şarru-ibni'nin ortak yazdığı Asurbanipal'in hastalığı ile ilgili MÖ 651 tarihli I. Starr tarafından yayınlanan bir kehanet raporunda da *maḥḥu* geçer. Bu kehanetin tercümesi şu şekildedir:

“(10) *Parmağın orta yüzeyinin ortasında bir ‘ayak’ işareti varsa, bu düşman ülkesinin maḥḥûşunun ayak izidir.*”⁵⁷⁷

Yazarı bilinmeyen başka bir kehanet raporunda ise, yine benzer ifadeler yer almaktadır:

“(8-9) *Geniş kısımdaki parmağın solunda bir ‘ayak’ işareti varsa: bu düşman ülkesinin maḥḥûşunun ayak izidir.*”⁵⁷⁸

Asarhaddon, E. Leichty tarafından yayınlanan, RINAP 04, 001: i 16 numaralı tahta çıkışını anlattığı bir yazıtında, tanrıların kendisini sürekli vecd yoluyla (*maḥḥû*ların aracılığıyla) kehanetlere teşvik ettiğini yazdırmıştır. Onun dışında RINAP 04, 057: i 9'-ii 13 numaralı başka bir yazıtında, *maḥḥû*lardan gelen mesajların varlığından söz etmiştir.⁵⁷⁹

Asurbanipal ise Novotny-Jeffers tarafından yayınlanan RINAP 05, 003 ve 004 numaralı yazıtında, kendisini vecd mesajlarıyla (*maḥḥû*) cesaretlendiren Aşşur ve Marduk'un emriyle Elam'lıları bozguna uğrattığını yazdırmıştır. RINAP 05, 006; 007; 010; 115; 141 numaralı diğer bir yazıtlarında ise tanrılardan kült ayinlerini yüceltmek için *maḥḥû*lar aracılığı ile mesajlar aldığını belirtir.⁵⁸⁰

Nissinen'e göre, *maḥḥû/maḥḥûtu*, yalnızca kült metinleri ve resmî yazıtlarda görülürken, *raggimu/raggintu* idari belgelerde, kişisel mektuplarda ve kehanet kolofonlarında görülür. Bu yüzden *ragginu*, muhtemelen MÖ 7. yüzyılda artık kullanılmayan *maḥḥû*nun konuşma dilindeki eşdeğeri olabilir.⁵⁸¹ Yine Nissinen'e göre her ikisi de davranışı ifade eden fiilden, yani, *maḥḥû*, “çıldırma” anlamındaki *maḥûdan*; *raggimu*, “bağırma, ilan etmek” anlamındaki *ragāmudan* türetilmiştir.⁵⁸²

Bakırla ilgili, konusu anlaşılamayan bir belgede, *maḥḥûya* 6 mina bakır verildiği kayıtlıdır.⁵⁸³

⁵⁷⁷ SAA 04, 317.

⁵⁷⁸ SAA 04, 320.

⁵⁷⁹ Leichty, *RINAP 04*.

⁵⁸⁰ Novotny - Jeffers, *RINAP 5/1*.

⁵⁸¹ Nissinen, *Prophetic Divination*., 104.

⁵⁸² Nissinen, *Prophetic Divination*., 204.

⁵⁸³ SAAB 17, 098. 25.

2.3.4. *Sarrānu* (Tanrılar Grubu)

Sarrānunun anlamı kesin olarak bilinmemektedir. CAD S'ye göre, muhtemelen Hurri ilahî bir isim olan *Sarānu* ile ilgisi vardır.⁵⁸⁴ Bu terim A. Livingstone ve S. Parpola tarafından yayınlanan Yeni Asur metinlerinde ^d*sa-ar-ra-na-a-te*; ^d*sa-ra-na-a-ti*; ^d*sa-ra-na-te*; *GIŠ.sa-ra-na-te*; ^d*sa-ra-nu* şeklinde geçmektedir ve “tanrılar grubu veya onların taklitçileri”⁵⁸⁵ şeklinde tercüme edilmektedir. CAD S'ye göre bu terimin *sukkukūtu* ile yakın olabileceği düşünülür. İki terim de soyut olabilir.⁵⁸⁶ *Sarrānular*, SAA 03, 037⁵⁸⁷ numaralı kült metninde *kurgarrū* ve *assinnu* ile birlikte görülmektedir. SAA 20, 018⁵⁸⁸ numaralı aslan avı ritüelinde, *sarrānunun* yüzünü düşmana dönüp, mırıldanarak dans ettikleri kayıtlıdır. SAA 20, 049 numaralı başka bir metinde ise, Asur'un 16 tanrısı arasında yer almışlardır. Asur'da dini uygulamalar ile ilgili SAA 20, 052 numaralı belgede ise, *sarrānuların* tanrının önünde geçit töreni yaptıkları ve dans ettikleri kayıtlıdır.

Sarrānuların yer aldığı metinler genellikle kült metinleridir. Ancak işlevleri konusunda kesin olarak yorum yapılamamaktadır.

2.3.5. *Šamallû* (Çırak/Acemi Rahip)

Šamallû terimi “çantacı”, “tüccar yardımcısı”, “çırak”, “çırak kâtip”, “çırak rahip”⁵⁸⁹ anlamlarına gelmektedir. Livingstone, Parpola ve Cole-Machinist tarafından yayınlanan Yeni Asur metinlerinde *LÚ.ŠAB.TUR*; *LÚ.ŠÁMAN.LÁ.MEŠ*; *LÚ.šá-mal-lu-u*; *šam-lù-u*; *LÚ.ŠÁMAN.LÁ-a.a*; *LÚ.ŠÁMAN.LÁ-ú*; *LÚ.ŠÁMAN.MÁL.LÁ.MEŠ*⁵⁹⁰ şeklinde geçen bu terim, kült metinlerinde “*acemi/çırak rahip*” anlamına gelir.

Kült performansı sergilemek için rahip kategorisinde olup olmamak önemli değildir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, *šamallû* unvanlı görevliler de kült metinlerinde rahibe yardımcılık yapmışlardır.⁵⁹¹

Šamallûların, Yeni Asur döneminde 7 belgede geçtiği tespit edilmiştir. Bunlar dinî içerikli belgeler ve mektuplardır. Ancak bu belgelerin hepsinde “*çırak rahip*” anlamı ile

⁵⁸⁴ CAD S: 178.

⁵⁸⁵ SAA 03, 037; SAA 20, 018; SAA 20, 049; SAA 20, 052.

⁵⁸⁶ CAD S: 363.

⁵⁸⁷ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

⁵⁸⁸ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

⁵⁸⁹ AHw 3: 1153; CAD S/1: 291; CDA: 352; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 110.

⁵⁹⁰ SAA 03, 010; SAA 10, 160; SAA 10, 171; SAA 10, 294; SAA 13, 078; SAA 20, 017; SAA 21, 077. Asarhaddon'a ait RINAP 04, 045 numaralı yazıtta, bu terim “*çırak kâtip*” olarak tercüme edilmiştir.

⁵⁹¹ SAAB 16: 283.

kullanılmaz. RINAP 04, 045'te⁵⁹² olduğu gibi, bir kısmı rahip değil, kâtip anlamıyla kullanılmıştır. Dinî bir sınıf olarak yalnızca SAA 10, 160⁵⁹³ ve SAA 13, 078⁵⁹⁴ numaralı belgelerde görülürler. SAA 10, 171; SAA 10, 294 ve SAA 21, 077⁵⁹⁵ numaralı belgelerdeki anlamı ise anlaşılamamaktadır.

2.3.6. *Nāru* ve *Nargallu* (Müzisyen ve Şef Müzisyen)

Nāru terimi “müzisyen”, “erkek müzisyen”⁵⁹⁶; *nargallu* ise “şef müzisyen”⁵⁹⁷ anlamına gelmektedir. *Nāru* terimi, Livingstone, Fales-Postgate, Kataja-Whiting, Cole-Machinist Parpola, Mattila, Luukko-Buylaere, Reynolds tarafından yayınlanan Yeni Asur metinlerinde *LÚ.NAR*; *LÚ.NAR*; *LÚ.NAR-MEŠ*; *NAR*; *NAR-MEŠ* şeklinde⁵⁹⁸, *nargallu* ise *GAL-LÚ.NAR*; *LÚ.GAL-NU.LUL*⁵⁹⁹ şeklinde geçmektedir. Grayson-Novotny, Leichty ve Novotny-Jeffers tarafından yayınlanan kral yıllıklarında da yer alan bu terimlerden, genelde savaş ganimeti olarak bahsedilmektedir.⁶⁰⁰

Bunlar dışında, genel olarak müzisyenleri kapsayan terim ise “şarkıcı”, “müzisyen” anlamına gelen *zammārudur*.⁶⁰¹ *Rab zammārī* ifadesi de “şef şarkıcı/müzisyen”⁶⁰² anlamına gelmektedir. *Zammāru* terimi, Kwasman-Parpola ve Reynolds tarafından yayınlanan Yeni Asur metinlerinde *LÚ.GAL-NAR*; *LÚ.GAL-za-am-ma-ri*; *LÚ.GAL-za-ma-ri*; *LÚ.za-ma-ri* şeklinde geçmektedir.⁶⁰³ Şef müzisyen teriminin ise metinlerde geçtiği birbirinden farklı birçok şekil bulunmaktadır. Ancak en yaygını, R. Mattila tarafından yayınlanan SAA 14. cilt içindeki *LÚ.GAL-za-am-ma-ri*⁶⁰⁴ gibi görünmektedir.

⁵⁹² Leichty, *RINAP 04*.

⁵⁹³ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

⁵⁹⁴ Cole - Marchinist, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*.

⁵⁹⁵ Parpola, *The Correspondence of Assurbanipal, Part I: Letters from Assyria, Babylonia, and Vassal States*.

⁵⁹⁶ CDA N/1: 376; CDA: 242.

⁵⁹⁷ CAD N/1: 352; CDA: 241; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 74.

⁵⁹⁸ SAA 03, 004; SAA 03, 037; SAA 07, 020; SAA 07, 142; SAA 07, 150; SAA 10, 109; SAA 11, 036; SAA 11, 151; SAA 11, 202; SAA 14, 169; SAA 14, 262; SAA 16, 095; SAA 16, 183; SAA 16, 196; SAA 16, 312; SAA 16, 313; SAA 18, 050; SAA 20, 007; SAA 20, 015; SAA 20, 016; SAA 20, 017; SAA 20, 017; SAA 20, 018; SAA 20, 019; SAA 20, 010; SAA 20, 021; SAA 20, 025; SAA 20, 031; SAA 20, 032; SAA 20, 051; SAA 20, 052; SAA 20, 053.

⁵⁹⁹ SAA 07, 009; SAA 07, 030; SAA 12, 068; SAA 12, 082; SAA 12, 092; SAA 12, 095; SAA 13, 095; SAA 14, 065; SAA 14, 066; SAA 14, 162; SAA 16, 123; SAA 20, 032.

⁶⁰⁰ RINAP 03, 001; RINAP 03, 004; RINAP 03, 015; RINAP 03, 016; RINAP 03, 017; RINAP 03, 019; RINAP 03, 022; RINAP 03, 023; RINAP 03, 046; RINAP 03, 140; RINAP 03, 165; RINAP 03, 213; RINAP 03, 228; RINAP 04, 009; RINAP 04, 045; RINAP 05, 003; RINAP 05, 004; RINAP 05, 006; RINAP 05, 007; RINAP 05, 008; RINAP 05, 086; RINAP 05, 089; RINAP 05, 220. Asraddon'un yazıtlarında ise, müzisyenlerden geçit törenlerinde bahsedilmiştir. Bkz. RINAP 04, 001; RINAP 04, 002; RINAP 04, 003.

⁶⁰¹ AHw 3: 1509; CAD Z: 39; CDA: 444; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 133.

⁶⁰² CAD Z: 40; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 133.

⁶⁰³ SAA 06, 312; SAA 06, 313; SAA 18, 050.

⁶⁰⁴ Bkz. SAA 14, 065; SAA 14, 066; SAA 14, 112.

Müzisyenlerin şef müzisyen ve müzisyen diye ayrılması, aralarında hiyerarşinin olduğunu göstermektedir.⁶⁰⁵ Bu dönemdeki müzisyenlere genellikle belgelerde şahit olarak rastlanmaktadır. CTN 02, 035⁶⁰⁶ numaralı belgede, 4 *nārunun* 1 *kalû* ile birlikte arazi sattığı görülmektedir.

Yeni Asur dönemi metinlerinde isimleri geçen, ancak din görevlisi olarak belirtilmeyen müzisyen ve şef müzisyenlerin sayısı Aşşur-dan döneminde 1⁶⁰⁷, III. Adad-nīrārī döneminde 4⁶⁰⁸, III. Tiglat Pileser döneminde 2⁶⁰⁹, II. Sargon döneminde 4⁶¹⁰ Sanherib döneminde 4⁶¹¹, Asarhaddon döneminde 9⁶¹², Asurbanipal döneminde 11⁶¹³, MÖ 7. ve 8. yüzyılda 5⁶¹⁴ ve sınıflandırılmayan 1⁶¹⁵ olmak üzere toplam 41’dir.

Bu sayılara ek olarak Šarru-balātu-iqbi, Aššūr-bēl-ilāni, Remāya ve isminin bir kısmı tespit edilebilen Sīn- [...], [...] -şumu-şuklil ve [...] -Bēl-ilāni’de birer *nāru* ve *nargalludur*. Ancak bu 4 isim, diğerlerinden ayrı olarak din hizmetindedirler. Šarru-balātu-iqbi, III. Adad-nīrārī, IV. Salmanassar ve III. Aššur-dan döneminde Kurbail’deki Adad Tapınağı ile ilişkili *nārudur*. Diğer meslektaşları ile birlikte bir arazi sattığı bilinmektedir.⁶¹⁶ Sīn- [...] ise MÖ 7. yüzyılda Asur’da tanrı Adad’ın *nārusudur*. Konusu anlaşılamayan bir belgede şahitlik yapmıştır.⁶¹⁷ *Nargallu* [...] -şumu-şuklil ve [...] -Bēl-ilāni’de, S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 20, 032⁶¹⁸ numaralı *Mar’at-nari* (*DUMU.MĪ.ĪD/Nehrin Kızı*) ritüeli metninde, tableti orijinaline göre kopyalayan kişilerdir.

⁶⁰⁵ Duymuş Florioti, “Müzisyen Kadınlar”, 191.

⁶⁰⁶ Postgate, *The Governor’s Palace Archive*.

⁶⁰⁷ Aššūr-şumu-iškūn. Bkz. StAT 03, 022.

⁶⁰⁸ Bēt-šašširāyu, Gula-balāti, İnūrta-aḥḥē-šallim, Şunu-qardū, Šarru-balātu-iqbi. Bkz. CTN 02, 017; CTN 02, 035.

⁶⁰⁹ Tarība, Urartāyu. Bkz. PNA 3/II: 1316; PNA 3/II: 1392; StAT 02, 104.

⁶¹⁰ Meia’, Nanī, Aššūr-aḥu-iddina, Aššur-šarru-iddina. Bkz. PNA 2/II: 747; SAA 11, 202; StAT 03, 027.

⁶¹¹ Šarru, Bēl-Ḥarrān-dūrī, Nanīa, Tarība. Bkz. SAA 16, 183; SAA 06, 196; StAT 02, 104.

⁶¹² Tukultī-Aššūr, Aššūr-zēru-iddina, Aššūr-šarru-uşur, Qīsāya, Qībit-Aššūr, Qani-Issār, Šarru-ēmuranni, Aššūr-şumu-iddina, [...] -ētir. Bkz. CTN 02, 082; CTN 02, 098; PNA 1/I: 220; PNA 1/I: 229; SAA 16, 095; StAT 03, 023; StAT 03, 111.

⁶¹³ Şulmu-māti, Bulluṭu, Muqallil-kabti, Aššūr- [...], Kattei, Nabû-gammuli, Nergal-şēzibanni, Zārūtī, Rapā, Bēl-aplu-iddina, Qabbuḥu. Bkz. PNA 2/I: 609; PNA 2/II: 833; SAA 06, 312; SAA 06, 313; SAA 14, 032; SAA 15, 065; SAA 14, 066; SAA 14, 112; SAA 14, 169; SAAB 05, 025; SAAB 09, 103; StAT 02, 007; StAT 03, 310.

⁶¹⁴ İnūrta-ēreš, Pī-aḥī, Astār-gaddī, Zarūtī, Nabû-ētir-napšati. Bkz. PNA 1/II: 138; PNA 2/I: 549; StAT 02, 007; StAT 03, 020.

⁶¹⁵ [...]ani. Bkz. Stat 02, 302.

⁶¹⁶ CTN 02, 035; PNA 3/II: 1233.

⁶¹⁷ PNA 3/I: 1151. Aššūr-bēl-ilāni Aššur’un Remāya ise Adad’ın *nārusudur*. Bkz. StAT 02, 007. Aššūr-bēl-ilāni’nin ismi, bir mahkeme kaydında da geçer. Bu belgeye göre, Šarrat-nipha rahibi Aššur-šarru-uşur, Aššūr-bēl-ilāni’ye kızı için dava açmıştır. Bu belgede Aššūr-bēl-ilāni, Aššur’un *nārusu* olduğu belirtilmeden, yalnızca *nāru* olarak nitelenmiştir. Ancak aynı kişi oldukları düşünülür. Bkz. StAT 02, 008.

⁶¹⁸ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

2.3.6.1. İsimleri Tespit Edilemeyen *Nārular*

Yeni Asur dönemi metinlerinde müzisyenler ile din görevlisi olarak sıklıkla ritüel metinlerinde karşılaşılmıştır. Bu metinlerde müzisyenler şarkı söylemiş ve kralla birlikte ritüel gerçekleştirmişlerdir. Kataja-Whiting tarafından yayınlanan *Šarrat-nipha* Tapınağı için Tukulti-Ninurta kararnamesinin SAA 12, 068⁶¹⁹ numaralı geç dönem kopyasında şef müzisyenler ile karşılaşılmaktadır. Burada şef müzisyenlerin adak payı aldığından bahsedilmektedir. SAA 20. cilt, S. Parpola tarafından yayınlanmıştır.⁶²⁰ SAA 20, 007 numaralı bir taç giyme ritüelinde ise, *nāru* ve *rab-zammār*inin performansından bahsedilmektedir. Nisan ayının 7-8. gününde *Akītu* Evi'nde ritüeller ve tapınak ayinleri ile ilgili SAA 20, 015 numaralı belgede, ismi bilinmeyen bir *nār*unun tanrıçaya şarkı söylediği kayıtlıdır. İstar Tapınağı ritüellerinde ise yine *nāru* ve *rab zammār*iden bahsedilmiştir. SAA 20, 016; 017 ve 020 numaralı ritüelde metninde ise, *nārular*ın tuz serperek şarkı söyledikleri kayıtlıdır. Onun dışında başlangıcı parçalı olan SAA 20, 018 numaralı zafer ve aslan avı ritüel metninde ise, bir *nār*unun şarkı söylediği kayıtlıdır.⁶²¹

Ninittu ve Kulittu için yapılan SAA 20, 019 numaralı ritüel metninde, yine *nār*unun şarkı performansı sergilediği kayıtlıdır. Kral, tanrıların önünde koyun sunusu yaptıktan sonra Sebettu'nun önünde tuz serper ve Aššur'a pişmiş et sunar. *Nāru* da bu arada “*Benim bayramım, benim bayramım savaştır.*” şarkısını bitirir. Ardından kral yatak odasına gider. Böylece Ninittu'nun *nāṭ*usu tamamlanır. Aynı sunular Kulittu içinde yapıldıktan sonra kral, tanrıya kızarmış et sunar, boynun (hayvanın boynu) ön kısmını keserek ve Lisikutu'yu (ilahi ateş) besler. Bu sırada *nāru*, “*Kızarmış, kızarmış, kızarmış et yemelerine izin verin.*” diyerek şarkısının sonuna ulaşır. Devamında kayıp satırların olduğu ritüel metni, yeniden başladığında kral içki fiçilerini tamamladığı, *nār*unun da ona “*Yaşasın, yaşasın!*” diye bağırdığı görülür. Şarkı bittiğinde, kral yemeğe oturur. Sonrasında *nāru*, savaş performansını gerçekleştirir. Tatidūtu (bir tür keklik) çıkarıldığında rahip, İstar'a ve krala su sunar. Bu sırada *nāru* da performansını bitirir. Kral Lisikutu'yu tekrar besler ve *nāru* “*Gümüş evi kim açar?*” nakaratına ulaşır. Ritüel bitince de kral saraya gider.⁶²²

Bunlar dışında Nehrin Hanımı için yapılan SAA 20, 025 numaralı ritüel metninde, adanmışlar için yapılan SAA 20, 031 ve SAA 20, 032 numaralı ritüel metinlerinde, Ešarra

⁶¹⁹ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

⁶²⁰ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

⁶²¹ “*Kahraman sinirlendi, çileden çıktı güzel prens.*” Bkz. SAA 20, 018.

⁶²² S. Parpola tarafından yayınlanan bu ritüel metninin özet ve yorumu bu şekildedir. Bkz. SAA 20, 019.

din adamları ile ilgili SAA 20, 051 numaralı kararnamede ve kültik reformların konu edildiği SAA 20, 052 ve SAA 20, 053 numaralı metinlerde *nārular* ve onların performansları hakkında bilgi edinilebilir.

Asarhaddon'un krallığı ile ilgili SAA 10, 109⁶²³ numaralı kehanet metninde, tapınak ile ilişkili SAA 11, 151⁶²⁴ numaralı personeller listesinde ve bir adamın iki yeğenini Nabû'ya bağışlaması ile ilgili SAA 12, 095⁶²⁵ numaralı belgede müzisyenler yer almaktadır. Bu belgede şahit olarak geçen müzisyenin Nabû'nun *nargallusu* olduğu bilinmektedir. Onun dışında yine konusu anlaşılamayan bir belgede ismi bilinmeyen Sîn ve Šamaš *nārusu* şahitlik yapmıştır.⁶²⁶

Asarhaddon, oğlu Šamas-šuma-ūkin'i Marduk ve Zarpanītu'ya adadığını belirttiği RINAP 04, 053⁶²⁷ numaralı yazıtında, hizmetlerine *ramku*, *pašīšu*, *angubbū*, *ašipu* ve *kalū* alanında usta *nārular* da verdiğini yazmıştır. RINAP 04, 105 numaralı bir başka yazıtında ise, Esagil'de tanrıların huzuruna yine yukarıdaki görevlilerle beraber *nārular* verdiğini yazmıştır. Başlangıç kısmı kırık olan RINAP 04, 110 numaralı yazıtında da benzer ifadeler yer almaktadır.

Müzisyenler ile yetkililer için konaklama listesinde de karşılaşılmaktadır. SAA 07, 009⁶²⁸ numaralı bu listeye göre, kraliyet muhafızı Rēmāni-Adad'ın, ismi bilinmeyen şef müzisyenin evinde konaklayacağı anlaşılmaktadır. Çeşitli mesleklerin sıralandığı SAA 07, 020 numaralı parçalı bir listede ise, *nārurun*, bahçıvan, biracı, terzi, marangoz, tiller? ve kapı bekçisinden sonra kaydedildiği görülmektedir. SAA 07, 142 numaralı ekmek ve bira paylaşım listesinde ise *nārurun*, *nārtu* ve *kalûlar* ile birlikte pay aldığı görülmektedir. Tören ziyafetleri ile ilgili SAA 07, 150 numaralı belgede de 6 *nāru* yer almıştır, ancak bu belgedeki konu anlaşılamaz. Saray personeline haraç dağıtımını yapıldığını gösteren SAA 11, 036⁶²⁹ numaralı bir belgeye göre *nāruların* bakır aldığı anlaşılmıştır. Ancak belgedeki kırıklar nedeniyle miktar ve kaç *nāru* olduğu anlaşılamamaktadır.

Bunlar dışında atama, ev satışı ve benzer metinlerde de müzisyen ve şef müzisyenler geçmektedir.⁶³⁰ Ancak konuları dinî konuları kapsamadığı için detaylı bilgi verilmemiştir.

⁶²³ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

⁶²⁴ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*.

⁶²⁵ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

⁶²⁶ StAT 02, 114.

⁶²⁷ Leichty, *RINAP 04*.

⁶²⁸ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁶²⁹ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*.

⁶³⁰ SAA 12, 082; SAA 13, 195; SAA 14, 262; SAA 16, 123; SAA 18, 050.

2.3.7. Hadım Kült Görevlileri (İştar'ın Adanmışları)

Deller'e göre, hadım edilmiş insanlar, Eski Yakınođu'nun bazı dönemlerinde önemli rol oynamışlardır. Hadımlar için *ša-rēši/LÚ.SAG*, çoğul için ise *šūt-rēši/LÚ.SAG.MEŠ* denir. Hadımlar, tapınaklardan ziyade öncelikle sarayla ilişkilidirler. Rahip olamazlar, ancak şarkıcı veya müzisyen olarak dini törenlere kabul edilmişlerdir. Tapınaklarda hiyerarşinin altında yer alan *assinnu*, *kurgarrû*, *kulu'u* gibi bazı personeller esasen hadımdır.⁶³¹ Yine Deller'e göre, *LÚ.SAG*ın hadım olup olmadığı tartışmalıdır.⁶³² Watanabe'ye göre, Yeni Asur metinlerinde *ša-zinqi* ve *ša-rēši* beraber kullanıldığında “bütün memurlar” anlamına gelmektedir. *Ša-zinqi* “sakallılar” anlamına geldiğinden, *ša-rēšin*in “sakalsız olanlar” (muhtemelen hadımlar) anlamına geldiği düşünülür. Ancak Asur toplumundaki hadımlar, *assinnu*, *kurgarrû*, *kulu'u* gibi İřtar kültüne başka insan grubundan kesin bir şekilde ayrılmalıdır.⁶³³

2.3.7.1. Assinnu (Erkek Kült Fahişesi)

Assinnu terimi, “erkek kült fahişesi”, “diři-erkek”, “kadınsı”, “İştar'ın bir kült personelinin üyesi”⁶³⁴ anlamına gelmektedir. Bu terime Yeni Asur döneminde 2 belgede, A. Livingstone ve S. Parpola tarafından yayınlanan metinlerde, *LÚ.SAL*; *LÚ.UR.SAL-MEŠ*⁶³⁵ şeklinde rastlanmaktadır. Arbail'de ilahi ile ilgili SAA 03, 008⁶³⁶ numaralı belgede, *assinnunun* lirin akort edildiğinden/ayarlandığından, SAA 20, 018⁶³⁷ numaralı zafer ve aslan avı ritüelinde ise *assinnuların* ritüel esnasında ağladığından söz edilmiştir. Nisan ayındaki ayınlar ile ilgili SAA 20, 015 numaralı bir başka metinde “*erkek-kadın silahları kaldırır ve İştar'ın karşısında bağıırır: Ebirna, ebirna!*.” ifadesi yer almaktadır.

Yeni Asur döneminde, din görevlileri arasında hadımların da olduğu bilinmektedir. Ancak tapınak içinde kült görevlisi olarak hizmet eden hadımların bir kısmı için *assinnu*

⁶³¹ Karlheinz Deller, “The Assyrian Eunuchs and Their Predecessor”, *Priests and Officials in the Ancient Near East*, ed. Kazuko Watanabe (Tokyo: Universitätsverlag C. Winter Heidelberg, 1996), 303. Hadım ve sakallı olarak tanımlanan görevliler, askeri ve dinî alanlarda görev almışlardır. Bkz. Umberto Eco (ed.), *Antik Yakınoğu*, çev. Leyla Tonguç Basmacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 239.

⁶³² Deller, “The Assyrian Eunuchs and Their Predecessor”, 304.

⁶³³ Kazuko Watanabe, “Seals of Neo-Assyrian Officials”, *Priests and Officials in the Ancient Near East*, ed. Kazuko Watanabe (Tokyo: Universitätsverlag C. Winter Heidelberg, 1996), 317.

⁶³⁴ AHW 1: 75; CAD A/2: 341; CDA: 26; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 10.

⁶³⁵ Sumercesi ise SAG.UR.SAG'dır. “*Savaşçının adamı, yaveri, yardımcısı*” anlamlarına gelmektedir. Bkz. Peled, “assinnu and kurgarrû Revisited”, 285; Hüsrem Çelik, *Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Harem ve Hadımlık Müessesesi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 203.

⁶³⁶ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

⁶³⁷ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

terimi kullanılmaktadır.⁶³⁸ *Assinnular* erkekken sonradan kadın olmuşlardır. Belki de bu sebepten dolayı, *asinnu* terimi CAD'ın 1. cildinde “hadım” ve “eşcinsel” olduğu halde sonraki cildinde *asinnu*, hadım olarak kabul edilmiştir.⁶³⁹

I. Peled, Lambert'in *asinnuların* hadım olabileceği savunanlardan sadece birisi olduğunu söyler. *Šumma ālu* Serisi'nin 104 numaralı tablet, bu konuya açıklık getirmektedir. Söz konusu tabletin 24. ve 25. numaralarında geçen “*bir asinnu gibi erkekliğinden yoksunsa*” ifadesi, *asinnunun* hadım olabileceği yönündeki fikri güçlendirmektedir.⁶⁴⁰ *Assinnunun*, İstar Tapınağı'nda feminen özelliklerde olan bir görevli olduğu yönünde bir düşünce vardır. İstar'ın çift cinsiyetli yapısı, *assinnunun* da cinsiyetinde belirsizliğe sebep olmuş olmalıdır.⁶⁴¹

Teppo'ya göre de *assinnular*, Sumer döneminden Yeni Asur dönemine kadar İstar'ın müritleri olarak geçmektedir. Cinsiyetleri de belli değildir.⁶⁴²

2.3.7.2. *Kurgarrû* (Kült Görevlisi)

Kurgarrû terimi “kült performancısı”, “kült sanatçısı”, “palyaço”, “aktör”, “kült oyunlarının, dans ve müziğin sanatçısı”⁶⁴³ anlamlarına gelmektedir. *Kurgarrû*, CDA'da sıklıkla *asinnu* ile birlikte “kılıç ve topuz taşıyan kişi” olarak anılmıştır⁶⁴⁴ ve CAD K'de İstar'ın halka dini korkuyla öğretmek için erkekten kadına dönüştürdüğü şarkıcılar olarak tarif edilir.⁶⁴⁵ *Kurgarrû*, yine CAD K'ye göre *asinnu* ve *kulu'u* ile birlikte tapınak personelleri arasındaydı ve en çok İstar'ın büyük festivallerinde oyunlar oynar, danslar eder, müzikler yaparlardı, ancak hadım ve eşcinsel olduklarına dair kanıt yoktur. *Kurgarrûlar* için, kadın kıyafeti giyen sanatçılardır denilebilir. Yine CAD K cildinde, hançerden bahsetmenin, onların İstar'a adanmış bir tür kılıç dansı yapanlar olabileceğini gösterdiğinden söz edilmektedir.⁶⁴⁶ *Kurgarrû* terimi, Livingstone, Kataja-Whiting, Mattila

⁶³⁸ Çelik, *Harem ve Hadımlık Müessesesi*, 191.

⁶³⁹ Çelik, *Harem ve Hadımlık Müessesesi*, 203; Gwendolyn Leick, *Sex & Eroticism in Mesopotamian Literature* (London: Routledge, 1994), 291.

⁶⁴⁰ Ilan Peled, *Masculinities and Third Gender The Origins and Nature of an Institutionalized Gender Otherness in the Ancient Near East* (Münster: Ugarit-Verlage, 2016), 192-193; Çelik, *Harem ve Hadımlık Müessesesi*, 203.

⁶⁴¹ Peled, *Masculinities and Third Gender The Origins and Nature of an Institutionalized Gender Otherness in the Ancient Near East*, 283; Çelik, *Harem ve Hadımlık Müessesesi*, 203.

⁶⁴² Teppo, “Sacred Marriage”, 81.

⁶⁴³ CAD K: 557; CDA: 168; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 52.

⁶⁴⁴ CDA: 168.

⁶⁴⁵ CAD K: 558.

⁶⁴⁶ CAD K: 558-559.

ve Parpola tarafından yayınlanan Yeni Asur metinlerinde *LÚ.GAL-KUR.GAR.RA*; *LÚ.KUR.GAR.RA*; *LÚ.KUR.GAR.RA.MEŠ*; *LÚ.kur-gar-ri*⁶⁴⁷ şeklinde geçmektedir.

İlk olarak, Livigstone tarafından yayınlanan SAA 03. cilt⁶⁴⁸ içinde yer alan II. Sargon'un Nanaya ilahisi ile ilgili SAA 03, 004 numaralı bir kült metninde görülen *kurgarrû*ların, iğler, kamçılar ve tatlı ile kalbi rahatlatıldığı kayıtlıdır. Arbail şehri ilahisi ile ilgili SAA 03, 008 numaralı diğer bir kült metninde ise *kurgarrû*nun lirin, *assinnu* ve *kulmašitu* ile birlikte akort edildiği/ayarlandığı bilgisi yer alır. Aşşur Tapınağı'nın *āšipusu* Kişir-Nabû tarafından kopyalanan SAA 03, 037 numaralı bir kült metninden ise, *kurgarrû*ların savaş alanlarında oynadığı öğrenilmektedir.

Kataja-Whiting tarafından yayınlanan Şarrat-nipha Tapınağı için Tukulti-Ninurta kararnamesinin SAA 12, 068⁶⁴⁹ numaralı geç dönem kopyasında, *kurgarrû*ların pay aldığı görülmektedir. Da'uzu ayı için 1 homer (ANŞE) *kukkun* (bir tür kek) Şarrat-nipha rahibi, şef müzisyen (*nargallu*) ve *kurgarrû*lara verildiği görülmektedir.

Nabû-šarru-uşur⁶⁵⁰ adına bir mahkeme kararı belgesinde, ismi bilinen bir *kurgarrû*nun şahitlik yaptığı görülmektedir. Anlaşılan çiftçi Ağu-lā-amašši, Nabû-šarru-uşur'dan bir öküz çalmıştır. Ninive *hazannu* yardımcısı Nabû-zēru-kitti-lēšir tarafından, para cezasını ödemediği için de tutuklanmıştır. Ağu-lā-amašši'nin, öküzü getirdiği gün serbest kalacağını kayıtlı olduğu ve Mattila tarafından yayınlanan SAA 14, 104⁶⁵¹ numaralı bu belgede, yer alan 16 şahitten biri Issār-duri'nin oğlu *kurgarrû* Ša-lā-Bēlet-mannu'dur. H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1185 sayesinde İstar'ın adanmış olduğu öğrenilen Ša-lā-Bēlet-mannu, Asurbanipal döneminde Ninive'de görevlidir.

Parpola tarafından yayınlanan, SAA 20, 002⁶⁵² numaralı İstar Tapınağı'nda Šabātu ayının 18-22. günleri arasındaki ritüellerde de *kurgarrû*lar görev almışlardır. Ancak belge parçalı olduğu için bu metinde, haklarında fazla bilgi öğrenilemez. İstar Tapınakları ve *Akītu* Evi'ndeki SAA 20, 018 numaralı diğer bir ritüel metninde ise (zafer ve aslan avı ritüeli) *kurgarrû*ların "Savaş benin oyunum" şarkısını söyledikleri öğrenilmektedir.

⁶⁴⁷ SAA 03, 004; SAA 03, 008; SAA 03, 037; SAA 12, 068; SAA 14, 104; SAA 20, 002; SAA 20, 018.

⁶⁴⁸ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

⁶⁴⁹ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

⁶⁵⁰ Asurbanipal döneminde Ninive'de kâtip. Bkz. PNA 2/II: 877.

⁶⁵¹ Mattila, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Šin-šarru-iškun*.

⁶⁵² Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

Rabi kurgarrî ifadesi ise, *kurgarrû*ların şefini göstermektedir. CAD K'den anlaşıldığı kadarıyla, şef *kurgarrû*nun Orta Asur döneminde bir belgede şahit olarak yer aldığı bilgisinden başka bir şey yoktur.⁶⁵³

2.1.7.3. *Kulu'u* (Erkek Kült Fahişesi)

Kulu'u terimi, CAD'da “erkek kült fahişesi”, Parpola'da “iğdiş (hadım) edilmiş bir adanan”, “koro çocuğu”, CAD K'de ise “tapınak personelinin üyesi”, “dans ve müzik performansçısı”⁶⁵⁴ anlamlarına gelmektedir. Yeni Asur dönemi metinlerinde bu terim, *LÚ.ku-lu-u*⁶⁵⁵ şeklinde geçmektedir.

R. Mattila tarafından yayınlanan SAA 14, 277⁶⁵⁶ numaralı parçalı bir arazi satış belgesinde ismi bilinen *kulu'u*, şahit olarak yer almaktadır. 7 şahidin yer aldığı bu satış belgesinde, ilk şahit Balātu-ēreš isimli *kulu'u*'dur. K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 259'a göre, Tanrıça İstar'ın iğdiş edilmiş adananı Balātu-ēreš, MÖ 7. yüzyılda Ninive'de görev yapmıştır. Hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Kulu'ular (Sumerce Gala), Teppo'ya göre başlangıçta matem ilahicileriydi ve genellikle kadın yas tutanlar ile birlikte anılmışlardır.⁶⁵⁷

2.4. TAPINAK İLE İLİŞKİLİ DİĞER GÖREVLİLER

Bu grupta 14 görevli yer almaktadır. Bunlar *láhḫinu*, *masennu*, *warad-bēt-īli*, *ērib biti*, *ṭupšar-bēt-īli*, *nuḫatim-bēt-īli*, *ša-maššarti-bīti*, *qīpu*, *kakardinnu*, *usandû*, *išpar-bēt-īli*, *kāširu*, *ḫundurayu* ve *atûdur*.

2.4.1. *Láhḫinu* (Tapınak Kâhyası)⁶⁵⁸

Láhḫinu/alḫénu terimi Yeni Asur dönemi metinlerinde *láh-ḫi-ni*; *LÚ.lah-ḫi-ni*; *LÚ.lah-ḫi-nu*; *LÚ.láh-ḫi-ni*; *LÚ.láh-ḫi-nu*⁶⁵⁹ şeklinde görülmektedir ve CDA'da

⁶⁵³ CAD K: 559.

⁶⁵⁴ CAD K: 529; CDA: 166; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 51.

⁶⁵⁵ SAA 14, 277.

⁶⁵⁶ Mattila, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Sîn-šarru-iškun*.

⁶⁵⁷ *Kulu'u*larla ilgili detaylı bilgi için bkz. Teppo, “Sacred Marriage”, 83-85.

⁶⁵⁸ Bu başlık ve kadınlar bölümündeki feminen meslektaş *lahḫinatular*, İntoba Dergisi cilt 2 sayı 1'de makale olarak yayınlanmıştır (2022).

“tapınak hizmetinde bir memur”, “değirmenci”, CAD A/1’de “idari bir görevli” ve Parpola’da “tapınak kâhyası”⁶⁶⁰ olarak tercüme edilmektedir. Bu terim, Eski ve Orta Asurca’da yer alan *alahhinudan*⁶⁶¹, arpa dağıtımı ve giysi ve gümüş koleksiyonundan sorumlu olan idari bir görevliden türetilmiştir. Yeni Asur döneminde ise bu terim, Anu-Adad ve Nabû tapınaklarının bir sorumlusu ile ilişkilendirilir. *Lâhḫinun*un Aşşur Tapınağı’ndaki görevi, tanrının kıyafetlerine ve mücevherleri ile ilgilenmekten ve tapınağın bütün araç-gereçlerinin korunmasından sorumlu olarak gösterilmektedir.⁶⁶² CAD A/1’e göre, bazı Yeni Asur metinlerinde veya Orta Asur metnlerinin Yeni Asur dönemi kopyalarında, tapınaklara *ginû* teslimatlarının kurulmasıyla ilgili olarak, *sîrāšûn*un yanında “*bira üreticisi*” olarak ifade edilen bu yetkili, *LÚ.NÎNDA* lologramı ile gösterilmektedir. I. Tukulti-Ninurta’ya ait olan Yeni Asur kopyasında yer alan bir tapınak bağış belgesinde bu şekilde yer almıştır. Yine CAD A/1’e göre, *LÚ.NÎNDA*yı listeleyen metinlerde (a)*lâhḫinu* geçmez, ancak işlevsel olarak yetkileri aynı gibidir.⁶⁶³ Bu görevlere ek olarak *lâhḫinun*un bir tapınak veya saray görevlisi, kâhya olduğunu söyleyenler de vardır.⁶⁶⁴

Yeni Babil kaynaklarında rastlanmayan *lâhḫinu* terimi Aramiler tarafından da benimsenmiştir. Örneğin MÖ 5. yüzyıla ait Elephantine papirüslerinde bu terim, *lēḥēn* ve onun feminen şekli *lēḥēnāh* olarak geçmektedir. Elephantine’de rahiplerin yanı sıra İsrailoğulları’nın tanrısı olan Yehova ile ilişkili din uzmanı olarak “*lēḥēn*”de görülmektedir. Elephantine ile ilişkilendirilen Aramice metinlerde, iki kişi bu unvana sahiptir. Bunlar Anzarya’nın oğlu Ananiah/Anani ve Azarya’dır. “*Lēḥēn*” unvanının Ananiah’ın bazen soyadına ek olması, onun mesleğinin veya görevinin Yehova’nın bir “*lēḥēn*”i olduğunu ifade eder.⁶⁶⁵ Söz konusu bu Aramice metinlerde “*lēḥēn*”in işlevi açıkça belirtilmemiştir. Ancak bu memurun kutsal hizmetlerde kullanılmak üzere tapınakta

⁶⁵⁹ SAA 01, 076; SAA 01, 128; SAA 06, 011; SAA 06, 059; SAA 06, 065; SAA 07, 009; SAA 07, 142; SAA 12, 081; SAA 12, 092; SAA 12, 094; SAA 12, 096; SAA 13, 001; SAA 13, 041; SAA 13, 134; SAA 13, 143; SAA 13, 195; SAA 13, 206; SAA 20, 010; SAA 20, 050; SAA 20, 051.

⁶⁶⁰ CDA: 10 ; CAD A/1: 294; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 54.

⁶⁶¹ (A)*lâhḫinular* hakkında bilgi almak için bkz. Esmâ Öz Kiriş, *Kultepe Metinleri Işığında Eski Anadolu’da Tarım ve Hayvancılık* (Ankara: TTK, 2020), 62-64. Eski Asur’da (a)*lâhḫinuların* işlevi tam olarak tanımlanamamaktadır. Ancak bazı metinlerde tahıl ve gümüş ödemelerinin toplanmasından sorumlu bir görevli olarak geçmektedir. Bkz. Hakan Erol, *Eski Asurca Metinlerde Meslek Adları ve Unvanlarla Geçen Şahıs İsimleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 13.

⁶⁶² Aaron Demsky, “The Temple Steward Josiah ben Zephaniah”, *Israel Exploration Journal* 1/2/31 (1981), 101; Wilson, *The Nimrud Wine List*, 83-84.

⁶⁶³ CAD A/1: 295-296.

⁶⁶⁴ Stephen A. Kaufman, *The Akkadian Influences On Aramaic* (Chicago-London: The University of Chicago Press, 1974), 66.

⁶⁶⁵ Granerød, *Dimensions of Yahwism in the Persian Period: Studies in the Religion and Society of the Judean Community at Elephantine* (Berlin: De Gruyter, 2016), 57.

muhafaza edilen giysilerden sorumlu olduğu öne sürülür.⁶⁶⁶ Kaynaklar, Yehova'nın "lēḥēn"inin hangi işlevleri yerine getirdiğini tam olarak göstermezler. Tek yaklaşım etimolojik olarak ve benzer şekillerde kullanılan terimlerdir. Aynı terimler Ugarit ve Asurca'da da yer alır.⁶⁶⁷

Yeni Asur döneminde, dikkatten kaçmadı ise isimleri tespit edilebilen 11 *lāḥḥinuya* rastlanmıştır. Bu *lāḥḥinular* ile ilgili aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Ancak bu konuda yayınlanan makalede bu görevlilere değinildiğinden, bu çalışmada isimleri tespit edilebilen 11 *lāḥḥinudan* söz edilmemiştir.

2.4.2. Masennu (Hazinedar)

Masennu terimi, CAD M/1, CDA ve Parpola'da "hazineci", "hazinedar", "mali işlerden sorumlu kişi", "hazine sorumlusu", "yüksek görevli", "kāhya"⁶⁶⁸ anlamlarına gelmektedir ve Yeni Asur dönemi metinlerinde *IGI.DUB; LÚ.IGI.DUB; LÚ.IGI.UM; LÚ.ma-se-nu* şeklinde geçer. Sumer dönemi belgelerinde *LÚ.AGRIG* şeklinde geçen bu terim, Akadca *abaraku*⁶⁶⁹ ile aynı anlamdadır.⁶⁷⁰

Masennuların diğer görevlerinin yanında dinî görevlerinin de olduğu bilinmektedir. Bu sebeple *masennu* unvanlı görevlilerin de din görevlisi olarak bu çalışmaya dâhil edilmesi uygun görülmüştür.

2.4.2.1. İsimleri Tespit Edilebilen Masennular

III. Adad-nīrārī'nin Aššur'a arazi bağışladığı bir belgede Aššur *masennusu* Šamaš-nāšir'in ismi geçmektedir. Šamaš-nāšir⁶⁷¹, PNA 3/II'ye göre aynı zamanda kraliyet hadımıdır ve Kataja-Whiting tarafından yayınlanan SAA 12, 001⁶⁷² numaralı belgede kral, Aššur'a arazi yanında Šamaš-nāšir'in halkının da Aššur'a bağışlandığını kaydeder. Bundan

⁶⁶⁶ Demsky, "The Temple Steward Josiah ben Zephaniah", 101; Benno Landsberger, *Akkadisch-Hebräische Wortgleichungen* (Brill, 1967), 198-204.

⁶⁶⁷ CDA A/1: 294; Granerød, *Dimensions of Yahwism in the Persian Period*, 57-58; Bezalel Porten, *Archives from Elephantine: The Life of an Ancient Jewish Military Colony* (California: University of California Press, 1968), 200-203.

⁶⁶⁸ CAD M/1: 363; CDA: 201; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 61.

⁶⁶⁹ *Abaraku* terimi ise, "saray veya ev yöneticisi", "tapınak veya saray kāhyası" anlamlarına gelmektedir. Bkz. AHW 3: 3; CAD A/1: 32; CDA: 1; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 3.

⁶⁷⁰ H. Hande Duymuş Florioti, "Yeni Asur Metinlerinde Geçen 'Masennu' Unvanlı Bazı Memurlar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 31/52 (Ekim 2012), 4.

⁶⁷¹ İsmi ^{md}šá-maš-PAB-ir; ^{md}UTU-PAB; ^{md}UTU-PAB-ir; ^{md}UTU-ŠEŠ-ir şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 12, 001; SAA 12, 069. Bu isimdeki diğer görevliler için bkz. PNA 3/II: 1207-1208.

⁶⁷² Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

başka Aşşur Tapınağı'ndaki çeşitli törenler için harcamalar ile ilgili SAA 12, 069 numaralı listede, III. Adad-nīrārī'nin yağ ve bal harcamalarını Šamaš-nāšir'e emanet ettiği kayıtlıdır.

Ṭāb-šār-Aššūr, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 13442e göre, II. Sargon döneminde şef *masennudur* ve eponimi MÖ 717'dir. Ṭāb-šār-Aššūr, krala yazdığı ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 01, 054⁶⁷³ numaralı mektupta, saraydan ayrıldıktan sonra bir gece Ubasê'de kaldığını, ertesi gün Aşşur Tapınağı'na altın getireceğini yazmaktadır. Ardından bir yataktan bahsedip, tapınağa getirmek için kraldan izin ister. Bundan başka, SAA 01, 066 numaralı, kralın *hilānu* sarayının revakları ile ilgili sorusuna cevabında, krala Sîn, Šamaš ve Nikkal Tapınakları'nın kapı çalışmaları ile ilgili de bilgi vermiştir.⁶⁷⁴ Bu mektuplardan, Ṭāb-šār-Aššūr'un diğer görevlerinin yanında tapınak işleri ile uğraştığı da anlaşılmaktadır.

Ṭāb-šill-Ešarra, PNA 3/II: 1342'ye göre, II. Sargon döneminde Asur valisi olarak görev yapmıştır ve eponimi MÖ 716'dır. Ṭāb-šill-Ešarra da Ṭāb-šār-Aššūr gibi dinî işlerle ilgilenmiştir. Krala yazdığı SAA 01, 075⁶⁷⁵ numaralı mektubun konusu, Aşşur Tapınağı'na rahip seçimiyle ilgilidir.

İna-šār-Bēl-allak, PNA 2/II: 541'e göre, II. Sargon döneminde Dūr-Šarrukīn'de görevlidir. Krala yazdığı Guzana şehrinden insanların sevkıyatı ile ilgili SAA 01, 128 numaralı mektupta, insanları almak için Šabirešu'ya kadar gittiğini yazdıktan sonra Nabû Tapınağı ile ilgili bilgiler de vermektedir. İna-šār-Bēl-allak'ın krala yazdığı SAA 01, 129 numaralı diğer mektup, Nabû Tapınağı'nın koyun adakları ile ilgilidir.

Aššūr-mātu-taqqin, K. Radner'e göre Asurbanipal ve sonrası dönemde Asur'da görevlidir ve muhtemelen Aşşur Tapınağı'nın *masennusudur*.⁶⁷⁶

2.4.2.2. İsimleri Tespit Edilemeyen *Masennular*

Tanrıça Mulissu'ya Aşşur Tapınağı adakları ile ilgili bir belgede kült işleri ile ilgili olarak isimsiz bir *masennuya* rastlanmaktadır. SAA 07, 186⁶⁷⁷ numaralı bu belgeden, şef *masennunun*, Mulissu'nun düğün gecesi tapınağa bira çeşitleri ve nar sunduğu

⁶⁷³ Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West*.

⁶⁷⁴ Ṭāb-šār-Aššūr'un krala yazdığı diğer konulardaki mektupları için bkz. SAA 01, 041-074.

⁶⁷⁵ Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West*. Ṭāb-šill-Ešarra'nın diğer mektupları için bkz. SAA 01, 075-109.

⁶⁷⁶ Görevinin kesinliği konusunda şüphe olduğu için Aššūr-mātu-taqqin hakkında bilgi verilmemiştir. Bkz. PNA 1/I: 194-196.

⁶⁷⁷ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

anlaşılmaktadır. SAA 07, 208 numaralı başka bir kült metninde ise, yine şef *masennunun* düğün gecesi sunularından söz edilmektedir. Bu iki belge de 21. güne aittir. 24. güne ait SAA 07, 211 numaralı belgeden ise, Aşşur Tapınağı'nın *masennusunun* adak olarak hayvan verdiği anlaşılmaktadır. Bir sonraki gün, SAA 07, 212 numaralı belgeden, şef *masennunun* hayvan adadığı öğrenilmektedir.⁶⁷⁸

Şehirlerde yapılan koyun hesabıyla ilgili SAA 11, 080 numaralı listede, Aşşur Tapınağı'nın *masennusu* da yer almaktadır. Ancak belgedeki kırıklardan dolayı ismi öğrenilemez. Sayımlar ile ilgili SAA 11, 219 numaralı tablette ise, isimsiz Aşşur Tapınağı'nın *masennusu* geçmektedir.⁶⁷⁹

III. Adad-nīrārī'nin, SAA 12, 069⁶⁸⁰ numaralı, Aşşur Tapınağı'ndaki çeşitli törenler için harcamalar listesinde, 2 yerde ismi bilinmeyen Aşşur Tapınağı'nın *masennusu* geçer. Bu listede daha önce Šamaš-nāšir'in ismi geçtiği için, muhtemelen aynı kişidirler yorumu yapılabilir.

SAA 20, 002 numaralı bir ritüel metninde, isimsiz bir *masennunun*, Mulissu'ya düğün gecesi yiyecek sağladığı kayıtlıdır. Kült reformları ile ilgili SAA 20, 052 numaralı belgede ise, Aşşur *masennusunun* 1 litre bira ve 1 litre ekmeği Mulissu'ya sunduğu öğrenilmektedir.⁶⁸¹

2.4.3. Warad-bēt-īli (Tapınak Kölesi)

(W)ardu(m)/urdu(m) terimi, “köle”, “hizmetkâr”⁶⁸² anlamına gelmektedir. Warad-bēt-īli ise, tapınak köleleri ifade eder. Köle terimi birçok farklı metinde geçse de, tapınak ile ilgili tespit edilebilen warduların sayısı azdır. Yeni Asur döneminde isimleri tespit edilebilen 28 warad-bēt-īliye rastlanmaktadır. Bu tapınak kölelerinin, PNA serisinden öğrenildiği kadarıyla 1'i Asarhaddon döneminde, 1'i Asurbanipal döneminde, diğerleri ise MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilir. Diğer belgelerde geçen tapınağa adanan ve bağışlanan şahıslar ise bu sayıya dâhil değildir.

⁶⁷⁸ Bu 3 belge de F. M. Fales ve J. N. Postgate tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁶⁷⁹ Bu 2 belge de F. M. Fales ve J. N. Postgate tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*.

⁶⁸⁰ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

⁶⁸¹ Bu 2 belge de S. Parpola tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

⁶⁸² CAD A/2: 243; CDA: 434; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 9.

Šumma-tašēzib, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1290'a göre, Asarhaddon döneminde Ninive'de İstar'ın hizmetkârıdır ve SAA 06, 301⁶⁸³ numaralı belgeye göre, bir dokumacı satın alan Rēmānni-Adad'a şahitlik yapmıştır.

İlu-dēnī-lēmūr'un ise, PNA 2/I: 527'ye göre, Asurbanipal döneminde Asur'da Nabû'nun hizmetkârıdır ve parçalı bir köle satış belgesinde şahitlik yaptığı öğrenilmektedir.⁶⁸⁴

MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilen *warad-bēt-īli*lerin sayısı ise 26'dır. Attār-iatī, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 235'e göre, Huzirina'da görevlidir. İsmi Nušku'ya verilen SAA 12, 091⁶⁸⁵ numaralı hizmetkârlar listesinde geçer. Bu listede yer alan diğer bir tapınak hizmetkârı ise Abu-ul-idi, Allī, Anu-nūrī, Arwas-ma'ādī, Attār-idrī, Awirā, Bi-qatar, Bir-Ītate, Īl-qatar, Īl-gabbir, Īnūrta-šumu-iddina, Miniwī, Mugara, Nanī, Nasrā, Našuh-ma'ādī, Našuh-šūrī, Nušku-aiālī, Nušku-šēzibanni, Qarhā, Raḥīmi-Dādi, Salamu-annu, Sē'-itā, Šēr-barakka, Urāsu'dur.⁶⁸⁶ Bu listede ismi kayıp hizmetkârlar da bulunmaktadır.

2.4.4. *Ērib bīti* (Tapınağa Girebilen)

Erēbu fiili, “girmek” anlamına gelmektedir.⁶⁸⁷ Tapınak personelinin üyesi olan *ērib bīti* ifadesi ise, *erēbu* fiilinden türetilmiştir ve AHw ve CAD'da “tapınağa giren”, CAD E'de ise “tapınağın her bölümüne kabul edilen kişi”⁶⁸⁸ anlamına gelir. Yeni Asur metinlerinde *ērib-bīt-īli* olarak görülen bu ifade, Parpola, Kataja-Whiting, Cole-Machinist, Luukko-Buylaere, Dietrich ve Reynolds tarafından yayınlan metinlerde *LÚ.TU-MEŠ-É-ša-DINGIR*; *LÚ.TU-É-DINGIR*; *TU-É*; *LÚ.TU-É*; *LÚ.TU-É-MEŠ*; *LÚ.TU-É-DINGIR*; *LÚ.TU-É-MEŠ*; *LÚ.TU-KUR*; *LÚ.TU-MEŠ-É*; *e-ribi*; *LÚ.e-ri-ib-tu*; *LÚ.e-rib-te*; *LÚ.e-rib-*

⁶⁸³ Kwasman - Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*.

⁶⁸⁴ PNA 2/I: 527.

⁶⁸⁵ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

⁶⁸⁶ PNA 1/I: 97; PNA 1/I: 112; PNA 1/I: 135; PNA 1/I: 235; PNA 1/I: 238; PNA 1/II: 345; PNA 1/II: 346; PNA 2/I: 523; PNA 2/I: 557; PNA 2/II: 753; PNA 2/II: 763; PNA 2/II: 927; PNA 2/II: 933; PNA 2/II: 936-937; PNA 2/II: 973; PNA 2/II: 975; PNA 3/I: 1008; PNA 3/I: 1029; PNA 3/I: 1101; PNA 3/II: 1263; PNA 3/II: 1392; SAA 12, 091.

⁶⁸⁷ CAD E: 259; CDA: 77.

⁶⁸⁸ AHw 1: 240; CAD E: 290; CDA: 78.

tu; *LÚ.e-rib-tú*; *LÚ.e-rib-u-te*⁶⁸⁹ şeklinde geçmektedir. Bazen de direkt olarak *ēribu* şeklinde geçtiği metinler de bulunmaktadır.⁶⁹⁰

Ērib bīti ifadesi bazı belgelerde “tapınağa girebilen” yerine “din adamı (clergyman)”⁶⁹¹ olarak tercüme edilmiştir.

2.4.4.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Ērib bītiler*

Yeni Asur metinleri içinde, dikkatten kaçmadı ise, isimleri bilinen 11 *ērib bīti*ye rastlanmıştır. Bu görevlilerin ismine, krala yazdıkları mektuplarda ve başka görevlilere ait mektuplarda rastlanmaktadır. İkisinin ise, görev yaptıkları tapınak bilinmektedir.

Kronolojik olarak ilk sırada, K. Radner’den II. Sargon döneminde olduğu öğrenilen Nēmed-Laguda’da⁶⁹² görevli olan Ērišu vardır. Ērišu’nun ismi, Sargon’un Babil’i fethetmesinden sonra gönderilen parçalı mektuplarda geçmektedir. Krala Nēmed-Laguda halkını temsil eden iki din adamı Kinâ ve Ērišu, şehirlerinin kutsama duası olarak SAA 17, 145⁶⁹³ numaralı mektupta, Sargon tarafından muaf tutulduğunu yazmışlardır. Kinâ tarafından kardeşine hitaben yazılmış bir mektup bulunmaktadır. K. Radner, PNA 1/II: 404’de, iki adam arasındaki bağlantıya bakılarak, bu kardeşin Ērišu olduğu söyler. Ancak devamında yine de böyle bir kanıt bulunmadığını ekler. PNA 2/I: 617’den, bu dönemde görev yaptığı öğrenilen Kīnâ ise, krala ortak yazdığı bir mektup dışında, kralın mektubunda bahsedilir ve kardeşi Nergal-nāšir’e, SAA 17, 147 numaralı mektupta, devekuşu yumurtalarının Nippur’da bulunmadığını yazmıştır.

Haklarında fazla bilgi bulunmayan Hūlālu ve Nabû-na’id’in de H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/I: 474 ve PNA 2/II: 853’den, II. Sargon döneminde görevli oldukları öğrenilmektedir. Baker’e göre, Hūlālu, Sippar’da Šamaš Tapınağı’nda görev yapmıştır, Nabû-na’id ise Babilli bir *ērib bītīdir*. Nabû-na’id, SAA 17, 009⁶⁹⁴ numaralı mektupta, krala “*šehre saldıracağım*” dediği bildirilmiştir.

⁶⁸⁹ SAA 10, 006; SAA 12, 082; SAA 12, 083; SAA 12, 084; SAA 12, 092; SAA 13, 060; SAA 13, 134; SAA 13, 176; SAA 13, 177; SAA 13, 183; SAA 16, 050; SAA 17, 008; SAA 17, 009; SAA 17, 141; SAA 17, 145; SAA 18, 056; SAA 18, 199; SAA 19, 001; SAA 20, 009; SAA 21, 028.

⁶⁹⁰ SAA 07, 174.

⁶⁹¹ SAA 12, 083; SAA 13, 060; SAA 13, 183.

⁶⁹² Uruk yakınlarında bir şehir. Bkz. Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib* (SAA XVII), 199.

⁶⁹³ Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib* (SAA XVII).

⁶⁹⁴ Dietrich, *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib* (SAA XVII).

Yalnız Asarhaddon döneminde görev yapmış olan iki *ērib biti*, PNA 2/I: 503’e göre, Iddin-aḫi ve PNA 2/II: 920’ye göre ise Nādinu’dur. Iddin-aḫi, Ina-qībi-Bēl’nin kardeşi Babilli bir din adamıdır. İsmi Ina-qībi-Bēl’nin söz konusu olduğu SAA 13, 176⁶⁹⁵ ve SAA 13, 177 numaralı mektuplarda geçmektedir. Nādinu ise Borsipa’da görevlidir ve ismi bilinmeyen başka bir din adamının (*ērib bīti*) babasıdır. SAA 18, 056⁶⁹⁶ numaralı mektupta, Bēl-iqīša’nın iki kızından birini Nabû’nun *ērib bītisi* Nādinu’nun oğluna verdiği kayıtlıdır. Nādinu’nun bu görevde hakkında başka bilgi bulunmaz. Bu isimde bir *bārû* ve *āšipu* da bulunmaktadır.

Marduk-zēru-ibni, PNA 2/II: 736-737’ye göre, Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde Babilli bir din adamıdır. Rāši-ili, krala yazdığı SAA 13, 174 numaralı mektupta, ilahî heykeller ve süsleri üzerindeki çalışmaların durumu hakkında bilgi vermektedir. Daha sonra ise, Marduk-zēru-ibni’nin, Urdu-Nabû ve Nādinu’ya güvendiği için kendisine iftira attığından söz etmiştir. Mektubun sonunda ise Marduk-zēru-ibni’nin Šumma-iddina’nın mühürlü sandıklarında değerli taşları çıkardığını yazmıştır. Marduk-zēru-ibni’nin ismi, Urdu-Nabû’nun Babil şenliği ile ilgili SAA 13, 060 numaralı mektubunda da geçmektedir.

Ēṭiru, Urdu-Nabû’nun SAA 13, 060 numaralı mektubuna göre “tapınağa giren” ve Marduk-zēru-ibni’nin büyükbabası olarak tanımlanmıştır. Mektup, Babil’deki festival ile ilgilidir. Kutsama ile başlayan mektubun, ilgili kısımlarının tercümesi şu şekildedir:

“(16-r 4) *Babil ve Borsipa’nın soyluları efendim kralı karşılamaya geldiler. “Bu Babil bayramıdır. Araya nasıl gireriz? Devam etmek, (Babil’e) girmek ve Bēl’in önünde kurban kesmek/sunu yapmak istiyoruz.” dediler. Efendim kralın emirleri nedir?*

(r 5-r 8) *Ēṭiru’nun torunu Marduk-zēru-ibni’y(e) gelince, [ef]endim [kral] onu tanıyor. O bir din adamı, din adamını [torun]udur. “İzin ver de gireyim ve düzenli sunuları yapayım.” diyor.*”⁶⁹⁷

Görüldüğü üzere, bu mektuptan Ēṭiru ve torununun bir din adamı (*ērib bīti*) olduğu anlaşılmaktadır. PNA 1/II: 408’e bakıldığında, Ēṭiru isminde bir de *šatammu* bulunmaktadır.

Ina-qībi-Bēl, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/I: 540’a göre, Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde Babil’de görevlidir. Rāši-īlu, krala yazdığı ve Cole-

⁶⁹⁵ Cole - Marchinist, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*.

⁶⁹⁶ Reynolds, *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sîn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*.

⁶⁹⁷ SAA 13, 060.

Machinist tarafından yayınlanan SAA 13, 177 numaralı mektupta, Ina-qībi-Bēl ve aynı görevdeki kardeşi Iddin-aḫi'yi krala gönderdiğinden söz etmiştir. Raši-īlu, SAA 13, 176 numaralı diğer mektubunda, kraldan bu iki din adamını Bēl ile ilgili bir tören için kendisine geri göndermesini istemektedir. Çünkü Raši-īlu, kıyafet törenlerini tek başına yapmaktadır ve yanında ona yardım edecek başka kimse yoktur.

Akkullānu, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 95'e göre Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Asur'da Aššur Tapınağı'nın rahibi astrologdur. Asurbanipal'in, ismi bilinmeyen bir Babil müttefikine gönderdiği ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 21, 028 numaralı mektuba göre Akkullānu, "tapınağa giren/*ērib-bīti*" olarak adlandırılmıştır. PNA 1/I: 95'e göre, rahip ve "tapınağa giren" konumunda olması, onun tapınağı ve görevlilerini kontrol etmesine ve ayinleri denetlemesine olanak tanımaktadır. Aššur Tapınağı'nın idaresi ve denetimiyle ilgilenmiş olsa da Asarhaddon ve Asurbanipal döneminin en önemli bilginleri arasındadır.

Rāši-ili'nin ismi, SAA 13, 183 numaralı parçalı bir mektupta geçmektedir. Bu mektupta Rāši-ili'nin, Ēn'in *ērib bītisi* olduğu kayıtlıdır. Ancak H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/I Rāši-ili maddesinde⁶⁹⁸ bu bilgi yer almaz, SAA 13 183'de belirtilen kişinin isminin İbašši-ilu olduğu yazar.⁶⁹⁹ Ancak yine H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/I: 499'dan, İbašši-ilu isminin diğer biçiminin Rāši-ili olabileceği öğrenilmektedir.

2.4.5. *Ṭupšar-bēt-īli* (Tapınak Kâtibi)

Akadca *ṭupšarru* terimi "kâtip", "tablet yazarı"⁷⁰⁰ anlamına gelmektedir. *Ṭupšar-bēt-īli* ise *ṭupšarrunun* tapınaklarda görevli olan meslektaşdır. Bu terim, sözlüklerde *ṭupšar-bītūtu*⁷⁰¹ olarak geçmektedir. Yeni Asur metinlerinde ise birçok şekilde geçmesinin yanında en çok karşılaşılan şekli *LÚⁿ.A.BA-É-DINGIR*⁷⁰² yazımıdır. *LÚ.DUB.SAR-É-ú-tú* (*ṭupšar-bītūtu*)⁷⁰³ ise yalnızca bir metinde geçer.

Yeni Asur dönemi metinleri içinde birçok metinde *ṭupšarru* terimi geçmektedir. Ancak bunlardan çok azı tapınak görevlisidir.

⁶⁹⁸ PNA 3/I: 1034-1036.

⁶⁹⁹ PNA 1/II: 324.

⁷⁰⁰ AHW 3: 1195; CAD T: 151; CDA: 415.

⁷⁰¹ CAD T: 150; CDA: 415.

⁷⁰² Bkz. CTN 2, 248; SAA 01, 076; SAA 07, 075; SAA 08, 002; SAA 12, 081; SAA 12, 086; SAA 13, 018; SAA 13, 188; SAAB 09, 071.

⁷⁰³ SAA 10, 116; SAAB 09, 136: r 10.

Yeni Asur metinlerinde, dikkatten kaçmadı ise, ismi bilinen 10 tapınak kâtibine rastlanmıştır. Bunlardan biri krala mektup yazarken (ve şahitlik yaparken) ikisi şahitlik yaparken, biri köle satarken görülmektedir. İkisi, kâtip ailesinin atasıdır, ancak haklarında fazla bilgi bulunmaz. Diğerleri ise başka görevlilerin mektuplarında yer almışlardır. Bu görevliler, aşağıda kronolojik sıraya dikkat edilerek ve geçtikleri metinlerin konularına göre ayrılarak incelenmiştir.

2.4.5.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Ṭupšar-bēt-īliler*

2.4.5.1.1. Krala Mektup Yazan *Ṭupšar-bēt-īliler*

Krala mektup yazan yalnızca 1 tapınak kâtibine rastlanmaktadır. Marduk-šallim-aḫḫē⁷⁰⁴, PNA 2/II: 726'dan öğrenildiğine göre, Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde Aššur Tapınağı'nın kâtibi ve rahibidir. Unvanı hiçbir yerde verilmez, birkaç kez tanrı Aššur'un önünde bizzat kurbanlar sunduğu bilinir. Krala yazdığı 10 mektubu⁷⁰⁵ bulunmaktadır. Bunlardan SAA 13, 016 numaralı olanı, Ṭab-šar-Sin ve Akkullānu ile birlikte yazmıştır. Mektupların konusu ise genellikle adaklar ile ilgilidir ve hiçbirinin kesin tarihi bilinmez.

2.4.5.1.2. Belgelerde Şahit Olarak Yer Alan *Ṭupšar-bēt-īliler*

İsmi bilinen 3 tapınak kâtibinin şahitlik yaptığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri, krala mektup yazdığı bilinen Marduk-šallim-aḫḫē'dir.

Kronolojik olarak ilk sırada Nabû-šaddûni yer almaktadır. Nabû-šaddûni, PNA 2/II: 868'e göre III. Tiglat-pileser döneminde Asur'da görevlidir. SAAB 09, 136 numaralı belgede, MÖ 742 yılında tarla satın alan Bābu-šumu-iddin'in ilk şahidi olduğu görülmektedir. PNA 2/II: 868'den, bu isimde bir *kalû* olduğu da öğrenilmektedir.

Kraliyet adak bağışları ve hediyeleri ile ilgili SAA 12, 086 numaralı listeden, Nabû-eṭiranni'nin de şahitlik yaptığı öğrenilmektedir. PNA 2/II: 831'den Asur'da Sanherib döneminde görevli olduğu öğrenilen Nabû-eṭiranni'nin, şahitlik yaptığı SAA 12, 086

⁷⁰⁴ İsmi ^{md}AMAR.UTU-DI-PAB-MEŠ; ^{md}AMAR.UTU-SILIM-PAB-MEŠ; ^{md}AMAR.UTU-šal-lim-PAB-MEŠ; ^{md}MES-DI-PAB-MEŠ; ^{md}MES-DI-PAB-MEŠ; ^{md}MES-šal-lim-ŠEŠ-MEŠ; ^{md}ŠU-šal-lim-PAB-MEŠ şeklinde geçmektedir. Bkz. SAA 13, 008; SAA 13, 009; SAA 13, 010; SAA 13, 011; SAA 13, 012; SAA 13, 013; SAA 13, 014; SAA 13, 015; SAA 13, 016; SAA 13, 017; SAA 14, 062.

⁷⁰⁵ SAA 13, 008; SAA 13, 009; SAA 13, 010; SAA 13, 011; SAA 13, 012; SAA 13, 013; SAA 13, 014; SAA 13, 015; SAA 13, 016; SAA 13, 017.

numaralı belgenin konusu, Sanberib'in yeni inşa edilen *Akītu* Tapınağı'na adak olarak vermesiyle ilgilidir. Yine PNA 2/II: 831'den, arpa ödemeleri ile ilgili belgede ise, Šumma-īlu'ya şahitlik yaptığı öğrenilmektedir.

Krala mektup yazdığı bilinen Marduk-šallim-aḥḥē'nin ise, belgelerde şahit olarak da yer almıştır. Ancak söz konusu SAA 14, 062⁷⁰⁶ numaralı bu belge parçalı olduğundan, konunun anlaşılması mümkün değildir. Bu isimde bir de, kâtip olduğu bilinen Nabû-muşēši'nin oğlu vardır, ancak PNA 2/II: 726'ya göre, tapınak kâtibi Marduk-šallim-aḥḥē ile ilgisi bulunmamaktadır.

2.4.5.1.3. Diğer *Ṭupšar-bēt-īliler*

Burada yer alan 7 tapınak kâtibi hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Kandalānu, PNA 2/I: 600'e göre III. Tiglat-pileser döneminde Arbail'de görevlidir. II. Sargon döneminde Aşşur valisi Ṭāb-šill-Ešarra tarafından, kralın Gurdī ile yapılan antlaşma tabletini ile ilgili sorusuna cevap olarak yazılan ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 01, 076⁷⁰⁷ numaralı tarihsiz mektuptan, tapınak kâtibi Kēnī'nin ismi öğrenilmektedir. Asur'da görev yaptığı bilinen Kēnī'nin, mektubun sonunda *ša-muḥḥi-āli* (şehir nazırı) ve *lāḥḥinu* (tapınak kâhyası) ile birlikte Ṭāb-šill-Ešarra'ya tabletini emanet ettiği öğrenilmektedir. Kēnī isminde birçok görevli olsa da⁷⁰⁸ tapınak kâtibi olarak hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Mušēzib-īlu'nun oğlu Bēl-ālī, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 285're göre, muhtemelen II. Sargon döneminde Aşşur Tapınağı'nın kâtibidir. Kalḥu'da ele geçirilen ve tarihi bilinmeyen CTN 02, 248 numaralı⁷⁰⁹ belgeden öğrenildiği kadarıyla, saray kâtibi Nabû-ṭuklātu-uşalli'ye, tüccar minası ile 2 mina gümüşe 6 kişi satmıştır.

Dādijū, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 364'e göre, Sanherib döneminde tapınak ve saray kâtibidir ve Asurlu bir kâtip ailesinin atasıdır.

H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/I: 577'den, Ninive'de şef kâtip ve astrolog olduğu öğrenilen Issār-šumu-ēreš tarafından Asarhaddon'a yazılan Venüs ve Merkür ile ilgili H. Hunger tarafından yayınlanan SAA 08, 002 numaralı⁷¹⁰ astrolojik bir raporda,

⁷⁰⁶ Mattila, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Sîn-šarru-iškun*.

⁷⁰⁷ Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West*.

⁷⁰⁸ Bu görevliler için bkz. PNA 2/I: 610-611.

⁷⁰⁹ Postgate, *The Governor's Palace Archive*.

⁷¹⁰ Hunger, *Astrological Reports to Assyrian King*.

tapınak kâtibi Nabû-muşeşi'nin ismi geçmektedir. Rapor parçalı olduğundan konu tam anlaşılamasa da, Issâr-şumu-ēreš'in krala, istediği gibi Nabû-muşeşi'yi gönderdiğini yazmıştır. Nabû-muşeşi, PNA 2/II: 847'ye göre, Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde Ninive'de görevlidir. PNA 2/II: 848'e göre, Nabû-muşeşi isminde bir de Aşşur Tapınağı'nın kâtibi bulunmaktadır ve bir tabletin kopyacıdır.

Bēl-Kundi-ilā'ī, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 319'a göre, şef kâtip ve Asur Tapınağı'nın kâtibidir. Asur'daki bir kâtip ailesinin atası olduğu bilinmektedir (MÖ 8. yüzyıl?). StAT 03, 035⁷¹¹ numaralı bir tahıl listesinde Nabû-şumu-ka''ın tapınak kâtibi olduğu kayıtlıdır. Ancak PNA 2/II: 890'a bakıldığında böyle bir bilginin yer almadığı görülmektedir.

2.3.5.2. İsimleri Tespit Edilemeyen *Ṭupšar-bēt-īliler*

Belgelerde toplam 7 belgede isimsiz tapınak kâtiplerine rastlanmıştır. Değerli madenlerin kaydı ile ilgili Fales-Postgate tarafından yayınlanan SAA 07, 075⁷¹² numaralı listede, astrolog Bēl-ušeziḫ tarafından Asarhaddon'a, ismi bilinmeyen genç bir kişinin tapınak kâtibi olarak atanmasını yazdığı ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 116⁷¹³ numaralı mektupta, Kataja-Whiting tarafından yayınlanan SAA 12, 081⁷¹⁴ numaralı et dağıtım listesinde, PNA 1/II: 361'den yüksek tapınak görevlisi olduğu öğrenilen Dādī'nin, teslim edilmeyen adaklar ile ilgili Cole-Machinist tarafından yayınlanan SAA 13, 018⁷¹⁵ numaralı mektubunda, kült nesneleri ile ilgili SAA 13, 188 numaralı mektupta, SAAB 05, 013 numaralı parçalı bir (muhtemelen) satış belgesinde ve MÖ 650 yılına tarihli SAAB 09, 071 numaralı belgede, isimsiz bir tapınak kâtibinin şahitlik yaptığı görülmektedir.

S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 20, 050⁷¹⁶ numaralı Aşşur Tapınağı görev listesine göre, sürekli olarak ekmek ve birayı denetlemek ve tanrılar için adak hediyeleri almak Aşşur kâtibinin (tapınak kâtibi) sorumluluğundadır.

⁷¹¹ Betina Faist, *Alltagstexte aus neuassyrischen Archiven und Bibliotheken der Stadt Assur (Studien zu den Assur-Texten 3)* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2007).

⁷¹² Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁷¹³ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

⁷¹⁴ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

⁷¹⁵ Cole - Marchinist, *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*.

⁷¹⁶ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

2.4.6. Nuḫatim-bēt-īli (Tapınak Aşçısı)

Nuḫ(a)timmu(m) terimi, “aşçı”⁷¹⁷ anlamına gelmektedir. Bu terim belgelerde LÚ.MU; LÚ.MU-É; É-MU; É-LÚ.MU; şef olarak LÚ.GAL-MU; çoğul olarak LÚ.GAL-MU-MEŠ, LÚ.MU-MEŠ⁷¹⁸ olarak geçmektedir. SAA 06, 031 numaralı belgeden nuḫatimmuların sarayda⁷¹⁹, SAA 14, 307⁷²⁰ ve SAA 19, 147⁷²¹ numaralı belgelerden prensin ve kralın hizmetinde ve tapınaklarda da görev aldıkları görülmektedir. CDA: 257’ye göre Feminen hali nuḫatimmutumdur. Ancak belgelerde, nuḫatimmutumun din hizmetinde görevli olduğuna dair bir belirti ile karşılaşılmamıştır. Varsa bile, isimleri eldeki belgelerde yer almamıştır. Belgelerde din görevlisi olarak şef aşçı anlamındaki rab nuḫatimmi/LÚⁿ.GAL-MU⁷²² ile de karşılaşılmamıştır.

Yeni Asur metinleri içinde, dikkatten kaçmadı ise isimleri tespit edilebilen 7 tapınak aşçısı (nuḫatim-bēt-īli) ile karşılaşılmalıdır. Bunlardan birinin tapınak aşçısı olduğu şüphelidir. Bu görevlilerin PNA serisi sayesinde III. Tiglat-pileser, II. Sargon, Asurbanipal ve sonrası dönemde Aşşur, Nabû ve Ninurta Tapınakları’nda görev yaptıkları öğrenilmektedir. Yalnız birinin görevli olduğu kral dönemi ve çalıştığı tapınak bilinmemektedir. İsmi tespit edilebilen 7 tapınak aşçısı ve isminin bir kısmı bilinmeyen tapınak aşçısı ile, belgelerde şahit olarak karşılaşılmalıdır. Bu görevliler hakkındaki bilgi, kronolojik sıraya dikkat edilerek verilmiştir.

2.4.6.1. İsimleri Tespit Edilebilen Nuḫatim-bēt-īliler

İsimleri bilinen 7 nuḫatim-bēt-īli Damamāte, Aşşūr-rēmāni, Na’di-Aşşūr/Na’id-Aşşūr, Urdu, Zizî, Bēl-iqbî ve Šulmu-šarri’dir.

⁷¹⁷ CDA 257; CAD N/2: 313-316; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 78.

⁷¹⁸ SAA 01, 032, 171, 184, SAA 03, 032; SAA 04, 139, 142, 144, SAA 05, 215; SAA 06, 031, 035, 036, 138, 204, 205, SAA 07, 005, 008, 009, 021, 022; SAA 10, 096, 202; SAA 11, 036, 090, 201, 203, 213; SAA 12, 069, 077, 083, 089, 091, 092, 095, 096; SAA 13, 045, 157, 160, 194; SAA 14, 069, 168, 307, 442; SAA 15, 187; SAA 16, 120; SAA 19, 039, 147, 157, 171, 189; SAA 20, 001, 009, 033, 051, 052, 055. Bu belgeler Parpola, Livingstone, Starr, Lanfranchi-Parpola, Kwasman-Parpola, Fales-Postgate, Kataja-Whiting, Cole-Machinist, Mattila, Fuchs-Parpola, Luukko-Buylaere ve Luukko tarafından yayınlanmıştır.

⁷¹⁹ Bu belgede yer alan aşçının aynı zamanda hadım olduğu belirtilmiştir. Bkz. SAA 06, 031.

⁷²⁰ Mattila, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Sin-šarru-iškun*.

⁷²¹ Luukko, *The Correspondence of Tiglath-Pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud*.

⁷²² Din görevlisi dışındaki şef nuḫatimmular için bkz. SAA 01, 032; SAA 06, 036; SAA 10, 202; SAA 11, 036; SAA 11, 090; SAA 11, 203; SAA 11, 213; SAA 12, 077; SAA 13, 045; SAA 14, 168; SAA 15, 187; SAA 16, 120; SAA 19, 039; SAA 19, 157; SAA 20, 033.

2.4.6.1.1. Belgelerde Şahitlik Yapan *Nuḫatim-bēt-īl*ler

Kronolojik olarak bakıldığında ilk sırayı tapınak aşçısı olup olmadığı kesin olmayan Damamāte almaktadır. Damamāte, K Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 373-374'e göre, III. Tiglat-pileser döneminde (MÖ 745-727) Asur'da görevlidir. Parçalı bir satış belgesinde İstar Tapınağı'nın aşçıları ve şef aşçıları ile şahitlik yapmıştır. Bu belgede satıcı da aynı zamanda İstar Tapınağı'nın aşçısıdır. Ona en yakın tarihte ismi bilinen tapınak aşçısı ise, PNA 1/I: 210'dan II. Sargon döneminde (MÖ 722-705) Asur'da Aşşur Tapınağı'nın aşçı olduğu öğrenilen Aşşur-rēmāni'dir. Aşşur-bessunu'nun da dâhil olduğu bir mülk satış belgesinde şahitlik yapmıştır. PNA 1/I: 211'e bakıldığında, bu isimde din görevlisi olarak bir *lāḫḫinu* da (tapınak kâhyası) bulunduğu görülmektedir.

Bunda sonra anlatılacak olan 5 tapınak aşçısından biri Asurbanipal döneminde biri Asurbanipal ve sonrasında, biri Asurbanipal döneminden sonra ve 2'si ise MÖ 7. yüzyılda görev yapmışlardır. Arada kalan Sanherib ve Asarhaddon döneminde din görevlisi *nuḫatimmuya* rastlanmamıştır.

Asurbanipal döneminde görev yapan ilk tapınak aşçısı, Na'di-Aşşūr/Na'id-Aşşūr'dir. Na'di-Aşşūr, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 916'dan öğrenildiğine göre Asur'da Aşşur Tapınağı'nın aşçısıdır ve 25 kişinin satıldığı bir belgede şahitlik yapmıştır. Urdu ise, PNA 3/II: 1394'e göre, Asurbanipal dönemi ve sonrasında Kalḫu'da Nabû Tapınağı'nın aşçısıdır. Nabû-nadin-aḫi'nin, Mušallim-Issār'ın, Arzanî'nin, Nabû-kibsi-uşur'un ve Nabû-na'id'in ve Nabû-turşanni'nin arpa borçlu olduğu Tanrı Nabû için ve insan satın alan Šamaš-šarru-uşur'a şahitlik yaptığı bilinmektedir. Urdu, badamın iki yeğenini Nabû'ya adadığı ve Kataja-Whiting tarafından yayınlanan SAA 12, 095 numaralı belgede, Ra'imtu'nın oğlu Dūr-māki-issār'ın Ninurta'ya bağışlandığı SAA 12, 092 numaralı belgede ve Nabû-sagibi'nin Nabû'ya iki köle ve bir mülk bağışladığı SAA 12, 096 numaralı belgede şahitlik yapmıştır. PNA 3/II'den toplam 9 belgede şahitlik yaptığı öğrenilmektedir. PNA 3/II: 1449'dan, Asurbanipal döneminden sonra Asur'da Aşşur Tapınağı'nın aşçısı olduğu öğrenilen Zizî ise tek bir yerde, kadın köle satın alan Musezib-Aşşūr için şahitlik yapmıştır. PNA 3/II: 1448'de bu isimde bir *bārû* da olduğu kayıtlıdır.

MÖ 7. yüzyılda Kalḫu'da görevli olan iki tapınak aşçısından ilki Bēl-iqbi'dir. K. Radner tarafından yayınlanan PNA 2/II: 315'e göre, Bēl-iqbi'nin tapınakla ilişkili olduğu bilinir, ancak hangi tapınakta görev yaptı net değildir. Nabû Tapınağı'nın aşçısı Šulmu-šarri ile birlikte muhtemelen Kalḫu'daki Nabû Tapınağı'na adanan şahitler arasında yer

almaktadır. Šulmu-šarri ise, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1280'e göre Kalhu'da Nabû Tapınağı'nın aşçısıdır ve Nabû Tapınağı'na bağış belgesinde şahitlik yapmıştır.

2.4.6.2. İsimleri Tespit Edilemeyen *Nuḥatim-bēt-tiler*

Asurbanipal döneminde Kalhu'da Ninurta Tapınağı'nın (*É^dMAS*)⁷²³ aşçısı olan Salmānu-[...]’nun isminin tamamı tespit edilememektedir. 4 adamın Ninurta’ya soysuz/piç bağışladığı SAA 12, 092⁷²⁴ numaralı belgede şahitlik yapmıştır. Bu çocuk, daha önce 2.1.1.1.2 numaralı başlık altında da bahsedilen, Ra’imtu’nın oğlu Dūr-māki-issār’dır. 18 şahidin yer aldığı bu belgede diğer din görevlileri vardır. Onun dışında ismi bilinmeyen tapınak aşçısına rastlanan tek yer, bir adamın iki yeğenini Nabû’ya adadığı SAA 12, 095 numaralı belgedir. Bu belgede, Urdu ile birlikte isimsiz bir aşçıya da rastlanmaktadır. İsmi bilinmeyen bu aşçı için SAA 12, 095 numaralı belgede “*Nabû Tapınağı’nın ev aşçısı*” ifadesi kullanılmıştır.

Belgelerde birçok aşçı ile karşılaşılrsa da din görevlisi olarak hizmet ettiklerine dair bir belirti yoktur. Bu sebeple çalışmada, yalnızca din hizmetinde olduğu bilinenlere yer verilmiştir.

2.4.7. *Ša-maššarti-bīti* (Tapınak Muhafızı)

Maššartu, “koruma”, “gözetleme”, “bekçi”, “gözcü”⁷²⁵ anlamlarına gelmektedir. Cole-Machinist tarafından yayınlanan Yeni Asur metinlerinde *LÚ.EN.NUN É-DINGIR* şeklinde görülen bu terim, *ša-maššarti-bīti*, yani “tapınak muhafızı”⁷²⁶ olarak tercüme edilir.

Yeni Asur döneminde tapınak muhafızları ile ilgiler oldukça sınırlıdır. İsimlerinin geçtiği 2 belgenin konusu ise tapınaktaki hırsızlıklarla ilgilidir.

⁷²³ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*, 156.

⁷²⁴ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

⁷²⁵ CAD M/1: 333; CDA: 200; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 62, 106.

⁷²⁶ SAA 13, 128; SAA 13, 138.

2.4.7.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Ša-maššarti-bītīler*

Yeni Asur metinleri içinde isimleri bilinen 2 tapınak muhafızı ile karşılaşmıştır. Bunlar, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 420'den Asarhaddon döneminde görevli olduğu öğrenilen Gallulu ve H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 851'den Asurbanipal döneminde Arbail'de görevli olduğu öğrenilen Nabû-nādin-apli'dir.

Gallulu, Kalḫu'da Ninurta Tapınağı'nın muhafızıdır. Ninurta rahibi Aššūr-rešu'a'nın krala yazdığı SAA 13, 128 numaralı mektupta, Gallulu tapınağa ait eşyaların çalınmasıyla suçlanmaktadır. Bu isimde bir de *lāḫḫinu* (tapınak kâhyası) bulunmaktadır.⁷²⁷

Nabû-nādin-apli ise, Aššūr-ḫamātū'a'nın⁷²⁸ krala yazdığı SAA 13 138 numaralı mektupta geçmektedir. Mektuba göre, Nabû-ēpuš (*kalû*) tapınakta hırsızlık yapmış, tapınak muhafızı Nabû-nādin-apli'de onu suçüstü yakalamıştır. PNA 2/II: 851'den öğrenildiği kadarıyla, Nabû-nādin-apli isminde din görevlisi olarak bir de *bārû* bulunmaktadır.

2.4.8. *Qīpu* (Delege)

Qīpu terimi CDA'da “güvenilir kişi”, “temsilci”, bir unvan olarak CAD Q'da ise “bir bölgede, şehirde veya tapınakta görevli”⁷²⁹ anlamına gelmektedir. *Qīpu*nun, “güvenmek” anlamına gelen *qiāpu*⁷³⁰ teriminden türetildiği bilinmektedir ve bu terim, Orta ve Yeni Asur dönemlerinde krala yakın olan, yüksek rütbe sahibi görevliler için kullanılmaktadır.⁷³¹

Yeni Asur metinlerinde *qe-e-pu*; *LÚ.TIL.GÍD.DA*; *LÚ.qe.ba-a-ni*; *LÚ.qe-e-bi*; *LÚ.qe-e-pa-a-ni*; *LÚ.qe-e-pi*; *LÚ.qe-e-pu*; *LÚ.qe-pa-ni*; *LÚ.qe-pi*; *LÚ.qe-pu*; *LÚ.qé-e-pa-a-ni*; *LÚ.qé-e-pu*; *LÚ.qí-ba-MEŠ* şeklinde geçen bu terim, yanına bir tapınak ismi geldiğinde “tapınak delegesi”⁷³² olarak tercüme edilmiştir. *Qīpular*, tapınak ve iktidar arasındaki ilişkileri düzenleyen kişilerdir.⁷³³

⁷²⁷ Bkz. PNA 1/II: 420.

⁷²⁸ Arbail İstar Tapınağı'nda rahip veya yüksek bir din görevlisi. Bkz. PNA 1/I: 186-187.

⁷²⁹ CAD Q: 264; CDA: 289.

⁷³⁰ CDA: 288-289;

⁷³¹ Cahit Günbatı vd., *Kahramanmaraş'ta Bulunmuş Yeni Asurca Tabletler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 31.

⁷³² SAA 04, 310; SAA 10, 364; SAA 12, 096; SAA 17, 043.

⁷³³ Pekşen, “Sami Devletlerde Tapınak”, 269.

2.4.8.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Qīpular*

Yeni Asur metinlerinde isimleri bilinen delegeye rastlanmaktadır. Nabû-aḥḥē-bullit, PNA 2/II: 793'den öğrenildiği kadarıyla II. Sargon döneminde Esagil'in kraliyet delegesidir. Babilli âlim Bēl-iddina'nın krala belirli bir bölgedeki tapınakları inceleyip tuttuğu raporları krala Nabû-aḥḥē-bullit'e emanet ettiğini yazmıştır. Bēl-ēpuš ise, PNA 1/I: 295'e göre Babil kralı Kandalanu döneminde Sippar'da Ebabbar Tapınağı'nın delegesidir. İsmine rastlanan 3 belgede de şahitlik yaptığı görülmektedir. Bu isimde *bārû* ve *āšipu* da bulunmaktadır.⁷³⁴

2.4.8.2. İsimleri Tespit Edilemeyen *Qīpular*

Bilinmeyen bir yazar tarafından Asurbanipal'e yazılan ve I. Starr tarafından yayınlanan SAA 04, 310 numaralı mektupta, yine ismi kırık olan tapınağa bir şahsın kraliyet degesi olarak atanmasının uygun olup olmadığı sorulmaktadır. Âlim Mār-Issār'ın Asarhaddon'a yazdığı ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 364 numaralı mektupta, yine isimsiz tapınak delegelerinden söz edilmektedir. Bu mektupta Sippar, Kute, Hursagkalamma ve Dilbat tapınaklarının delegelerinin görevden alındığı öğrenilmektedir. Nabû'ya köle ve arazi bağışlandığını gösteren ve Kataja-Whiting tarafından yayınlanan SAA 12, 096 numaralı belgede ise ismi bilinmeyen bir şahsın Nabû ve Ninurta Tapınağı'nın kraliyet degesi olduğu kayıtlıdır.

2.4.9. *Kakardinu* (Yiyecek Tedarikçisi)

Kakardinu terimi (Yeni Asur döneminde *karkadinu*) CDA'da “yiyecekçi”, “yiyecek-içecek tedarik eden kişi”, AHW ve Parpola'da “pastacı”, “şekerci”, CAD K'de ise “özel yemekler yapan bir fırıncı veya aşçı”⁷³⁵ anlamlarına gelmektedir. Yeni Asur dönemi metinlerinde mektuplar, arazi satış belgeleri, saray görevlileri listesi, tapınak kayıtları, nakil belgeleri, nüfus sayım listesi, konaklama listesi ve ritüel metinlerinde bu terim *SUM.NINDA*; *LÚ.GAL-SUM.NINDA*; *LÚ.GAL-kur-ka-di-ni*; *LÚ.NINDA.SUM*; *LÚ.SUM-NINDA*; *LÚ.SUM.NINDA.MEŠ*; *LÚ.GAL-kar-ka-di-ni*; *LÚ.GAL-kar-ka-di-nu*; *LÚ.kar-ka-*

⁷³⁴ Bkz. PNA 1/II: 295.

⁷³⁵ AHW 1: 421; CAD K: 42; CDA: 141; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 47.

*din*⁷³⁶ şeklinde geçmektedir. Bunlar dışında şarap⁷³⁷, CTN 01, 034 ve 035 numaralı ekmek ve CTN 03, 035 numaralı tahıl listelerinde ve satış belgelerinde⁷³⁸ bu terime rastlamak mümkündür. Ancak *kakardinnun*un geçtiği bütün metinler, dinî bir konuyu kapsamamaktadır.

2.4.9.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Kakardinnular*

Yeni Asur döneminde tapınak ile ilişkili *kakardinnu* unvanlı 3 görevli ismine rastlanmaktadır (tapınak dışındakiler hariç). Bunlar Āmur-ilūt-Aššūr, Sukkāya ve Sē-ma'ādī'dir.

Āmur-ilūt-Aššūr, PNA 1/I: 108'e göre muhtemelen Asurbanipal döneminde, Asur'da Aššur Tapınağı'nın *kakardinnusudur*. Aššur Tapınağı'nın 5. gün sunularını anlatan ve Fales-Postgate tarafından yayınlanan SAA 07, 182 numaralı belgede ismi geçer.⁷³⁹ Sukkāya, PNA 3/I: 1155'te Asurbanipal ve sonrası dönemde, Asur'da Aššur Tapınağı'nın *kakardinnu* rahibi olduğu kayıtlıdır. Bir ev satış belgesinde ve borç belgesinde şahitlik yaptığı bilinmektedir.⁷⁴⁰ Sē-ma'ādī'nin ise, PNA 3/I: 1102 numaralı belgeden MÖ 7. yüzyılda Huzirina'da tapınak *kakardinnusu* olduğu öğrenilmektedir. İsmi adak bağıışı ile ilgili SAA 12, 091⁷⁴¹ numaralı belgede geçer. Muhtemelen kral tarafından, tanrı Nušku'ya bağışlanan İstar'ın hizmetkârlarından biridir. Bu belgede, kendisiyle aynı görevde olan Naşuh-ma'ādī de yer almaktadır. PNA 2/II: 936'da, tapınak *kakardinnusu* olduğu belirtilmemiş olsa da, tapınak hizmetkâr olduğu için bu şahıs da din hizmetindeki *kakardinnudur* denilebilir.

2.4.9.2. İsimleri Tespit Edilemeyen *Kakardinnular*

I. Starr tarafından yayınlanan SAA 04, 139; 142 ve 144 numaralı Šamaš'a 3 sorgu metninde, astrolog Akkullānu'nun Aššur Tapınağı ile ilgili Asarhaddon'a yazdığı ve S.

⁷³⁶ SAA 01, 184; SAA 01, 227; SAA 01, 228; SAA 05, 215; SAA 05, 227; SAA 06, 204; SAA 06, 205; SAA 07, 004; SAA 07, 005; SAA 07, 006; SAA 07, 008; SAA 07, 021; SAA 07, 022; SAA 07, 182; SAA 10, 096; SAA 11, 036; SAA 11, 082; SAA 11, 172; SAA 11, 194; SAA 11, 195; SAA 11, 201; SAA 12, 069; SAA 12, 070; SAA 12, 077; SAA 12, 082; SAA 12, 083; SAA 12, 091; SAA 14, 081; SAA 14, 215; SAA 19, 189; SAA 20, 052; SAA 20, 055.

⁷³⁷ CT 01, 001; CTN 01, 006; CTN 01, 008; CTN 01, 009; CTN 01, 017; CTN 01, 019; CTN 01, 027; CTN 01, 033; CTN 03, 123; CTN 03, 129; CTN 03, 143;

⁷³⁸ CTN 02, 011; CTN 02, 053; SAAB 09, 073; StAT 01, 021.

⁷³⁹ Bu belgeye göre Āmur-ilūt-Aššūr, tapınağa öküz, et, koyun, baharat?, şekerleme, süt, nohut, susam ve şarap veren 3 kişiden biridir.

⁷⁴⁰ PNA 3/I: 1155; StAT 01, 022.

⁷⁴¹ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 096 numaralı mektupta, Asur'da dinî uygulamalar ile ilgili S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 20, 052 numaralı belgede, MÖ 714 yılında Ešarra'da yaşana olayla ilgili SAA 20, 055 numaralı belgede ve Aššur Tapınağı'nda törenler ile ilgili Kataja-Whiting tarafından yayınlanan SAA 12, 069 numaralı belgede *kakardinnulara* rastlamak mümkündür. *Kakardinnunun* Aššur Tapınağı'nda törenler ile ilgili SAA 12, 069 numaralı belgede, kralın *pandugāni* töreninde ve *kalmartu*⁷⁴² festivalinde özel yemekler yaptığı anlaşılmaktadır.

2.4.10. *Usandû* (Avcı)

Usandû/ušandû terimi AHw, CAD U-W ve CDA'da "kuş avcısı", Parpola'da "avcı"⁷⁴³ anlamına gelmektedir. Yeni Asur dönemi metinlerinde bu terim *LÚ.MUŠEN.DÙ*; *LÚ.MUŠEN.DÙ-MEŠ*; *LÚ.DÙ.MUŠEN*; *MUŠEN.DÙ*⁷⁴⁴ şeklinde geçer. Bu dönemde birçok avcı ismine rastlansa da, PNA serisinden tapınak ile ilişkili olan 5 *usandûn*un ismi tespit edilebilmiştir. Bunlardan 4'ü belgelerde şahitlik yapmış, 1'i ise bir mektup yazmıştır. İlaveten hepsi, Asurbanipal döneminde? Aššur Tapınağı'nda görevlidir. Ancak eldeki belgelerden, *usandû*ların tapınak içindeki rolleri kesin olarak tespit edilemez.

2.4.10.1. İsimleri Tespit Edilebilen *Usandû*lar

Šumma-Aššūr, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1284'e göre, muhtemelen Asurbanipal döneminde Asur'da Aššur Tapınağı'nın avcısıdır. Hakkında (avcı olarak) bilinen tek şey bir ticaret işletmesi hakkındaki mektubudur. Aynı dönemde yine Aššur Tapınağı'nda görevli olan Tardītu-aḥḥē ise, PNA 3/II: 1312-1313'e göre tapınağın diğer avcıları ile birlikte kırık bir belgede şahitlik yapmıştır. Söz konusu diğer meslektaşlar Šēp-Issār, Ēreš-Aššūr ve Gila'ia'dır.⁷⁴⁵

⁷⁴² *Pandugāni/paddugānu* için CAD P: 5'te yemekler ile ilgili kültik seremoni anlamı verilmiştir. *Kalmartu/kanwartu* ise CDA: 146'da yine aynı şekilde festival anlamına gelmektedir.

⁷⁴³ Ahw 3: 1437; CAD U-W: 274-275; CDA: 428; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 131.

⁷⁴⁴ CTN 01, 001; CTN 01, 004; SAA 06, 052; SAA 06, 257; SAA 08, 038; SAA 12, 083; SAA 15, 181; SAA 16, 047; StAT 03, 113; StAT 02, 247; StAT 02, 255.

⁷⁴⁵ Bkz. Šēp-Issār için PNA 3/II: 1260; Ēreš-Aššūr için PNA 1/II: 398 ve Gila'ia için PNA 1/II: 423.

2.4.11. *İšpar-bēt-īli* (Tapınak Dokumacısı)

İšparu terimi “dokumacı” anlamına gelir⁷⁴⁶ ve metinlerde *LÚ. UŠ. BAR*, *LÚ. UŠ. BAR- GÙN*, *LÚ. UŠ. BAR-bir-me*, *LÚ. UŠ. BAR-šip-ra-a-te*, *LÚ. UŠ. BAR-šip-rat*, *LÚ. UŠ. BAR- TÚG. šip-rat*, *UŠ. BAR-MEŠ*, *LÚ. GAL- UŠ. BAR-ME*, *LÚ. GAL- UŠ. BAR-MEŠ*, *UŠ. BAR-MEŠ*, *LÚ. UŠ. BAR-MEŠ*, *UŠ. BAR*, *LÚ. U. ŠÍBIR*, *LÚ. UŠ. BAR*⁷⁴⁷ şeklinde geçmektedir. CAD İ-J’de *išpar*uların kendi içinde 3 türe göre ayrıldığı yazmaktadır. Bunlar: “çok renkli dokumacı” anlamına gelen *išpar birmi*, “keten dokumacısı” anlamına gelen *išpar kitê*, ve “şıprātu giysi dokumacısı” anlamına gelen *išpar šiprāt*idir.⁷⁴⁸

Yeni Asur dönemi metinlerinde birçok yerde karşılaşılan bu görevliler tapınağa da hizmet etmektedir. *İšpar*ulara din görevlisi olarak üç yerde rastlanmaktadır ve yalnızca iki tapınak dokumacısının (*išpar-bēt-īli*) ismi tespit edilebilmiştir.

2.4.11.1. İsimleri Tespit Edilebilen ve Edilemeyen *İšpar-bēt-īliler*

H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 915’e göre, Asurbanipal döneminde Kalhu’da Nabû Tapınağı ile ilişkilendirilen ve ismi bilinen tek kişi Na’dî’dir. Arpa borcuyla ilgili bir belgede Nabû için şahitlik yaptığı bilinmektedir.

Iddin-Ēa’nın tapınak için satın aldığı çok renkli dokumacı Šumma-Nabû’dur. Kataja-Whiting tarafından yayınlanan SAA 12, 094 numaralı bu belgede, Šumma-Nabû’nun sahipleri olarak, kraliçenin dokumacısı Issār-šumu-iddina’nın oğulları Na’id-Issār ve Aššur-matka-da’’ın gösterilmektedir. Belgeyi mühürlemelerinden de satışı bu kişilerin gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Iddin-Ēa, söz konusu bu dokumacıyı Ninurta Tapınağı adına ½ mina gümüş karşılığında satın almıştır. Belgede, bu satışa karşılık herhangi bir davanın geçersiz olacağı bilgisinden sonra şahitler yer almaktadır. Altısı din görevlisi olmak üzere 16 şahidin yer aldığı belge, Ta’uzu ayının 17. günü Zababa-erība eponiminde⁷⁴⁹ kayda geçirilmiştir. Šumma-Nabû, tapınağa satıldığı için tapınak dokumacı olarak kabul edilse de o aslında PNA 3/II: 1289’ya göre tapınağa satılan köle, tapınağın satın aldığı bir adanmışıdır.

⁷⁴⁶ AHw 1: 396-397; CDA: 134; CAD İ-J: 255.

⁷⁴⁷ SAA 06, 013, 019, 042, 090, 091, 096, 163, 190, 271, 294, 301; SAA 07, 023, 115, 172; SAA 11, 202, 222; SAA 12, 027, 063, 083, 094, SAA 13, 145, 186; SAA 14, 188; SAA 16, 055; 083, 084; SAA 21, 141.

⁷⁴⁸ CAD İ-J: 254.

⁷⁴⁹ MÖ 637. Bkz. Gertoux, *Queen Esther wife of Xerxes*, 56.

Tapınak dokumacılarından söz eden son belge, krala yazılmış olan SAA 13, 145 numaralı bir mektuptur. Cole-Machinist tarafından yayınlanan bu mektubu, Nabû-reši-işši'nin oğlu Nabû-muşeşi yazmıştır. Bir kutsama ile başlayan söz konusu mektubun tercümesi şu şekildedir:

“(1-6) *Efendim krala: köleniz Nabû-reši-işši'nin oğlu Nabû-muşeşi. Efendim krala sağlık. Aşşur ve İstar efendim kralı kutsasın.*

(7-r 2) *Tapınak dokumacıları (LÚ^u.UŠ.BAR-MEŠ ša É.KUR), benim için kendilerine tahsis edilen kotaları (iškāru) hazırlamadılar. Duvarcılık (urāsūtu) görevi yapıyorlar.*”⁷⁵⁰

2.4.12. *Kāşiru* (Terzi)

Kāşiru terimi CDA ve Parpola'da “terzi”, CAD K'de “özel bir teknikle tekstil üreten bir zaanatkâr”, AHW'de “dokumacı” ve “konfeksiyon terzisi”⁷⁵¹ anlamına gelmektedir. Yeni Asur metinleri içinde ismi bilinen yalnızca 1 tapınak terzisine rastlanmıştır. H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1282'ye göre Şumma-Aşşūr, Aşşur Tapınağı'nın terzisidir ve Asur'da bir ev sahibidir. Sanherib'in geç saltanatı ve Asurbanipal döneminde görev yapmıştır. Bēl-ana-marruqi'den 30 şeql gümüşe bir ev satın aldığı bilinmektedir. Bu ev, diğer evinin bitişiğindedir ve SAAB 09, 075⁷⁵² numaralı bu belgede, evin özellikleri de verilmiştir. Bu belgede, Şumma-Aşşūr'un terzi olduğu yazmamaktadır. Onun görevi, 3 oğulun babalarının malını böldüğü başka bir belgeden öğrenilir. PNA 3/II: 1282'ye göre, SAAB 09, 071 numaralı belgede yer alan Şumma-Aşşūr ile söz konusu diğer Şumma-Aşşūr'un aynı kişidir.

2.4.13. *Ḥundurayu* (Kilimci)

Ḥundurayu terimi, metinlerde açıklama yapılmadan kullanılmıştır. Bir meslek grubu olduğu düşünülen *ḥundurayu* terimi, bazen URU veya KUR ile, bazen de LÚ determinatifi ile yazılmıştır. *Ḥundurayu* ile bağlantılı olduğu düşünülen *ḥundur* yetimi ise, Sargon'un 8. Seferi yazıtında da görülmektedir. Menzel, *ḥundurayunun* Aşşur Tapınağı'nın fırıncıları ile ilişkili olabileceğini düşünür. Ancak bu konuda henüz tespit edilebilen bir sonuç

⁷⁵⁰ SAA 13, 145.

⁷⁵¹ AHW 1: 458; CAD K: 264; CDA: 151; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 48.

⁷⁵² Bu seri Deller, Fales, ve Jakob-Rost tarafından yayınlanmıştır.

bulunmamaktadır. Ancak bu kişilerin tapınak için çalıştıkları bilinir. Sargon ve Asarhaddon dönemine ait, bunu kanıtlayacak mektuplar bulunmaktadır. SAA 13, 041 numaralı mektupta yer alan *massuku* terimi bir tür halı/kilim olarak kabul edilirse, *hundurayu* da onunla bağlantılı bir meslek grubu olabilir.⁷⁵³

Görevli Aşşur Tapınağı için halı dokumak olsa da olmasa da, *hundurayuların* büyük veya küçük gruplar halinde bir araya gelmelerini gerektiren, profesyonel bir faaliyet yürütmüş olabilecekleri düşünülür. 30 *hundurayunun* bir araya gelerek bir arazi satması, şehirde bir “*hundurayu bölgesi*” mi vardı?, ya da *hundurayular* bir “*lonca*” mıydı? Sorularını akla getirmektedir.⁷⁵⁴ Bu 30 *hundurayu* ve isimleri tespit edilebilen diğer *hundurayular* dinî bir metinde geçmediğinden, burada isimlerine yer verilmemiştir. SAAB 05, 035 numaralı satış belgesinde, söz konusu *hundurayuların* isimlerine rastlamak mümkündür.

İsmi bilinmeyen bir tapınak kâhyasının (*lâhḫinu*), başka tapınak kâhyasına yazdığı mektubun ve zarfının tercümesi şu şekildedir:

“(1-2) Tapınak kâhyasının tapınak kâhyasına mektubu mektubu. (3-4) Kardeşime sağlık. Aşşur ve Eşarra kardeşimi kutsasın. (5-12) Şimdi sana *hundurāyu*/LÚ.ḫu-un-du-ru-a-a gönderiyorum. Geldikleri gün onlara tek seferde iki takım *massuku* (TÚG.ma-si-ki) tekstili ver, böylece kralın hizmetinde onlarla birlikte çalışsınlar. (13-r 2) Başka ne var? İhmal etme. Onları hemen yola gönder. Onları geciktirme. İşlerinden dolayı gelsinler.”⁷⁵⁵

SAA 13, 042 numaralı zarfında da benzer ifadeler yer alan bu mektupta ismi bilinmeyen *lâhḫinu*, meslektaşına iki *hundurāyu* göndermiştir. Böylece meslektaşı onlara kralın önünde işi/ritüeli (*dullu*) yerine getirmek için iki *masiki* verebilir. Tapınak adına çalıştığı bilinen *hundurāyuları* mektubu yazan *lâhḫinunun* ritüel için istediği açıktır. Anlaşılan onlardan *lâhḫinu* sorumludur.

MÖ 714 yılında Eşarra’da yaşanan olaylar ile ilgili biracılarla birlikte bir kült görevine katıldıkları görülmektedir. Bu belgede, yukarıda bahsedildiği gibi, *hundurayu*

⁷⁵³ Ancak Aşşur Tapınakları’nda Sargon zamanından beri bulunan, dokuma faaliyetlerinde uzmanlaşmış, halılarla, belki yalnızca hasırlarla ilgili olan bir grup zanaatkâr. Bkz. Frederick Mario Fales - Liane Jakob-Rost, “Neo-Assyrian Text from Assur. Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin, Part 1”, *State Archives of Assyria Bulletin* V/1 (1991), 21-24.

⁷⁵⁴ Fales - Jakob-Rost, “Neo-Assyrian Text from Assur. Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin, Part 1”, 24.

⁷⁵⁵ SAA 13, 041.

terimi *KUR* determinatifi ile gösterilmiştir.⁷⁵⁶ Bu iki belgede de görüldüğü gibi, *ḫundurayular* dinî işlerde görev almışlardır, ancak yine de işlevleri açık değildir.

Asurbanipal döneminde 2⁷⁵⁷, Asurbanipal ve sonrası dönemde 31⁷⁵⁸, Sanherib ve Asurbanipal dönemine kadar ise 1⁷⁵⁹ olmak üzere toplam 34 *ḫundurayu* ismi tespit edilmiştir. İsimleri tespit edilen bu *ḫundurayuların* geçtiği metinler, dinî bir konuyu kapsamadığından çalışmaya dâhil edilmemişlerdir. Geçtikleri metinlerin konuları şahitlik, çeşitli konularda mektuplar ve satış belgeleridir. En çok şahitlik yaptıkları görülmektedir.

2.4.14. *Atû* (Kapı Bekçisi)

Atû terimi “kapıcı”, “bekçi”⁷⁶⁰ anlamlarına gelmektedir. Yeni Asur dönemine ait, StAT 03, 023⁷⁶¹ numaralı metinde geçen *LÚ.Ì.DU₈ ša É aš-šur* ifadesi ise, “Aššur Tapınağı’nın kapı bekçisi” olarak tercüme edilmiştir.

Yapılan çalışmalar sonucunda, Yeni Asur döneminde 8 tapınak kapıcısına rastlanmıştır. Bu görevliler Asarhaddon, Asurbanipal ve Asurbanipal sonrası dönemde görevlidir. Aralarında görev yaptığı dönem bilinmeyen ve tapınak kapıcısı olup olmadığı şüpheli bulunanlar da vardır.

⁷⁵⁶ *KUR.ḫu-un-dir-a.a.* Bkz. SAA 20, 055.

⁷⁵⁷ *Šumma-Aššur, Aḫū’āya.* Bkz. PNA 1/I: 71; PNA 3/II: 1283-1285; SAAB 05, 003; SAAB 05, 028. SAAB 05, 030; SAAB 05, 035.

⁷⁵⁸ *Sūsu, Mudammiq-Aššur, Bēssū’a, Kišir-Aššur, Šakil-Aya, Ḥanšāyu, Aššur-rēšī-išši, Aḫūlamma, Aššur-šallim-aḫḫē, Aššur-ālik-pāni, Aššur-abu-ušur, Aššur-dēnī-amur, Adi-ilu-iqbūni, Aššur-eṛība, Dād-aḫḫē, Sākip-Aššur, Aššur-[...], Unzarḫu, Balliṭ-Aššur, Dur-ma-[...], Aššur-eppaš, Aḫū-bani, Ša-lā-Aššur-mannu, İddin-Aššur, Nabū-na’id, Mukīn-Aššur, Qate-tarriš-ilu, Šakil-Aya, Šumma-ibašši-ilu, Šumāniya, Aḫū-bani.* Bkz. PNA 1/I: 52; PNA 1/I: 71; PNA 1/I: 72; PNA 1/I: 80; PNA 1/I: 144; PNA 1/I: 154; PNA 1/I: 179; PNA 1/I: 181; PNA 1/I: 182; PNA 1/I: 213-214; PNA 1/I: 217; PNA 1/II: 269; PNA 1/II: 340-341; PNA 1/II: 359; PNA 2/I: 455-456; PNA 2/I: 504; PNA 2/I: 625; PNA 2/II: 763; PNA 2/II: 759-761; PNA 2/II: 760-761; PNA 2/II: 854; PNA 3/I: 1066; PNA 3/I: 1161; PNA 3/II: 1183; PNA 3/II: 1184; PNA 3/II: 1282; PNA 3/II: 1286; PNA 3/II: 1387-1388; SAAB 05, 002; SAAB 05, 003; SAAB 05, 004; SAAB 05, 005; SAAB 05, 006; SAAB 05, 009; SAAB 05, 010; SAAB 05, 011; SAAB 05, 012; SAAB 05, 014; SAAB 05, 015; SAAB 05, 016; SAAB 05, 017; SAAB 05, 018; SAAB 05, 019; SAAB 05, 022; SAAB 05, 023; SAAB 05, 024; SAAB 05, 026; SAAB 05, 027; SAAB 05, 028; SAAB 05, 030; SAAB 05, 031; SAAB 05, 032; SAAB 05, 033; SAAB 05, 034; SAAB 05, 035; SAAB 05, 036; SAAB 05, 037; SAAB 05, 038; SAAB 05, 039; SAAB 05, 041; SAAB 05, 043; SAAB 05, 045; SAAB 05, 046; SAAB 05, 047; SAAB 05, 048; SAAB 05, 049; SAAB 05, 052; SAAB 05, 053; SAAB 05, 056; SAAB 05, 059; SAAB 05, 060; SAAB 05, 061; SAAB 05, 065; SAAB 06, 066; SAAB 07, 183; SAAB 09, 078; SAAB 09, 080; SAAB 09, 132; StAT 02, 013; StAT 02, 021; StAT 02, 022; StAT 02, 023; StAT 02, 024; StAT 02, 188.

⁷⁵⁹ *Upāqa-ana-Aššur.* Bkz. PNA 3/II: 1389; SAAB 05, 021; SAAB 05, 004; SAAB 05, 022; SAAB 05, 030; SAAB 05, 052; StAT 02, 013; StAT 03, 033.

⁷⁶⁰ AHw 1: 88; CAD A/2: 516; CDA: 31.

⁷⁶¹ Faist, *Alltagstexte aus neuassyrischen Archiven und Bibliotheken der Stadt Assur (Studien zu den Assur-Texten 3).*

2.4.14.1. İsimleri Tespit Edilebilen Atûlar (Kapı Bekçileri)

Līt-Aššūr, H D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 664'e göre, Asarhaddon döneminde Asur'da Aššur Tapınağı'nın kapı bekçisidir. MÖ 672 yılına tarihli StAT 03, 023 numaralı adlî belgede şahitlik yaptığı bilinmektedir.

Daiaî, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 367'ye göre, Asurbanipal döneminde Kalhu'da muhtemelen Nabû Tapınağı'nın kapı bekçisidir ve 9 borç belgesinde şahitlik yapmıştır.

Ēreš-Aššūr, PNA 1/II: 398'e göre, Asurbanipal döneminde Asur'da Aššur'un kapısının mayordur. StAT 02, 244⁷⁶² numaralı parçalı bir ev satış belgesini, Šamaš kapısının mayoru Qibīt-Aššūr, Tigris Kapısı'nın sorumlusu Pān-Aššūr-lāmur, şehir nazırı ve bir kâtip ile birlikte mühürlemiştir. Bu mühürlemeden, Ēreš-Aššūr'un satış yapan kişilerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Qibīt-Aššūr, PNA 3/I: 1013'e göre, Asurbanipal ve sonrası dönemde Asur'da Šamaš'ın mayor kapıcısıdır. İsmi, StAT 02, 244 numaralı satış belgesinde başka, PNA'dan öğrenildiği kadarıyla bir köle satış belgesinde de şahit olarak geçmektedir.

Sukkāya'ya PNA 3/I: 1155'e göre, Asurbanipal saltanatından sonra Asur'da Nabû Tapınağı'nın kapı bekçisidir. İsmi WVDOG 152, V 1: 041⁷⁶³ numaralı ticari belgede geçer.⁷⁶⁴

Aḫi-lārim, PNA 1/I: 064'e göre, MÖ 7. yüzyılda Ninive'de İnurta Tapınağı'nın kapı bekçisidir ve bir belgede şahitlik yaptığı bilgisinden başka, hakkında bir şey bilinmez.

Sākīp-Aššūr, Aşur'un kapı bekçisidir. WVDOG 152, V 1: 033 numaralı ticari bir belgede rastlanır. PNA 3/I: 1066-1067'de ise, bu bilgi yer almaz.

Aḫḫūtu, StAT 03, 063 numaralı bir mahkeme kaydında şahitlik yapmıştır. Ancak isminin yanında, tapınak kapıcısı olup olmadığının şüpheli olduğuna dair soru işareti vardır. Bu belge, MÖ 615 yılına tarihli olduğu için, Aḫḫūtu Asurbanipal sonrası dönemde görev yapmıştır denilebilir.

⁷⁶² Veysel Donbaz - Simo Parpola, *Neo-Assyrian Legal Texts in Istanbul (Studien zu den Assur-Texten 2)* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2001).

⁷⁶³ Karen Radner, "Die beiden neuassyrischen Privatarhive", *Ausgrabungen in Assur: Wohnquartiere in der Weststadt Teil 1 (Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 152)*, ed. Peter A. Miglus vd. (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016), 93-106.

⁷⁶⁴ İsmi geçen diğer belgeler için bkz. PNA 3/I: 1155-1156.

İsimleri tespit edilebilen tapınak kapı bekçileri ile ilgili aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1. İsimleri Tespit Edilebilen Tapınak Kapı Bekçileri (Atû).

İSİMLERİ TESPİT EDİLEBİLEN TAPINAK KAPI BEKÇİLERİ (ATÛ)		
İSİM	DÖNEM	GEÇTİĞİ METİN NO.
Līt-Aššūr	Asarhaddon	PNA 2/II: 664; StAT 03, 023
Daiaî	Asurbanipal	PNA 1/II: 367
Ēreš-Aššūr	Asurbanipal	PNA 1/II: 398; StAT 02, 244
Qibīt-Aššūr	Asurbanipal ve sonrası	PNA 3/I: 1013; StAT 02, 244
Sukkāya	Asurbanipal sonrası	PNA 3/I: 1155; WVD OG 152, V 1: 041
Aḫḫūtu	Asurbanipal sonrası	StAT 03, 063
Aḫi-lārim	MÖ 7. yüzyıl	PNA 1/I: 064
Sākip-Aššūr	X	WVD OG 152, V 1: 033

2.4.14.2. İsimleri Tespit Edilebilen Kutsal Atûlar (Kapı Bekçileri)

Asur'un kutsal sarayları ve mabetleri ile ilgili SAA 20, 049⁷⁶⁵ numaralı belgede, Ešarra'nın 6 kapı bekçisinden söz edilmiştir. Ancak isimlerinin başındaki tanrı determinatifinden, bu kapı bekçilerinin kutsal varlık olduğu anlaşılmaktadır. Bu kutsal varlıkların sayısı Kalkal, Bēl-tarbāši, Šakkan, Nešu, Enpi, Neš-īli-māti ve Ninurta olmak üzere toplam 7'dir.

Bu kutsal varlıklar, Ešarra'nın kapı bekçileridir, ancak kutsal varlık olduklarındna dolayı isimleri tespit edilen olarak da değerlendirilemezler. Bu sebeple onlara, bu bölümde yer verilmiştir.

SAA 20, 050 numaralı, Aššur Tapınağı'nın görev listesinde, kutsal kapı bekçileri 4 yerde geçer. Bunlar Kalkal kapısının bekçisi, Enpi kapısının bekçisi, Neš-īli-māti kapısının bekçisi ve Ninurta'nın ambarının kapı bekçisidir.

⁷⁶⁵ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

2.4.14.3. İsimleri Tespit Edilemeyen *Atûlar* (Kapı Bekçileri)

İsimleri bilinmeyen kapı bekçileri, yalnızca SAA 03, 034 ve SAA 03, 035⁷⁶⁶ numaralı metinlerde geçer. Söz konusu Marduk Ordali'nin Asur ve Ninive versiyonları ile ilgili metinde, ismi belirtilmeyen kişilerin Esagil'in kapı bekçisi olduğu kayıtlıdır. SAA 12, 048⁷⁶⁷ numaralı arazi hibe metninde ise, yine ismi bilinmeyen tapınak kapı bekçilerinden söz edilmiştir.

2.5. YENİ ASUR METİNLERİNDE AZ GEÇEN TAPINAK GÖREVLİLERİ

Bu grupta 13 görevli yer almaktadır. Bunlar *ša-gaššātēšu*, *ša-suādišu*, *ša-muḥḫi-bēti*, *ša-muḥḫi-šahūri*, *ēpū*, *sīrāšū*, *atī parakki*, *ša-kitturrīšu*, *šāqū*, *kezru* ve *LÚ.MAŠ ?*, *sīru* ve *ša-pān-bēti*dir.

2.5.1. *Ša-gaššātēšu* (Oduncu)

Gaššatu terimi “odun”, *ša-gaššātēšu* ise “oduncu”, “yakacak odun satıcısı”⁷⁶⁸ anlamına gelmektedir. Kataja-Whiting tarafından yayınlanan Yeni Asur dönemi metinlerinde *LÚ.šá-ga-ša-te-šú*, *LÚ.šá-GIŠ.gaš-ša-te-šú*⁷⁶⁹ şeklinde görülen terim, Aşşur Tapınağı'nın rahiplerinin görevlerinin anlatıldığı SAA 20, 050⁷⁷⁰ numaralı belgede 2 yerde geçmektedir. Bu görev listesindeki ii 1-ii 4 numaralı satırlara göre, buhurdanlara (*šeḫtu*) yakacak odun sağlamak ve kırıklardan dolayı bilinmeyen başka bir görev, oduncunun sorumluluğundadır. Belgenin devamındaki r i 20' numaralı satırda ise, Aşşur Tapınağı'nın koruması ve sağlanması (ihtiyaçlarının giderilmesi) görevlileri arasında *ša-gaššātēšu* da yer almaktadır. *Ša-gaššātēşu*ların tapınak için bilinen görevleri bu kadardır. Haklarında din görevlisi olarak tek bilinen buhurdanlara odun vermek olduğudur.

⁷⁶⁶ Livingstone, *Court Poetry and Literary Miscellanea*.

⁷⁶⁷ Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

⁷⁶⁸ CAD G: 53-54; CDA: 91; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 30.

⁷⁶⁹ SAA 12, 083: r 9; SAA 12, 095: r 15; SAA 12, 096: r 21.

⁷⁷⁰ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

2.5.2. *Ša-suādišu* (Tütsücü)

Suādu “aromatik bir bitki” demektir. *Ša-suādišu* veya *ša-endišu* ise, *suādudan* sorumlu yetkiliyi göstermektedir.⁷⁷¹ SAA 20, 050 numaralı belgeye göre *LÚ.šá-en-di-šú* terimi ise “tütsücü” anlamına gelir ve ii 5-ii 7 numaralı satırlardan, Aşşur Tapınağı’nda, atılacak tütsü ve fumigantların, buhurdanların üzerine karıştırılmasından sorumlu olduğu öğrenilmektedir. Bu görevli başka hiçbir yerde geçmez.

2.5.3. *Ša-muḥḥi-bēti* (Tapınak Bekçisi)

Ša-muḥḥi X terimi, X yetkilisi anlamındadır.⁷⁷² *Ša-muḥḥi-bēti* ise “ev/tapınak muhafızı/bekçisi” anlamına gelmektedir ve Yeni Asur metinlerinde *LÚ.ša-UGU-É*; *LÚ.šá-UGU-É*; *LÚ.šá-UGU-É-a-ni*; *šá-UGU-É*⁷⁷³ şeklinde görülür. SAA 20, 050 numaralı Aşşur Tapınağı’nın görev listesindeki ii 14-ii 19 numaralı satırlara göre, kült kürsüsünün (*parakku*) ayaklarından evin (tapınağın) dibine kadar olan alanı süpürmek, ev (tapınak) eşyalarını korumak, kapıları toplamak (kaldırmak) ve su borularını aydınlatmak *ša-muḥḥi-bēti*lerin sorumluluğundadır. Buna ek olarak, aynı belgenin r i 17’ numaralı satırlarında, Aşşur Tapınağı’nın koruyucuları ve ihtiyaç gidericileri arasında bu görevli de sayılır. Din adamlarına ilişkin SAA 20, 051 numaralı kraliyet kararnamesinde de bu terim geçse de, bu belgeden görevi öğrenilemez.

2.5.4. *Ša-muḥḥi-šahūri* (Kültik Zirve Binasının Gözetmeni)

Šahūri terimi, tapınağın bir parçasıdır ve bu terim Orta Asur’da “kültik zirve binası”, Babil’de “zirvedeki mabet”, Asur’da ise “yan bina”, “kutsal alan”⁷⁷⁴ anlamlarına gelmektedir. Bu terim de *ša-muḥḥi-bēti* ile aynı şekilde kullanılır ve *ša-muḥḥi-šahūri* ifadesi “šahūru binasının gözetmeni”⁷⁷⁵ anlamına gelmektedir. SAA 20, 050 numaralı Aşşur Tapınağı görev listesinin ii 20-ii 25 numaralı satırlarına göre, Kunuṣ-kadru kapısından eşiğe kadar olan bölgeyi süpürmek, *šahūru* giriş salonunun tanrılarını korumak, arınma konilerini doldurmak ve altın yıldırım kuşlarını (Anzu: aslan başlı kartal) korumak

⁷⁷¹ CAD S: 338, 340.

⁷⁷² CAD M/2: CDA: 215; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 66.

⁷⁷³ SAA 01, 075; SAA 01, 034; SAA 05, 245; SAA 05, 254; SAA 06, 017; SAA 04, 042; SAA 12, 030; SAA 12, 063; SAA 12, 092; SAA 12, 094; SAA 12, 095; SAA 14, 014; SAA 14, 021; SAA 14, 065; SAA 14, 202. Tapınakla ilgili olanların geçtiği metin için bkz. SAA 20, 050.

⁷⁷⁴ AHW 3: 1133; CAD Š/1: 108; CDA: 347.

⁷⁷⁵ Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 108.

ša-muḥḥi-šahūrinin sorumluluğundadır. Aynı belgenin devamındaki r i 19' numaralı satırlarda, Aşşur Tapınağı'nın koruması ve sağlanması (ihtiyaçlarının giderilmesi) görevlileri arasında *ša-muḥḥi-šahūri* de yer almaktadır. Din adamlarına ilişkin SAA 20, 051 numaralı kraliyet kararnamesinde ise bu terim geçse de, bu belgeden görevi öğrenilemez.

2.5.5. *Ēpû* (Fırıncı)

Ēpû terimi “fırıncı”⁷⁷⁶ anlamına gelmektedir. *Rab-āpie* ise şef fırıncı anlamına gelir ve Yeni Asur metinleri içinde bu terimler *LÚ.GAL-NINDA*; *LÚ.GAL-NINDA-MEŠ*; *LÚ.NINDA*; *LÚ.NINDA-MEŠ*⁷⁷⁷ şeklinde gösterilir. SAA 20, 050 numaralı Aşşur Tapınağı görev listesindeki r i 2'-r i 4' numaralı satırlardan, Aşşur Tapınağı'nın şef fırıncısı Aşşur Tapınağı ve tüm tapınaklar için ekmek ve *mersu*⁷⁷⁸ sağlamaktan sorumlu olduğu öğrenilmektedir.

Aşşur Tapınağı'nın rahibi Akullānu'nun Asarhaddon'a tapınakta bir mesele yazdığı bir mektupta tapınak ile ilgili diğer görevliler ve şef fırıncının traşlı olduğundan söz etmiştir. Daha sonra Sanherib tarafından şef fırıncının ekmeklerin denetlenmesinden sorumlu olarak atandığını yazmıştır.⁷⁷⁹

2.5.6. *Sīrāšû* (Biracı)

Sīrāšû terimi “biracı”, “bira üreticisi”⁷⁸⁰ anlamına gelmektedir. Yeni Asur metinlerinde birçok yerde *BAPPIR*; *LÚ.BAPPIR*; *LÚ.DUMGAL-MEŠ*; *LÚ.GAL-LÚNGA*; *LÚ.LUNGA*; *LÚ.LÚNGA*; *LÚ.LÚNGA-MEŠ*; *LÚ.ŠIM×A*; *LÚ.ŠIM×A-MEŠ*; *LÚ.ŠIM-MEŠ*⁷⁸¹ şeklinde karşılaşılan bu terime, yalnızca iki metinde din görevlisi olarak

⁷⁷⁶ AHw 1: 231; CAD E: 248; CDA: 76.

⁷⁷⁷ SAA 01, 171; SAA 05, 215; SAA 06, 048; SAA 06, 081; SAA 06, 209; SAA 06, 274; SAA 06, 105; SAA 06, 106; SAA 10, 096; SAA 11, 155; SAA 11, 157; SAA 12, 027; SAA 12, 068; SAA 12, 069; SAA 12, 082; SAA 12, 083; SAA 12, 092; SAA 12, 098; SAA 14, 026; SAA 14, 109; SAA 14, 155; SAA 14, 169; SAA 16, 040; SAA 16, 093; SAA 19, 114; SAA 19, 171; SAA 19, 189; SAA 20, 050.

⁷⁷⁸ *Mersu/Mirsu*, hurma, susam ve yağ gibi malzemeler ile yapılan bir tür şekerleme demektir. Bkz. CAD M/2: 108; CDA: 208.

⁷⁷⁹ SAA 10, 096: r 1-r 4, r 18-r 20. Ninurta rahibi Aşşur-rēšūwa'nın Nabû'ya bağışladığı fırıncı Kabar-ili için bkz. PNA 2/I: 592; SAA 12, 098.

⁷⁸⁰ CAD S: 306; CDA: 325; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 100.

⁷⁸¹ SAA 06, 272; SAA 06, 282; SAA 07, 009; SAA 07, 020; SAA 07, 183; SAA 12, 050; SAA 12, 068; SAA 12, 069; SAA 12, 070; SAA 12, 082; SAA 12, 083; SAA 12, 089; SAA 14, 053; SAA 14, 060; SAA 14, 061; SAA 14, 062; SAA 14, 188; SAA 20, 049.

rastlanmaktadır.⁷⁸² SAA 20, 050 numaralı Aşşur Tapınağı görev listesindeki r i 5'-r i 8' numaralı satırlara göre, Aşşur Tapınağı ve tüm tapınaklar için *hammurtu*⁷⁸³ birası sağlamaktan Aşşur Tapınağı'nın şef biracısı sorumludur. Aşşur Tapınağı'nın biracıları ile ilgili, Eşarra'da yaşanan olaylar ile ilgili SAA 20, 055 numaralı belgede de bilgi vardır. Bu belgede Aşşur Tapınağı'nın biracılarının sunağı sıvamak için kil karıştırdıkları kayıtlıdır. SAA 20, 050 (r i 9'-r i 13') numaralı belgeye göre ise, ekmek ve birayı denetlemek tapınak kâtibinin görevidir.

2.5.7. Atî parakki (Kült Kürsüsünün Bekçisi)

Parakku terimi, CDA'da "kült kürsüsü", "kutsal alan", CAD P'de "ilahi taht odası", Parpola'da ise "sunak"⁷⁸⁴ anlamlarına gelmektedir. "Kapı bekçisi"⁷⁸⁵ anlamına gelen *atû* ile birlikte ise "kült kürsüsünün bekçisi" anlamını verir (*LÚ.Ì.DU₈ BARAG*). SAA 20, 050 (r i 16') numaralı Aşşur Tapınağı görev listesinde, Tanrının evinin ihtiyaçlarının karşılanması ve Aşşur Tapınağı'nın koruyucuları arasında *atî parakki* de sayılmaktadır.

2.5.8. Ša-kitturrīšu (Tabureci)

Kitturru terimi "bir tür sandalye veya tabure"⁷⁸⁶ anlamına gelmektedir. *Ša-kitturrīšu* ifadesi ise bir tapınak görevlisinin unvanı olarak "tabureci" demektir ve *ša-muḥḥi-bēt* ve *ša-muḥḥi-šahūri* arasındadır.⁷⁸⁷ Yeni Asur döneminde iki yerde geçen bu terim, *LÚ.šá-GIŠ.kit-tur-ri-šú* şeklinde gösterilmektedir. Bu ifade, SAA 20, 050 (r i 18') numaralı Aşşur Tapınağı'nın görev listesinde, tanrının evinin ihtiyaçlarının karşılanması ve Aşşur Tapınağı'nın koruyucuları arasında sayılmaktadır. Bu görevli, aynı belgenin devamındaki r ii 1' numaralı satırda ise bir kez daha görülür, ancak kırıklar nedeniyle bu satırlardaki konu anlaşılamamaktadır.

⁷⁸² Sumerce birçok farklı şekilde yazılışı için bkz. SAA 20, 050: r i 7'; SAA 20, 055.

⁷⁸³ Bir tür bira. Bkz. AHW 1: 318; CAD H: 69; CDA: 104; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 100.

⁷⁸⁴ CAD P: 145; CDA: 265; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 80.

⁷⁸⁵ AHW 1: 88; CAD A/2: 516; CDA: 31.

⁷⁸⁶ AHW 1: 495; CAD K: 476; CDA: 163; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 51.

⁷⁸⁷ CAD K: 476.

2.5.9. Šāqû (Saki)

Šāqû terimi “içecek veren”, “uşak”, “kâhya”, “bardak taşıyan”⁷⁸⁸ anlamlarına gelmektedir. Ritüel metinlerinde sıkça karşılaşılan bu terim, Asur belgelerinde *DUMU-KAŞ.LUL*; *GAL-KAŞ.LUL*; *KAŞ.LUL*; *LÚ.GAL-KAŞ.LUL*; *LÚ.KAŞ.LUL*; *LÚ.rab-KAŞ.LUL*; *LÚ.ŞU.LIŞ.DU*⁷⁸⁹, *LÚ.BI.LUL*; *LÚ.DUMU-KAŞ.LUL*⁷⁹⁰ şeklinde geçmektedir. SAA 20, 050 numaralı (r i 20') Aşşur Tapınağı'nın görev listesinde, tanrının evinin ihtiyaçlarının karşılanması ve Aşşur Tapınağı'nın koruyucuları arasında saki de sayılmaktadır. Belgenin devamındaki parçalı bir bölümde (r ii 2') yine bu görevliye rastlanmaktadır. Sakiler, SAA 20, 016 numaralı İstar Tapınağı ritüel metninde, SAA 07, 209 ve SAA 07, 210⁷⁹¹ numaralı Aşşur Tapınağı sunularında, Aşşur Tapınağı'na şarap sunusu ile ilgili SAA 12, 080⁷⁹² numaralı belgede, SAA 20, 009 numaralı Asurbanipal'in bir ritüel metninde, SAA 12, 069 numaralı Aşşur Tapınağı ritüelleri için harcama metninde dinî rollerde görülmektedir.

Zārūtî/Zērūtî, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 3/II: 1439'a göre, MÖ 7. yüzyılda Babilde tanrıça Bēlet-Bābili'nin sakisidir. İsmi Fales-Postgate tarafından yayınlanan SAA 11, 154 numaralı idari bir belgede geçer. [...]ila'i ise, Nabû'ya köle bağışlanan CTN 06, 003⁷⁹³ numaralı belgede şahitlik yapmıştır ve Nabû Tapınağı'nda görevli olduğu bilinmektedir. Hakkında fazla bilgi yoktur.

⁷⁸⁸ CAD Š/2: 28; CDA: 359; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 112.

⁷⁸⁹ SAA 01, 049; SAA 01, 050; SAA 01, 184; SAA 01, 194; SAA 05, 063; SAA 05, 090; SAA 05, 100; SAA 05, 206; SAA 05, 215; SAA 05, 250; SAA 06, 012; SAA 06, 013; SAA 06, 028; SAA 06, 030; SAA 06, 039; SAA 06, 040; SAA 06, 041; SAA 06, 207; SAA 06, 210; SAA 06, 255; SAA 06, 271; SAA 06, 342; SAA 07, 009; SAA 07, 021; SAA 07, 022; SAA 07, 023; SAA 07, 044; SAA 07, 078; SAA 07, 115; SAA 07, 209; SAA 07, 210; SAA 07, 210; SAA 10, 058; SAA 11, 015; SAA 11, 036; SAA 11, 054; SAA 11, 065; SAA 11, 134; SAA 11, 136; SAA 11, 145; SAA 11, 154; SAA 11, 219; SAA 12, 063; SAA 12, 069; SAA 12, 082; SAA 12, 083; SAA 12, 091; SAA 12, 080; SAA 13, 046; SAA 13, 097; SAA 13, 157; SAA 13, 190; SAA 14, 015; SAA 14, 060; SAA 14, 104; SAA 14, 197; SAA 14, 215; SAA 14, 441; SAA 15, 238; SAA 16, 169; SAA 19, 010; SAA 19, 60; SAA 19, 069; SAA 19, 071; SAA 19, 077; SAA 19, 187; SAA 19, 188; SAA 19, 189; SAA 19, 197; SAA 20, 009; SAA 20, 016; SAA 20, 033; SAA 20, 050; SAA 20, 051; SAAB 05, 047; SAAB , 017, 055; Saki olarak görev yapmış valiler de bulunmaktadır. Bkz. SAAS 2, Assyrian Eponym Chronicle: 855, 825, 816, 806, 779, 750, 740; SAAS 2, Assyrian Eponym List: 678; SAAS 2, A09; SAAS 2, B01; SAAS 2, B02; SAAS 2, B05; SAAS 2, B06; SAAS 2, B10; SAAS 2, B12. Sakiler ve şarap listeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Wilson, *The Nimrud Wine List*.

⁷⁹⁰ CTN 06, 003; RINAP 01, A-B-C; RINAP 01, 005, 010, 039 049; RINAP 02, 065, 082; StAT 03, 027.

⁷⁹¹ Fales - Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I*.

⁷⁹² Kataja - Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*.

⁷⁹³ S Herbordt vd. (ed.), *Documents from the Nabu Temple and from private houses on the citadel* (Great Britain: British Institute For The Study of Iraq, 2019).

2.5.10. *Kezru* (Özel Saçlı Kimse)

Kezru terimi, CDA'da “özel türde saçta sahip kimse”, CAD K'de “kıvrıkcık saçlı kimse”, AHW'de “kizirti saç modelli kimse”⁷⁹⁴ olarak tercüme edilmektedir. Bu terime Yeni Asur dönemi metinlerinde, *LÚ.ke-ŠUBUR*; *LÚ.SUḪUR.LÁ.MEŠ*⁷⁹⁵ şeklinde rastlanmaktadır. Bu terim, CTN 02, 017⁷⁹⁶ numaralı satış belgesinde, feminen formu olan *kezertu* ve *LÚ.MAŠ/MÍ.MAŠ*larla birlikte geçmektedir ve yine bu belge içinde “*hierodule* (madebe bağlı kimse/adanmış)” şeklinde tercüme edilmektedir.

2.5.11. *LÚ.MAŠ* ?

LÚ.MAŠ terim, *kezru/kezertu* ve feminen formu *MÍ.MAŠ* ile birlikte, CTN 02, 017 numaralı belgede geçmektedir. Bu belgeden başka, CTN 02, 015 numaralı ve yine bir arazi satışının söz konusu olduğu belgede, feminen meslektaş ile yer almaktadır. Postgate tarafından yayınlanan bu belgelerde, *LÚ.MAŠ* terimi, “adanmış” olarak tercüme edilmiştir. *LÚ.MAŠ*ların da, 3.4.4. numaralı bölümde yer alan *MÍ.MAŠ*lar gibi okunması konusunda belirsizlik vardır. Bu belgelerde *LÚ.MAŠ*ların Akadcası olarak *mašû* terimi verilmiştir. Ancak bu terim CDA'da “ikiz erkek kardeş”, Parpola'da ise “Adad'ın adanmış”⁷⁹⁷ olarak tercüme edilmektedir. Bu sebeple bu görevliler için Sumerce yazılışları kullanılmıştır.

2.5.12. *Sīru* (Anlamı Tanımlanamayan Görevli)

Sīru terimi, Yeni Asur döneminde yalnızca SAA 20. cilt içinde SAA 20, 016⁷⁹⁸ numaralı metinde geçmektedir. SAA 20, 016 numaralı İstar Tapınağı ile ilgili ritüel metninde 7 yerde rastlanan bu terim, *LÚ.si-i-ri*; *LÚ.si-i-ru*⁷⁹⁹ şeklinde görülmektedir.

(i 14') “*Rahip gider, sīruyu İstar'ın huzuruna getirir, omuzlarının arasına iki Anzû kuşunu [yerleştirir] ve Equ Evi'nin önündeki perdeyi [çeker]. Tapınak kâtibi ve [Aššur'un] rahibi, sīruya İstar'ın huzuruna kadar eşlik eder. Sīru [...] İstar'ın önünde ve Equ Evi'nin İstar'ının önünde bir ilahi okur.*”

(i 21') “*Tapınak kâtibi ve [Aššur]’un rahibi, sīru birasını aslan başından (riton) iç[me]si için verir. Aššur rahibi sīrunun elini tutar. Şef şarkıcı ve şarkıcılar,*

⁷⁹⁴ AHW 1: 468; CDA: 155; CDA K: 316.

⁷⁹⁵ CTN 02, 017.

⁷⁹⁶ Postgate, *The Governor's Palace Archive*.

⁷⁹⁷ CDA: 203; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 63.

⁷⁹⁸ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*.

⁷⁹⁹ SAA 20, 016: i 14'; i 18'; i 19'; i 22'; i 23'; i 24'; i 26'.

*sīrunun önünde yedi kez ileri geri gelirler. Kral sīruyu görür, yola çıkar, alçakgönüllülükle dua eder [...].*⁸⁰⁰

Metnin, *sīru* ile ilgili satırlarından anlaşılacağı üzere, *sīru* bir ritüel görevlisidir ve Ttpkı diğer bazı kült görevlileri gibi ritüel esnasında bir ilahi okumuştur. *Sīru* terimi, bu metin içinde anlamı kesin olarak bilinemediği için tercümesi de *sīru* olarak yapılmıştır. Bu terim CDA'da “bir memur” CDA S'de ise “anlamı belirsiz kelime” ve “bir memur”⁸⁰¹ olarak tercüme edilmiştir.

2.5.13. *Ša-pān-bēti* (Tapınak Gözetmeni/Danışmanı)

Ša-pān-bēti terimi, S. Parpola tarafından yayınlanan bir kraliyet kararnamesinde, *LÚ.ša-IGI.É*⁸⁰² şeklinde geçen bu terim, “tapınak gözetmeni” olarak tercüme edilmiştir. R. Mattila tarafından yayınlanan ve konusu anlaşılamayan bir belgede ise *ša.IGI.É.DINGIR*⁸⁰³ şeklinde geçmektedir. SAA 14, 062 numaralı metinde, bu görevlinin ismi de öğrenilmektedir. Söz konusu bu belgede, ismi bilinen ve K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/I: 4'den Aşşur Tapınağı'na bağlı olduğu öğrenilen Abdâ, SAA 14, 062 numaralı, konusu anlaşılamayan belgede (okunabildiği kadarıyla) 12 şahitten ilkidir. Aynı zamanda isminin yanında hadım olduğu da belirtilmiştir.

⁸⁰⁰ SAA 20, 016.

⁸⁰¹ CAD S: 319, 320; CDA: 325. Bu sözlüklerde *sīru* teriminin başka anlamları da yer almaktadır. Ancak bu terimlerin bir meslek olan *sīru* ile ilgileri yoktur.

⁸⁰² SAA 20, 051: r i 6'.

⁸⁰³ SAA 14, 062.

II. BÖLÜM

3. YENİ ASUR DÖNEMİ METİNLERİNDE GEÇEN DİN KADINLARI

Yeni Asur dönemi metinlerinde, din ile ilgili 13 kadın görevliye rastlanmıştır. Bunlardan 4'ü rahibeler başlığı altında, 3'ü kült görevlileri başlığı altında, 2'si tapınak ile ilişkilendirilenler başlığı altında ve son olarak 4'ü ise tapınakla ilişkili diğer kadınlar başlığı altında incelenmiştir.

3.1. RAHİBELER

Yeni Asur döneminde yalnızca 3 rahibe söz edilmektedir. Bunlar *kezertu*, *ēntu* ve *qadištum*dur.⁸⁰⁴ *Kezertu* ve *qadištuların* kültik fuhuş ve yaygın olarak yapılan fuhuş ile bağlantısı vardır.⁸⁰⁵ Bununla birlikte *qadištuların* kült fahişesi olmadığı ileri sürenler de bulunmaktadır.⁸⁰⁶ *Kezertunun* da (en azından) Yeni Asur dönemi için fahişeliğine dair kanıtlar yeterli değildir.⁸⁰⁷ Ancak bu kadınların tapınak ayinlerine katıldığı kesindir.

Kezertunun bir tanrıça ile özel bir ilişkisinin olduğu, ancak cinselliğinin düzenli olmadığı bilinmektedir. *Qadištu* ise bir tanrıya tapmaktadır ve cinsellikleri kontrol altındaydı.⁸⁰⁸ *Qadištu* ve *kezertunun* kutsal fahişeler olarak kabul edilmesinin bir nedeni de *harimtular* ile olan bağlantılarıdır. Bu üç terim, metinlerde beraber anılmışlardır. *Qadištu* da *harimtu* gibi bekâr olabilir, çünkü ve ailesinden uzak yaşamaktadır çoğu kez evli olmadığı görülmektedir.⁸⁰⁹ *Qadištu* terimi, Babil'de dinî bir fonksiyona sahipken Asur döneminde fahişe anlamını kazanmıştır.⁸¹⁰ Ancak kanıtlar *qadištununun* fahişelik görevinde bulunmadığı yönündedir.⁸¹¹

⁸⁰⁴ Esma Öz Kiriş, "Çiviyazılı Belgelere Göre Mezopotamya'da Sütannelik Hizmeti, Sütanne Olarak Qadištum Kadınları ve Kutsal Kitaplarda Sütannelik Uygulaması", *Turkish Studies* 10/13 (Ocak 2015), 242; Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 92.

⁸⁰⁵ Leick, *Sex & Eroticism in Mesopotamian Literature*, 162-163.

⁸⁰⁶ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 92; Joan Goodnick Westenholz, "Tamar, qedēša, qadištu, and sacred prostitution in Mesopotamia", *Harvard Theological Review* 83/2 (1989), 245-265.

⁸⁰⁷ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 92.

⁸⁰⁸ Westenholz, "Tamar, qedēša, qadištu", 251.

⁸⁰⁹ Julia Assante, "The kar.kid/harimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence", *Ugarit-Forschungen* (Münster: Ugarit-Verlag., 1999), 39-44.

⁸¹⁰ Emin Bilgiç, "Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 9/3 (Ocak 1951), 230-231; Ebru Mandacı, "Arkeolojik Bulgular ve Çivi Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya'da Giyim Kültürü", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 41/2 (Aralık 2017), 62.

⁸¹¹ Irene E. Riegner, *The Vanishing Hebrew Harlot: The Adventures of the Hebrew Stem ZNH* (Germany: Peter Lang, 2009), 32.

Ēntu, yüksek rütbeli bir rahibe olduğu için önemli ölçüde özerkliğe sahip olmuş olabilir. *Qadištuların* ise kült işlevlerinin yanı sıra emzirilen çocuklara da ilgilerinin olduğu bilinmektedir. *Kezertu* hakkında bilinenler ise daha da azdır.⁸¹²

Rahibelerin hakkındaki bilgi yetersizliğinden dolayı işlevleri hakkında kesin bir şey söylemek zordur.

3.1.1. *Qadištu* (Kutsal Kadın/Fahişe)

Qadištu terimi CDA'da "bir tür rahibe", Parpola'da "kutsal kadın", "kutsal fahişe", CAD Q'da "özel statülü kadın", AHW'de "saf", "kutsanmış kadın", "kadınlardan oluşan bir sınıf"⁸¹³ anlamlarına gelir ve sözlüklerden öğrenildiği kadarıyla Eski ve Orta Babil döneminde *qadiltu*, Mari metinlerinde *qaššatum*, Yeni Asur döneminde ise *qadissu* olarak geçmektedir. Bu terime metinlerde *MÍ.qa-di-su*; *MUNUS.NU.GIG*; *qa-diš-tum* şeklinde rastlanmaktadır.⁸¹⁴ ÖZ KİRİŞ'in makalesine göre, *qadištunun* Sumercesi olan *NU.GIG* terimi için kaynaklarda "tapınak fahişesi", "kült fahişesi", "kutsal biri", "yasaklanmış döl" anlamları verilmiştir. Bazı araştırmacılara göre, *qadištu* terimi Eski Ahit'te yer alan *qedēšā* terimi ile aynıdır. *Qedēšā*'nın⁸¹⁵ "kutsal", "kutsal fahişe" anlamlarından kullanılmasından dolayı, *qadištunun* Tevrat'ta yer alan "Yahuda ile Tamar" hikâyesindeki Tamar'a karşılık geldiği düşünülmektedir.⁸¹⁶

Qadištular hakkında Yeni Asur döneminde fazla bilgi bulunmaması nedeniyle, onlar ile ilgili diğer dönem belgelerinden elde edilen bilgilerle, haklarında bir çıkarım yapılmaya çalışılmıştır.

Westenholz'a göre, Eski Babil döneminde Babil Tufan hikâyesi olan Atrahasis mitindeki bir pasajdan, *qadištunun* evlenip çocuk doğurabilen ve başkalarının çocuklarına bakabilen kutsal kadın olarak görülmektedir. Hatta *qadištu*, doğum ve emzirme işlerini idare ettiği özel bir kulübede yaşamaktadır. Bir kadının doğumunun anlatıldığı bu pasajdaki bilgilere göre, ebeğin doğum ile ilgilenirken *qadištunun* da ruhsal gereksinimleri karşıladığı düşünülür. *Qadištu*, bazen Kiş'te Adad'ın, Mari'de Sippar ve Annunītu'nun bir

⁸¹² Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 93.

⁸¹³ AHW 2: 891; CAD Q: 48; CDA: 282; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 86.

⁸¹⁴ CAD Q: 48-50; CDA 282; SAA 10, 246: 13'.

⁸¹⁵ Muazzez İlmiye Çığ'da bu terimi *qadištu* ile ilişkilendirmektedir. Bkz. Muazzez İlmiye Çığ, *Bereket Kültü ve Mabet Fahişeliği* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006), 80; Sebahattin Bayram, "Eski Mezopotamya'da Kutsal Evlilik Metinleri ve 'Kutsal/Kült/Mabet Fahişe(Si)' İbâresi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6/2 (Haziran 2019), 566.

⁸¹⁶ Öz Kiriş, "Sütannelik", 241; Westenholz, "Tamar, qedēša, qadištu, and sacred prostitution in Mesopotamia", 245-249, 255. Bu hikâyenin detayı için bkz. Öz Kiriş, "Sütannelik", 241, 2 numaralı dipnot.

adanmışı olarak görülebilmektedir. Yine Eski Babil (Kiş) dönemine ait başka bir metindeki Adad’a yazılmış ilahiye bakılarak *qadiştunun* arınma ayinlerine katıldığı söylenebilir.⁸¹⁷

Qadiştular ile ilgili Hammurabi Kanunları’nda da bilgi bulunmaktadır.⁸¹⁸ Ancak daha sonraki Babil metinlerinde ise haklarında fazla bilgi yer almaz. Bir Orta Babil metninde anne olarak görülürken, başka bir edebi metinde doğum ile bağlantılı olarak rastlanmaktadır. Yine bir belgede su ile arınma yapan *qadiştudan* söz edilmektedir. Diğer taraftan, Babil metinlerinde cadı ve büyücülerle birlikte anılmışlardır.⁸¹⁹

Asur tarihinde *qadiştular*, Eski Asur döneminden itibaren mektuplarda, hukukî belgelerde ve ritüel metinlerinde görülmeye başlamıştır. Bu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Eski Babil’de olduğu gibi⁸²⁰ evlenebilir ve bir eş olarak toplum içinde örtünebilirlerdi. Eğer evli olmayan bir *qadištu*, toplum içinde örtünürse, bunun cezası ağırdı.⁸²¹ Babil metinlerinde olduğu gibi, bu dönemde de ebenin yanında *qadiştuların* varlığından söz edilmektedir. Orta Asur metinlerine bakıldığında *qadiştunun* Adad kültünde görev yaptığı görülmektedir. Bu döneme ait bir belgeye göre, *qadiştular*, rahipler ile birlikte ritüel görevi üstlenmişlerdir, ritüel boyunca belirli mücevherler takmışlar ve kurban sunusundan pay almışlardır.⁸²²

Yeni Asur döneminde ritüel işlevi olduğu bilinen bir *qadiştudan* iki yerde bahsedilir. İlk olarak, Parpola tarafından yayınlanan SAA 10, 246 numaralı belgede, kraliyet ailesi için gerçekleştirilen ritüelde görev alan *qadiştunun*, ritüel yapmak için krala şef *āšipu* Marduk-šākin-šumi tarafından önerildiği görülmektedir. Başlangıcı kayıp olan bu mektubun tercümesi şu şekildedir:

“(2’) [Kral] torunlarını [kucağına] alsın!.

(3’-6’) [Efendim kralın ne dediğine gelince]: “Girmeyecek misin? (Ayini) [senin huzurunda] yapmayacak mı?” – Gireceğim ve [efendim kra]lın dediği sürece kalacağım, ve o benim huzurumda gerçekleştirebilir.

(7’-17’) Efendim kralın [giysiler] hakkında söyledikleri ile ilgili olarak: “Giysiler n[ereye] yerleştirilecek?” ya da insanlar hakkında: “İnsanlar neden orada olacak?” – Giysiler Šamaš’ın önüne konulmalı ve üzerlerine ‘çözücüler dökülmeli’. Kutsal bir kadın (*qadištu*) belirli bir ayin yapmak için orada

⁸¹⁷ “Gel, ben ve sen, Kiş şehrine gidelim..... Sonra *qadištu* suyu serpti, O [...]’yı alır ve onlar ibadet ederler/taparlar ve bir festival düzenlerler.” Bkz. Westenholz, “Tamar, qedēša, *qadištu*”, 253; Öz Kiriş, “Sütannelik”, 242.

⁸¹⁸ Tosun - Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları*, 204.

⁸¹⁹ Westenholz, “Tamar, qedēša, *qadištu*”, 252-253.

⁸²⁰ Rivkah Harris, *Ancient Sippar: A Demographic Study of an Old-Babylonian City (1894-1595 B.C.)* (Leiden: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1987), 329.

⁸²¹ İlgi kanun maddesi için bkz. Tosun - Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları*, 252.

⁸²² Westenholz, “Tamar, qedēša, *qadištu*”, 254; Öz Kiriş, “Sütannelik”, 242.

*olacak. [İnsan]lar orada hazır bulunmalı ve [ritüel]lerini yerine getirmelidir. Bunun [üzerine] bir şeytan kovucu (āšipu) [devralacak].”...*⁸²³

Bu mektuptan anlaşıldığına göre, ayinde *qadištunun* bir *āšipu* ve bazı insanlar yer almaktadır.

Bu mektubun kesin tarihi bilinmez, ancak H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 723’de MÖ 670 olabileceği kayıtlıdır. *Qadištunun* yer aldığı Bir diğer ritüel metninde ise, yeminini bozmak için tuz kullandığı kayıtlıdır.⁸²⁴

Westenholz’da *qadištuların* yerinin sokak olduğu bilgisi yer alır.⁸²⁵ Ancak Yeni Asur döneminde *qadištular* hakkındaki kaynak azlığı nedeniyle için bu bilginin doğruluğu tespit edilememiştir.

Yeni Asur döneminde de *qadištuların* evlenip-çocuk sahibi olabildikleri ve çocuk bakıcılığı yaptıkları tespit edilmektedir. Ayrıca bu sınıf kadınların doğumlara da katıldıkları ve kutsal bir fonksiyonlarının olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere *qadištunun* birçok işlevi vardır. Bunlardan biri kadınsal olarak üreme ve yetiştirme diğeri ise ritüellerde kült görevlisi olmaktır.⁸²⁶

3.1.2. *Kezertu* (Özel Türde Saçı Olan Kadın/Kült Fahişesi)

Kezertu terimi CDA’da “özel türde saçı olan kadın” ve “bir tür kült fahişesi”, AHW’de “kizirti saç modelli bir fahişe”, CAD K’de ise “fahişe”, “özel bir statüye sahip saçlı modeli” ve “kıvırcık saçlı kadın”⁸²⁷ olarak tercüme edilmiştir. Yeni Asur dönemi metinlerinde bu terim *MÍ.SUḪUR.LÁ-MEŠ*⁸²⁸ şeklinde geçmektedir.

Westenholz’a göre, Eski Babil döneminde *ḫarimtu* ve *šamḫatu* laik/dünyasal fahişelik yaparken, *kezertu* çeşitli tanrıların kültü ile bağlantılıdır.⁸²⁹ Ancak *kezertunun* da bazı cinsel aktivitelerde bulunduğu söylenebilir. Bununla birlikte *kezertuların* bir kısmı evli de olabilir.⁸³⁰

⁸²³ SAA 10, 246.

⁸²⁴ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 92.

⁸²⁵ Westenholz, “Tamar, qedēša, qadištu”, 251.

⁸²⁶ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 93-95.

⁸²⁷ AHW 1: 468; CAD K: 314; CDA: 155.

⁸²⁸ CTN 02, 017; SAA 12, 068; SAA 12, 076.

⁸²⁹ Westenholz, “Tamar, qedēša, qadištu”, 251.

⁸³⁰ Jakob J. Finkelstein, *Late Old Babylonian Documents And Lettres* (New Haven And London: Yale University Press, 1972), 10; Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 95.

Tukulti-Ninurta'nın, *Šarrat-nipha* Tapınağı için yapmış olduğu düzenli koyun sunuları ile ilgili belgenin geç dönem kopyasında, 3 yerde *kezertuya* rastlanmaktadır. Kataja-Whiting tarafından yayınlanan SAA 12, 068 numaralı, hangi görevlinin ne kadar yiyecek alacağını belirtildiği bu belgede, *kezertunun* oğullarının “1 litre [...] ekmek” aldığı kayıtlıdır. Ardından *Šarrat-nipha* ve *bēt-ēqi* rahiplerinin, veliahtın sarayının ve fırıncı ve biracını paylarından sonra yine *kezertunun* oğullarının “(koyun) incikleri” aldığı belirtilmiştir. Belgenin sonundan ise Tukulti-Ninurta'nın, bir fırıncı, biracı ve *kezertunun* oğullarını *Šarrat-nipha*'ya adadığı öğrenilmektedir.

V. Šamši-Adad ve III. Adad-nīrārī ile kararnamesinin bir derlemesinde, parçalı bir satırda *kezertunun* oğullarından söz edilmektedir. SAA 12, 076 numaralı bu belgede, 2 yerde *kezertuların* gözetmeninden bahsedilmektedir. PNA 2/II: 714'den *kezertunun* gözetmeni⁸³¹ olduğu öğrenilen Marduk-bēlu-uşur'un, V. Šamši-Adad'dan bir hediye aldığı görülmektedir. Belgenin sonunda ise, V. Šamši-Adad ve III. Adad-nīrārī'nin, bu kararnamenin sorumluluğunu saray habercisi Bēl-dan'a ve *kezertuların* gözetmeni Marduk-bēlu-uşur'a verdiği kayıtlıdır.

Kezertudan bahseden diğer bir belge ise, bir arazi satış sözleşmesidir. Postgate tarafından yayınlanan CTN 02, 017 numaralı belgeye göre, yapılan antlaşmayı bozmak isteyen taraflar Kurbaile'de yaşayan Adad'a 7 erkek (*mašû/LÚ.MAŠ*) ve 7 kadın (*mašītu/MÍ.MAŠ*) adanmış adayacaklardır. Arbail'de yaşayan İstar için de aynı şekilde 7 erkek (*kezru*) ve 7 kadın (*kezertu*) adayacaklardır.

3.1.3. *Ēntu* (Yüksek Rahibe)

Ēntu terimi AHw, CAD E ve CDA'da “yüksek rahibe”, Parpola'da ise “rahibe”⁸³² anlamına gelmektedir. H. Hunger ve R. Mattila tarafından yayınlanan Yeni Asur dönemi metinlerinde bu terim, *NIN.DINGIR.RA*; *NIN.DINGIR.RA-ME*; *NIN.DINGIR.RA-MEŠ*; *MÍ.NIN.DINGIR.RA* şeklinde geçer.⁸³³

Tosun-Yalvaç'taki bilgiye göre, Akadca *bēlum*, Sumerce *EN* terimi, “sahip”, “bey”, “efendi” olarak tercüme edilmektedir. Bu anlamları dışında *EN* “yüksek rahip”, bu terimin feminen hali olan *ēntu* ise “yüksek rahibe”yi ifade eder. *Ēntuların* erkek tanrılara hizmet ettiği bilinir, bu sayede ise diğer rahibeler arasında üstün bir konumda yer alır. Bu

⁸³¹ *Ša-muḥḫi-kezerēti/LÚ.šá-UGU-MÍ.SUḪUR.LÁ.MEŠ*. Bkz. SAA 12, 076: 6', 36'.

⁸³² AHw 1: 220; CAD E: 172; CDA: 74; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 25.

⁸³³ SAA 08, 104; SAA 08, 147; SAA 08, 307; SAA 08, 480; SAA 14, 068.

rahibelerde kendi aralarında “*ēntum rabītum*/büyük” ve “*ēntum şehertum*/küçük” gibi sınıflara ayrılmaktadır. Yine Tosun-Yalvaç’a göre, *gagūm* denilen manastırlarda yaşayan *ēntuların*, manastır dışında da kalabildikleri ve evlenebildikleri bilinmektedir. Ancak çocuk doğurma hakkına sahip olup olmadıkları bilinmez.⁸³⁴ *Ēntular* Sami toplumlarında genellikle prenseslerden seçilmiştir.⁸³⁵ Çoğu zaman *ugbaltu* ve *ēntu* rahibeleri arasında ayırım yapmak zor olmuştur. Çünkü *NIN.DINGIR* sumerogramı her iki rahibe için de kullanılmıştır. Ancak *ēntu*, *ugbaltu*dan daha yüksek bir konumdadır.⁸³⁶

Ēntular ile ilgili kanun maddeleri de bulunmaktadır. Söz konusu maddelerde *ēntuya* kalan mirasın, babası aksini belirtmediği sürece kardeşlerine geçtiği kayıtlıdır.

§ 178: “Bir *ēntum*, bir *nadītum* ve bir *SAL.ZĪKRUM* olsun, ona babası çeyiz verirken ve vesikasını yazarken, ona yazdığı vesikada terekesini kime isterse vereceğini yazmadıysa, gönlünün bütün istediğini ona belirtmesiyse, babası kaderine gittiğinde (öldüğünde) tarlasını, bahçesini kardeşleri alacaklardır. Ona (mirastan alacağı) hisse değeri kadar arpa, yağ ve yün verecekler ve onun gönlünü hoş edeceklerdir (memnun edeceklerdir). Fakat kardeşleri hisse değeri (güç) kadar arpa, yağ ve yün tayınını ona vermeyip, onu memnun etmezlerse tarlasını, bahçesini istediği (kimseye) işletmek üzere verecek ve kiracısı ona bakacaktır. Tarla, bahçe ve babasının ona verdiği her şeyin intifa’ hakkını yaşadığı sürece alacak, para karşılığı vermeyecek, başkalarına bir şey karşılığı ödemeyecektir (çünkü) onun mirası kardeşlerine aittir.”⁸³⁷

Ēntuya kalan mirasın, babası belirttiği takdirde ise mirasını istediği kimseye bırakabildiği görülmektedir.

§ 179: “Eğer bir *ēntum*, bir *nadītum* ve bir *SAL.ZĪKRUM*un babası kendisine çeyiz verirken veya belgesini yazarken, ona yazdığı belgede terekesini kimse isterse vereceğini yazdıysa, gönlünün bütün istediğini ona belirttiyse, babası kaderine gittiğinde (öldüğünde) terekesini istediğine verecek (bırakacak), kardeşleri hiçbir iddiada bulunamayacaklardır.”⁸³⁸

Bir *ēntu* ya da *nadītun*un meyhaneye gidip içki içmeleri yasaktır. Hammurabi Kanunları’nda bu konuyla ilgili de bir madde bulunmaktadır.

§ 178 “Eğer manastırda oturmayan bir *nadītum*, bir *ēntum*, bir bira evi (meyhane) açar veya bira (içmek) için bir bira evine giderse, o kadını yakalayacaklardır.”⁸³⁹

⁸³⁴ Tosun - Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları*, 273.

⁸³⁵ Pekşen, “Sami Devletlerde Tapınak”, 270.

⁸³⁶ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 96.

⁸³⁷ Tosun - Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları*, 203.

⁸³⁸ Tosun - Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları*, 203-204.

⁸³⁹ Tosun - Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları*, 195.

Ēntuluk, politik/siyasî işlerde de kullanılmış ve bu anlamda Akadlı Sargon kızı Enheduanna'yı Ur şehrinde *ēntu* olarak atamıştır.⁸⁴⁰

Ēntu rahibeleri Yeni Asur döneminde 5 metinde geçmektedir. Bu metinlerin 4 tanesi astrolojik rapor, 1 tanesi ise borç belgesidir. Bir *ēntu* rahibesi, MÖ 667 yılı, Āyaru (ITI.GUD) ayının 5. gününe tarihli R. Mattila tarafından yayınlanan SAA 14, 068 numaralı belgede, Bahīanu'dan borç arpa alırken görülmektedir.

3.1.3.1. Astrolojik Raporlarda Yer Alan *Ēntular*

Asarhaddon ve Asurbanipal döneminde Aşşur Tapınağı'nın astrolog ve rahibi olan Akkullānu'ya⁸⁴¹ ait sabah güneş tutulmasının önemini konu edinen ve H. Hunger tarafından yayınlanan astrolojik bir raporda, *ēntu* rahibesine rastlanmaktadır. Bu raporda *ēntu* ile ilgili satırların tercümesi şu şekildedir:

“(10-11) *Eğer Nisan (I) ayının 28. günü bir [tutul]ma [olursa]: [o ülkenin kralı hastalanacak, ama iyileşecek]; onun yerine kralın kızı, [ēntu rahibesi ölecek];*
...⁸⁴²

Asarhaddon'un geç saltanatı ve Asurbanipal döneminde Ninive kraliyet sarayında görevli olan astrolog Nabû-muşēši'ye⁸⁴³ ait SAA 08, 147 numaralı astrolojik bir raporda, yine *ēntu* ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Söz konusu Ay'ın halesindeki Jüpiter ve akrep ile ilgili raporun tercümesi şu şekildedir:

“(r 2-r 3) *Eğer ay bir hale ile çevriliyse ve Zuqaqipu (MUL.GÍR.TAB) içinde duruyorsa: ēntu rahibeleri hamile kalacak; ...*⁸⁴⁴

Aynı ifadeler Asarhaddon döneminde görevli Babilli astrolog Zākīru'ya⁸⁴⁵ ve yine bu dönemde görevli Babilli bilgin Nabû-aḥḥē-iddina'ya⁸⁴⁶ ait SAA 08, 307 ve SAA 08, 480 numaralı astrolojik raporda da yer almaktadır.

Görüldüğü üzere bu 4 astrolojik rapor ve borç belgesi, Yeni Asur döneminde *ēntuların* işlevi ilgili bilgi vermez. Buradan çıkarılabilecek tek sonuç, SAA 08, 104 numaralı raporda yer alan, “...*kralın kızı, ēntu rahibesi...*” ifadesine bakarak, daha önceki

⁸⁴⁰ Amélie Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakınoğu*, (MÖ 3000-330), çev. Dilek Şendil (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 1/65; Sema Arslan, “Çivi Yazısı Hukuku ve Toplumsal Hayatta Nadītu(m) Kadınları”, *International Journal of Humanities and Education* 4/8 (Ekim 2018), 82.

⁸⁴¹ PNA 1/I: 95-96.

⁸⁴² SAA 08, 104.

⁸⁴³ Bu isimde din görevlisi olarak bir de tapınak kâtibi bulunmaktadır. Bkz. PNA 2/II: 847.

⁸⁴⁴ SAA 08, 147.

⁸⁴⁵ PNA 3/II: 1431-1432.

⁸⁴⁶ PNA 2/II: 796-797.

dönemlerde benzer örneklerinde görüldüğü gibi, Asurbanipal'ın kızının (yani kral kızlarının?) *ēntu* rahibesi olabildikleridir.

3.1.4. Kumirtu (Rahibe)

Kumirtu terimi “rahibe”⁸⁴⁷ anlamına gelmektedir. Asurbanipal'e ait RINAP 05, 156: 12 numaralı yıllıkta yalnızca bir yerde, *MUNUS.ku-mir-ta-šá* şeklinde geçen bu terim, Arapların kralı Haza'il tanrıçası Delebat'ın rahibesi için kullanılmıştır.⁸⁴⁸ Yani bu rahibenin aslında Yeni Asur dönemi ile ilgisi bulunmamaktadır. Yine de tezin başlığı, buraya dâhil edilmesi uygun bulunmuştur.

3.2. KÜLT GÖREVLİLERİ

Bu grupta 3 görevli yer almaktadır. Bunlar *kulmašītu*, *kurgarrātu* ve *maḥḥūtudur*.

3.2.1. Kulmašītu (Tanrıya Adanmış Kadın)

Kulmašītu terimi CAD'da “kült fahişesi”, Parpola'da “mabede bağlı köle (hierodule)”, CAD K'de ise “tanrıya adanmış kadın”⁸⁴⁹ anlamlarına gelmektedir. Babil metinlerinde görülen bu terim, Yeni Asur'da bir yerde, Livingstone tarafından yayınlanan SAA 03, 008 numaralı belgede *kul-ma-šá-a-ti* şeklinde geçer. Söz konusu “Arbail'de ilahi” isimli metinde, *kurgarrû* ve *assinu* ile birlikte görülmektedir. CAD K'de kadın olduğu belirtilmiştir, ancak geçtiği metinde kadın olduğuna dair başında bir determinatif yer almaz.

Kulmašītu genellikle *qadištu* ile ilişkilendirilmiştir. Eski Babil döneminde ise *kulmašītu*, bir rahibedir. Ağıtçılar ve sıradan şarkıcılar listesinde yer alır ve *qadištuların* kendine has şarkı söyleme sesi olduğundan onlarla ilişkilendirilmesi uygun olabilir.⁸⁵⁰

Hammurabi kanunlarında da rahibe sınıfı olarak bu terim geçmektedir. Hammurabi Kanunu § 181'e göre baba, *kulmašītu* olan kızını bir tanrıya adamaktaydı. Söz konusu kanun maddesinden, *kulmašītu* rahibesinin evlenebildiği, fakat ölünce terekesinin kardeşlerine kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum ise, Kılıç-Florioti'ye göre, bu kadınların

⁸⁴⁷ CDA: 166.

⁸⁴⁸ CAD K: 532-533.

⁸⁴⁹ CDA: 166; CAD K: 526; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 51.

⁸⁵⁰ Marten Stol, *Women in the Ancient Near East* (Boston ; Berlin: De Gruyter, 2016), 615.

evlendiklerini ancak çocuk doğurmalarının yasak olduğu fikrini vermektedir. Başka bir metne göre ise aynı kadın Tanrı Marduk'un hem *nāditusu* hem de *kulmašitusu* olabilmektedir. Bu halde, *nāditu*, belli tanrıların hizmetinde bulunan rahibeler için, *kulmašitu* ise genel olarak mabet hizmetinde bulunan rahibelere verilen unvandır. Yani bir kadın aynı zamanda iki farklı statüdeki rahibe unvanını birlikte taşıyabilmektedirler.⁸⁵¹

3.1.2. *Kurgarrātu* (Kült Görevlisi)

Kurgarrātu terimi “kadın palyaço”, “kült performansçısı”⁸⁵² olarak tercüme edilmektedir ve Fales-Postgate tarafından yayınlanan Yeni Asur dönemi metninde, çoğul haliyle *MÍ.KUR.GAR.RA-MEŠ*⁸⁵³ şeklinde geçmektedir. Kadın müzisyenler ile ilgili SAA 07, 024 numaralı bu listede, 94 kadın ve 46 cariyesi arasında yer alır. Listenin devamında ise (20-b.e. 27) 8 şef müzisyen, 3 Aramili kadın, 11 Hititli kadın, 13 Tiranlı kadın, 9 Kassitli kadın ve 4 [x] kadın arasında 13 *kurgarrātu* sayılmıştır ve bu 61 kadının müzisyen olduğu belirtilmiştir. Bunlar dışında Yeni Asur metinlerinde *kurgarrātu*ya rastlanmamaktadır.

3.1.3. *Maḥḥūtu* (Kendinden Geçen)

Maḥḥūtu terimi, “kendinden geçen/vecde gelen kadın”, “kadın peygamber”⁸⁵⁴ anlamlarına gelmektedir. Bu terim, Yeni Asur metinleri içinde yalnızca SAA 12, 069 numaralı belgede, *maḥ-ḥa-te* şeklinde geçmektedir. Bu belge, Aşşur Tapınağı'nda çeşitli törenler için bir harcama listesidir ve bu listede biracıların, *maḥḥūtuların* varlığı için 1 homer ve 5 litre arpa aldığı kayıtlıdır. *Maḥḥū* gibi *maḥḥūtu* da vecd ile ilişkilendirilmiştir.⁸⁵⁵

⁸⁵¹Yusuf Kılıç - H. Hande Duymuş Florioti, “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/1 (Nisan 2009), 173.

⁸⁵² Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 52.

⁸⁵³ SAA 07, 024: 11, 24.

⁸⁵⁴ CAD M/1: 91; CDA: 190.

⁸⁵⁵ Martti Nissinen, *Ancient Prophecy Near Eastern, Biblical, and Greek Perspectives* (New York: Oxford University Press, 2017), 39.

3.3. TAPINAKLA İLİŞKİLENDİRİLENLER KADINLAR

Bu grupta yer alan *harimtu* ve *lahhinatular* ne saraya ne de tapınağa yerleştirilebilmektedir. Ancak bazı belgelerde dinî görevleri olduğuna dair kanıtlara rastlanmaktadır. Bu sebeple, bu 2 görevliye de çalışmada yer verilmiştir.

3.3.1. *Harimtu* (Tapınak Fahişesi)

Harimtu (veya *harinu*) terimi “fahişe”, “tapınak fahişesi”⁸⁵⁶ anlamına gelmektedir. Yeni Asur metinlerinde *ha-rim-ti-šá*; *LÚ.KAR.KID*; *MÍ.ha-ri-ma-te*; *MÍ.ha-rim-tú*, *MUNUS**ha-rim-ti*, *MUNUS**ha-rim-tú* şeklinde görülen bu terime, toplam 7 belgede⁸⁵⁷ rastlanmaktadır.

Çoğu araştırmacı, bu terimin “fahişe” olarak tercüme edilmesini uygun bulmaktadır.⁸⁵⁸ Ancak *harimtu*nun bir hukukî terim olduğunu ve aile yapısı dışındaki bekâr kadın olduğunu belirtenler de vardır. *Harimtu* ne bir erkeğin karısı ne de bir erkeğin kızıdır. Erkek otoritesinden bağımsızdır.⁸⁵⁹ Mezopotamya’da yalnızca sınıf veya meslek grubundan bahsedildiğinden, *harimtu*nun statüsü tam olarak tespit edilemez. Bu sebeple metinlerde belirtilen kadınlardan kaçısı *harimtuydu* bilinmez. Bazı *harimtu*ların maddi açıdan iyi durumda olduğu, bazı evlerde çalışabildikleri bilinmektedir.⁸⁶⁰ Yeni Asur dönemine ait olduğu düşünülen bir belgeye göre, *harimtu*ların kendi meyhanesi (*aštammu*) vardır.⁸⁶¹ Ancak Assante, bu *aštammun*un bir genel ev değil, kadın ve erkeklerin sosyalleştiği mekân olabileceği düşünür. Kadın meyhane *sābîtu*, bir *harimtu* olabilir. *Harimtu*ların mesleklerinden birinin *sinnišat aštammi* olması muhtemeldir.⁸⁶²

Yeni Asur dönemine ait Gılgamış ile ilgili bir metinde kırık bir satırda *harimtu* geçmektedir.⁸⁶³ Adak bağış belgesi olan, dört adamın soysuz birini Kalhu Ninurta Tapınağı’na bağışladığını gösteren SAA 12, 092 numaralı belgede, bu terime ismiyle birlikte rastlanmaktadır. Belgeyi mühürleyen 4 adamın ismi Bēl-nā’id ve kardeşi Nabû-nā’id, Bēl-nā’id’in oğlu Urad-Issār ve Kanunāyu’nun oğlu Šumm-ušsezib’dir. Bağışlanan

⁸⁵⁶ AHW 1: 325; CAD H: 101; CAD: 108; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 35.

⁸⁵⁷ SAA 02, 002; SAA 03, 029; SAA 05, 024; SAA 12, 083; SAA 12, 092; SAA 14, 442; SAA 21, 043; StAT 01, 015.

⁸⁵⁸ Gwendolyn Leick, *Sex & Eroticism in Mesopotamian Literature* (London: Routledge, 1994), 162-163; Saana Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 97.

⁸⁵⁹ Assante, “The kar.kid/harimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence”, 8-13; Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 97.

⁸⁶⁰ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 97-98.

⁸⁶¹ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 98.

⁸⁶² Assante, “The kar.kid/harimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence”, 66, 69.

⁸⁶³ StAT 01, 015: 19.

ve soysuz/piç olarak geçen şahsın ismi Dür-Māki-Issār'dır ve bu şahıs Bēl-nā'id ve kardeşi Nabû-nā'id'in kız kardeşi Ra'imtu'nun oğludur. Belgede Ra'imtu'nun oğlunu fahişelik sırasında doğurduğu kayıtlıdır. Dür-Māki-Issār Ninurta'ya angarya işler için sunulmuştur.

S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 21, 043 numaralı mektupta, yine bu terime rastlanmaktadır. Mektubu yazan kişi, Nabû-bēl-šumāti'den, suçundan dolayı Menānu'nun⁸⁶⁴ *harimtu* olarak söz etmektedir. *Harimtu* bu metinde, aşağılayıcı bir ifade olarak kullanılmıştır denilebilir.

Harimtu, esasen ne saray ne de tapınak ile ilişkilendirilir. *Harimtu* gibi saray ve tapınağa bağlı olmayan kadınlar da bulunmaktadır. Ancak bunların sayısı azdır (dokumacı, kuyumcu ve boyacı).⁸⁶⁵

3.3.2. *Lahhinatu* (Kadın Kâhya)

*Lâhḫinun*un feminen hâli olan *lahhinatular* hakkında detaylı bilgi yoktur. Metinlerde *MÍ.lah-ḫi-nat*, *MÍ.lâh-ḫi-nat*; *MÍ.lâh-ḫi-ni-te*; *MÍ.lâh-ḫi-nu-tu*⁸⁶⁶ şeklinde geçen bu görevliler ile ilgili görüş ayrılıkları vardır. Sözlüklerde “kraliçenin sarayının kadın memuru”, “kadın memur” olarak karşılaşılan bu terimin, “kadın vekilharç” veya “kadın kâhya”⁸⁶⁷ olarak geçtiği metinler de bulunmaktadır. *Lahhinatular* için “ambar memuru”, “sofracı” ve “hareme tahıl tedarikinden sorumlu bir kâhya” olduğu görüşünü savunanların yanı sıra⁸⁶⁸, Yeni Asur Dönemi metinlerine bakıldığında “kadın tapınak kâhyası”⁸⁶⁹ olarak belirtildiği de görülmektedir.

Hakkında fazla bilgi olmayan *lahhinutuların*, tapınak ile ilişkilendirilmesinin en önemli sebebi, maskülen meslektaş *lâhḫinun*un hem sarayda hem de tapınakta görevli olmasıdır. Ancak *lahhinatuların* tapınaktan çok sarayla daha sıkı ilişkide olduğu düşünülmektedir. Çünkü Yeni Asur dönemine ait kaynaklarda, onun tapınakta görevli olduğuna kanıt bulunmamaktadır.⁸⁷⁰ Ancak SAA 13, 157 numaralı belgeye bakılarak, *lahhinatuların* rolünün *lâhḫinuya* benzer olduğu söylenebilir. Kraliçenin emrinde, ekonomik yönetimde önemli bir güç olsa da, bununla ilgili çok az kanıt vardır. Çünkü

⁸⁶⁴ Elam kralı?. Bkz. PNA 2/II: 748.

⁸⁶⁵ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 100.

⁸⁶⁶ SAA 06, 066: 2; SAA, 07, 024: r 1; SAA 11, 152: r 2'; SAA 13, 157: 15'

⁸⁶⁷ CAD A/1: 294; CDA: 175; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 54.

⁸⁶⁸ Simo Parpola, “The Neo-Assyrian Royal Harem”, ed. Giovanni B. Lanfranchi vd., *Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of His 65th Birthday*, (2012), 619.

⁸⁶⁹ SAA 06, 066: 2; SAA, 07, 024: r 1; SAA 11, 152: r 2'; SAA 13, 157: 15'.

⁸⁷⁰ Çelik, *Harem ve Hadımlık Müessesesi*, 143; Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 63.

belgelerde yer alan 10 *laḥḥinat*udan 6'sı, SAA 07, 024 numaralı personel listesinde belirtilmiştir.⁸⁷¹

*Laḥḥinat*uların bir istisna dışında, maskülen meslektaşları gibi isimlerinin bilindiği metinler bulunmamaktadır. Aḥāt-abû, MÖ 7. yüzyılda Eski Kalḥu Sarayı'nın yöneticisi (*ṣakintu*) Amat-Ba'al'in kadın kâhyasıdır. Hakkında bilinen tek şey ise Nurtî'nin kızını satın alması ve onu *ṣēlûtu* olarak Tanrıça Mulissu'ya adamasıdır. Ancak resmi sıfatıyla mı yoksa şahsi olarak mı satın aldı bilinmez.⁸⁷² Satın alınan bu şahıs, Nurtî'nin kızı Banāt-Emašmaš'tır ve on şeql gümüşe satın alınmıştır.⁸⁷³ Fales, Aḥāt-abû'yu önce "tapınak kâhyası" daha sonra ise "kâhya" olarak değerlendirmiştir.⁸⁷⁴ Bu bilgiye bakılarak, Aḥāt-abû'nun *laḥḥinatu* olduğu kesin değildir denilebilir.

3.4. TAPINAKLA İLİŞKİLİ DİĞER KADINLAR

Bu grupta 5 görevli yer almaktadır. Bunlar *raggintu*, *ṣēlûtu*, *nārtu* ve *nargallatu* ve *MĪ.MAŠ* ?dır.

3.4.1. *Raggintu* (Kehanet Rahibesi)

Raggintu terimi, sözlüklerde "kadın kâhin rahibesi", "peygamber"⁸⁷⁵ anlamına geldiği kayıtlıdır ve "bağırان/ılan eden" olarak tercüme edilmektedir. Bu terim Yeni Asur metinleri dışında görülmez. *Raggintu*nun, Yeni Asur döneminde *maḥḥûn*un yerini aldığı düşünülür.⁸⁷⁶ Bu terim, S. Parpola ve Cole-Machinist tarafından yayınlanan Yeni Asur metinlerinde *MĪ.GUB.BA*; *MĪ.ra-gi-in-tû*; *MĪ.ra-ag-gi-ma-a-tu*; *ra-gi-in-tu*; *ra-gi-in-tû*; *MĪ.ra-gi-in-ti*⁸⁷⁷ şeklinde geçmektedir. İsmiyle tanınan 11 peygamber vardır, bunlardan yalnızca 3 tanesi *raggintu*dur.

Stökl, kehanet yaptıkları bilinen *raggintu*ların, mesajları nasıl aldıkları belirsizdir der.⁸⁷⁸

⁸⁷¹ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 64.

⁸⁷² Saana Svärd, "Maid of the King" (Gême ša šarri) in the Neo-Assyrian Texts", *Veysel Donbaz'a Sunulan Yazılar DUB.SAR É.DUB.BA.A* (İstanbul: Ege Yayınları, 2010), 254; Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 63; Çelik, *Harem ve Hadımlık Müessesesi*, 143.

⁸⁷³ PNA 1/II: 262; SAAS VI, 210; Brigitte Menzel, *Assyrische Tempel II* (Rome: Biblical Institute Press, 1981), 178.

⁸⁷⁴ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 63.

⁸⁷⁵ CDA: 295; CAD R: 67; Parpola vd., "Assyrian-English-Assyrian Dictionary", 91.

⁸⁷⁶ Jonathan Stökl, *Prophecy in the Ancient Near East: A Philological and Sociological Comparison* (Leiden: Brill, 2012), 113; Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 84.

⁸⁷⁷ SAA 09, 007; SAA 09, 010; SAA 10, 109; SAA 10, 352; SAA 13, 037.

⁸⁷⁸ Stökl, *Prophecy in the Ancient Near East*, 223.

3.4.1.1. İsimleri tespit Edilebilen *Raggintular*

Mulissu-kabtat, H. D. Baker tarafından yayınlanan PNA 2/II: 766'ya göre, Asarhaddon döneminde bir *raggintudur*. İsmi, veliaht prens Asurbanipal için kehanetler ile ilgili, tarihi bilinmeyen ve S. Parpola tarafından yayınlanan SAA 09, 007⁸⁷⁹ numaralı belgede geçmektedir. Mulissu-kabtat, bu belgede kâhini olduğu Mulissu'nun Asurbanipal'e kral olana kadar göz kulak olacağı bilgisini aktarmaktadır. Bu *raggintuya* başka hiçbir belgede rastlanmaz.

Mulissu-abu-uşrî, PNA 2/II: 765'e göre, Asarhaddon döneminde Ninive'de? görevlidir. Adad-aḥu-iddina'nın SAA 13, 037 numaralı mektubuna göre Mulissu-abu-uşrî, kralın kıyafetlerini Babil'e götürmüş ve tapınakta taht ile ilgili bir kehanet konuşması yapmıştır. Ancak konuşma ile ilgili bölümler kayıptır. Mulissu-abu-uşrî'nin ismine başka hiçbir yerde rastlanmaz.

Dunnaša-āmur, K. Radner tarafından yayınlanan PNA 1/II: 388'e göre, Asurbanipal döneminde Arbail'de *raggintudur*. SAA 09, 009 numaralı belgede, İştât ve Mulissu'nun bir kehanetini iletmektedir. SAA 09, 010 numaralı başka bir tarihsiz ve parçalı kehanet metninde ise yine ismine rastlanmaktadır. Bu iki belge dışında, bu isme başka bir yerde rastlanmaz.

3.4.1.2. İsimleri Tespit Edilemeyen *Raggintular*

Astrolog Bēl-ušēzib tarafından krala gönderilen SAA 10, 109⁸⁸⁰ numaralı astrolojik bir belgede, isimsiz olarak *raggimuların* yanında *raggintular* da yer almışlardır. Bēl-ušēzib, krala neden onları çağırdığını sormaktadır.

Vekil kral cenazesi ile ilgili SAA 10, 352 numaralı mektup ise, ismi bilinmeyen bir *raggintunun* kehanette bulunduğu kayıtlıdır. Bu kehanet vefatından önce vekil kral Damqî'ye kendisinin kral olacağı ile ilgilidir.

⁸⁷⁹ Parpola, *Assyrian Prophecies*.

⁸⁸⁰ Parpola, *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars*.

3.4.2. Šēlūtu (Adanmış Kadın)

Šēlūtu terimi “adak hediyesi”, “kendini adanmış kimse”, “adanmış kadın”⁸⁸¹ anlamlarına gelmektedir. Bu terim Yeni Asur metinleri içinde *še-lu-a-te*; *še-lu-a-ti*; *še-lu-tu*; *še-lu-tū*⁸⁸² şeklinde görülmektedir.

Bir tapınağa adanmış olan *šēlūtudan* iki türde, ya evlilik ya da mal olarak bahsedilir. Bunların dışında *šēlūtuya* ilişkin iki referans vardır. Bunlar biri isimli biri isimsiz olmak üzere 2 *šēlūtu* ile ilgili, kehanette bulunduklarına dair belgelerdir. Evliliklerle ilgili olarak bahsedilen *šēlūtular*, mülk olarak bahsedilenlerden farklı bir gruptadır. Evlilikle ilgili 4 örnek vardır.⁸⁸³

3.4.2.1. İsimleri Tespit Edilebilen Šēlūtular

3.4.2.1.1 Evlendirilen Šēlūtular

Arbail’li İstar’ın at bakıcısı olan Pabba’u’nun kızı Mulissu-ḥammat, MÖ 675 yılında Tapnahte’nin oğlu Auwa ile, bir çeyizle evlendirilmiştir. Pabba’u’nun kızına verdiği çeyizler 1/3 mina rafine gümüş, değişik kalitede ve miktarda *urnutu* giysisi, 4 *kandaraššu* elbisesi, 1 adet *muqaṭutu* giysisi, 1 adet *našbutu* giysisi, *huzuntu* giysisi, pazıbdı elbisesi, 1 bakır libasyon kâsesi, *kābu* uygulamasıdır. StAT 02, 162 numaralı bu belgede, Mulissu-ḥammat için “O Arbail’li İstar’ın adanmışıdır.” ifadesi yer almaktadır.

Arbail’li İstar’ın adanmışı Silim-Pūṭi-lūmur, StAT 02, 184e göre Ata’nın kız kardeşidir ve Ata’ onu Riphi-munu’ya eş olarak vermiştir. Ata’, kardeşine çeyiz olarak iki mina gümüş, 2 yatak, 1 masa, 2 sandalye, 3 suluk, demir kürek vermiştir. Bu belgede toplam 21 şahit yer almıştır. Belgede yer alan “*büyüyecek*” ve “*Şehir İçi’nde kalmalı*” ifadeleri, gelinin çocuk yaşta olabileceğini göstermektedir.⁸⁸⁴

Milki-ḥaiāia, Asurbnaipal döneminde Kalḥu’daki Yeni kraliyet Sarayı’nın kraliyet hizmetkârı olan tanrıça Mulissu’nun adanmışıdır ve Tuqun-Issār ile evlenmiştir.⁸⁸⁵

Al-ḥapi-mepi, PNA 2/II: 751’e göre, MÖ 7. yüzyılda (muhtemelen Asurbanipal saltanatından sonra) Ninive’de yaşamıştır. İnurta-šarru-uşur arşivinden bir belgeye göre

⁸⁸¹ CDA: 366; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 114.

⁸⁸² SAA 09, 001; SAA 11, 219; SAA 13, 126; SAA 13, 148; SAA 14, 443; StAT 2, 164; StAT 2, 184.

⁸⁸³ SAA 009, 001; SAA 13, 148; Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 90.

⁸⁸⁴ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 90.

⁸⁸⁵ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 90; Svärd, “Maid of the King” (Gēme ša šarri) in the Neo-Assyrian Texts”, 253.

Puṭueši tarafından Puṭu-meheši'ye eş olarak verilmiştir. Herhangi bir boşanma durumunda 10 šeql gümüş karşılığında özgür kalabilecek. Puṭueši yaşadığı müddetçe o ve oğulları Arbail'li İštar'ın *šēlūtusu* olacaktır.⁸⁸⁶

Teppo'ya göre, bu dört kadından en az üçü yüksek rütbelidir ve üçü İštar'ın *šēlūtusudur*. Yüksek rütbeli kızlar, bazen evlenme yaşı gelene kadar İštar Tapınağı'nda kalabilirdi. Ancak bazen evliyen bile tapınakta kaldıkları bilinmektedir.⁸⁸⁷

Düzenli evlilikler muhtemelen sözlü yapıliyordu, ancak yazılı evlilik sözleşmeleri *šēlūtunun* evliliği gibi istisnai durumlarda yapılmıştır.⁸⁸⁸

3.4.2.1.2. Tapınak Mülkü *Šēlūtular*

Tapınağın mülkü olarak kabul edilen *šēlūtular* da bulunmaktadır (4 olay). Harran'daki nüfus sayımları ile ilgili SAA 11, 219 numaralı (r iv 10-r iv 16) belgede⁸⁸⁹, bir *šēlūtudan* söz edilmiştir. Belgenin son bölümünde yer alan *šēlūtudan*, 13 bahçivandan sonra bahsedilir ve sonrasında 2 kadın, belli yaşlardaki çocuklar ve meyve ağaçları sıralanmıştır. Bunların Huzirina şehrinin tanrıçası İštar'a verildiği anlaşılır.

Nurti'nin kızı Bānāt-Emašmaš, MÖ 7. yüzyılda Kalḫu'daki Eski Saray'ın *šakintusu* Amat-Ba'al' kadın tapınak kâhyası (*laḫḫinatu*) Aḫat-abû tarafından Tanrıça Mulissu için bir adanmış olarak satın alınmıştır.⁸⁹⁰

Kakkū'a, muhtemelen bir *šēlūtudur* (Asurbanipal döneminden sonra Kalḫu'da) ve Sakhuru'nun oğlu Abi-uri tarafından kurtarıldığı bilinir.⁸⁹¹

İddin-Ēa'nın krala tarla, ev ve insanların kamulaştırılması hakkında yazdığı SAA 13, 126 numaralı mektupta da *šēlūtu* geçmektedir. Mektuba göre, rahip Urdu-Nabû, bir tarla, ev ve adanmışların (*šēlūtu*) oğullarını mühürlü bir belgeye yazarak onları sahiplenmiştir. İddin-Ēa, krala onlar üzerinde kontrolü kalmadığını bildirir.

⁸⁸⁶ Bu belgenin tarihi bilinmemektedir. Bkz. PNA 1/I: 97; SAA 14, 443.

⁸⁸⁷ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 91.

⁸⁸⁸ Svård, "Maid of the King" (Gēme ša šarri) in the Neo-Assyrian Texts", 253; Saana Svård, *Women's Roles in the Neo-Assyrian Era Female Agency in the Empire* (Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2008), 79-80.

⁸⁸⁹ Tarihi bilinmez, muhtemelen II. Sargon dönemidir. Bkz. Fales ve Postgate, 1995, XXXII-XXXIII); Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 91.

⁸⁹⁰ Çelik, *Harem ve Hadımlık Müessesesi*, 143. Bu belgenin tarihi bilinmemektedir. Bkz. PNA 1/II: 262.

⁸⁹¹ CTN 03, 052: 4; PNA 2/I: 595. Benzer bir olay, muhtemelen bir *šēlūtu* olan bir kadının serbest bırakıldığı bir belgede de yer almaktadır. Bkz. Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 91.

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Yeni Asur Tapınakları'nda iki tür *šēlūtu* vardır. Biri yüksek rütbeli erkeklerin kızları ve eşleri, diğer grup ise hem kadınlar hem de oğulları sadece tapınak mülküydü.⁸⁹² Yine de onlar hakkındaki bilgiler yetersizdir.

3.4.2.1.3. Diğer *Šēlūtular*

Issār-bēlī-da''ini, PNA 2/I: 568'e göre, Asarhaddon döneminde kralın *šēlūtusudur*. SAA 09, 001 numaralı belgeden anlaşıldığı kadarıyla, MÖ 681 yılındaki iç savaş sırasında Asarhaddon ile ilgili olarak büyük ihtimalle kraliçe Naqi'a'ya bir kehanet sunmaktadır. Buna ek olarak İstar'ın ismi bilinmeyen bir *šēlūtusu*, bir kehanet raporunun parçasında yer almaktadır.⁸⁹³

3.4.3. *Nārtu* ve *Nargallatular* (Kadın Müzisyen ve Şef Kadın Müzisyen)

Nārtu terimi “kadın müzisyen”⁸⁹⁴; *nargallatu* terimi ise “şef kadın müzisyen”⁸⁹⁵ anlamına gelmektedir. *Nārtu* terimi, Yeni Asur dönemi metinlerinde *MÍ.NAR*; *MÍ.NAR-MEŠ*; *MUNUS.NAR.MEŠ*⁸⁹⁶ şeklinde; *nargallatu* ise *MÍ.NAR.GAL*; *MÍ.NAR.GÁL*⁸⁹⁷ şeklinde geçmektedir.

*Nārtular*⁸⁹⁸ ile, SAA 07, 026 numaralı kadın personel listesinde de karşılaşılır. İsimlerinin verilmediği bu listede, sayıları 10 olarak belirtilmiştir. Müzisyenler için kayda geçirilen SAA 07, 140 numaralı şarap dağıtım listesinde, 16 *nārtu*ya ½ litre şarap verildiği belirtilmiştir. SAA 07, 142 numaralı ekmek ve bira dağıtım listesinden ise, *kalû* ve *nārular* ile birlikte ekmek ve bira aldıkları öğrenilmektedir. II. Sargon döneminde Nabû-šumu-lēšir⁸⁹⁹, krala yazdığı SAA 17, 122 numaralı mektupta, PNA 1/I: 16'dan, kraliyet ailesinin bir üyesi olduğu öğrenilen Abu-erība'ya gönderdiğini bildirdiği hediyeler arasında 2 *nārtunun* da olduğunu yazmıştır. Bakır pişirme kapları ile ilgili SAA 19, 226 numaralı belgede ise, yine 4 *nārtudan* söz edilmektedir. Kadın müzisyenler ve diğer personellerin

⁸⁹² Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 91.

⁸⁹³ Bu belge tarihsiz olsa da Asarhaddon veya Asurbanipal dönemine ait olduğu düşünülür. Bkz. SAA 13, 148; Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 90.

⁸⁹⁴ CDA N/1: 363; CDA: 242.

⁸⁹⁵ CDA: 241; Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 74.

⁸⁹⁶ RINAP 01, 049; RINAP 03, 001; RINAP 03, 004; RINAP 03, 015; RINAP 03, 016; RINAP 03, 017; RINAP 03, 019; RINAP 03, 022; RINAP 03, 023; RINAP 03, 046; RINAP 03, 140; RINAP 03, 165; RINAP 03, 213; RINAP 05, 003; RINAP 05, 004; RINAP 05, 006; RINAP 05, 007; RINAP 05, 008; RINAP 05, 086; RINAP 05, 089; SAA 07 024; SAA 07, 026; SAA 07, 140; SAA 07, 142; SAA 11, 152; SAA 17, 122; SAA 19, 226; SAA 20, 021.

⁸⁹⁷ SAA 07, 024; SAA 20, 009.

⁸⁹⁸ Kadın müzisyenler, Parpola'ya göre *sekretular* arasındadır. Bkz. Simo Parpola, “The Neo-Assyrian Royal Harem”, *Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of His 65th Birthday*, ed. Giovanni B. Lanfranchi vd. (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2012), 618. Ancak *sekretuların* tapınakla ilişkisi yoktur. Bkz. SAAS XXIII: 180-181.

⁸⁹⁹ Babil'de aktif bir görevli. Bkz. PNA 2/II: 890-891.

yer aldığı bir listede 61 *nārtudan* söz edilmektedir. Bu 61 kadın müzisyenin 8'i *nargallatudur*. Diğer 53 kişiden ise 3'ü Aramili, 11'i Hititli, 13'ü Şurriya'lı, 13'ü *kurgarrātu*, 9'u Kaššaya'lıdır. Kalan 4 tanesinin ise nereli olduğu tespit edilememektedir.⁹⁰⁰

Nārtular, maskülen meslektaşları olan *nārular* ile birlikte kral yazıtlarında savaş ganimeti olarak da geçmektedirler. III. Tiglat-Pileser, RINAP 01, 049 numaralı yazıtında, Sur kralı Hıram'ın şehri Maḥalliba'yı ve diğer şehirlerini ele geçirip yağmalayarak 20 talent altın, renkli ve keten kumaşlar, hadımlar, kadın ve erkek müzisyenler (*nāru* ve *nārtu*) ve Mısır atlarını ganimet olarak aldığını yazmıştır.

Sanherib ise, RINAP 03, 001 numaralı yazıtında, Babil kralı Marduk-aplu-iddina'nın sarayına girerek hazinesinden değerli eşyalarla birlikte eşini, saray kadınlarını, kadın kâhyaları, hadımları, diğer saraylılar, hizmetlileri zanaatkârları ve kadın ve erkek müzisyenleri ganimet olarak aldığını yazmıştır. RINAP 03, 004 numaralı diğer bir yazıtında ise, Yahuda kralı Hazaki-Yau'nun kendisine boyun eğerek Ninive'ye değerli eşyalar ve hediyeler ile birlikte kadın ve erkek müzisyenler de gönderdiğini yazmıştır.⁹⁰¹

Asurbanipal ise yazıtlarında Gambulu'dan saray kadınları, hizmetkârlar, zanaatkârlar ve erkek ve kadın müzisyenleri ganimet olarak aldığını yazmıştır.⁹⁰²

Nārtular, din görevlisi olarak parçalı bir tapınak personel listesinde ve ritüel metinlerinde, bazen *nāru* ile birlikte bazen de tek başlarına performans sergilerken görülmektedir. Ancak *nārular* gibi şahıs isimlerine rastlanan metinler bulunmamaktadır.

Kadın tapınak personelleri ile ilgili SAA 11, 152 numaralı listenin parçasında, yalnızca tapınak kâhyası (*laḥḥinatu*) ve *nārtudan* başka bilgi bulunmaz. Bu parçalı listeden, en azından *nārtuların* tapınak personelleri arasında sayıldığı anlaşılmaktadır.

Nārtuların geçtiği 2 ritüel bulunmaktadır. Asurbanipal'in Şabātu (ITI.ZÍZ) ayının 16'sından ve Adāru (ITI.ŠE) ayının 10'una kadar gerçekleştirdiği SAA 20, 009 numaralı ritüel metninde, *nargallatunun* 3 kez “*Šerua doğum yaptı!*” diyerek müjde verdiği belirtilmiştir.

⁹⁰⁰ Listede müzisyenlerden başka kadın köleler, kadın kâhyalar, kadın kâtipler, kadın kuaförler, kadın parfümcüler/fırıncılar yer almaktadır. Bkz. SAA 07, 024.

⁹⁰¹ Sanherib'in ganimet olarak aldığı diğer müzisyenler ile ilgili bilgi almak için bkz. RINAP 03, 015: i 1'-i 11', iv 1'-iv 14'; RINAP 03, 016: i 38-i 48, iv 22-iv 37; RINAP 03, 017: i 32-i 40, iii 66-iii 81; RINAP 03, 019: i'-3'b, i'-14'; RINAP 03, 022: i 27b-i 35a, iii 37b-iii 49; RINAP 03, 023: i 25-i 31a, iii 33-iii 42; RINAP 03, 046: 30b-32; RINAP 03, 140: r 19-r 21; RINAP 03, 165: i 32-i 42.

⁹⁰² RINAP 05, 003: vi 18-vi 29. Asurbanipal'in ganimet olarak aldığı diğer müzisyenler ile ilgili bilgi almak için bkz. RINAP 05, 004: vi 20-vi 32; RINAP 05, 006: vii 21-vii 34; RINAP 05, 007: vi 31'-vi 46'; RINAP 05, 008: v ii 21'-v ii 39', ix 1'''-ix 81'''; RINAP 05, 086: i 19'-i 32'; RINAP 05, 089: i 8-i 12.

Šarrat-šadê için (^dGAŠAN-KUR-e/Dağın Hanımı)⁹⁰³ yapılan SAA 20, 021 numaralı ritüel metninde ise, *nāru* ile birlikte *nārtuya* da rastlanmaktadır. Kırk olan bu satırdan, *nārtunun* şarkı söylediği anlaşılmaktadır.

3.4.4. *MĪ.MAŠ*

CTN 02, 015 ve CTN 02, 017⁹⁰⁴ numaralı belgelerde *MĪ.MAŠ* teriminin Akadcası *mašītu* olarak verilmiştir. Ancak CAD M/1 ve CDA’ya bakıldığında bu terimin “ikiz kız kardeş”⁹⁰⁵ olarak tercüme edildiği görülmektedir. Parpola’da ise *mašītu* terimi “Adad’ın adanmış”⁹⁰⁶ olarak geçer. O sebeple bu terim için Sumercesi kullanılmıştır.

MĪ.MAŠ teriminin okunması konusunda bir bilinmezlik olduğu gibi⁹⁰⁷ işlevi hakkında da yeterli bilgi yoktur. Bu terim yalnızca CTN 02, 015 ve CTN 02, 017 numaralı iki metinde geçmektedir. CTN 02, 017 numaralı belgede, 7 erkek 7 kadın *MĪ.MAŠ*ın, sözleşmeyi feshetmek isteyenler tarafından Kurbaile’li Adad’a verileceği kayıtlıdır. Satış ile ilgili olan CTN 02, 015 numaralı belge de, diğeriyle hemen hemen aynıdır, ancak burada Adad’ın eşi Šala, *MĪ.MAŠ*ın verilmesi gereken tanrıça olarak yer alır. Aynı belgenin şahitler bölümünde ise, Mār-Ištar isimli şahısın, *turtānu* evinin *MĪ.MAŠ*ların şefi olduğundan söz edilmiştir.

CTN 02, 015 ve CTN 02, 017 numaralı metinlerde, *MĪ.MAŠ*, adanmış olarak tercüme edilmiştir. Ancak onun tapınağın dışında da görülmesi, adanmış olduğunu değil, bir tür meslek veya sosyal sınıf olduğuna işaret ediyor olabilir. Bu terim, Teppo’ya göre dokumacı veya muhtemelen *muškēnunun* kısaltılmış halidir.⁹⁰⁸

⁹⁰³ Parpola, *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*, 205.

⁹⁰⁴ Postgate, *The Governor’s Palace Archive*.

⁹⁰⁵ CAD M/1: 368; CDA: 202.

⁹⁰⁶ Parpola vd., “Assyrian-English-Assyrian Dictionary”, 62.

⁹⁰⁷ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 92.

⁹⁰⁸ Teppo, *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*, 91-92.

4. SONUÇ

Yeni Asur devri, Asur devletinin zirvede olduğu dönemdir. Devlet ideolojisi, dine dayandırılarak tanrısal güçten faydalanılmış bunun sonucu olarak da krallar, tanrıların yeryüzündeki temsilcileri haline gelmişlerdir. Bu dönemde, özellikle dindar krallar sayesinde, devlet içindeki tapınak inşâ ve onarım faaliyetleri artmıştır. Bunun sonucu olarak da din görevlileri, temeli dine dayalı olan devlet içinde önemli bir güç haline gelmiş ve önemli görevlerde bulunmuşlardır.

Krallar, devlet içinde en yüksek din görevlisi konumunda bulunduğundan ruhban sınıfı mensuplarının yanında, dinî unvanlarla anıldıkları görülmektedir. Tapınakların başında ise *şangû* denilen yüksek rahipler, *şatammu* unvanlı başrahipler ve hiyerarşik olarak bunların altında bulunan diğer görevliler vardır.

MÖ 1. binyılda *şatammuların*, *şangû*lardan ayrılan yeni bir başrahip unvanı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla görevleri *şangû*lar ile aynıdır. *Şeşgallû* terimi de yüksek rahip anlamına gelmektedir, ancak *şangû* ve *şatammu* kadar fazla rastlanmamıştır. Yeni Asur arşivi içinde yer alan belgelere bakıldığında, rahipler ile çoğunlukla şahit olarak karşılaşılmaktadır. Haklarında fazla bilgi bulunmayan rahipler, çoğunlukla adak bağış belgeleri, köle ve arazi satış belgeleri ve borç senetlerinde şahitlik yapmışlar, bu belgelerde çoğu kez isimleri verilmiş ve isimlerinin yanında görevli oldukları tapınak ve bölgede belirtilmiştir. Ancak her belgenin sağlam kalması mümkün olmadığından, bazen tabletin bir kısmı kırık olan rahiplerin isimlerine, ele geçirilen diğer belgeler veya okunabilen işaretlerden tahmin yoluyla ulaşılmaktadır. Rahipler ayrıca, kralla olan yazışmalarından, şikâyet mektuplarından ve nadir de olsa kendi aralarındaki mektuplaşmalardan bilinmektedirler. Sıklıkla kült metinlerinde rastlanan rahipler, dinî ritüellerde krallar beraber görev almışlar, bazı durumlarda ritüeli yönetmişler, hatta bunun karşılığında ödül olarak tapınak sunularından pay aldıkları söylenebilir.

Yeni Asur dönemi metinleri içerisinde rastlanan bazı mektuplar ve raporlara göre, rahipler (belki çoğu din görevlisi) tıraşlıdır. Onların toplum içinde rahatça ayrılmasını sağlayan özel giysi ve başlıklara sahip olan rahiplerin, belli kurallar dâhilinde giyindiği ve ona göre davrandıkları söylenebilir.

Yeni Asur Dönemi çiviyazılı belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, rahipler göreve getirilirken bazı uygulamalar söz konusu olmuştur ve kurallara göre hareket edilmiştir. Ele

geçen bazı mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla, rahipler kral tarafından atama yoluyla göreve getirilmekte ve ömür boyu görevde kalmaktadırlar. Bu uygulama, “ölen *X Tapınağı’nın rahibinin oğlu X, bu göreve uygundur*” şeklinde bir ifade içeren ve krala bazı görevliler tarafından gönderilen mektuplardan anlaşılmaktadır. Atama belgelerine bakıldığında çoğu kez, ölen rahibin yerine oğlunun getirilmesi, yukarıda ifade edildiği gibi hem rahipliğin ömür boyu olduğuna, hem de bu makamın ailesi, geçmişi bilinen ve iyi yetiştiğine inanılan kişilere verildiği görülmektedir. Ancak bir rahibin oğlu olmanın, o makamın sahibi olmak anlamına gelmediği bazı mektuplardan ve belgelerden anlaşılmaktadır.

Büyü rahibi olarak tercüme edilen *āšipular* ile, bir hastayı ilahî güçlerle tedavi eden kişiler olarak karşılaşılmaktadır. *Āšipu*, ruhsal güçlerle iyileştirme alanında uzmanken, onunla bağlantılı görülen *asû*, bilimsel yollarla tedavide bulunmuştur ve din görevlisi olarak kabul edilmez. Çünkü *āšipular* ritüel ve dua ile hastayı tedavi ederken, *asû* bunun tersi biçimde davranmıştır. Ancak çoğu kez ortak bir çalışma yaptıkları bilinir. *Āšipuların* görevleri ve bir hastayı tedavi ederken izledikleri yol, tedavi süreçleri ve belli durumlarda kullandıkları araç-gereçler, mektuplarından öğrenilmektedir. Bu mektupların yanında *āšipulara*, çeşitli belgelerde şahitlik yaparlarken de rastlanmaktadır.

İšippu teriminin de *āšipular* ile ilişkili olduğu ve şeytan çıkarma görevinin bulunduğu bilinmektedir. Hatta bazı Yeni Asur kralları, bu unvanı arınma törenlerinde kullanmışlardır. Buna ek olarak, *ramku* teriminin de benzer anlamlara geldiği ve *āšipu* ile bağlantısı olduğu görülmektedir.

Yine rahip sınıfında yer alan *kalûlar*, matem rahipleri olarak tercüme edilebilir. *Kalûlara* çeşitli kült metinlerinde, ilahi söylerken ve dinî bir ritüelin yerine getiririlesine yardımcı olurken rastlanmaktadır. *Kalû*, Babil tapınak kültürünün en önemli personelerinden biridir ve Asur’a Babil aracılığı ile geldiği, dolayısıyla esasen bir Babil kurumu olduğu düşünülmektedir. *Nāru* ve *āšipu* ile ilişkilendirilmiş olsa da, eldeki metinler, onun statüsünün *āšipudan* daha aşağıda olduğunu göstermektedir. *Kalûnun*, Asur Tapınakları içinde yabancı olarak gösterilmesi, bazı mektuplarda dikkat çekmektedir. Tapınakla ilgili bir olay veya hırsızlık olduğunda, bu hemen onun Asur kültürüne yabancı olmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Surmaḥḥu terimi de “şef matem rahibi” olarak tercüme edilir ve çalışmada, *kalûlar* başlığı altında anlatılmıştır. Ancak haklarında fazla bilgi bulunamamıştır.

Rahip sınıfındaki görevlilerden olan *pāšišu*, *buhlalû*, *kinaltu*, *nešakkû* ve *maqaltānu* hakkında fazla bilgi yoktur. *Pāšišu*, sözlüklerde mesh edilmiş/mesh eden olarak tercüme edilmiştir ve *nešakkû* ile birlikte kral yazıtlarında yer almışlardır.

Buhlalû, Yeni Asur dönemi içinde görülmeyen, ancak savaşta ganimet olarak alınan bir Elam rahibidir. Bu rahibe de, tezin içinde, tez başlığından dolayı yer verilmiştir.

Maqaltānu olarak anılan diğer bir rahip sınıfına ise, Yeni Asur dönemi metinleri içinde yalnızca bir yerde geçmektedir. Dolayısıyla çalışmalar sonucunda bu görevli hakkında da belgelerde detaylı bilgiye rastlanmamıştır.

Yeni Asur döneminde, kâhin sınıfından 6 görevli ile karşılaşmıştır. Bunlar *bārû*, *šā-ilu*, *dāgilu*, *hartibi*, *astrolog* ve *raggimular*dır. Kâhinler, çeşitli yöntemlerde geleceği görmüşler, savaş, hastalık, kıtlık gibi durumlar için, bu işaretlerle kralları uyarmışlardır. Bazen kehanet onlara kendi kendine gelmiş, bazen de kendileri kehanet yapmak istemişlerdir. Krala yazılan kehanet mektuplarının konuları genellikle Güneş Tanrısı Šamaš’a yapılan kehanet sorgularının cevaplarını kapsamaktadır. Kâhinlerin yalnızca savaş ve hastalık durumunda değil, bir görevli ataması, kralla önemli bir buluşma ve devletin geleceği hakkında da kehanet öne sürdükleri de anlaşılmaktadır. Astrologlar, Yeni Asur dönemi metinlerinde birçok yerde geçen ikinci sıradaki kâhin sınıfıdır. Astrologlara ait metinlerin çoğunun, *bārû*larınkiler ile yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Yeni Asur döneminde tam olarak işlevi bilinmeyen *hartibi* ise esasen Mısır’a ait bir rahip sınıfıdır. Ancak Yeni Asur dönemine bu görevli için sözlükler, “kâhin” ve “rüya yorumcusu” ifadelerini kullanmıştır. *Šā-ilular* ise, *bārû*lar ile bağlantılıdır, ancak yine de işlevleri hakkında bir çıkarım yapılamamıştır.

Kült görevlileri olarak ayrılan bölümde *angubbû*, *ša-šēhi*, *maḥḥû*, *šarrānu*, *šamallû* ve *nāru/nargallu* unvanlı görevlilere yer verilmiştir. Bir kısmının ismine rastlanan bu görevliler, çeşitli kült törenlerinde yer almışlardır. Bunlardan *šarrānu*nun ilahî bir varlık olduğu düşünülmektedir. *Šamallû*, çirak/acemi rahip anlamına gelir ve kült metinlerinde şef rahine yardım ederken görülmektedir. *Nāru* ise müzisyendir. Tanrıları kült törenlerinde yatıştırdığı, çeşitli kült metinlerinde, olayları ilahileştirerek anlattığı bilinen *nārular*, birçok metinde yer almaktadır.

Kült görevlileri altında yer alan hadım kült performans uygulayıcıları ise, kendilerini İstar’a adayan *assinnu*, *kurgarrû* ve *kulu’u*’dur. Bu görevlilerin hadım ve/veya eşcinsel özellikler taşıyan görevliler olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin, *assinnu*,

kurgarrû ve *kulu'u* ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında, cinsiyetlerini İstar'a göre ayarlamak için onlara "hadım görevliler" dendiği söylenebilir.

"Tapınak ile ilişkili diğer görevliler" ve "Yeni Asur metinlerinde az geçen tapınak görevlileri" başlığı altında çeşitli görevliler anlatılmıştır. Bu görevliler arasında tapınak kâhyaları, tapınağa girme yetkisine sahip olanlar, tapınak kâtipleri, tapınak aşçıları, çeşitli tapınak muhafızları, tapınak şekercileri/yemekçileri, tapınak avcıları, tapınak dokumacıları, terzileri ve kilimcileri, tapınak oduncuları, tapınak sakileri, tapınak biracıları ve tapınak fırıncıları yer almaktadır. Bu görevlere genellikle kült metinlerinde rastlanmaktadır ve haklarında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Eldeki metinler incelendiğinde, *lâhḫin*ulara Eski ve Orta Asur Dönemi'nden farklı olarak, dinî bir görev yüklendiği görülmektedir. Bu görevliler ile genellikle çeşitli belgelerde şahit olarak karşılaşılmaktadır. Bu belgelerin içerikleri ise dinî bir konuyu kapsamamaktadır. Dolayısıyla *lâhḫin*ular için, Yeni Asur Döneminde dine hizmet etmişlerdir denilebilir.

Sayman/hazinedar anlamındaki *masenn*ular ile çoğu kez eponim listelerinde karşılaşılmaktadır. Bir şehre vali olarak da atandığı bilinen *masenn*uların geçtikleri metinler incelendiğinde, görevlerinden birinin de dinî konuları kapsadığı görülmektedir. O halde bütün *masenn*uları kapsamasa da, bu hazinedarlar da din görevlileri arasında sayılabilir.

Warad-bēt-īli, tapınak kölesi anlamına gelmektedir. Nuşku'ya verilen hizmetkârlar listesinde, bu unvanı taşıyan birçok şahıs adına rastlansa da, tapınak kölelerinin geçtikleri metinler incelendiğinde tam olarak rolleri anlaşılamamaktadır.

Ērib-bīti, tapınağın her bölümüne girip-çıkma yetkisine sahip kimseler için kullanılmıştır. Bu unvana sahip din adamlarının, dine nasîş hizmet ettikleri anlaşılamamaktadır.

Ṭupšar-bēt-īli tapınak kâtibi, *qīpu* ise delege anlamındadır. Bu görevlilerin tapınak ve saray arasında yazışma yaptıkları bilinmektedir. *Qīpu*lar hakkında fazla bilgi ile karşılaşılsa da tapınak kâtiplerinin geçtiği birçok metne rastlanmıştır. Şahıs isimlerinin bilindiği bu görevlilerin yer aldıkları metinlere bakıldığında, krala mektup yazmalarının yanında çeşitli belgelerde şahitlik yaptıkları da görülmektedir.

Tapınak ile ilişkili görevliler bölümünde yer alan diğer görevliler hakkında fazla bilgiye rastlanmamıştır. *Nuḫatim-bēt-īli*, tapınak aşçısı anlamına gelir ve çeşitli

konulardaki belgelerde şahitlik yaptıkları görülmektedir. Tapınak muhazıfı *Ša-maššarti-bītilerinde* isminin geçtiği metinlere rastlanmıştır, ancak haklarına detaylı bilgi bulunamamıştır. İlgili metinler incelendiğinde, *kakardinnunun* tapınağa yiyecek tedarik ettiği, *usandûnun* tapınak adına av faaliyetinde bulunduğu, *išpar-bēt-īli*, *kāširu* ve *ḥundurayunun* ise ritüellerde dokuma faaliyetlerinde bulunduğu söylenebilir. *Atûlar* ise, tapınak kapılarından sorumlu görevliler arasındadır. Ancak bu görevliler hakkındaki bilgi yetersiz olduğundan, kesin bir çıkarım yapılamamaktadır.

Din adamları ile ilgili son başlık altında, metinlerde az rastlanan ve genellikle kült metinlerinde görülen görevliler bulunmaktadır. Bu görevlilerin, ritüel esnasında veya herhangi bir zamanda, tapınağa odun ve bira taşımak, tütsü yakmak, tapınağı ve önemli kült eşyalarını korumak olduğu söylenebilir. Ancak bunu kanıtlayacak yeterli belgeye ulaşılamamıştır.

Kezruların ve *sīruların* yanında, anlamı tanımlanamayan *LÚ.MAŠ*ların da bir veya birkaç belgede görülmesine rağmen, kült görevine yakın olduğu düşünülmektedir. Bu görevliler ile, bir adanmışlık belgesinde ve ritüel metninde karşılaşmaktadır. *Sīruların*, ritüel sırasında ilahi söyledikleri görülmektedir. Ancak, görevleri *nāru* ve müzikle uğraşan diğer bazı kült görevlilerine yakındır denilebilmesi için daha çok belgeye ihtiyaç vardır.

Yeni Asur döneminde *qadištu*, *kezertu* ve *ēntu* unvanlı 3 rahibe sınıfından bahsedilmektedir. Kutsal kadın/kutsal fahişe olarak tanımlanan *qadištulara*, Yeni Asur döneminde yalnızca bir metinde rastlanmıştır. Bu ritüel metnine bakılarak da *qadištuların* ritüellerde görev yaptıkları söylenebilir. Ancak yine de tek bir belge, onlar hakkında bilgi sağlamaz. Özel türde saçlı olduğu bilinen *kezertular* ise, kült fahişesi olarak tanımlanır ve Yeni Asur döneminde, bir arazi satış belgesinde diğer adanmışlarla beraber anıldığı görülmektedir. Onun dışında bir adak listesinde karşılaşılan bu terim, “*kezertunun oğulları*” şeklinde geçer. Dolayısıyla bu görevli hakkında, eldeki belgelerin azlığı nedeniyle bir çıkarım yapılamamaktadır.

Sami toplumlarında, genellikle kral kızlarından seçildiği bilinen *ēntu* rahibelerine, Yeni Asur döneminde 5 metinde rastlanmaktadır. Bu belgelerden dördünün konusu ise astrolojik raporlardır. Kâhin tarafından yazılan astrolojik raporlarda, *ēntu* rahibesi, “ülkede x olay olursa, *ēntu* rahibesi ölecek/hamile kalacak” şeklinde, bir kehanete konu edilerek geçmektedir. Astrolojik raporlardan birinde yer alan “kralın kızı” ifadesinden ise, Yeni Asur döneminde de bu unvanlı rahibelerin, kral kızlarından seçildiği düşüncesini

güçlendirmektedir. Onun dışında *ēntu*, kral kızı olduğu için “yüksek rahibe” olarak anılmış olmalıdır. Hammurabi Kanunları’nda, *ēntu* rahibelerinin miras hakkına sahip olduğu görülmektedir. Ancak Yeni Asur döneminde bunun varlığı ile ilgili bir belgeye rastlanmamıştır.

Rahibe anlamına gelen *kumirtu* ise, Asurbanipal’in yıllıklarında, yalnızca bir yerde geçmektedir. Asurbanipal’in söz konusu yazıtına bakıldığında, *kumirtunun* esasen Yeni Asur ile ilgisi bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Kült görevlisi olan *kulmašitu*, *kugarrātu* ve *maḥḥūtu* ile ilgili detaylı bilgiye rastlanmamaktadır. Genellikle *qadištu* ile ilişkilendirilen *kulmašitular*, Yeni Asur döneminde dinî bir metinde assinnular ile birlikte görev yapmışlardır. *Kurgarrātunun*, kadın müzisyen anlamındaki *nārtular* ile birlikte bir listede görülmesiyle, onun görevinin *nārtuya* yakın olma ihtimali olduğu söylenebilir. *Maḥḥūtu* ise, Yeni Asur döneminde tek bir yerde geçer. Ancak yer aldıkları harcama listesi, onların görevi konusunda yeterli bilgi vermemektedir.

Tapınak fahişesi diye tercüme edilen *ḥarimtu* ve kadın kâhya *laḥḥinatu*, tapınak ile ilişkili görevliler arasındadır. Bu iki görevli ne tam olarak saraya ne ne tapınağa bağlıdır. Bir adak bağış belgesinde, *ḥarimtunun* oğlunun tapınağa adandığı kayıtlıdır. Ancak işlevi ve rolü yine de belirsizdir. İki belgede ise bu terim, aşağılama yöntemi olarak kullanılmıştır. O halde *ḥarimtu* için yapılan, “toplum tarafından tam olarak kabul görmeyen kimse” yorumu yapılabilir.

Laḥḥinatu ise, Yeni Asur dönemi öncesinde kraliçenin bir görevlisi gibi görünmektedir. Ancak bu terim Yeni Asur döneminde “kadın tapınak kâhyası” olarak da anılmıştır. Fazla belgede geçmeyen bu terim için, maskülen meslektaş *lāḥḥinunun* yer aldığı belgeye bakılarak görevleri aynıdır denilebilir. İsmi bilinen tek *laḥḥinatu*, bir kadını tapınağa *šelūtu* olarak bağışlamıştır. Ancak bunu dinî sıfatıyla mı yoksa kişisel olarak yaptı bilinmez. Tapınak işleri ile ilgili bir mektupta *laḥḥinatu*ya rastlanması, yine de onun tam olarak din hizmetinde olduğunu göstermemektedir.

Raggintu, kehanet rahibesi anlamına gelmektedir. Bazı belgelerde isimleri ile birlikte anılan *raggintuların*, kehânet metinlerinde yer aldıkları görülmektedir. O halde *raggintuların* da gelecekte haber veren bir tür görevli oldukları söylenebilir.

Adak hediyesi anlamındaki *sēlūtu*, Yeni Asur döneminde evlilik belgelerinde ve tapınak mülkü ile ilgili belgelerde geçmektedir. İsimleri de bilinen bu *šēlūtuların* bazıları, yüksek rütbeli kimselerdir.

Birçok metinde rastlanan *nārtu/nargallātuların* hepsinin din hizmetinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bazı belgelerde bu kadın müzisyenlerin şarkı söylediği ve ritüelde görev aldıkları görülmektedir. Anlaşılan, tanrıların yatıştırılması ve sakinleştirilmesinde önemli kimseler olan *nārular* gibi *nārtular* da ritüellerde görev almıştır, ancak eldeki 2 örnek metinden başka, bunu kanıtlayacak belge bulunmamaktadır. Yine de *nārtuların*, *laḥḥinatular* ile birlikte parçalı bir tapınak görevli listesinde yer almasına bakılarak, *nārtuların* dine de hizmet ettikleri bilinmektedir denilebilir.

MÍ.MAŠ terimi, adanmış olarak tercüme edilmektedir ve yalnızca 2 metinde geçer. Bu terimin okunuşu hakkında görüş birliği bulunmasa da, en azından din hizmetinde oldukları bilinmektedir. Yine de haklarında detaylı bilgiye sahip olunamamıştır.

Yeni Asur dönemi metinlerinde yer alan yaklaşık 71 din görevlisi ile ilgili yapılan çıkarım ve yorumlar bu şekildedir. Yeni Asur döneminde dine verilen önem göz önüne alındığında, bu kadar görevli sınıfının tespit edilmesi şaşırtıcı değildir.

6. KAYNAKÇA

- AHw 1: Soden, Wolfram Von. *Akkadisches Handwörterbuch*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965.
- AHw 3: Soden, Wolfram Von. *Akkadisches Handwörterbuch*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974.
- Akkuş Mutlu, Suzan. *Asur İle Urartu Arasında Tampon Bölge: Şubria Ülkesi*. Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı., 2019.
- Akyüz, Faruk. *Asur Devleti'nin Başkentleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Akyüz, Faruk. *Asur Ordusu (Yeni Asur Dönemi MÖ 911-612)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Akyüz, Faruk. “Yeni Asur Devleti’nin Sürgün Politikası”. *Eski Yakındoğu’da Sürgünler*. ed. İrfan Albayrak. 129-179. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 1. Basım, 2020.
- ARAB II Luckenbill, Daniel David. *Ancient Records of Assyria and Babylonia*. 2 Cilt. Chicago: The University of Chicago Press, 1. Basım, 1927.
- Arslan, Sema. “Çivi Yazısı Hukuku ve Toplumsal Hayatta Naditu(m) Kadınları”. *International Journal of Humanities and Education* 4/8 (Ekim 2018), 80-99.
- Assante, Julia. “The kar.kid/harimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence”. *Ugarit-Forschungen*. 5-96. Münster: Ugarit-Verlag., 1999.
- Ay, Şeyma. “‘Mis pi’ ‘Pit pi’ Ritüelleri ve Eski Mezopotamya’da İnsan Tanrı İlişkisi”. *Tarih Okulu Dergisi* 6/XV (2013), 1-21.
- Bayram, Sebahattin. “Eski Mezopotamya’da Kutsal Evlilik Metinleri ve ‘Kutsal/Kült/Mabet Fahişe(Si)’ İbâresi”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6/2 (Haziran 2019), 546-575.
- Baysal, Ahmet Selim. “Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu, Gelişimi ve Kaynakları”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/65 (Şubat 2018), 461-475.
- Beaulieu, Paul Alain. “Mesopotamia”. *Ancient Religions*. ed. Sarah Iles Johnston. 165-172. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2. Basım., 2007.
- Bilgiç, Emin. “Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 9/3 (Ocak 1951), 227-250.
- Black, Jeremy - Green, Anthony. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*. Britain: The British Museum Press, 3. Basım, 2004.

Black, Jeremy - Green, Anthony. *Gods, Demons And Symbols Of Ancient Mesopotamia An Illustrated Dictionary*. Englnad: The British Museum Press, 2020.

Bottero, Jean. *Eski Yakındoğu: Sümerden Kutsal Kitap'a*. çev. Adnan Kahiloğulları - Pınar Güzelyürek. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2005.

Brinkman, John A. *Political History of Post-Kassite Babylonia: 1158-722 B.C.* Rome: Gregorian-Biblical Press, 1. Basım, 1968.

CAD A/I: Gelb, Ignace J. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol 1. Part I*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1964.

CAD A/2: Civil, Miguel vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 1. Part II*. Chicago: PuBlished By the Oriental Institute, 1968.

CAD B: Gelb, Ignace J. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 2*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1965.

CAD D: Gelb, Ignace J. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 3*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1959.

CAD E: Gelb, Ignace J. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 4*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1958.

CAD G: Gelb, Ignace J. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 5*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1956.

CAD H: Gelb, Ignace J., Jacobsen, Thorkild, Landsberger, Benno, Oppenheim A. Leo (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 6*. Chicago: Published By the Oriental Institute. 1956.

CAD İ-J: Gelb, Ignace J. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 7*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1960.

CAD K: Civil, Miguel vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 8*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1971.

CAD L: Civil, Miguel vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 9*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1973.

CAD M/1: Civil, Miguel vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 10. Part II*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1977.

CAD M/2: Civil, Miguel vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 10. Part I*. Chicago: Published By the Oriental Institute, 1977.

CAD N/1: Brinkman, John A. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 11. Part I.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1980.

CAD N/2: Brinkman, John A. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 11. Part II.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1980.

CAD P: Biggs, Robert D., Brinkman, John A., Civil, Miguel, Farber Walter, Gelb, Ignace J., Oppenheim, Leo, Reiner, Erica, Roht, Martha A., Stolper, Matthew W. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 12.* Chicago: PuBLished By the Oriental Institute. 2005.

CAD Q: Brinkman, John A. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 13.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1982.

CAD R: Biggs, Robert D. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 14.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1999.

CAD S: Brinkman, John A. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 15.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1984.

CAD Š: Gelb, Ignace J. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 16.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1962.

CAD Š/1: Brinkman, John A. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 17. Part I.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1989.

CAD Š/2: Brinkman, John A. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 17. Part II.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1992.

CAD Š/3: Brinkman, John A. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 17. Part III.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1992.

CAD T: Biggs, Robert D. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 18.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 2006.

CAD Ț: Biggs, Robert D. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 19.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 2006.

CAD U-W: Biggs, Robert D. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 20.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 2010.

CAD Z: Gelb, Ignace J. vd. (ed.). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago. Vol. 21.* Chicago: Published By the Oriental Institute, 1961.

CAH 3/II: Boardman, J., Edwards, I. E. S., Hammond, N. G., Sollberger, E. ve Walker, C. B. F.

(Ed.). (2008). *The Cambridge Ancient History*. Cambridge: Cambridge University Press.

CDA: Black, Jeremy vd. (ed.). *A Concise Dictionary of Akkadian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2. Basım, 2000.

Cancik Kirschbaum, Eva. *Asurlular (Tarih, Toplum, Kültür)*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 1. Baskı., 2004.

Cemil, Bülbül. “Amurru Göçleri ve Amurruların Eski Önasya Tarihindeki Rollerı”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 29/48 (Ankara 2010), 29-49.

Collon, Dominique. “Dance in Textual Sources from Ancient Mesopotamia”. *Near Eastern Archaeology* 66/3 (Eylül 2003), 96-102.

Collon, Dominique. “Eski Yakındoğu’da Rahip ve Rahibe Tasvirleri”. çev. Fatma Sevinç. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44/2 (Ocak 2004), 79-110.

Çelik, Hüsrem. *Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Harem ve Hadımlık Müessesesi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Çığ, Muazzez İlmiye. *Bereket Kültü ve Mabret Fahışeliği*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006.

CTN 1: Wilson, J. Kennier. *The Nimrud Wine List*. London: British School of Archaeology in Iraq, 1972.

CTN 2: Postgate, Nicholas J. *The Governor’s Palace Archive*. London: British School of Archaeology in Iraq, 1973.

CTN 3: Dalley, Stephanie - Postgate, Nicholas J. *The Tablets from Fort Shalmaneser*. British School of Archaeology in Iraq, 1884.

Deller, Karlheinz. “The Assyrian Eunuchs and Their Predecessor”. *Priests and Officials in the Ancient Near East*. ed. Kazuko Watanabe. 303-311. Tokyo: Universitätsverlag C. Winter Heidelberg, 1. Basım, 1996.

Demsky, Aaron. “The Temple Steward Josiah ben Zephaniah”. *Israel Exploration Journal* 1/2/31 (1981), 100-102.

Deriel, Govert Van. *The Cult of Assur*. The Netherlands: Assen, 1. Baskı., 1969.

Dietrich, Manfred. *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib (SAA XVII)*. Helsinki: Helsinki University Press, 1. Basım, 2003.

Dilek, Yeşim. *Eski Mezopotamya: Dini Ritüeller ve Kullanılan Objeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. Baskı., 2019.

Duymuş Florioti, H. Hande. “Asur İmparatorluk Dönemi Kaynaklarında Geçen Müzisyen Kadınlar Hakkında Kısa Bir Not”. *Tarih Okulu Dergisi* 7/XVIII (Haziran 2014), 99-119.
Duymuş Florioti, H. Hande. *Asur İmparatorluk Dönemi Kraliçeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. Baskı., 2015.

Duymuş Florioti, H. Hande. “Eski Mezopotamya’da Kehanet Olgusuna Genel Bir Bakış”. *Tarih Okulu Dergisi* 6/XV (Eylül 2013), 23-42.

Duymuş Florioti, H. Hande. “Yeni Asur Metinlerinde Geçen Ay İsimleri”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 27/2 (Aralık 2012), 359-379.

Duymuş Florioti, H. Hande. “Yeni Asur Metinlerinde Geçen Ay İsimleri”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXVII/2 (Aralık 2012), 359-379.

Duymuş Florioti, H. Hande. “Yeni Asur Metinlerinde Geçen ‘Masennu’ Unvanlı Bazı Memurlar”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 31/52 (Ekim 2012), 1-22.

Eco, Umberto (ed.). *Antik Yakındoğu*. çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Basım, 2015.

Erol, Hakan. *Eski Asurca Metinlerde Meslek Adları ve Unvanlarla Geçen Şahıs İsimleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Fales, Frederick Mario - Jakob-Rost, Liane. “Neo-Assyrian Text from Assur. Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin, Part 1”. *State Archives of Assyria Bulletin* V/1 (1991), 157.

Finkelstein, Jakob J. *Late Old Babylonian Documents And Lettres*. New Haven And London: Yale University Press, 1. Basım, 1972.

Frankfort, Henri. *Kingship and the Gods*. Chicago: The University of Chicago Press, 1. Baskı., 1978.

Frankfort, Henri. *The Art And Architecture Of The Ancient Orient*. Harmondsworth: Penguin Books, 4. Basım., 1970.

Gabbay, Uri. *The Eršema Prayers of the First Millennium BC (Heidelberger Emesal-Studien, Band 2)*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1. Basım, 2015.

Gabbay, Uri. “The kalû Priest and kalûtu Literature in Assyria”. *Orient* 49/0 (Mart 2014), 115-144.

Galter, Hannes D. - Leick, Gwendolyn. “Looking down the Tigris: the Interrelations between Assyria and Babylonia”. *The Babylonian World*. 527-540. New York-london: Routledge, 2007.

Geller, Markham J. *Ancient Babylonian Medicine: Theory and Practice*. Chishester: Wiley-Blackwell, 2010.

Geller, Markham J. "Chapter Title: The Exorcist's Manual (KAR 44)". *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues, Medicine, Magic and Divination*. ed. Ulrike Steinert. 292-312. Berlin: De Gruyter, 2018.

Gertoux, Gerard. *Queen Esther wife of Xerxes: Chronological, Historical and Archaeological Evidence*. Morrisville: Lulu Publisher, 2016.

Glassner, Jean Jacques. *Mesopotamian Chronicles*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2004.

Gökçek, L. Gürkan. *Asurlular*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 1. Baskı., 2015.

Granerød. *Dimensions of Yahwism in the Persian Period: Studies in the Religion and Society of the Judaeon Community at Elephantine*. Berlin: De Gruyter, 2016.

Grayson, Albert Kirk. *Assyrian Rules of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC), (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, Volume 2)*. Toronto: University of Toronto Press, 1991.

Grayson, Albert Kirk. *Assyrian Rules of the Early First Millennium BC II (858-745 BC), (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods Volume 3)*. Toronto: University of Toronto Press, 1996.

Günbattı, Cahit vd. *Kahramanmaraş'ta Bulunmuş Yeni Asurca Tabletler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Baskı., 2020.

Harris, Rivkah. *Ancient Sippar: A Demographic Study of an Old-Babylonian City (1894-1595 B.C.)*. Leiden: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1. Basım, 1987.

Henshaw, Richard A. *Female and Male: The Cultic Personnel: The Bible and the Rest of the Ancient Near East*. Eugene: Pickwick Publications, 1. Basım, 1994.

Herbordt, S vd. (ed.). *Documents from the Nabu Temple and from private houses on the citadel*. Great Britain: British Institute For The Study of Iraq, 2019.

Holloway, Steven W. *Aşşur is King! Aşşur is King! Religion in the Exercise of Power in the Neo-Assyrian Empire*. Leiden, Boston, Köln: Brill, 1. Basım., 2002.

Horunlu, Tuğçe. *Asur Devlet Politikalarında Din Faktörü*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Hurowitz, Victor A. "The Inauguration of Palaces and Temples in the Assyrian Royal Inscriptions". *ORIENT* 49 (2014), 89-105.

Kaçar, Abdugani. *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Kahya, Ömer. *Çivi Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya'da Rüya*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Kahya, Ömer. “Sumerce ve Akadca Metinlerde Rüya Türleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 59/1 (Haziran 2019), 229-255.

Karlsson, Mattias. *Early Neo-Assyrian State Ideology: Relations of Power in the Inscriptions and Iconography of Ashurnasirpal II (883–859) and Shalmaneser III (858–824)*. Sweden: Uppsala University, 1. Basım., 2013.

Kaufman, Stephen A. *The Akkadian Influences On Aramaic*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 1. Baskı., 1974.

Kellner, Angelika. “Time Is Running. Ancient Greek Chronography and the Ancient Near East”. *Journal of Ancient History* 9/1 (2021), 19-52.

Kılıç, Yusuf - Ay, Şeyma. “Eski Mezopotamya’da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu”. *Turkish Studies* 8/5 (Spring 2013), 387-403.

Kılıç, Yusuf - Duymuş Florioti, H. Hande. “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/1 (Nisan 2009), 159-178.

Kınal, Füzulan. *Eski Mezopotamya Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Yayınları, 1. Basım., 1983.

Koch-Westenholz, Ulla. *Mesopotamian Astrology: An Introduction to Babylonian and Assyrian Celestial Divination*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1995.

Koroğlu, Kemalettin. *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 10. Baskı., 2016.

Kuhrt, Amélie. *Eski Çağ’da Yakındoğu, (MÖ 3000-330)*. çev. Dilek Şendil. 2 Cilt. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı., 2019.

Kwasman, Theodore - Parpola, Simo. *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*. Helsinki: Helsinki University Press, 1991.

Lambert, Wilfred G. *Babylonian Wisdom Literature*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1. Basım, 1996.

Landsberger, Benno. *Akkadisch-Hebräische Wortgleichungen*. Brill, 1967.

Leick, Gwendolyn. *Sex & Eroticism in Mesopotamian Literature*. London: Routledge, 1. Basım, 1994.

Mandacı, Ebru. “Arkeolojik Bulgular ve Çivi Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya’da Giyim Kültürü”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 41/2 (Aralık 2017), 55-79.

Maul, Stefan. “Assyrian Religions”. *A Companion to Assyria*. ed. Eckart Frahm. 648. New York: Wiley-Blackwell, 1. Baskı., 2017.

Melville, Sarah C. *The Role of Rituals in Warfare during the Neo-Assyrian Period*. 9 Cilt. Religion Compass, 2016.

Memiş, Ekrem. “Eski Mezopotamya’da Yönetme Yetkisinin Tanrısallığı Meselesi”. *Mezopotamya’nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*. ed. L. Gürkan Gökçek vd. 115-139. İstanbul: Değişim Yayınları, 1. Baskı., 2019.

Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınları, 4. Baskı., 2015.

Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınları, 13. Basım., 2015.

Memiş, Ekrem. *Eskiçağ’da Mezopotamya: En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu’nun Yıkılışına Kadar*. Bursa: Ekin Yayınları, 3. Basım., 2015.

Menzel, Brigitte. *Assyrische Tempel II*. Rome: Biblical Institute Press, 1981.

Mierop, Marc Van de. *Hammurabi*. çev. Bülent O. Doğan. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı., 2017.

Milstein, Sara J. “The ‘Magic’ of Adapa”. *Texts and Contexts: The Circulation and Transmission of Cuneiform Texts in Social Space*. ed. Paul Delnero - Jakob Lauinger. Studies in Ancient Near Eastern Records (SANER)/191-213. Boston: De Gruyter, 2015.

Mutlu, Suzan AKKUŞ. “Eski Mezopotamya ve Anadolu’da Davul Çalma Geleneği: Sumer ve Hitit Örneği”. *Akademik Matbuat* 5/1 (Haziran 2021), 25-42.

Nissinen, Martti. *Ancient Prophecy Near Eastern, Biblical, and Greek Perspectives*. New York: Oxford University Press, 1. Basım, 2017.

Nissinen, Martti. *Prophetic Divination: Essays in Ancient Near Eastern Prophecy*. Berlin: De Gruyter, 2019.

Oates, Joan. *Babil*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2. Baskı., 2015.

Olmstead, Albert T. “The Text of Sargon’s Annals”. *AJSLL* 47/4 (Temmuz 1931), 259-280.

Oppenheim, Adolf Leo. “Babylonian and Assyrian Historical Texts”. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. ed. James B. Pritchard. 265-317. New Jersey: Princeton University Press, 3. Basım., 1969.

Oshima, Takayoshi. *Babylonian Poems of Pious Sufferers: Ludlul Bēl Nēmeqi and the Babylonian Theodicy*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2014.

Öz Kiriş, Esmâ. “Çiviyazılı Belgelere Göre Mezopotamya’da Sütannelik Hizmeti, Sütanne Olarak Qadiştum Kadınları ve Kutsal Kitaplarda Sütannelik Uygulaması”. *Turkish Studies* 10/13 (Ocak 2015), 235-248.

Öz Kiriş, Esmâ. *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu’da Tarım ve Hayvancılık*. Ankara: TTK, 2. Basım, 2020.

Parpola, Simo. "Assyrian Library Records". *Journal of Near Eastern Studies* 1/42 (Ocak 1983), 1-29.

Parpola, Simo vd. (ed.). Helsinki: Neo Assyrian Text Corpus Project, University of Helsinki Press, 2007.

Parpola, Simo. *Cuneiform Texts from Ziyaret Tepe, 2002–2003*, 2009.

Parpola, Simo. *Letters from Assyrian Scholars to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal. Part II: Commentary and Appendices (AOAT 5/2)*. 2 Cilt. Neukirchen-Vluyn: AOAT, 1983.

Parpola, Simo. "Mesopotamian Astrology and Astronomy as Domains of the Mesopotamian 'Wisdom'". *Die Rolle der Astronomie in den Kulturen Mesopotamien: Beiträge zum 3. Grazer Morgenlandischen Symposium (23.-27. September 1991)*. ed. D. Galter Hannes. 47-59. Graz, 1993.

Parpola, Simo. "The Neo-Assyrian Royal Harem". ed. Giovanni B. Lanfranchi vd. *Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of His 65th Birthday*, 613-626.

Parpola, Simo. "The Neo-Assyrian Royal Harem". *Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of His 65th Birthday*. ed. Giovanni B. Lanfranchi vd. 613-626. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2012.

Paul, Judith Roberta. *Mesopotamian Ritual Texts and the Concept of the Sacred in Mesopotamia*. Los Angeles: University of California, 1. Basım, 1992.

PNA 1/I: Radner, Karen (ed.). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, (Vol. 1, Part I: A)*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 1998.

PNA 1/II: Radner, Karen (ed.). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, (Vol. 1, Part II: B-G)*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 1999.

PNA 2/I: Baker, Heather D. (ed.). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, (Vol. 2, Part I: H-K)*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2000.

PNA 2/II: Baker, Heather D. *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, (Vol. 2, Part II: L-N)*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2001.

PNA 3/I: Baker, Heather D. (ed.). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, (Vol. 3, Part I: P-Ş)*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002.

PNA 3/II: Baker, Heather D. *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, (Vol. 3, Part II: Ş-Z)*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2011.

Pekşen, Okay. "Eski Mezopotamya'daki Savaşlarda Tanrıların Rolü". *History Studies International Journal of History* 8/2 (Haziran 2016), 55-68.

Pekşen, Okay. “Eskiçağ Akdeniz Medeniyetleri’nde ‘Tanrılar Adına Savaş’ Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”. *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*. ed. Yıldırım Atayeter - İsmail Avcı. 19-35. Gece Kitaplığı, 1. Basım, 2017.

Pekşen, Okay. “Eskiçağ Mezopotamya’sındaki Sami Devletlerde Tapınak”. *Mezopotamya’nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*. ed. L. Gürkan Gökçek vd. 253-277. İstanbul: Değişim Yayınları, 1. Baskı., 2019.

Peled, Ilan. “assinnu and kurgarrû Revisited”. *Journal of Near Eastern Studies* 73/2 (2014), 283-297.

Peled, Ilan. *Masculinities and Third Gender The Origins and Nature of an Institutionalized Gender Otherness in the Ancient Near East*. Münster: Ugarit-Verlage, 2016.

Pollock, Susan. *Ancient Mesopotamia: The Eden that Never Was*. Cambridge: Cambridge University Press, 6. Basım., 2005.

Pongratz-Leisten, Beate. *Religion and Ideology in Assyria*. New York: New York University, SANER 6., 2015.

Porten, Bezalel. *Archives from Elephantine: The Life of an Ancient Jewish Military Colony*. California: University of California Press, 1. Baskı., 1968.

Postgate, John Nicholas. “The Bit Akiti in Assyrian Nabu-Temples”. *Sumer* XXX (1974), 51-72.

Reade, Julian. “Religious Ritual in Assyrian Sculpture”. *Ritual and Politics in Ancient Mesopotamia*. ed. B. Nevling Porter. 7-33. New Haven: American Oriental Society 88, 2005.

RIMA 1: Grayson, Kirk A. *Assyrian Rules of the Third and Second Millennia BC (To 1115 BC)*. (*The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Volume 1*). University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, 1987.

RIMA 2: Grayson, Kirk A. *Assyrian Rules of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC)*. (*The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Volume 2*). University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, 1991.

RIMA 3: Grayson, Kirk A. *Assyrian Rules of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*. (*The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Volume 3*). University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, 1996.

Riegner, Irene E. *The Vanishing Hebrew Harlot: The Adventures of the Hebrew Stem ZNH*. Germany: Peter Lang, 1. Basım, 2009.

Ritter, Edith K. “Magical-Expert (=ašipu) and Physician (=asū) Notes on Two Complementary Professions in Babylonian Medicine”. *Studies in Honor of Benno Landsberger on His Seventy-Fifth Birthday*. 299-321. Chicago: The University of Chicago Press, 1965.

RINAP 1: Tadmor, Hayim - Yamada, Shigeo. *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744–727 BC), and Shalmaneser V (726–722 BC), Kings of Assyria, (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 1)*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2011.

RINAP 2: Frame, Grant. *The Royal Inscriptions of Sargon II, Kings of Assyria (721-705 BC) (he Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 2)*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns. 2020.

RINAP 3/1: Grayson, Albert Kirk - Novotny, Jamie. *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part I, (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 3/1)*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2012.

RINAP 3/II: Grayson, Albert Kirk - Novotny, Jamie. *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part II, (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 3/2)*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2014.

RINAP 4: Leichty, Erle. *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC), (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 4)*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2011.

RINAP 5/1: Novotny, Jamie - Jeffers, Joshua. *The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668–631 BC), Aššur-etel-ilāni (630-627 BC) and Sîn-šarra-iškūn (626-612 BC), King of Assyria, Part 1, (The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period, Volume 5/1)*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2020.

SAA 1: Parpola, Simo. *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West*. Helsinki: Helsinki University Press, 1987.

SAA 2: Parpola, Simo - Watanabe, Kazuko. *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths*. Helsinki: Helsinki University Press, 1988.

SAA 3: Livingstone, Alasdair. *Court Poetry and Literary Miscellanea*. Helsinki: Helsinki University Press, State Archives of Assyria III., 1989.

SAA 4: Starr, Ivan. *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*. Helsinki: Helsinki University Press, 1990.

SAA 5: Lanfranchi, Giovanni B. - Parpola, Simo. *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces*. Helsinki: Helsinki University Press, 1990.

SAA 6: Kwasman, Theodore - Parpola, Simo. *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III Through Esarhaddon*. Helsinki: Helsinki University Press, 1991.

SAA 7: Fales, Frederick Mario - Postgate, John Nicholas. *Imperial Administrative Records, Part I: Palace and Temple Administration. State Archives of Assyria Volume VII.* Helsinki: Helsinki University Press, 1992.

SAA 8: Hunger, Hermann. *Astrological Reports to Assyrian King.* Helsinki: Helsinki University Press, 1992.

SAA 9: Parpola, Simo. *Assyrian Prophecies.* Helsinki: Helsinki University Press, 1997.

SAA 10: Parpola, Simo. *Letters From Assyrian and Babylonian Scholars.* Helsinki: Helsinki University Press, State Archives of Assyria X., 1993.

SAA 11: Fales, Frederick Mario - Postgate, John Nicholas. *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration.* Helsinki: Helsinki University Press, 1995.

SAA 12: Kataja, Laura - Whiting, Robert. *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period.* Helsinki: Helsinki University Press, State Archives of Assyria XII., 1995.

SAA 13: Cole, Steven W. - Marchinist, Peter. *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal.* Helsinki: Helsinki University Press, State Archives of Assyria XIII., 1998.

SAA 14: Mattila, Raija. *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Šîn-šarru-iškun.* Helsinki: Helsinki University Press, State Archives of Assyria XIV., 2002.

SAA 15: Fuchs, Andreas - Parpola, Simo. *The Correspondence of Sargon II, Part III: Letters from Babylonia and the Eastern Provinces.* Helsinki: Helsinki University Press, 2001.

SAA 16: Luukko, Mikko - Buylaere, Greta van. *The Political Correspondence of Esarhaddon.* Helsinki: Helsinki University Press, State Archives of Assyria XVI., 2002.

SAA 17: Dietrich, Manfred. *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib.* Helsinki: Helsinki University Press, 2003.

SAA 18: Reynolds, Frances. *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Šîn-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia.* Helsinki: Helsinki University Press, 2003.

SAA 19: Luukko, Mikko. *The Correspondence of Tiglath-Pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud.* Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2012.

SAA 20: Parpola, Simo. *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts.* USA: The Neo-Assyria Texts Corpus Project, State Archives of Assyria XX., 2017.

SAA 21: Parpola, Simo. *The Correspondence of Assurbanipal, Part I: Letters from Assyria, Babylonia, and Vassal States.* Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2018.

SAAB 2: Donbaz, Veysel. "Some Neo-Assyrian Contracts From Gırnaz And Vicinity". *State Archives of Assyria Bulletin II*. İstanbul, 1988. ss. 3-135.

SAAB 5: Fales, F. M. ve Jakob-Rost, L. Neo-Assyrian Text from Assur. Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin, Part 1. (*State Archives of Assyria Bulletin*).V(1), 1991. ss. 3-157.

SAAB 7: Postgate, J. Nicholas. "Gleanings From Add: One of the First Middle Assyrian Texts Found at Assur". *State Archives of Assyria Bulletin VII*. Cambridge, 1993. ss. 5-150.

SAAB 16: Löhnert, Anne. "The Installation of Priest According to Neo-Assyrian Documents". *State Archives of Assyria Bulletin XVI* (2007), 273-286.

SAAB 17: Lukko, Mikko - Gaspa, Salvatore. "A Bibliography of Neo-Assyrian Studies (1998-2006)". *State Archives of Assyria Bulletin XVII*, 2008. ss. 189-257.

SAAB 9: Deller, K., Fales, F. M. ve Jakob-Rost, L. "Neo-Assyrian Text from Assur Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin". Part 2. (*State Archives of Assyria Bulletin*). IX(2), 3-137 (1995).

SAAS 2: Millard, A. R. ve Whiting, R. M. *The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC*. (State Archives of Assyria Studies Vol. 2). Helsinki: The Neo-Assyrian Texts Corpus Project, 1994.

Sabourin, Leopold. *Priesthood*. Leiden: Brill, 1973.

Sayılı, Aydın. *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*. Ankara: TTK, 1982.

Scheyhing, Hans. "Das Haar in Ritualen des alten Mesopotamien. Der Umgang mit Haar im Bereich von Religion und Kult". *Die Welt des Orients* 29 (1998), 58-79.

Scurlock, Jo Ann. "Ancient Mesopotamian Medicine". *A Companion to the Ancient Near East*. ed. Daniel C. Snell. 302-315. Malden: Blackwell Publishing, 1. Basım, 2005.

Sever, Erol. *Asur Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1. Baskı., 1993.

Sevin, Veli. *Yeni Assur Sanatı I: Mimarlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım., 2019.

Shendge, Malati J. *The Language of the Harappans: From Akkadian to Sanskrit*. India: Abhinav Publications, 1. Basım, 1997.

Sipahioğlu, Mukadder. *Antik Mısır'da Rahip Sınıfı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

StAT 1: Radner, Karen. *Ein neuassyrisches Privatarhiv der Tempelgoldschmiede von Assur*. Studien zu den Assur-Texten 1. Harrassowitz Verlag; 1999.

StAT 2: Donbaz, Veysel - Parpola, Simo. *Neo-Assyrian Legal Texts in Istanbul (Studien zu den Assur-Texten 2)*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2001.

StAT 3: Faist, Betina. *Alltagstexte aus neuassyrischen Archiven und Bibliotheken der Stadt Assur (Studien zu den Assur-Texten 3)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2007.

Stol, Marten. *Women in the Ancient Near East*. Boston ; Berlin: De Gruyter, 2016.

Stökl, Jonathan. *Prophecy in the Ancient Near East: A Philological and Sociological Comparison*. Leiden: Brill, 2012.

Streck, Maximilian. *Assurbanipal und die letzten assyrischen Könige bis zum Untergange Niniveh's*. 2 Cilt. Leipzig: Hinrichs, 1. Basım, 1916.

Svärd, Saana. "Maid of the King" (Géme ša šarri) in the Neo-Assyrian Texts". *Veysel Donbaz'a Sunulan Yazılar DUB.SAR É.DUB.BA.A*. 252-260. İstanbul: Ege Yayınları, 2010.

Svärd, Saana. "Women in Neo-Assyrian Temples". *State Archives of Assyria Studies Vol XXVIII*. ed. Shigeo Yamada. 117-133. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2018.

Svard, Saana. *Women's Roles in the Neo-Assyrian Era Female Agency in the Empire*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 1. Basım, 2008.

Tadmor, Hayim. "Propaganda, Literature and Historiography: Cracking the Code of the Assyrian Royal Inscriptions". *In Assyria 1995*. ed. Simo Parpola - Robert M. Whiting. 325-338. Helsinki: Proceedings of the 10th Anniversary Symposium of the Neo Assyrian Text Corpus Project, 1997.

Teppo, Saana. "Sacred Marriage and the Devotees of Ištar". *Sacred Marriages: the Divine-Human Sexual Metaphor from Sumer to Early Christianity*. ed. Martti Nissinen - Risto Uro. 75-92. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2008.

Teppo, Saana. *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*. Helsinki: University of Helsinki, Faculty of Arts, Institute for Asian and African Studies, Assyriology, Master's Thesis, 2005.

Toptaş, Koray. *Asarhaddon: Asur Kralı, Babil Yöneticisi, Mısır Fatih*. Ankara: Berikan Yayınevi, 1. Baskı., 2021.

Toptaş, Koray. "Yeni Asur Belgelerinde Geçen "İna Qibit (Tanrı Buyruğu) İfadesi". *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*. ed. L. Gürkan Gökçek vd. 401-420. İstanbul: Değişim Yayınları, 1. Baskı., 2019.

Toptaş, Koray. *Yeni Asur İmparatorluğu'nda İdeoloji, Propaganda ve İsyanlar*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Tosun, Mebrure - Yalvaç, Kadriye. *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı., 2002.

Ulutaş, Gül - Öz Kiriş, Esmâ. “Eski Mezopotamya’da Bazı Ruhsal Hastalıkların Doğaüstü Güçlerle İlişkisi”. *Oannes* 4/1 (Mart 2022), 277-303.

Verderame, Lorenzo. “A Glimpse into the Activities of Experts (Ummânu) at the Assyrian Royal Court”. *Studies on Ancient Near Eastern Worlds and Beyond: Dedicated to Giovanni Battista Lanfranchi on the Occasion of His 65th Birthday on June 23, 2014*. ed. Salvatore Gaspa vd. 713-728. Münster: Ugarit-Verlag, 2014.

Watanabe, Kazuko. “Seals of Neo-Assyrian Officials”. *Priests and Officials in the Ancient Near East*. ed. Kazuko Watanabe. 313-365. Tokyo: Universitätsverlag C. Winter Heidelberg, 1. Basım, 1996.

Westenholz, Joan Goodnick. “Tamar, qedēša, qadištu, and sacred prostitution in Mesopotamia”. *Harvard Theological Review* 83/2 (1989), 245-265.

Wilfred, G. Lambert. “A Catalogue of Texts and Authors”. *Journal of Cuneiform Studies* 16/3 (1962), 59-77.

Woolley, Charles Leonard. *The Sumerians*. New York: W.W. Norton - Company Inc. Press, 1965.

WVDOG: Radner, Karen. “Die beiden neuassyrischen Privatarhive”. *Ausgrabungen in Assur: Wohnquartiere in der Weststadt Teil I (Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 152)*. ed. Peter A. Miglus vd. 93-106. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016.

Zaia, Shana. “Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period”. *Journal of Ancient Near Eastern Religions* 19/1-2 (10 Aralık 2019), 152-169.

7. EKLER

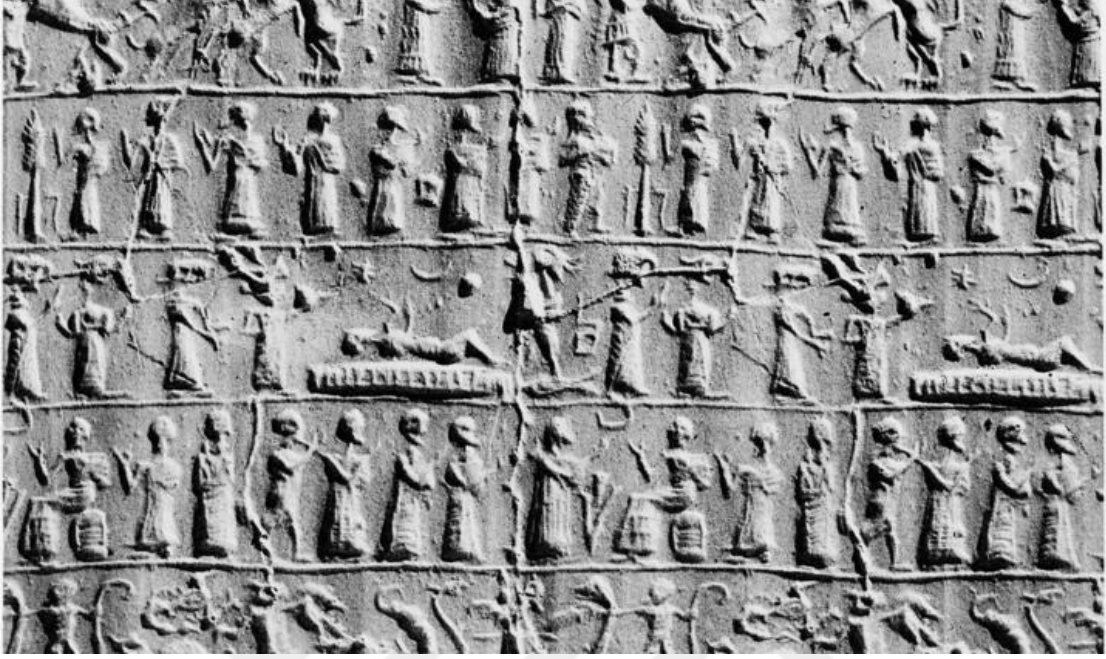
Ek-1.

Şekil 1. Yeni Asur Dönemi'ne Ait, Balık Kıyafeti İçinde Bir *Āšipu* Kabartması.⁹⁰⁹

⁹⁰⁹ Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 332.

Ek-2.

Şekil 2. *Maqlû* koruma-sağaltma büyüsü ritüelini tasvir eden silindir mühür.⁹¹⁰

Ek-3.

Şekil 3. Karaciğer Okumaya Çalıştığı Tahmin Edilen Fes Başlıklı Rahip Tasviri.⁹¹¹

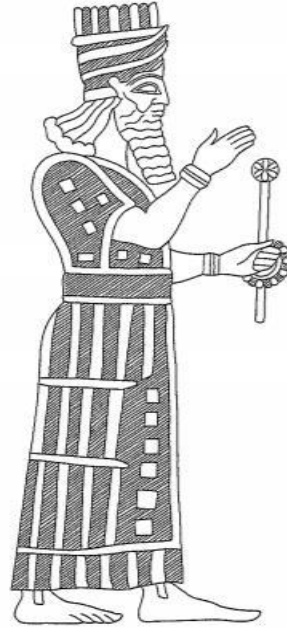
⁹¹⁰ Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*, 331.

Ek-4.

Şekil 4. Sazdan Bir Barınağın İçinde Bir Din Adamı Hasta Bir Adamla İlgilenirken.⁹¹²

Ek-5.

Şekil 5: Tanrı Aşşur'un Tasviri⁹¹³

⁹¹¹ Collon, "Eski Yakındoğu'da Rahip ve Rahibe Tasvirleri", 88.

⁹¹² Jeremy Black - Anthony Green, *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia* (Britain: The British Museum Press, 2004), 67.

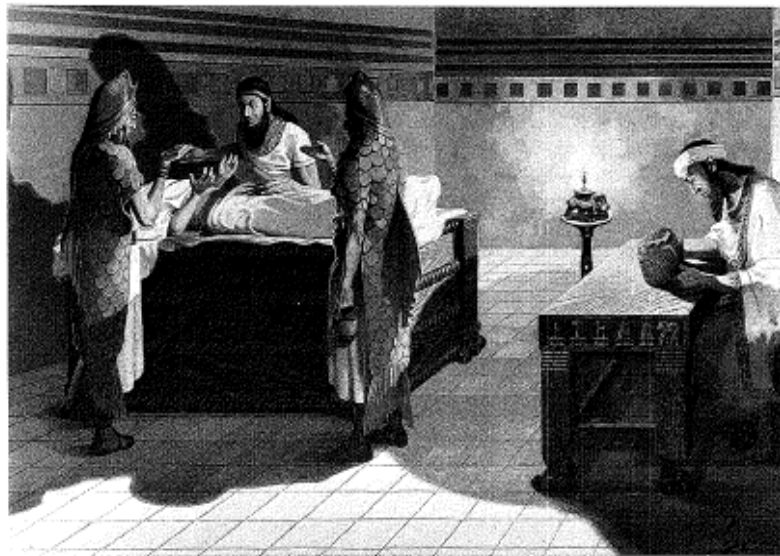
⁹¹³ Black - Green, *Gods, Demons and Symbols*, 38.

Ek-6.

Şekil 6: Tanrıça Gula ve Köpeği.⁹¹⁴

Ek-7.

⁹¹⁴ Black - Green, *Gods, Demons and Symbols*, 101.

Şekil 7: Rahip Hasta İle İlgilenirken, Balık Kostümlü Adamların Hastayı Koruması.⁹¹⁵

Ek-8.

Şekil 8: Asurlu Askerler Arp ve Davul Çalan İki Müzisyenin Önünde Dans Ederken.⁹¹⁶

Ek-9.

Şekil 10. Nimrud'da ele geçen bu kap üzerindeki yazıtta "baş kalû rahibi" yazmaktadır.⁹¹⁷

⁹¹⁵ Black - Green, *Gods, Demons and Symbols*, 125.

⁹¹⁶ Dominique Collon, "Dance in Textual Sources from Ancient Mesopotamia", *Near Eastern Archaeology* 66/3 (Eylül 2003), 101; Suzan AKKUŞ Mutlu, "Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Davul Çalma Geleneği: Sumer ve Hitit Örneği", *Akademik Matbuat* 5/1 (Haziran 2021), 26.

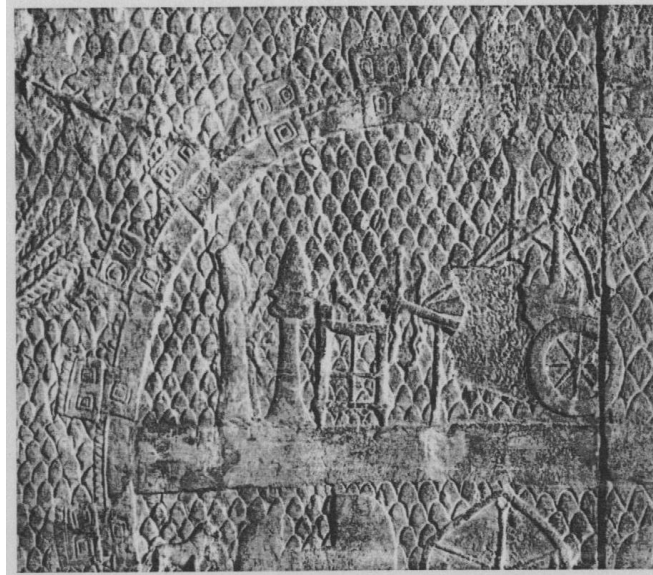
⁹¹⁷ Collon, "Eski Yakındoğu'da Rahip ve Rahibe Tasvirleri", 103.

Ek-10.

Şekil 10. Nimrud Silindir Mühründe Yer AlanBaşlık Takmış Rahip Tasviri.⁹¹⁸

Ek-11.

Şekil 11. Sanherib Dönemi'ne Ait Rölyefte Sivri Başlıklı İki Rahip.⁹¹⁹

⁹¹⁸ Collon, "Eski Yakındoğu'da Rahip ve Rahibe Tasvirleri", 104.

Ek-12.

Şekil 12. Sanherib Dönemi'nde Uzun Başlıklı Rahip Arp Çalarken.⁹²⁰

Ek-13.

Şekil 13. Sanherib Dönemi'nde Tel ve Zil Çalan Üç Kadın.⁹²¹

⁹¹⁹ Collon, "Eski Yakınoğu'da Rahip ve Rahibe Tasvirleri", 105.

⁹²⁰ Collon, "Eski Yakınoğu'da Rahip ve Rahibe Tasvirleri", 106.

Ek-14.

Şekil 14. Tanrı Aşşur'un Mührü.⁹²²

Ek-15.

Tablo 2: Belgelerde Şahit Olarak Geçen Şangûlar

BELGELERDE ŞAHİT OLARAK GEÇEN ŞANGÛLAR					
İSİM	GÖRE V	DÖNEM	BÖLGE	KONU	GEÇTİĞİ METİN NO.
Adad-mušēši	Adad <i>şangûsu</i>		Kalḫu	Şahit	PNA 1/I: 29.
Bēl-aplu-iddina	Adad <i>şangûsu</i>		Kurbail	Şahit	CTN 02, 015; CTN 02, 36; PNA 1/II: 286.
Mār-Issār	Šarrat-nipha <i>şangûsu</i>		Kalḫu	Satış belgesinde şahit	CTN 02, 103; PNA 2/II: 738.
Mār-Issār	Šarrat-nipha <i>şangûsu</i>		Kalḫu	Borç belgesinde şahit	CTN 02, 103; PNA 2/II: 738.
Ṭab-šār-Šēr	Nergal <i>şangûsu</i>		Kalḫu	Şahit	CTN 02, 017;

⁹²¹ Collon, "Eski Yakındoğu'da Rahip ve Rahibe Tasvirleri", 106.

⁹²² Watanabe, "Seals of Neo-Assyrian Officials", 350.

					PNA 3/II: 1348.
Ubru-aḥḫē	<i>Šangû</i>	III. Adad-nīrārī	Kalḫu	Köle satış belgesinde şahit	PNA 3/II: 1359.
Marduk-šallim-aḥḫē	Nergal <i>šangûsu</i>		Kalḫu	Köle satış ve borç belgesinde şahit	CTN 01, 103; PNA 2/II: 726.
Bēl-issē'a	Kurbail <i>šangûsu</i>		Kurbail	Arazi satış belgesinde şahit	CTN 02, 015; CTN 02, 035; PNA 1/II: 317.
Bēlu-lū-balaṭ	<i>Šangû ?</i>		Kalḫu	Şahit	PNA 1/II: 335.
Bēl-rubā-ilāni	<i>Šangû</i>		Kurbail	Şahit	CTN 02, 015; CTN 02, 035; PNA 1/II: 326.
Nabû-iqbi	<i>Šangû</i>		Kalḫu	Satış ve borç belgesinde şahit	CTN 02, 103; PNA 2/II: 835.
Qintāya	Taşmetu'nun <i>šangûsu</i>		Kalḫu	Şahit	PNA 3/I: 1015.
Aḥḫūtānu	<i>Šangû</i>		İmgur-illil	Şahit	PNA 1/I: 62.
Bēl-nāšir	Aşşur Tapınağı'nda <i>sangû</i>		Asur	Şahit	PNA 1/II: 324; SAAB 09, 136.
Ḫū-māmāti	<i>Šangû</i>	III. Tiglat-pileser	Asur	Mal paylaşım belgesinde şahit	PNA 2/I: 477.
Ubru-aḥḫē	Adad <i>šangûsu</i>		İmgur-illil	Arazi satış belgesinde şahit	PNA 3/II: 1359.
Aşşūr-...	Anu'nun <i>šangûsu</i>	II. Sargon	Asur	Şahit	PNA 1/I: 230.
Sīn-šallimmani	Adad <i>šangûsu</i>	II. Sargon veya Sanhherib	Asur	Arazi satış belgesinde şahit	PNA 2/II: 1142.
Nabû-zēru-iddina	<i>Šangû</i>		İmgur-illil	Borç belgesinden şahit	PNA 2/II: 908.
Šulmu-aḥḫē	<i>Šangû</i>		Asur	Şahit	PNA 3/II: 1270; SAAB 09, 075.
Šulmu-aḥḫē	<i>Šangû</i>	Sanherib	Asur	Ev satış belgesinde şahit	PNA 3/II: 1270-1271; SAAB 09, 075.

Nerga l-šumu-iddina	<i>Šangû</i>		Asur	Şahit	PNA 2/I: 957.
Nabû-[...]	İstar'ın <i>šangû</i> su?		Asur	Arazi satış belgesinde şahit	PNA 2/II: 914.
Gula-zēru-ibni	Tanrıça Babu <i>šangû</i> su		Asur	Köle bağış belgesinde şahit	PNA 1/II: 430.
Šamaš-šumu-uşur	<i>Šangû</i>		Asur	Köle bağış belgesinde şahit	PNA 3/II: 1219; SAA 06, 059; SAAB 09, 075.
Ahu-lāmur	<i>Šangû</i>		Asur	Köle bağış ve ev satış belgelerinde şahit	PNA 1/I: 81; SAA 06, 059; SAAB 09, 075.
Nabû'a	<i>Šangû</i>		Asur	Köle bağış ve ev satış belgelerinde şahit	PNA 2/II: 789; SAA 06, 059; SAAB 09, 075.
Unzarḫu	Taşmetu <i>šangû</i> su		Asur	Köle bağış ve ev satış belgelerinde ve bir mahkeme belgesinde şahit	PNA 3/II: 1387; 06, 059; SAAB 09, 075; StAT 03, 102.
Mardî	Šarrat-nipha <i>šangû</i> su	Asarhaddon	Asur	Köle bağış ve ev satış belgelerinde şahit	PNA 2/II: 703; ; 06, 059; SAA 14, 285; SAAB 09, 075.
Kişir-Aššūr	[...] Tapınağı'nda <i>šangû</i>		Asur	Şahit	PNA 2/I: 622.
Nergal-iddina	<i>Šangû</i>		Asur	Evlilik belgesinde şahit	PNA 2/I: 947; StAT 02, 164.
Nabû-aḫu-iddina	<i>Šangû</i>		Ninive	Arazi satış belgesinde şahit	PNA 2/II: 799; SAA 06, 201.
Silim-ili	<i>Šangû</i>		Ninive	Köle satış belgesinde şahit	PNA 3/I: 1110; SAA 06, 250.

Marduk- šarru-uşur	Šangû		Asur	Bir evlilik belgesinde şahit	PNA 2/II: 728; StAT 02, 164.
Marduk- šallim-aḫḫē	Aššur Tapınağı'nın šangûsu ve kâtibi	Asarhaddon veya Asurbanipal	Asur	Şahit + krala mektup	PNA 2/II: 726; SAA 14, 062.
Aššūr-abu- uşur	Marduk šangûsu	Asurbanipal	Asur	Şahit	PNA 1/I: 144; SAAB 09, 127.
Aššūr-nādin- aḫi	Šangû		Asur	Şahit	PNA 1/I: 201.
Nergal-šarru- uşur	Šangû		Dūr- Katlimmu/Magdalû	Köle satış belgesinde şahit	PNA 2/II: 955.
Urdu- Nanāya	Šamaš Tapınağı šangûsu		Asur	Kırık bir satış belgesinde ve başka bir belgede şahit	PNA 3/II: 1412; SAA 14, 062.
Qibīt-Aššūr	Nabû šangûsu		Asur	Arazi satış belgesinde şahit	PNA 3/I: 1012; SAAB 09, 136.
Pūtu	Šangû		Kalḫu	Borç belgesinde şahit	PNA 3/I: 1002.
Aššūr- šēzibanni	İštar'ın šangûsu		Asur	Köle satış belgesinde şahit	PNA 1/I: 221; SAAB 09, 127.
Aḫū'a	Šangû		Ninive?	Satış belgesinde şahit	SAA 14, 087.
Dādī	İštar Tapınağı šangûsu		Ninive	Şahit + krala mektup yazar	PNA 1/II: 361; SAA 13, 154.
Mušēzib- Aššūr	Marduk šangûsu		Asur	Şahit	PNA 2/II: 778; SAAB 09, 127.
Mušēzib- Aššūr	Ninurta šangûsu		Asur	Yasal bir belgede şahit	PNA 2/II: 778.
Nabû'a	Ninurta šangûsu		Asur	Borç belgesinde şahit	PNA 2/II: 791; StAT 02, 074.

İnūrta-aḫu-uşur	Šangû		Dur-Katlimmu/Magdalu	Köle satış şahit	PNA 2/I: 546; SAA 14, 087.
Nabû-rēmāni	Bēlet-nipha šangûsu		Asur	Köle satış şahit	PNA 2/II: 863; SAAB 09, 127.
Urdu-İssār	Bēt-Kadmuri (İštar) Tapınağı šangûsu		Kalḫu	Borç, adak bağış ve köle satış belgelerinde şahit	PNA 3/II: 1405; SAA 12, 092; SAA 12, 093; SAA 12, 094.
Marduk-šarru-uşur	Nabû šangûsu		Kalḫu	Tapınak bağış belgesinde şahit	PNA 2/II: 730; SAA 12, 092.
Mušallim-Aššūr	Aššur Tapınağı'nın aşçılar evinin šangûsu	Asurbanipal veya sonrası	Asur	Köle satış şahit	PNA 2/II: 783.
Aššūr-šarru-uşur	Tanrıça Bēlet-Nipha šangûsu		Asur	Ev satış ve miras davalarında şahit	PNA 1/I: 220.
İddin-Ēa	Ninurta šangûsu		Kalḫu	Tapınak bağış, köle satış ve evlilik belgelerinde şahit	PNA 2/II: 504; SAA 12, 092; SAA 12, 093; SAA 12, 094; SAA 12, 095.
Sukkāya	Aššur Tapınağı'nın kakardinnu šangûsu	Asurbanipal ve sonrası	Asur	Ev satış ve borç belgesinde şahit	PNA 3/I: 1155; StAT 01, 022.
Nabû-šumu-uşur	Nabû Tapınağı šangûsu		Kalḫu	Tapınak bağış, köle satış ve borç belgelerinde şahit	PNA 2/II: 892-893; SAA 12, 092; SAA 12, 093; SAA 12, 094; 12, 095.
Aḫu-lā-amašši	Šangû	MÖ 8. veya 7. yüzyılın başları	Asur	Şahit	PNA 1/I: 79.
Aššūr-	Šangû	MÖ 8. veya 7.	Asur	Şahit	PNA 1/I:

ēmuranni		yüzyılın başları			181.
İnūrta-issē'a	Šangû	MÖ 7. Yüzyıl	Dūr-Katlimmu/Magdalu	Arazi satış belgesinde şahit	PNA 2/I: 552.
Šumu-lēšir	Şef šangû	X	Ninive	Nakil belgesinde şahit	PNA 3/II: 1294; SAA 14, 286.
Šalmānu-šangû-ušur	Salmanu šangûsu	II. Nabulkadnezzar	Dūr-Katlimmu/Magdalu	Şahit	PNA 3/I: 1079; SAAB 07, 001; SAAB 07, 003; SAAB 07, 004.

Ek-16.

Tablo 3: İsimleri Tespit Edilebilen *Šatammular*

İSİMLERİ TESPİT EDİLEBİLEN ŠATAMMULAR					
İSİM	GÖREV	DÖNEM	BÖLGE	KONU	GEÇTİĞİ METİN NO.
Huzālu	Der'in <i>šatammusu</i>	II. Asurnasirpal	Der	Der'in <i>šatammusu</i> Tappu'a'nın babası ve Asurnasirpal'in şef rahibi Issaran-mudammîq'in büyükbabasıdır. Bir tablet kolofonunda bu şekilde geçer	PNA 2/I: 484.
Tappūya	Der'in <i>šatammusu</i>		Der	Kralın şef rahibi Issaran-mudammîq'in babası, <i>šatammu</i> Huzalu'nun oğlu. Bir tablet kolofonunda bu şekilde geçer	CTN 04 058; PNA 3/II: 1311.
Bēl-ibni	<i>Šatammu</i>		Dur-Šarrukīn	Değerli eşyalar envanterinde geçer	PNA 1/II: 315; SAA 07, 057.
Bēl-ūdū'a	<i>Šatammu</i> ve Eteru'nun elçisi		Babil	Bir mektupta ismi geçer	CT 53 68: 9; PNA 1/II: 334.
Qīšti-Marduk	Esagil'in		Babil	Krala yazışan	CT 54 70: 1;

	<i>šatammusu</i>	II. Sargon		mektupları bulunmaktadır?	CT 54 388: 1; CT 54 483: 13; PNA 3/I: 1016.
Saggil-kēnu- ubbib	Der'in <i>šatammusu</i>		Der	Ziyaret heyetlerine verilen değerli eşyalar listesinde kendisine altın yüzük verilmiştir	PNA 3/I: 1060; SAA 07, 058.
Sīn-dūrī	<i>Šatammu ?</i>		Uruk	Krala yazdığı mektupları vardır. Bunun dışında Qišti- Marduk'un 5 mektubunda da geçer	PNA 3/I: 1131; SAA 17, 131.
Ētīru	Gannanati <i>šatammusu</i>		Gannanati	Değerli eşyaların hesap listesine göre Ninive'yi ziyaret eden bir delege olarak kendisine verilen gümüş yüzüklere sahiptir. Bunun yanında askerî yardım çağrısı ile ilgili bir mektupta da ismi geçer	PNA 1/II: 408; SAA 07, 058.
Ētīru	Esagil'in <i>šatammusu</i>	II. Sargon, Sanherib ve Asarhaddon	Babil	Krala Esagil ile ilgili mektup yazmıştır. Urdu- Nabû'dan gelen bir mektupta “ <i>ērib- bēt-īli</i> ” Marduk- zēru-ibni'nin büyükbabası olarak tanımlanır.	PNA 1/II: 408; SAA 07, 058; SAA 13, 060.
Nabû-nāšir	Eanna'nın <i>šatammusu</i>	Asarhaddon	Uruk	Bir mektupta ismi geçer	PNA 2/II: 856; SAA 10, 115.
Šumu-iddina	Esagil Tapınağı'nda ya <i>šatammu</i> ya da başka bir din görevlisi		Babil	Krala yazdığı kraliyet heykeli ve Babil'deki olaylar, Babil'deki etkinlikler ve şikâyet mektupları vardır. Bunun yanında başka mektuplarda da bahsedilir	PNA 3/II: 1292; SAA 13, 174; SAA 13, 178-185; SAA 18, 015.
Balātu	Eanne Tapınağı'nın		Uruk	Krala gönderilen bir	CTN 4 58; PNA 3/II:

	şef <i>šatammusu</i>			mektupta ismi geçer	1311;
İtti-Marduk-balātu	Eanna Tapınağı'nın <i>šatammusu</i>		Uruk	Krala tapınaklar ile ilgili yazdığı mektupları vardır. Bunun yanında bazı belgelerde şahit olarak yer almıştır (Asurbanipal döneminde)	PNA 2/I: 589; SAA 10, 349.
Qištiya	<i>Šatammu</i>		X	Bir şikâyet mektubunda ismi geçer	SAA 17, 030.
Bēl-iqīša	<i>Šatammu</i>	Asarhaddon ve Asurbanipal	Babil	Uruk kralının Bulluṭu'ya yazdığı parçalı bir mektupta ismi geçer	PNA 1/II: 315.
Šumu-iddina	Der'in <i>šatammusu</i>	Asurbanipal?	Der	Bir mektupta ismi geçer.	PNA 3/II: 1292; SAA 18, 163.
Šumāniya	Nikkal'in <i>šatammusu</i>	Asurbanipal	Kissik	Bir mektupta ismi geçer. Bēl-ibni ile birlikte Nabû-bel-šumati birliklerine savaşta yardım etmiştir.	PNA 3/II: 1282.
Bēl-ētir	<i>Šatammu</i>	Šamaš-šumu-ūkin	Dilbat	Parçalı bir yasal metinde ismi geçer. Bunun dışında bir borç belgesinde şahitlik yapmıştır.	PNA 1/II: 299.
Aya-šarru-ibni	<i>Šatammu</i>	X	Ninive	Bir belgede şahitlik yapmıştır.	PNA 1/I: 93; SAA 14, 166.

Ek-17.

Tablo 4: İsimleri Tespit Edilebilen *Bārûlar*

İSİMLERİ TESPİT EDİLEBİLEN <i>BĀRŪLAR</i>					
İSİM	GÖREV	KONU	DÖNEM	BÖLGE	GEÇTİĞİ YER
Bēl-aplu-iddina	<i>Bārû</i> ve komutan	Asurnasirpal tarafından, Kudurru'yu desteklemek	II. Asurnasirpal	Babil	RIMA 2 A.0.101.1 iii 20

		için gönderildi			
Samūti	Kralın kahini (šar bārī)	Arazi satın alma belgesinde şahit	III Adad-nirari	Kalḫu	PNA 3/I: 1087
Šulā	Bārū	Bēl-iqīša'nın ? mektubunda geçer Aqar-Bēl-lumur'un, Bēl-ibni'ye yazdığı mektupta da ismi geçmektedir	II. Sargon veya Sanherib	Dur-Šarrukin	SAA 17, 027. SAA 17, 105.
Abdā	Bārū	Köle satış belgesinde şahit	Sanherib	Ninive?	SAA 06, 134.
Aqara	Ninive Kraliyet Sarayı'nda bārū	Šamaš'a 2 kehanet sorgusu	Asarhaddon	Ninive	SAA 04, 129; SAA 04, 139.
Balāssu	Ninive Kraliyet Sarayı'nda bārū	Šamaš'a kehanet sorgusu	Asarhaddon	Ninive	SAA 04, 018.
Bēl-iqīša	Ninive Kraliyet Sarayı'nda bārū	Šamaš'a kehanet sorgusu	Asarhaddon	Ninive	SAA 04, 129.
Kāširu	Ninive Kraliyet Sarayı'nda bārū	Šamaš'a kehanet sorgusu	Asarhaddon	Ninive	SAA 04, 018.
Marduk-šumu-ibni	Ninive Kraliyet Sarayı'nda bārū	Šamaš'a kehanet sorgusu	Asarhaddon	Ninive	SAA 04, 139.
Nabû-šabši	Ninive Kraliyet Sarayı'nda bārū	Šamaš'a kehanet sorgusu	Asarhaddon	Ninive	SAA 04, 185.
Nabû-šallim	Ninive Kraliyet Sarayı'nda	Šamaš'a kehanet	Asarhaddon	Ninive	SAA 04, 158

Sayâ	<i>bārû</i>	Šamaš'a 2 kehanet sorgusu	Asarhaddon	Ninive	SAA 04, 023; SAA 04, 226
Aššūr-da''in-šarru Šā-rēši/LÚ.SAG (hadım)	Ninive Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû</i>	Šamaš'a 5 kehanet sorgusu	Asurbanipal	Ninive	SAA 04, 280; SAA 04, 281; SAA 04, 283; SAA 04, 337; SAA 04, 327.
Bānāya/Bāni-Aya	Ninive Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû</i>	Šamaš'a 3 kehanet sorgusu	Asurbanipal	Ninive	SAA 04, 285; SAA 04, 157; SAA 04, 139
Dāri-šarru	Ninive Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû</i>	Rapor	Asurbanipal	Ninive	SAA 04, 282.
Sīn-šarru-ibni	Ninive Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû</i>	Šamaš'a kehanet sorgusu	Asurbanipal	Ninive	SAA 04, 317
Šarru-nūrī	Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû?</i>	Rapor	Asurbanipal	Ninive?	SAA 04, 287; PNA 3/II: 1251.
Dannāya	<i>bārû</i> ve <i>ša-rēšīdir</i> (hadım)	Krala rapor	Asurbanipal	Ninive	SAA 04, 316; SAA 04, 280; SAA 04, 281; SAA 04, 282; SAA 04, 283; SAA 04, 286; SAA 04, 303; SAA 04, 317; SAA 04, 324; SAA 04, 333; ¹ SAA 04, 291; SAA 04, 300; SAA 04, 304; SAA 04, 331; SAA 04, 336.
Nabû-šākin-šulmi		Tabletler ve yazı tahtaları envanter listesi	Asurbanipal		SAA 04, 226.
Nabû-ušabši	<i>bārû</i>	Başka âlimin mektubu	Asurbanipal	Babil	PNA 2/II: 901.

Šamaš-erība	<i>bārû</i>	Tabletler ve yazı tahtaları envanter listesi	Asurbanipal	Ninive	SAA 07, 049:
Tabnî	Ninive Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû</i>	Šamaš'a 7 kehanet sorgusu Krala mektup	Asarhaddon ve Asurbanipal	Ninive	SAA 04, 018; PNA 3/II: 1300; SAA 04, 003; SAA 04, 122; SAA 04, 139; SAA 04, 155; SAA 04, 185. SAA 10, 177; SAA 10, 181; SAA 10, 182
Nāširu	Ninive Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû</i>	Šamaš'a 15 kehanet sorgusu	Asarhaddon ve Asurbanipal	Ninive	SAA 04, 013; SAA 04, 044; SAA 04, 049; SAA 04, 081; SAA 04, 094; SAA 04, 226; SAA 04, 236.
		Veliaht prense, kendisine verilmesi gereken ev ile ilgili mektup Asarhaddon'a ortak yazarlı 2 mektup Diğer âlimlerin mektubu			SAA 04, 018; PNA 2/II: 934; SAA 04, 129; SAA 04, 139; SAA 04, 155; SAA 04, 157; SAA 04, 185; SAA 04, 142. SAA 10, 180. SAA 10, 176; SAA 10, 177. SAA 10, 182;

					SAA 10, 382.
Aqar-Aya		Krala <i>girsû</i> daki ayinlerle ilgili mektup Šamaš'a 3 kehanet sorgusu Saray görevlileri listesi Nāširu'nun babası	Asarhaddon		SAA 10, 176. SAA 04, 129; SAA 04, 139; SAA 04,162. SAA 07, 001. SAA 04, 142.
Bēl-ušallim	Ninive Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû</i>	Šamaš'a 11 kehanet sorgusu	Asarhaddon ve Asurbanipal	Ninive	SAA 04, 005, SAA 04, 009; SAA 09, 012; SAA 04, 045; SAA 04, 059; SAA 04, 076; SAA 04, 108; SAA 04, 129; SAA 04, 279; SAA 04, 285
Marduk-šarru- uṣur	Ninive Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû</i>	Saray görevlileri listesi	Asarhaddon ve Asurbanipal	Ninive	SAA 07, 001.
Marduk-šumu- uṣur	Ninive Kraliyet Sarayı'nda <i>bārû</i>	Nakil belgesinde şahit Šamaš'a 23 kehanet sorgusu	Asarhaddon ve Asurbanipal Asarhaddon	Ninive	PNA 2/II: 733. SAA 04, 002, SAA 04, 013; SAA 04, 018; SAA 04, 023; SAA 04, 035; SAA 04, 044; SAA 04, 049; SAA 04, 081; SAA 04, 094; SAA 04, 110; SAA 04, 124; SAA 04, 129; SAA 04, 139; SAA 04, 148;

		Šamaš’a 8 kehanet sorgusu Krala mektuplar İsmi bilinmeyen bir âlimin babası Arazi satın alma belgesinde şahit Saray görevlileri listesi	Asurbanipal		SAA 04, 155; SAA 04, 157; SAA 04, 185; SAA 04, 204; SAA 04, 226; SAA 04, 227; SAA 04, 236. SAA 04, 305; SAA 04, 306; SAA 04, 317; SAA 04, 318; SAA 04, 323; SAA 04, 324; SAA 04, 336; PNA 2/II: 733. SAA 10, 173; SAA 10, 174; SAA 10, 175; SAA 10, 176; SAA 10, 177. SAA 04, 334 SAA 06, 339. SAA 07, 007.
Šarrat-samme-ilā’i	Ninive Kraliyet Sarayı’nda <i>bārû</i>	İsmi Nabû-nāšir’in mektubunda geçer 2 rapor yazarı	Asarhaddon ve Asurbanipal	Ninive	SAA 10, 300. SAA 04, 279; SAA 04, 296
Zizî	Kraliyet sarayında görevli	Saray görevlileri listesi	Asarhaddon ? ve Asurbanipal		SAA 07, 001. SAA 04, 304;

		Šamaš’a 2 kehanet sorgusu			SAA 04; 331.
Bānî		Saray görevlileri listesi Šamaš’a kehanet sorgusu	Asarhaddon	Ninive	SAA 07, 001. SAA 04, 139.
Bēl-nāšir	Veliaht prensin <i>bārûsu</i>	Šamaš-zēru-iqiša için MÖ 621 yılında şahitlik	Asurbanipal sonrası		PNA 1/II: 325;
Kudurru	<i>bārû</i>	Krala mektup Krala rapor?	Asarhaddon veya Asurbanipal	Babil	SAA 10, 179. SAA 04, 289.
Bēl-bāni	<i>bārû</i>	Bir mektupta geçer	X	X	SAA 21, 086;
Marduk-bāni-apli	<i>Bārû</i> ve kâtip	[...]’nin babası	X	Huzirina	PNA 2/II: 713
Nabû-aḥu-erība	<i>Bārû</i> ve arazi sahibi	Satış belgesi	MÖ 7. yüzyıl	X	SAA 14, 271.
Nabû-pāšir	<i>Bārû</i>	kâtip Nabû-ušallim’in babası	X	X	PNA 2/II: 859.
Nabû-taklāk	<i>Bārû?</i>	Bir mektupta geçer	X	X	PNA 2/II: 894.

Ek. 18.**Tablo 5.** İsimleri tespit Edilebilen *Nuḫatim-bēt-īl*iler

İSİMLERİ TESPİT EDİLEBİLEN NUḪATİM-BĒT-İLİLER					
İSİM	GÖREV	DÖNEM	BÖLGE	KONU	GEÇTİĞİ YER
Damamāte	<i>Nuḫatim-bēt-īl</i> ?	III. Tiglat-pileser	Asur	Şahitlik	PNA 1/II: 373-374
Aššūr-rēmāni	Aššur Tapınağı'nın aşçısı	II. Sargon	Asur	Şahitlik	PNA 1/I: 210
Na'di- Aššūr/Na'id- Aššūr	Aššur Tapınağı'nın aşçısı	Asurbanipal	Asur	Şahitlik	PNA 2/II: 916
Salmānu-...]	Ninurta Tapınağı'nın aşçısı	Asurbanipal	Kalḫu	Şahitlik	SAA 12, 092
Urdu	Nabu Tapınağı'nın aşçısı	Asurbanipal ve sonrası	Kalḫu	9 belgede şahitlik	PNA 3/II: 1394; SAA 12, 092; SAA 12, 095; SAA 12, 096
Zizî	Aššur Tapınağı'nın aşçısı	Asurbanipal dönemi sonrası (Sīn-šarru-iškūn)	Asur	Şahitlik	PNA 3/II: 1280
Bēl-iqbī	Nabû Tapınağı'nın aşçısı ?	MÖ 7. yüzyıl	Kalḫu?	Şahitlik?	PNA 1/II: 315
Šulmu-šarri	Nabû Tapınağı'nın aşçısı	MÖ 7. yüzyıl	Kalḫu	Şahitlik	PNA 3/II: 1280